

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Atatürk Devrimi

Bir Çağdaşlaşma Modeli

Suna Kili

Türkiye İş Bankası 1981

"Siyasal Bilim Büyük Ödülü"

Kültür Yayınları

Yenilenmiş
8. Baskı

© Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
İstanbul Merkez
Meşelik Sokağı 2/3 Beyoğlu 34433 İstanbul
Ankara Merkez
Atatürk Bulvarı 199/41 Kavaklıdere 06680 Ankara

Yayına Hazırlayan Mürşit Balabanlılar

Kapak Tasarımı Mehmet Ulusel
Düzeltili Bedirhan Toprak
Sayfa Düzeni Tipograf (0212) 249 01 01
Sekizinci Basım Şubat 2003, İstanbul
ISBN 975-458-070-7
OTM 10103208
Basımevi Şefik Matbaası (0212) 551 55 87
Matbaacılar Sitesi 40 Güneşli 34212 İstanbul

atatürk devrimi

BİR ÇAĞDAŞLAŞMA MODELİ

Suna Kili

Siyasal Bilim

*Doğumunun yüzüncü yılında
Mustafa Kemal Atatürk'ün
yüce anısına*

1

***İnkılabın hedefini kavramış olanlar
daima onu muhafazaya muktedir olacaklardır.***

Mustafa Kemal ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

Önsöz	13
-------------	----

I GİRİŞ

1. ÇAĞIN ÖZELLİĞİ	19
a) Bağımsızlaşmak, Çağdaşlaşmak, Kalkınmak	21
b) Anamalcı Gelişme Modeli	29
c) Marksist Gelişme Modeli	38
ç) Gelişmiş Ülkelerin Ortak Yanları	42
d) Gelişmemiş Ülkelerin Ortak Yanları ve Açmazları	43
2. ULUSAL MODEL ARAYIŞLARI	50

II OSMANLI TOPLUM VE DEVLET YAPISI

1. DEVLETİN VE TOPLUMUN ÖZELLİKLERİ	74
a) Devlet Düzeni	76
b) Toprak Düzeni	77
c) Ekonomik Yapı	78
ç) Toplumsal Yapı	79
2. İMPARATORLUĞUN ÇÖKÜŞÜ	79
a) Batı'nın Gelişmesi	80
b) Dış Etkenler	81
c) İç Etkenler	82
3. DÜZELTİM ÇABA VE ARAYIŞLARI	85
a) Tanzimat Fermanı	87
b) Anayasal Saltanat	88
4. DÜŞÜNSEL ARAYIŞ VE AKIMLAR	90
a) Osmanlıcılık	90
b) İslâmcılık	91
c) Türkçülük	92
ç) Batıcılık (<i>Garpçılık</i>)	93
d) Kişisel Girişimcilik ve Yönetimde Federalcilik	94
e) Sosyalist Eğilimler	95
5. ÇABALARIN SAĞLADIĞI BİRİKİM	96

III

DEVİRİM'İN BAŞLANGICINDA TÜRKİYE'NİN DURUMU

1. EKONOMİNİN ÖZELLİĞİ VE SANAYİ KURULUŞLARI ...	105
2. NÜFUSUN BİLEŞİMİ VE ÖZELLİĞİ	108
3. DÜŞÜNSEL FARKLILIKLAR	110
İttihatçılar	111
Yeşilorducular	112
Komünistler	115
Müdafaai Hukuk'un Parçalanması	118
Birinci Grup	120
İkinci Grup	120
4. SAKINCALAR VE ÇEKİNCELER	121

IV

ATATÜRK DEVİRİM MODELİ

1. MODEL'İN AMAÇLARI	137
a) Çağdaşlaşmak	138
b) Kalkınmak	142
2. MODEL'İN SORUNSAK AŞAMALARI	145
a) Birlik Sağlamak	150
b) Otorite Kurmak	166
c) Eşitlik Sağlamak	176
3. MODEL'İN STRATEJİ VE TAKTİĞİ	186
4. ÖNDERLİĞİN VE PARTİ SİSTEMİNİN İŞLEVİ	190

V

MODEL'İN TOPLUM VE DEVLET YAPISINA UYGULANIŞI

1. BİRLİĞİ SAĞLAMAYA YÖNELİK ATILIMLAR	218
2. OTORİTEYİ KURMAYA YÖNELİK ATILIMLAR	228
3. EŞİTLİĞİ GERÇEKLEŞTİRMeye YÖNELİK ATILIMLAR ...	229
4. ATATÜRK'TEN SONRAKİ DÖNEMİN ÖZELLİKLERİ	232

VI

ATATÜRKÇÜ İDEOLOJİ VE İLKELERİ

1. ÇAĞDAŞLAŞTIRICI İDEOLOJİ	244
2. ANADOLU EYLEMİ'NİN İDEOLOJİSİ	247
3. ATATÜRKÇÜLÜĞÜN İLKELERİ	254
a) Cumhuriyetçilik	255
b) Ulusçuluk	260

c) Halkçılık	276
ç) Devletçilik	285
d) Laiklik	297
e) Devrimcilik	305
4. ATATÜRKÇÜLÜK VE ATATÜRK DEVRİM MODELİ	308

VII

ATATÜRK DEVRİMİ: İLKELER VE SİYASAL GELİŞMELER ARASINDAKİ ETKİLEŞİM

Mayıs 1919 – Şubat 2033

.....	313
-------	-----

VIII

SONSÖZ VE YENİ GELİŞMELER:

Türkiye ve Avrupa Birliği, Kıbrıs, Küreselleşme,
Cumhuriyet, Cumhuriyetçilik ve Demokrasi,
Atatürk Devrim Modeli ve Atatürkçülük

TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ (AB)	348
KIBRIS	372
KÜRESELLEŞME ÜZERİNDE BAZI GÖRÜŞLER	385
CUMHURİYET, CUMHURİYETÇİLİK VE DEMOKRASİ	392
ATATÜRK DEVRİM MODELİ, ATATÜRKÇÜLÜK, CUMHURİYET, DEMOKRASİ VE KÜRESELLEŞME	398

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA	407
Kitaplar	407
Yazılar	423
AD DİZİNİ	433
KONU VE KAVRAM DİZİNİ	437

ÖNSÖZ

Atatürk Devrimi: Bir Çağdaşlaşma Modeli'nin 8. baskısını hazırlarken yapıta önemli çapta yenilikler getirdim, yeni konuları işledim. Bunu yapmam gerekliliği üç temel nedene dayanmaktadır:

Birincisi, yapıtın ilk yayımlandığı 1981 yılında Sovyet Rusya henüz çökmemişti; Doğu Avrupa ülkelerinde Komünist rejim ve Soğuk Savaş sürüyordu.

İkinci olarak, 1980'li yılların başlarında Avrupa Birliği-Türkiye ilişkileri, Kıbrıs sorunu bugünkü yoğunlukta gündemde değildi.

Üçüncü neden de, 1980'li yılların başlarında "küreselleşme" olgusu, Cumhuriyet ve Demokrasi ilişkisi hem ülkemizde ve hem de yurt dışında bu denli önem taşıyan konular değildi.

Bu nedenlerle, Atatürkçülük ve Atatürk Devrim Modeli'ni küreselleşme olgusu ve Cumhuriyet ve Demokrasi ilişkisi açılarından da incelemem gerekiyordu.

Tüm bu yeni gelişmelerin ışığında Atatürkçülük ve Atatürk Devrim Modeli'ni yeniden değerlendirdim. Atatürk Devrim Modeli ve Atatürkçülük 21. yüzyılda geçerliliğini, önemini koruyacak mı? Bu konuları araştırdım, inceledim ve irdeledim.

Bu kitap, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'nın "Atatürk Serisi" arasında, 1981 yılında, Atatürk'ün doğumunun 100. Yıldönümü kutlamaları çerçevesinde yayımlandı. Atatürk'ün 100. Yıldönümü için bir kitap hazırlamam önerisi 1981 yılından yaklaşık 2 yıl önce geldi.

Kitabımın konusunu özellikle Atatürk'ün çağdaşlaşma-kalkınma Modeli; kısacası, Atatürk Devrim Modeli üzerinde odaklamak istedim. Bunun 2 temel nedeni vardı: Birinci neden o tarihe kadar, genelde, Atatürkçülük, Atatürk Devrim Modeli'nin düşünsel, ideolojik yönü üzerinde durmuştum. *Kemalizm* konulu ve İngilizce yayımlanan kitabım böyle bir çalışmanın örneğidir. Atatürk Devrim Modeli'ni incelememin ikinci önemli nedeni ise şuydu: Kapitalist ve Marksist gibi iki önemli Modeli karşılaştırarak, bu Modeller arasında Atatürk Devrim Modeli'nin yerini saptamak. Aslında, Atatürk Devrim Modeli'nin bir üçüncü kalkınma-çağdaşlaşma Modeli olduğu Maurice Duverger gibi önemli yabancı düşünürlerce de öne sürülmektedir.

Atatürk Devrim Modeli geliştirmekte olan ülkelere esin kaynağı olmuştur. Çünkü Atatürk Devrim Modeli'nin başlıca özelliği bu Modelin “ulusal” oluşudur. Bu Model bir ülkenin tarihsel, ekonomik, siyasal ve toplumsal birikimi doğrultusunda oluşturulmaktadır. Atatürk Devrim Modeli'nin başarı şansı, bir ülkeye uygulanmak istenen, bir ülkenin kabul etmeye zorlandığı “yapay” modellerden çok daha fazladır. Çünkü Atatürk Devrim Modeli bir ülkenin gerçekleri doğrultusunda oluşturulmuştur.

Atatürkçülük ve Atatürk Devrim Modeli'nin yeterli bir değerlendirmesi “devrimcilik” ilkesinin içeriği ve amacının anlaşılmasına da bağlıdır. Atatürk devrimciliği “ulusal” bir devrimciliktir. Atatürk devrimciliği ülkenin üniter yapısından ödün vermez. Atatürk'te devrimcilik ilkesi ülkenin bağımsızlığı, ülkenin ve ulusun bölünmez bütünlüğü, Cumhuriyet'in laik temeli, çağdaşlığa adanmışlıktan ödün vermeden ileriye, yeniliğe açıktır. Eğer Sovyet sistemi çökmüş, Maoculuk gündemden kalk-

mış, Atatürkçülük hâlâ yaşıyorsa, devrimcilik ilkesinin Atatürkçülüğe kazandırdığı çağla büyüme, çağla gelişme özelliği, Atatürkçülüğün “insan” a verdiği değerendir; Atatürk Devrim Modeli’nin ve Atatürkçü düşünce sisteminin anti-emperyalist olmasından kaynaklanmaktadır. *Atatürk Devrim Modeli her ülkenin kendi gerçekleri doğrultusunda kalkınma-çağdaşlaşma Modelini oluşturabileceğini kanıtlamaktadır... Böyle bir Model dış karışmacılığa olanak vermeyen bir Modeldir.*

Bilimsel bir gerçektir ki siyasal ve toplumsal amaçlı radikal değişimler hep aynı düz çizgide yürümezler. Aynı ivmeyi sürdüremezler. Karşı-devrim hareketleri başlayabilir, başlar; Türkiye örneğinde olduğu gibi. Ancak bir toplum özverili, çağdaşıktan, ulusallıktan yana bir yönetime kavuşursa ilerici çizgisini yeniden yakalayabilir. Ülkemizde ilericiliği ve ulusallığı Atatürkçü düşünce sistemi ve Atatürk Devrim Modeli temsil etmektedir. Bu olgu, Türk siyasal yaşamına büyük etkisi olan bir gerçektir.

Atatürk Devrimi: Bir Çağdaşlaşma Modeli kitabımın 8. baskısını hazırlamamı öneren başta Türkiye İş Bankası Genel Müdürü Sayın Ersin Özince ve Türkiye İş Bankası Halkla İlişkiler Müdürlüğü ve Kültür Yayınları çalışanlarına teşekkür ederim.

SUNA KILI

Yeniköy, 10 Şubat 2003

I

GİRİŞ

1. ÇAĞIN ÖZELLİĞİ

20. yüzyılın önde gelen temel özelliklerinden biri, belki de en önemli niteliği bağımsızlaşma özleminin güçlü bir olgu olarak tüm dünyaya yayılmış olmasıdır.

Çağın başlarındaki dünya haritasını gözden geçirenler beş kıtaya yayılan devletlerin elli dolaylarında olduğunu göreceklerdir. 2003'e geldiğimizde ise ulusal sınırlarıyla, bayraklarıyla varlıklarını ortaya koyan devletlerin toplam sayısı 185'i geçmiştir. Bağımsızlaşan, özellikle Afrika ve Asya'daki ülkelerin hemen hepsi dünyanın sömürülen halkları ve topraklarıdır. Ortadoğu'da, Arap Yarımadası'nda, Kuzey Afrika'da bağımsızlaşan devletlerse sömürgeci Batılı güçlü devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamaya, parçalanmadan sonra bu topraklardaki zengin doğal kaynakları sömürmeye yönelik tasarılarının ortaya çıkardığı sömürge ya da ilk başta yaratılan uydu devletlerdir.

Bu bağımsızlaşma, devlet olma özlemi bir yandan Fransız Devrimi'yle başlayan ve giderek çevreye yayılan ulusçuluk anlayışından kaynaklanmış; öbür yandan da sömürgeci devletlerin sömürdükleri ülkelerin halklarını kişisizleştirme uygulamalarına tepkiden, geri bırakılmış olmaktan, sömürülmekten kurtulma, "onlar"a yetişme, "kişilik kazanma" özlem ve inancından doğmuştur.

20. yüzyılın hızlı bağımsızlaşma olgusunun bir baş-

ka esin kaynağı ve örnek olayı da Anadolu Türklerinin Batılı sömürgeci, anamalcı devletlere karşı verdiği ulusal bağımsızlık savaşı ve bu savaşla birlikte gerçekleştirdiği Atatürk Devrimi'dir. Nasıl Fransız Devrimi ulusçuluk duygusunun kıta Avrupa'sında, Balkanlar'da yayılmasına yol açmış, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altındaki Balkanlı ulusları bağımsızlığa itmişse, Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşı ve Atatürk Devrimi de kendinden sonraki sömürgecilikten kurtulma, bağımsız olma eylemlerinde etkili olmuştur.

Bağımsız olma 20. yüzyıl sömürge toplumlarının bir büyük tutkusu olarak başlamış, çağın belirgin özelliği, tanımlayıcı niteliği halinde sınırları belli, bayrakları olan devletler yaratmıştır. Bu yeni devletler uluslararası düzeydeki örgütlerin üyesi durumuna gelmişler, bu örgütlerde oy hakkına kavuşmuşlardır. Fakat dünya gerçeği, bu yeni devletlere, bir devletin sınırının çizilmiş olmasının, bu sınırlar içinde benimsenen bayrağının dalgalanmasının "bağımsızlık" için yetmediğini, yetmeyeceğini çok kısa sürede göstermiştir. Dünya gerçeği, bu dünya gerçeği içinde hangi sistemden, hangi modelden olursa olsun güçlü devletlerin yeni sömürgecilik düzenlemeleriyle güçsüzleri sömürme olayını sürdüreceklerini, sürdürdüklerini kanıtlamıştır. Bu kanıtlama, bağımsız olmanın yeni içeriğini belirlemiştir. Boyutları genişleyen bağımsızlık anlayışı "tam bağımsızlık"tır. Tam bağımsız olabilmek, tam bağımsız olarak yaşayabilmek içinse "çağdaş" olmak gerekecektir. Çağımızın geri kalmış, geri bıraktırmış, gelişmemiş, hangi sözcüklerle tanımlanırsa tanımlansın, yoksul, ama yoksulluktan kurtulma çaba ve amacındaki toplumlarının sorunu, kuru "bağımsız olma" çizgisinden "çağdaş olma" aşamasına dönüşmüştür.

a) Bağımsızlaşmak, Çağdaşlaşmak, Kalkınmak

Bağımsızlık olgusunu asıl içeriğiyle, genişleyen “tam bağımsız” boyutunda tanımlamak gerekir. Fakat unutulmaması gereken bir önemli önkoşul da, tam bağımsızlığa yönelebilenin ilk adımı olan, siyasal bağımsızlıktır.

Tarihin hiçbir döneminde hiçbir bağımlı ülkede egemen sömürgeci devletin kendi istenci ile bir toplumu bağımsızlığa kavuşturduğu görülmemiştir. Çünkü sömürgeci devletin amacı, ülkeye geliş nedeni, toprakaltı-topraküstü doğal kaynaklardan, yerli insan gücünü de çalıştırarak ya da köle olarak kullanarak yararlanmak, tüm olanakları kendi ülkesine aktarmak, zenginleşmek, ekonomisini geliştirmek, daha genel bir deyişle dünya egemenleri arasındaki gücünü yaygınlaştırmak, büyüme-ktir.

Sömürgecinin amacının bu olmasına karşın, uygulamalarıyla sömürülen ülkede bir tepkiler birikimi yarattığını; sömürge yönetiminin, ekonomik işleyişin gerekli kıldığı liman, yol, elektrik, iletişim araçları, küçük sanayi kuruluşlarının zorunlu olarak ortaya çıkışlarıyla da yerli halkta yeni istemler ve özlemlerin uyanmasına yol açtığını, bunların da bağımsızlık için itici etkenler arasında bulunduğunu belirtmek gerekir. Bu olgu, sömürgecilik sürecinden bağımsızlık sürecine geçişte sömürgeci devletlerin karşılaştığı kaçınılmaz bir ikilemdir. İster istemez doğal kaynakları işletmek, bunun için bir sömürgeci düzen kurmak gerekmektedir. Bu zorunlu gerekler, en azından halk düzeyinde yeni gereksinmelerin doğmasına neden olmakta, yerli seçkinler düzeyinde de “kurtulma”, topraklarına, ülkenin olanaklarına el koyma, sömürgeci güçleri ülkeden kovma arayışları yaratmaktadır. Sömürülen ülkelerin seçkinlerinde bağımsız-

lık arayışlarının belirmesinin bir başka nedeni ise eğitimidir. Doğal olarak sömürgeci, sömürdüğü ülkede bazı ailelerle, güçlü kişilerle ilişki kuracak, bunlara da bir ölçüde çıkar sağlayarak etkinliğini yerli desteklerle sürdürmek isteyecektir. Bu yakınlaşma, yakınlık kurulan ailelerin, kişilerin çocuklarının sömürgeci ülkelerin okullarında eğitim görmelerine yol açacaktır. Bu eğitim “Batı hayranı”, Batı kültürüne, siyasal kurum ve geleneklerine yatkın bir aydınlar kuşağı yarattığı kadar, bu kurumları, bu siyasal yönetim biçimini kendi ülkesinde uygulama amacına yönelen geleceğin yerli yönetici kadrosunu da oluşturmaktadır.

Hemen tüm sömürge toplumlarda bu birikimler görülmüş, siyasal bağımsızlık öncesi dönemlerin savaşımçı kadroları-yerli önderleri, sömürgeci devletlerin okullarında eğitim görenler arasından çıkmıştır.

İster eski bir devlet ya da imparatorluk geleneği olan toplumların sonradan sömürge durumuna düşme; ister bir kabile yaşamından sömürge yönetimine girme biçiminde olsun sömürgelikten kurtulmadan önceki ilk adımlar siyasal bağımsızlık için atılmış, savaşım bu amaçla başlatılmıştır. Siyasal bağımsızlıkların tam bağımsızlığa, çağdaşlaşmaya yönelmesi ise uzun bir süreç içinde tüm toplumun siyasal, toplumsal, ekinsel, ekonomik içerikte değişmesiyle olanaklıdır. Bu noktada “tam bağımsızlık” nedir, tam bağımsız olmak neyi içermektedir, bunu aydınlığa kavuşturmak gerekir. Anadolu Türklerinin Bağımsızlık Savaşı’nın önderi Mustafa Kemal’in Ekim 1919’daki tanımlamasına göre:

Tam bağımsızlık demek, kuşkusuz siyasal, maliye, ekonomi, adalet, askerlik, kültür... gibi her alanda tam bağımsızlık ve tam özgürlük demektir. Bu saydıklarımın herhangi bi-

rinde bağımsızlıktan yoksunluk, ulusun ve ülkenin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından yoksunluğu demektir.¹

Gerçekten de bir sömürge toplumu siyasal bağımsızlığına kavuşabilir; kendini bağımsız sayan bu toplumun, bu yeni devletin bir bayrağı olabilir. Ama eğer o devletin sınırları içindeki madenler, yollar, limanlar, sanayi kuruluşları, iletişim araçları hâlâ sömürgeci devletin ise, yabancı askerler, güvenlik kuvvetleri hâlâ ülkede sömürgeci devletin haklarının bekçiliğini yapıyorsa, mahkemelerde hâlâ yabancılara ayrıcalıklar tanınıyor, yabancılardan suçlu kişileri yeni devletin yargıçlarının karşısına çıkarılamıyorsa, ülkedeki okullar sömürgeci devletin dili ile eğitim yapıp, sömürge döneminin gelenek ve ekin (kültür) aşılama görevini sürdürüyorsa o devletin bağımsızlığından söz edilemez, edilmemelidir.

Bu, siyasal bağımsızlığa kavuşan her toplum için doğru bir yargıdır. Siyasal bağımsızlığa kavuşan toplumların bağımsızlıklarını tam bağımsızlığa dönüştürme süreçlerinde karşılaştıkları engeller, bağımsızlık savaşımı dönemindeki engellerden daha da büyük ve zorlayıcıdır. Bu engeller iç ve dış olmak üzere iki grupta toplanabilir.

İç engeller toplumun geleneksel bir yapıda olmasından kaynaklanır. Ekonominin temel özelliği ilkel koşullarda sürdürülen tarıma ve hayvancılığa dayalı olmasıdır. Kırsal hayat yaygındır; kentlerde sadece sömürgeci devlet şirketlerinin işletmelerinde, işyerlerinde çalışan; onlara hizmet eden, yabancının kendisine uygun bulmadığı işleri yapan yerli halk ve sömürgecinin sunduğu çıkarlardan yararlanan işbirlikçi kişiler, aileler oturmak-

¹ M. Kemal Atatürk, SÖYLEV, II. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1978, s. 458.

tadır. Ülkedeki ulaşım ve iletişim ağı sömürgecinin çeşitli yararlanma bölgelerine, o bölgelerdeki ekonomik ve toplumsal birimlere göre ayarlanmıştır. Daha açık bir deyişle hizmetler ülke ve toplum gereksinmesine göre değil, sömürgecinin yararlarını en az harcama ile en yüksek verim alma düşüncesine göre ayarlanmıştır. Yoksulluk, her yönüyle ilkel yaşam, okumamışlık, eğitimsizlik toplumun genel özelliğidir. Hastalıklar yaygındır; sağlık hizmeti yabancılar ve onlarla işbirliği içinde olanlar içindir. Yerli halkla, toplumun dar kadrolu aydın kesimi arasında büyük bir kopukluk vardır. Aydın kesim yabancılarla içli-dışlı bir yaşamın içinde bulunduğu için yoksul yerli halkın düşmanlığını çekmiştir. Aynı ülkenin, aynı toplumun insanları olmalarına karşın geniş halk kesimi ile aydınlar arasında yabancılık vardır. Toprak ve gelir dağılımındaki büyük adaletsizlik iç çelişki ve düşmanlıklar yaratmıştır. Sömürgeci ülke insanların gitmesinden sonra beceri, uzmanlık isteyen işleri ve hizmetleri yürütecek, doğan boşluğu dolduracak kadroların oluşması, yetişmesi özellikle önlenmiştir. Halkın, özellikle kırsal alanda yaşayan büyük kesimin devletin yönetimiyle uzaktan yakından ilgisi yoktur. Bu büyük kesim, dinsel, büyüsel inançlarıyla baş başa, yaşadığı çevredeki kabile şeflerinin, dinsel uluların, büyücü kişilerin, toprağı elinde bulunduranların hizmetindedir. Onların düşmanlığını çekmeden, ölmek için yaşamayı, bulabildiğıyle yetinmeyi yeğlemektedir.

Ülkenin, yeni devletin her alandaki olanakları çok kıttır. Toplumu oluşturanlar arasında birlik şöyle dursun, kopukluklar, çatışmalar vardır ve bunlar sömürge dönemi sonrasında dıştan daha da körüklenmektedir. Üstelik bağımsızlığın gerekleri olan olumlu atılımlardan çıkarları sarsılanlar yeni yönetimlerin karşısında yer al-

makta, yönetimin başarısızlığı için ters yönde çalışır hale gelmektedir.

Tüm bu özellikler ve niteliklerden çıkarılabilecek bir sonuç vardır: Sömürge olmaktan, işgalden kurtulup siyasal bağımsızlığına kavuşan toplumların en büyük sorunu “Birlik”, “Otorite” ve “Eşitlik” konularıdır.

Toplumda birlik sağlanmadıkça, otorite kurulmadıkça, eşitlikçi bir yönlendirmeye gidilmedikçe bağımsızlaşan toplumu sarsıntılardan, iç çelişki ve çatışmalardan kurtarmak olanaksızdır. İşte bu noktada bağımsızlığına kavuşan ülkenin çağdaşlaşma sorunu doğmaktadır.

Çağdaşlaşma sorununu inceleyen araştırmacılar, uzmanlık alanlarına göre konuya farklı biçimlerde yaklaşmışlar, bunun doğal sonucu olarak da uzmanlık alanlarıyla ilgili sorunların çözümünü çağdaşlaşmanın en önemli konusu olarak ele almış, önermişlerdir. Çağdaşlaşma sorununun incelenmesi, araştırılması ve öneriler geliştirilmesinde ilk ve en büyük yanlış budur.

İkinci ve birinci kadar önemli bir yanlış da bu araştırmaları yapanların çoğunun gelişmiş toplumların insanı olmaları ve kendi toplumlarının koşullarından çıkarılan sonuçlara bakarak gelişmemiş başka yapıdaki toplumların durumunu irdelemeye kalkışmaları, bunun doğal sonucu olarak da yanlış yargılara varmalarıdır.

Üçüncü yanlış, tüm gelişmemiş, geri kalmış toplumları aynı yapıda görmekten doğmaktadır. Pakistan ya da Bangladeş’le Türkiye’yi; İran’la Nijerya’yı; Endonezya ile Gana’yı sadece gelişmemişlik niteliğine ve bu nitelik içindeki din öğesine bakarak tipleştirmenin, bir arada çözümlemeye kalkışmanın bilimsel düşünce ile ilgisi yoktur.

Bir dördüncü yanlış da, ikinciyle ilintili olan ve çok uzun bir tarihsel süreç içinde başka ülke ve toplumların

da sömürülmesiyle ortaya çıkan, gelişmiş-kalkınmış ülke modellerinin olduğu gibi ama çok kısa bir süreçte, gelişmemiş toplumlara uygulanmak istenmesi; tutarsızlıklar, kopukluklar, duraklamalar, gerilemeler ortaya çıkınca da, modelin uygulandığı ülkenin insanlarının sorumlu tutulmasıdır.

Bu yanılgıların ortaya çıkışıyladır ki günümüz araştırmalarında, geri kalmışlık, gelişmemişlik olgusunun incelenmesinde, çağdaşlaşma sorununun araştırılıp çözümlenmesinde daha tutarlı, daha bilimsel yaklaşımlar oluşturulmaya başlanmıştır.

Çağdaşlaşmak, çağdaş olmak, devlet için, ulus için, kişi için bütünüleyici bir kavramdır. Sorunun tek bir yönüne, siyasal, ekonomik, örgütsel, kurumsal, tinsel, eğitim ve benzer yönlerinden birine ağırlık vererek, bu öğeden gelen sorunları çözerek çağdaş olmak olanaksızdır. Kuşkusuz tüm sorunları bir anda, birlikte çözmenin de çaresi bulunmamıştır. Toplumsal-ulusal yarar doğrultusunda, öncelikler sıralaması içinde toplumsal koşulları da dikkate alarak bir uygulamaya girmek en ussal yöntemdir. Her gelişmemiş, çağdaşlaşma amacındaki ülke kendi koşullarına göre bir yöntem benimseyecek, onu uygulamaya çalışacaktır.

Çağdaşlaşma sadece bir devletin, bir toplumun tam bağımsızlığı için siyasal, ekonomi, ekin, din, mezhep, budunsal yapı, yönetim, yönetime katılma, yasalar, töreler yönlerinden gelişmeye engel olan bağlardan, bağımlılıklardan kurtulması değildir. Bununla birlikte ve bunun yanında o toplumdaki insanın çağdaşlaşması, özgürleşmesidir.

Çağdaşlaşma sadece örnek alınan gelişmiş Batılı devletlerin siyasal kurumlarını, bu kurumlara işlerlik kazandıran yasalarını, parlamento sistemini, seçim yöntemle-

rini, devlet örgütünün tüm birimlerini aynen almak, kopya etmek değildir.

Çağdaşlaşma sadece sanayileşerek, teknolojinin en son yeniliklerini, buluşlarını, tekniklerini kullanarak endüstri toplumu yaratmak, özdeksel alanda devleti, toplumu ve toplum içindeki kişiyi dünya nimetlerinden yararlanandırmak da değildir.

Çağdaşlaşma tüm bunlarla birlikte en son aşamada her alanda insanın özgürleşmesi, toplum ve devlet yaşamında, inançlarda, değerler sisteminde, ahlakta erdemli olması, doğmalardan kurtulup usu ve bilimi, bilimsel, lâik düşüncüyü dünyasal işlerin yol göstericisi olarak kabullenmesi ve insan olmaktan gelen özdeksel ve tinsel tüm gereksinmelerine olumlu yanıt verecek düzeni kurmasıdır.

Yoksa “çağdaş olma” deyiminde yer alan “çağdaş” sözcüğünün içeriğindeki çağın en gelişmiş, en kalkınmış ülkelerinin her alandaki düzeyine erişmek, onlar gibi olmak anlamına gelseydi, tartışılacak, yanıtı aranacak daha başka sorunlar ortaya çıkardı. Gerçekten de bugün ister Batı’nın Birleşik Amerika, İngiltere, Fransa, Almanya gibi eski sömürgeci toplumlarında; ister İsveç, Norveç gibi İskandinav ülkelerinde, ister Uzakdoğu’nun Japonya’sında olsun, insanın “özgürlük” ve “erdem” yönünden çözemediği pek çok sorun, pek çok bağımlılık, aşılması gereken pek çok engel vardır. Üstelik o gelişmelerin, kalkınmaların yarattığı yeni sorunlar insanı kendisine daha da yabancılaştırmış, özdeksel varlıklara karşı insanı bir ölçüde “mutsuzluk” a itmiştir.

Bu yönüyle “çağdaşlaşma”yı “insanlığın özgürleşmesi, mutlu olması” anlamında vurgulamak belki gerçeği daha iyi yansıtmış olacaktır. Bu bir düşügelim (ütopya) midir, yoksa insanlık bir gün bu aşamaya varabile-

cek midir? Tartışılabilir bir soru olmasına karşın insanlığın başlangıcından bu yana sürekli bir arayış, iyiye, olguna, daha iyiye, daha güzele yöneliş ve ilerleyiş içinde çaba gösterdiği de yadsınamayacak bir olgudur. Böylesine ülküler, insanlık adına kutsal amaçlar, ulaşılmaları güç de olsa, dünya toplumları arasında ortak bir amaç olarak görülmeleri oranında insanlık için yararlı sonuçlar yaratacak ortak simgelerdir.

İngiltere, genellikle, ilk çağdaşlaşmış toplum olarak anılır. Fakat bu ülke bu duruma ondan evvel var olan bir “model”in yardımıyla gelmemiştir. İngiltere, toplumuna ve ülkesine özgü iç ve dış gelişmeler sonucu çağdaşlaşmıştır. Günümüzde ise artık tek tip bir çağdaşlaşma modeli yoktur. Bir eski Sovyet Rusya modelinden, Çin modelinden, Japon modeli gibi modellerden söz edilmektedir. Bu modeller arasında ortak yönler olmasına karşın farklılıklar da göze çarpmaktadır.²

Ancak, gelişmiş “model”ler, çağdaşlaşma süreci incelenirken özellikle son yıllarda yönetim biçimi (rejim) konusu bir öz olarak değil de bir nitelik olarak değerlendirilmektedir. Demokrasi, çoğulcu düzen, tekçi (monist) düzen, anayasal yönetim biçimi; kısacası, yönetim biçimi çağdaşlaşmanın bir niteliğini, bir yönünü göstermekte, fakat özünü oluşturmaktadır. Gelişmiş ülkeler arasındaki benzer öğeler, etkenler, yönetim biçimleri ne olursa olsun, onların ortak yanlarının gelişmekte olan ülkelere daha fazla olduğunu vurgulamaktadır.

² Robert E. Ward ve Dankwart A. Rustow, (editörler) “conclusion” (“Sonuç”) *Political Modernization In Japan and Turkey (Japonya ve Türkiye’de Siyasal Çağdaşlaşma)*. Princeton: Princeton University Press; 1964. s. 467.

b) Anamalcı Gelişme Modeli

Sömürge ya da parçalanmış bir imparatorluktan sonra o imparatorluğun sınırları içindeki, henüz uluslaşma sürecine girmemiş budunsal toplulukların kurtuluş savaşını vererek siyasal bağımsızlığa kavuşmaları, bu toplumları ve bunların yöneticilerini gelişme modelleri arasında bir seçme yapma durumuyla karşı karşıya bırakmaktadır. Nasıl bir yöntem uygulanacak, hangi model seçilecek, siyasal, toplumsal, ekonomik gelişme nasıl sağlanacaktır: Bu seçimin yapılmasında kolay yol, var olan gelişmiş ülke modellerinden birini almak, onu ya aynen ya da uygulanmak istenen toplumun koşullarına uyarlayarak uygulamaktır. Bu yöntem, böylesine bir model seçimi ilk bakışta gelişmede olumlu sonuçlar vereceği varsayımına dayanmakla beraber gerçekten gelişme özlemindeki toplumlar için başlangıçta çıkmaza saplanmanın ilk adımı olmaktadır.

Gelişme özlemindeki, bağımsızlığına yeni kavuşmuş toplumların önünde genelde iki model vardır. Bunlardan biri gelişmiş Batılı toplumların anamalcı (kapitalist) sistemi, ikincisi de Marksist (sosyalist) kalkınma yöntemidir.

Batılı anamalcı sistemin özü “serbest piyasa ve fiyat mekanizması” ilkesinde toplanır. Devlet bu sistemde hiçbir ekonomik girişime karışmayacak, fiyatların oluşumuna el atmayacaktır; devlet, girişimci olarak da ekonomide, sanayide, işletmecilikte yer almayacaktır. Nelerin, ne kadar, kimler için üretileceği; üretimde hangi yöntem, hangi tekniğin kullanılacağı; anamal ile emek arasındaki ilişkinin nasıl oluşturulacağı; sonunda sağlanacak gelirin nasıl bölüşürüleceği tamamen devlet etkisinin, karışmasının dışında, bu “serbest rekabet”e da-

yanan “serbest piyasa ve fiyat mekanizması”yla çözüme bağlanacaktır. Bu düzenleme içinde dengeyi üreticinin satışa sunduğu mal ile tüketicinin almak istediği mallar, anamalcı sistemin terimleriyle “sunu-istem” kuru- racaktır. Anamalcı sistemde kişinin “iyelik hakkı” ön- koşuldur. Bu hakka hiçbir gerekçe ile dokunulamaz.

Ancak anamalcı sistem bu saf haliyle kalmamış, za- manla yeni koşullar karşısında değişikliğe uğratılmıştır. Sanayi Devrimi ve emeğin sürekli sömürülmesi; Sanayi Devrimi’nin, makineleşmenin küçük sanayi ve el eme- ğine dayalı zanaatların ortadan kalkmasına yol açması, işsizliğin çoğalması, şirketlerin çeşitli üretim dallarında tröstler, karteller, tekeller kurarak ekonomiyi egemenlik- leri altına alışı, ekonomik bunalımlar; tüm bu oluşum- lar karşısında insanın ezilmesi, bu ortamda anamalcı sistemin karşısına yeni ve daha insancıl, toplumcu yönü ağır basan kuramların çıkması, Batı modelinde devlet karışmacılığını zorunlu hale getirmiştir. İşçilerin sendi- kalar yoluyla örgütlenmesi, bu örgütlenme sonucu, grev ve toplu sözleşme haklarının yasalaşması; devletin ge- lir bölüşümünü çeşitli vergilendirme yöntemleriyle top- lum yararına dönüştürmesi, işletmeci olarak sanayi ala- nına girmesi, tekelleşmeleri önleyecek yasalar çıkarma- sı; toplumcu düşünceleri benimseyen siyasal partilerin gerek fiyatların, gerek ücretlerin saptanmasında, gerek- se hizmetlerin, gelirlerin dağılımında “toplumsal ada- let”çi uygulamaları, sonunda Batı modelinin piyasa kar- şısındaki “seyirci devlet”i yerine “gönenç devleti” kav- ramını geliştirmiş, ortaya çıkarmıştır. Fakat bu oluşum uzun bir süreçte, zorunluluklar, uzun çekişmeler, kanlı çatışmalar, işçi sınıfının amansız savaşımı sonunda ger- çekleşmiştir. Bu yeni anlayış biraz da, uyanan sınıf bi- lincinin, bu bilinç içinde katı anamalcı sisteme karşı

Karl Marx'ın ve Friedrich Engels'in oluşturduğu, ihtilalci sosyalizm kuramının işaret ettiği "kaçınılmaz sakınca"yı, "kaçınılmaz sonuç"u önlemek için geliştirilmiştir. Marksist kuramın gösterdiği kaçınılmaz sakınca, kaçınılmaz sonuç, anamalcı sistemin yapısından, uygulamalarından kaynaklanan çelişkilerin eninde sonunda büyük bunalımlara yol açacağı ve bu büyük bunalım sonucu işçi sınıfının, ihtilal yoluyla iktidara el koyarak anamalcı sistemi yıkacağı varsayımdır.

Bugünkü durumunda Batı'nın gelişme modelinin ekonomik yönü bir ölçüde devlet karışmacılığına açıksa da genelde büyük şirketlerin yatırımcılığına, bu şirketlerin para kuruluşlarının yöneticilerinin yönlendirmesine, onların kararlarının uygulamalarına bağlıdır. Üstelik büyük şirketler ulusal sınırları aşmış, sanayi yatırımları, toprakaltı-topraküstü doğal kaynakların işletilmesi, üretilen malların pazarlanması gibi konularda hemen tüm ülkelere yayılmışlardır. Gelişmiş Batılı ülkelerdeki anamal birikimi, yeni üretim teknik ve yöntemleri, bu yöntemleri uygulayacak uzman kadrolar alabildiğine çoğalmıştır. Her yıl yeni tekniklerin geliştirilmesi, yeni buluşlar, araştırmalar için gelişme çabasındaki ülkelerin bütçelerinden daha çok para harcanmaktadır. Gelişme çabasındaki ülkelere yardım, kalkınmaları için yatırım düzenlemeleri gibi girişimler bu ülkelerde özgürce karar oluşturulmasına da engel olmaktadır.

Unutulmaması gereken bir önemli konu da Batılı anamalcı toplumların bu düzeye çıkışlarını ve bugünkü üstünlüklerini, çok uzun bir süreçte ve en önemlisi bugün geri kalmış olarak nitelenen ülkelerin sömürülmesi sonucu gerçekleştirmiş olmalarıdır.

Batılı gelişme modelinin ekonomik işleyişi yanında bir de siyasal işleyişi, düzenlemesi ve siyasal sistemi var-

dır. Batı'nın gelişme sürecinde siyasal partilerin payı büyüktür ve bu siyasal partiler Batılı ülkelerin geçirmiş olduğu büyük siyasal değişimler sonucu doğmuştur. Siyasal partiler her topluma özgü siyasal, ekinsel, toplumsal, ekonomik değişimlerin ve gereksinmelerin sonucu doğar ve bir ölçüde ortaya çıkış nedenleriyle koşullanır, yönlendirir. Siyasal partiler toplumlara yön vermek, toplum yapısını değiştirmek, bu değişimde halkı bilinçlendirmek ve gelişmeyi bu bilinçlenme oranında hızlandırmakla görevli kuruluşlar olarak siyasal toplumsallaştırmanın itici güçleridir. Batı'da siyasal partiler toplumsal-ekonomik gelişmede en etkin görevleri üstlenmişlerdir. Bu yönüyle Batı'nın siyasal gelişmesiyle siyasal partiler arasında kesiksiz bir bağlantı yer almıştır. Batı modeli siyasal gelişmenin, çağdaşlaşmanın başlangıcı uluslaşmaya, ulusçuluğun yaygınlaşıp güçlenmesine dayanır. Batı'nın gelişmesinde, çağdaşlaşmasında bir önemli, gözden ırak tutulmayacak nokta da Batı'daki gelişmenin her alanda aşama aşama ve birbirini izleyen tamamlamalar biçiminde gerçekleşmiş olmasıdır. Bu beklemeli, aşamalı, birbirini tamamlamalı gelişme yöntemini bugün gelişmekte olan ülkeler için uygulamak olanaksızdır. Bugünün gelişme özlemindeki toplumları, Batı modelinin çok uzun bir sürede gerçekleştirdiği gelişmeyi çok kısa bir süreye sığdırmak zorunda kalmaktadırlar. Çağın yaygın iletişim araçlarının geceli gündüzlü yaydığı imreni, yaşam olanakları gelişmemiş ülke insanlarında yeni özlemler, yeni umutlar ve beklentiler yaratmaktadır. Böylesine bir ortamda Batı'nın uzun dönemli gelişme biçimini yoksul, gelişmemiş ülke halklarına önermek, yönetici-bürokratik kadroları, çözümü çok daha güç sorunlarla karşı karşıya getirmek olacaktır.

Siyasal gelişme konusunu araştıran ve bu gelişmenin

çözümüne bağlanması gereken sorunlarını inceleyen siyasal bilimciler bu gelişme sürecinde bazı önemli aşamalar saptamışlardır.³ Bu siyasal bilimcilere göre siyasal değişme sürecinde, toplumlar altı önemli krizle karşılaşacak, bunları çözümleyerek gelişmelerini tamamlayacaklardır. Bu bakımdan bu krizler bir ölçüde gelişmenin zorunlu aşamaları da olmaktadır. Bu aşamalar-atlatılması gereken krizler, ulusal kimlik bilinci-özdeşlik (identity), yasallık-meşruiyet (legitimacy), etkin, güçlü, girişken devlet (penetration), katılan toplum (participation), örgütlenme-toplumsal dengeleşme (organisation-integration), dağılım-bölüşüm (distribution) sorunlarıdır.

Bu sorunların gelişme-çağdaşlaşma sürecindeki yerini ve önemini belirleyebilmek için her birinin neyi içerdiğini, neyi amaçladığını özetle açıklığa kavuşturmak gerekir:

Ulusal Kimlik Bilinci-Özdeşlik: Bir toplumda yaşayanlar o toplumun bir ulusu oluşturduğu inancını paylaşmalı, üzerinde yaşadıkları ülkeyi yurt olarak kabullenmeli, amaçta, ülküde, yazgıda bütünleşebilmeli, ulusu ve yurdu ile kendini özdeşleştirmelidir. Kişinin, ulusun bir bireyi ve yurttaşı olmaktan mutluluk duyması, hiçbir ayrılık gayrılık düşüncesini taşımaması gerekir. Bu, ulusal kimlik bilincine ulaşmaktır. Ulusal kimlik bilincine ulaşmış kişilerin oluşturduğu, içinde bütünleştiği bir toplumda “birlik” en üst düzeyde sağlanmış olacaktır.

Yasallık-Meşruiyet: Bir toplumda yaşayan herkesin, toplumuna uygulanan anayasal düzeni, yönetim biçimi-

³ Leonard Binder ve öbürleri. *Crises and Sequences In Political Development (Siyasal Gelişmede Krizler ve Aşamalar)*. Princeton: Princeton University Press, 1971.

ni, bütünüyle devletin siyasal düzenini geçerli, tutarlı sayması ve bu düzeni kabullenmesidir. Bu da, toplumun, devletin siyasal sistemini sorun olmaktan çıkarması, bu sistemi bir yaşam biçimi olarak seçmesi, başka sistemlere özlem duymaz duruma gelmesidir.

Etkin, Güçlü, Girişken Devlet: Devletin, toplumun her kesimi, her konusu, her sorunu için en güvenilen, en inanılan yasal güç durumunda, düzeyinde olmasıdır. Devletin bu etkin, güvenilir ortamında artık toplumu etkileyecek başka güç odakları kalmamıştır. Otorite ve güç devlettedir; devletin yanında ve içinde otoriteyi paylaşacak, dinsel, toplumsal, geleneksel güçler yok olmuştur. Devletin gücü tüm toplumda, ülkede en büyük ege-men otoritedir. Bu da toplum yaşamının en zorunlu ve gerekli sorunu olan “otorite” konusunun çözümlenmiş olmasıdır. Devlet köklü değişmeyi, çağdaşlaşmayı gerçekleştirme ve ülkenin kaynaklarını harekete geçirme amacıyla etken olarak toplumun içine girebilmelidir.

Katılan Toplum: Bir toplum için oluşturulan kararların daha geçerli, daha etkin, daha kabullenilir olabilmesinde karar oluşturma sürecine toplum üyelerinin topluca katılmalarının etkisi büyüktür. Böylece kararlar, karar oluşturma, belli, dar kadrolu bir seçkinler, yöneticiler, bürokratlar tekelinden çıkarılmakta, tüm toplumun katıldığı düzeye ulaştırılmaktadır. Tüm toplum bireylerinin karar oluşturmaya katılması, toplumun katılan toplum düzeyine ulaşması sonucu alınacak kararlar doğrultusunda girişilecek uygulamalar tüm toplumca rahatlıkla benimsenecek, çatışma ve iç çelişkiler en aza indirilmiş olacaktır. Kişinin oy hakkına kavuşması, uyruk durumundan yurttaş durumuna gelmesi, katılan toplumun önkoşuludur.

Örgütleşme-Toplumsal Dengeleşme: Her toplumda

çatışan yararlar, uzlaşması güç çıkar grupları vardır. Kişisel çabalar, bireysel girişimlerle sonuç almanın zorluğu bilinen bir gerçektir. Düşünce, uğraş, ortak ya da benzer, ilişkili yarar beraberliği içinde olanların sendikalaşma, kooperatifleşme, dernekleşme, partileşme ve benzer yollarla bir araya gelmeleri, örgütlenmeleri, hem toplum içindeki çatışmaları daha tutarlı, daha bilinçli, daha düzenseli düzeye çıkaracak hem de devlet ve başka toplumsal gruplar ve güçler karşısında hakların, yararların daha kolay savunulmasını, elde edilmesini sağlayacaktır. Örgütleşme aynı zamanda toplum içinde çatışan, çelişen yararlar, çıkarlar arasında bir uyuma (consensus) yaratacaktır. Bu da toplumu sürekli çekişmeden ve çatışmadan kurtaracaktır.

Dağılım-Bölüşüm: Toplumun daha yüksek düzeyde bir ekonomiye kavuşması, ekonominin büyümesi ve büyüyen ekonomi içinde bireylerin ulusal gelirden adaletli ölçülerde payını alması devletin önde gelen görevleri arasındadır. Bir toplum üyesinin, bir yurttaşın ulusu ile özdeşleşmesinin, yaşadığı siyasal düzeni kabullenmesinin, devletine inanması ve güvenmesinin önkoşullarından biri ve belki de en önemlisi o yurttaşın ülkesinin, toplumunun ürettiği, oluşturduğu gelirden hakkı olan payını alabilmesidir. Bunu sağlamak da devletin görevidir. Bu sorun toplum yaşamının en önemli konusu olan “eşitlik” aşamasına ulaşabilmek ile ilgilidir.

Batılı siyasal sistemin gelişme, uzun bir değişme süreci içinde geçirdiği aşamalardan sonra çözüme bağladığı sorunlar bunlardır. Bu sorunların çözümünden sonra da gerek toplumsal isterlerin zamanla değişmesi, gerek sanayi toplumunun getirdiği, gerekse gelişmekten, gelişme içinde yapısal, işlevsel yeni gereksinimlerden doğan farklılaşma ve bu farklılaşmalara koşut olarak

çoğalan uzmanlık alanları, toplum ve devlet yaşamını gittikçe çok daha karmaşıktırmış, devletin görevlerini eskiye oranla daha da çoğaltmıştır.

Batı'nın gelişme modeli çoğulcu (plüralist), özgürlükçü, parlamenter bir düzende ulus-toplum özdeşliğini, etkin-güçlü ve yurttaşlarca içtenlikle benimsenmiş bir devlet yönetim biçimini, toplumun katılmasıyla karar oluşturulmasını, toplumun örgütlenerek siyasal düzende ve işleyişte denge sağlamasını, devletin gelir ve hizmetlerinin paylaşılması, bölüştürülmesinde görev üstlenmesini önerir. Tüm bu siyasal istem anamalcı bir ekonomik yapıda yürütölmek istenir.

Batı'nın gelişmiş ölkeleri çok kez belirlendiğı gibi bu modeli sömürgeciliğın sağladığı yararların da katkısıyla çok uzun bir sürede geliştirmiş, çağdaş ölkelerine gelmişlerdir. Gelişme özleminde ve çabasında olan toplumların da bu modeli uygulamalarını önermektedirler. Halbuki bu ölkelerin ekonomik, siyasal, toplumsal, budunsal yapılarından gelen açmazları, çelişkileri vardır; bu modeli bütünüyle ve topluca uygulamaları olanaksızdır. Öyle ki gelişmiş olmalarına karşın Birleşik Amerika toplumunda hâlâ sürüp giden zenci-beyaz, Kanada'da Quebec, Belçika'da Flaman sorunlarının varlığı bu ölkelerde bile özdeşlik-ulusal kimlik bilincinin tüm topluma yayılmadığını kanıtlamaktadır. Sömürgeleikten yeni kurtulmuş, siyasal bağımsızlığına yeni kavuşmuş, bağımsızlığa kavuşurken, ölkenin sınırları saptanırken soy, budun, kabile ayrılıkları gözetilmeyen bu toplumlarda henüz uluslaşma sürecine bile girilememiştir. Afrika'da sıkça görölen çatışmaların, asıl kaynağı budunsal ayrılıktır.

Uluslaşma süreci tamamlanmadan siyasal düzenin yasallığının tüm toplumca benimsenmesi, ulusal birlik

sağlanmadan etkin-güçlü bir devlet yönetiminin gerçekleştirilmesi olanak dışıdır.

Batılı modelin, çoğulcu siyasal partiler sisteminin daha henüz budunsal, dinsel, dilsel ayrılıklarını giderememiş, uluslaşma sürecine girememiş, eğitim sorununu, ekonomik ve toplumsal açmazlarını çözememiş bir topluma uygulanması, bu ayrılıklar temeline dayalı bir partileşmeye, böylesine bir partileşmenin de bir yeni bağımsız devlet için ilk ve en önemli konu olan birlik sorununu tamamen çözümsüzlüğe ve toplumu parçalanmaya, bölünmeye iteceği kuşkusuzdur.

Batılı gelişme modelinin ekonomik yönü, anamalcı sistemin isterlerine göre düzenlenmiş, işleyişe kavuşturulmuştur. Bu sistem büyük bir anamal birikimine, üstün bir teknolojiye ve bunlarla birlikte güçlü bir özel girişimci kesimin varlığına dayanır. Böylesine bir ekonomik gelişme modelini, sömürge durumundan yeni kurtulmuş, ülkesinin var olan bütün ekonomik birimleri yabancılara elinde ya da denetiminde olan bir toplumda aynı anamalcı kalkınma yöntemini sürdürerek uygulamaya kalkışmak; ulusal sanayinin kurulmasını önleyeceği gibi sömürüyü bağımsızlık etiketi altında daha da yoğunlaştıracak, yabancı anamal daha çok kazanç getirecek dallarda üretimini sürdürürken ülke, yabancı anamalin pazarı olmak durumunda kalacaktır.

Bunun doğal sonucu olarak da toplumun yoksulluğu, geri kalmışlığı, sömürülmesi sürüp gidecek ve bağımsızlıkla giderileceği umulan özlemler, çözüleceği beklenen sorunlar büsbütün yoğunlaşmış olacaktır. Böyle bir sonuç tam bağımsızlığa yönelmeyi tamamen önleyecek ve gelişme, çağdaşlaşma sağlanamayacaktır.

Belirlenmeye çalışılan bu gerçekler Batılı gelişme modelinin bütünüyle uygulanmasının gelişme çabasındaki

toplumlar için sağlıklı bir yöntem olmadığını kanıtlar niteliktedir.

c) Marksist Gelişme Modeli

Bir Batı düşünce sistemi olan Karl Marx'ın kuramına göre, toplumların evriminde çeşitli aşamalar vardır. Bunlar sıra ile ilkel (komünal) komünizm, kölelik, derebeylik (feodal) ve anamalcılık (kapitalist) dönemleridir. Bu evrim boyunca toplumların toplumsal ve siyasal kurumlarını, düşün akımlarını, örgütlemelerini üretim yöntemleri ve üretim araçları belirler. Üretim yöntemi ve tekniklerinin değişmesi yeni güçlerin ortaya çıkmasını sağlar, ortaya çıkan bu yeni güçler eskilerle çatışır ve bunun sonucu olarak yeni örgütler, yeni oluşumlar doğar. Üretilen bir malın değeri onun üretimi için kullanılan emekle saptanır ve bu emeğin sayısal karşılığını üretilen malın piyasadaki değişim değeri oluşturur. Kuramda malın değerinin bu olduğunun belirlenmesine karşın anamalcılar kâr oranlarını yüksek tutmak için çalıştırdıkları işçilere ancak fiziksel varlıklarını sürdürebilecek en alt düzeyde ücret ödemekte, daha çok yatırım yaparak daha çok kazanç peşinde koşmakta, işçiyi sömürmektedirler. Anamalcılığın bu gelişmesi kendi içinde bazı çelişkiler yaratacak, işçi sınıfının yoksulluğu, sefaleti artarken anamal belirli ellerde birikecek, işsizler ordusu ortaya çıkacak, büyük ekonomik bunalımlar çıkacak ve bunalımlar sırasında zaten canından başka kaybedecek hiçbir şeyi bulunmayan işçi sınıfı kanlı bir ihtilale girişerek, anamalcı sınıfı devirecek, anamalcılığı sona erdirecek; işçi sınıfının sosyalist iktidarı kurulacaktır. Yıkılan devlet anamalcıların devleti, onun yerine kurulan devlet ise “proleter diktatoryası”dır. Proleter diktatoryasında geçecek belirli bir sos-

yalist dönemden sonra toplum sonuncu aşama olan komünizm aşamasına ulaşacaktır. Bu aşamada toplum sınıfsızlaşacak, herkes yeteneğine, becerisine göre üretime katılacak ve gereksinimine göre payını alacaktır. Kuramda, sosyalist sistemde “iyelik hakkı” yoktur. Üretim araçları tümüyle kamunundur, kolektiftir.

Sistemin kuramcısı ve onu izleyenler bu oluşumu hep anamalcı Batı ülkelerinde ve ileri sanayi toplumlarında beklemişler, fakat umulanlar çıkmamıştır. İlk ihtilal, ilk uygulama Rusya’da olmuş, II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyet ordularının girdiği Avrupalı ülkelerde kurama ters düşen, tamamen başka koşullarda ve Sovyetler’in zorlamasıyla “sosyalist halk demokrasileri” kurulmuş ve en önemlisi 1949’da köylülerin desteği ile Çin örneği ortaya çıkmıştır. Yakın geçmişte de bazı Güneydoğu Asya ve Afrika ülkeleri ulusal bağımsızlık eylemleri, savaşlarıyla anamalcılığa, yayılcılığa karşı sosyalizmle özdeşleşerek yeni bazı sosyalist diktatörlükler, “demokratik” cumhuriyetler kurmuştur. Fidel Castro’nun Küba’sı da sosyalist sistemin Amerika kıtasındaki örneğidir.

Uygulamaların ortaya koyduğu şudur ki, işçi sınıfının kanlı ihtilali yoluyla anamalcı bir toplumda “proletarya diktatoryası” kurulacağı savı, varsayımı gerçekleşmemiş, tamamen başka koşullar içinde sosyalist yönetimler kurulmuş; kurulan yönetimler kadar da sosyalist model ortaya çıkmıştır.

Bu çeşitlemeler içinde Marksist gelişme modelinin en güçlü örnekleri geçmişte Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ve şimdilerde Çin Halk Cumhuriyeti’dir. Gerçi Çin Halk Cumhuriyeti son yıllarda gittikçe artan bir oranda dışa açılma ve anamalcı sistemin bazı yönlerini benimseme yoluna girmiştir.

Sistemin özünde ve örnek uygulamalarında bütün

hak ve özgürlükler sınırlandırılmış, kişi özgürlüklerine yer verilmemiştir. Bağımsız, siyasal, uğraşsal ve benzer örgütlemelere olanak tanınmamıştır. Tek bir siyasal partiye, “komünist” ya da başka adda, fakat aynı nitelikte, sistemin “resmi” siyasal kuruluşuna izin verilmiştir. Bu partiye herkes üye olamaz, fakat partinin gösterdiği adaylara çok yüksek düzeyde bir katılımla oy verme zorunluluğu vardır. Ordu-parti bürokrasi bütünleşmiş, özdeşleşmiştir. Devletin, partinin, parti oligarşisinin saptadığı resmi ideolojinin dışındaki düşüncelerin söylenmesi, yazılması, yayılması yasaklanmıştır. Kuram, işçi sınıfının egemenliğini öngörmüştür, fakat uygulamada genellikle işçi sınıfı ve işçiler, partinin yüksek organlarının kararlarının dışına çıkamaz, kamuoyu önünde kararları tartışamazlar. Karar oluşturulmasına sadece partinin çok dar tutulan üyeleri katılabilirler. Yoğun bir iç baskı ve parti oligarşisinin denetiminde güçlü bir polis örgütü vardır.

Ekonomiyi oluşturan sanayi, bütünüyle devletindir. Topraklar kamulaştırılmış, kolektif birimler biçiminde toplu çalışma yöntemleri geliştirilmiştir. Sistem, kişisel yararı, kişisel hakları itmiş, kamusal, toplumsal yararı öne geçirmiştir. Kalkınma, emredici bir merkezsiz plân düzenlemesi içinde gerçekleştirilmek istenir. Üretilenden alınacak pay, emeğin karşılığı ya da ücret, genel planlamanın saptadığı ölçüde, çoğu kez çok düşük düzeydedir. Eğitim, partinin saptadığı resmi ideoloji doğrultusunda geliştirilmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyet ordularının işgali ve zorlaması sonucu Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan gibi ülkelerde kurulan halk cumhuriyetlerindeki siyasal sistem de benzer özellikler taşımaktaydı. Bu ülkelerin bir başka ve önemli açmazı,

sürekli Sovyet ordularının baskısı altında bulunmaları, Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan'da zaman zaman beliren özgürlükçü eylemlerin kanlı bir biçimde Sovyetler tarafından bastırılması ya da böyle bir olasılığın sürekli olarak gündemde kalmasıydı. Ulusal egemenlik bu ülkelerde Sovyet Rusya egemenliğine dönüşmüştü. Toplumlarda birlik ve otorite, ordu desteğindeki devlet-parti-ordu üçlüsü ile sağlanmaktaydı. Ve toplum bu gerçeği, bu uygulamayı, bu sistemi vazgeçilmez, değiştirilemez, yasallaşmış bir olgu olarak kabullenir duruma itilmişti.

Sömürge durumundan yeni kurtularak siyasal bağımsızlığa kavuşmuş toplumlar için Marksist kalkınma modelinin, modelin güçlü sözcülerinin ulusal bağımsızlık, kurtuluş eylemlerine yönelik destekleyici yaklaşımları karşısında çekiciliği vardır. Fakat sistemin bütünüyle uygulanması bağımsızlığa yeni kavuşmuş ülkelerin toplumsal, ekonomik, ekinsel ve budunsal yapıları tamamen değişik olduğu için olanaksızlaşmaktadır. Bu ülkelerin hemen çoğunun güçlü orduları, devlet gelenekleri, bürokrasileri yoktur; toplum çeşitli budunsal topluluklardan oluşmuştur. Gerçek birlik sağlanamamış, otorite kurulamamıştır. Bu nedenlerle de Marksist kalkınma modelini benimseyerek bağımsızlığına yeni kavuşmuş ülkelerde, anamalcı Batı'nın da desteği, itisi ve koşullandırılmaları ve iç çelişkiler yüzünden sık sık darbeler olmuş, beklenen toplumsal gelişme ve çağdaşlaşma gerçekleşmemiştir. Bu son açmaz bütünüyle Marksist modeli uygulamak isteyen toplumlar için olduğu kadar aynı şekilde Batılı anamalcı modeli benimseyenler için de geçerliliğini korumaktadır. Öte yandan, 1980'li yılların sonlarına doğru Sovyet Rusya'da belirgin olarak başlayan çözülme, 1991 yılında dağılma ile sonuçlanmıştır. Sovyetler

Birliği'nin çöküşü, eski Sovyet toprakları üzerinde çeşitli devletlerin kurulmasını ve Sovyet işğali ve baskısı altında yaşayan Doğu Avrupa ülkelerinin bağımsızlıklarına kavuşmalarını sağlamıştır. Şimdilerde Rusya ve anılan diğerk ülkeler, değişik oranlarda, demokratikleşme ve anamalcı sisteme geçmenin sancılarını yaşamaktadırlar.

ç) Gelişmiş Ülkelerin Ortak Yanları

Gelişmiş ülkeleri birbirine yaklaştıran, daha doğrusu birbirine benzeştiren ortak yanlar vardır. Çelişkili görülen bu sav, konu bir başka yönüyle ele alındığında, gerçekten gelişmişlerin ortak yanlarının varlığı ortaya çıkacaktır. Ülkeler arasındaki en önemli farklılık yönetim biçimlerinden değil, onların yönetme güçlerinden doğar.⁴ O halde yönetim biçimi farklılığından doğan ayrılıklar, gelişmiş-gelişmemiş ülkeler arasındaki farklılıklardan çok daha azdır. Ulusal sınırlar içinde birlik sağlamak, toplumu ulusal amaçlar doğrultusunda bütünlendirmek, otorite kurmak, karar vermek ve bu kararları etkince uygulamak devlet olmanın, hükümet olmanın en önemli öğeleri arasındadır. Yönetim biçimleri farklı olabilir, fakat bu farklı yönetim biçimlerine karşın toplumda bu yönetim biçiminin yasallığı üzerinde genelde bir tartışma yoksa, istikrar sağlanmışsa, işleyen bir bürokrasi kurulmuşsa, görüşmelerde, ilkelerde, amaçlarda bireylerarası uyum varsa, tümüyle toplum yönetim biçimine ve yönetenlere yönelik bir genel uyuma, tutarlılığa, toplumsal uyuşmaya ulaşmışsa o toplumların bu ortak yanları yadsınamaz, yadsınmamalıdır.

⁴ Samuel P. Huntington, *Political Order In Changing Societies (Değişen Toplumlarda Siyasal Düzen)*, New Haven: Yale University Press, 1968, s. 1.

Bu özellikleri, yönetim biçimi farklılığına karşın, anamalcı Batı'nın gelişmiş ülkeleriyle Doğu Avrupa'nın eski Marksist yönetimlerinde görmek olanaklıdır.

Yönetim biçimi farklılıklarına karşın bu ortak özellikler bu ülkelerdeki siyasal sistemlerin işlerliğinden, etkenliğe kavuşmuş olmalarından gelmektedir.

Devlet örgütünde, bürokraside çalışanlar hizmet alanlarına yatkın, yetenekli, uzman kişilerdir. İşlevsel hizmet ve görev ayrımı, bürokrasinin, toplum ve devlet hizmetlerinin karmaşıklığına, yoğunluğuna karşın aksama yaratmayacak biçimde örgütlenişi ve oturmuşluğu, idareyi hükümet değişikliklerinden etkilenmeyecek ölçüde güçlü ve tutarlı kılmıştır.

Tüm bu ortak özelliklerin yanında siyasal sistemleri ne olursa olsun gelişmiş ülkelerin hepsinde okuma yazma oranı, ulusal gelir, sanayi, ulaştırma, iletişim araç ve olanakları, her alanda üretim, teknoloji, işletmelerdeki verimlilik, sağlık kuruluşlarının sayısal durumu, toplumun gereksinim duyduğu uzmanlar ve teknokratlar hem nitelik, hem nicelik yönünden çok yüksek düzeydedir. Nüfus çoğunluğu kırsal alanlardan kentlere kaymış, kentleşme yoğunlaşmış, tarımda ileri teknolojiye geçilmiş, yüksek verim alınmaya başlanmıştır.

Sistemlerdeki yönetim biçimi farklılıklarına karşın bu ortak yanlar gelişmiş ülkelerin genel özelliklerini, gelişmişliğin ölçütlerini oluşturmaktadır.

d) Gelişmemiş Ülkelerin Ortak Yanları ve Açmazları

Yönetim biçimi ve sistem farklılıklarına karşın nasıl gelişmiş ülkelerin ortak yanları varsa, gelişmemiş ülkelere de gelişmemişliğin tanımını çerçeveleyen ortak özellikleri bulunacaktır. Gerçi her toplumun, her ülkenin tarihsel, ekinsel, dinsel, siyasal, toplumsal koşullarından,

coğrafyasından, çevresinden, dış ilişkilerinden, ekonomik yapısından kaynaklanan farklı özellikleri olacaktır. Fakat tüm bu koşullara ve özelliklere karşın gelişmemiş ülkeleri, gelişmemişlik oranları ölçüsünde, birbirine yaklaştıran niteliklerini bulmak, onların ortak açmazlarını saptamak olanaklıdır.

Gelişmemiş ülkelerin ortak yanları, gelişmiş ülkelerde ortak nitelik olarak belirlenen özelliklerin olumsuz yanlarıdır.

Sömürge durumundan yeni kurtulmuş, ulusal toplum yaratma, siyasal toplumsallaşmaya yönelme, ekonomiyi geliştirme, sanayileşme, genel deyim ile değişme çabasındaki toplumların yapısal özelliklerinden kaynaklanan sorunlarının yanı sıra değişme, çağdaşlaşma çabalarından doğan açmazları da vardır.

Bu açmazları, ister Batı'nın anamalcı modeliyle, ister tekpartili Marksist modelle değişmeye yönelmiş bulunsun, her iki durumda da görmek olanaklıdır.

Ulusal kurtuluş savaşları ve bu savaşımın içinde bulunan toplumlar dinsel, budunsal, toplumsal, ekonomik yönden ne kadar ayrılık, farklılık içinde olursa olsun, toplumun hemen tüm bireylerini savaşımın önderi ve önderin çevresindekilerle bütünleştirir. Önderlik oluşumun niteliği ve önderin kişiliğine göre karizmaya dönüşebilir. Fakat kurtuluştan sonra sadece karizmatik güçle toplumları uzun süre doyurmak olanaksızdır. Kurtuluş savaşımalarında geleceğe yönelik ülküler aşılayarak, mutluluklar, rahat bir yaşam vaat edilerek, bu ülkü ve vaatler bayraklaştırılarak toplumlar ayaklandırılır. Toplum umut ve beklentilerin, uyandırılan özlemlerin ardında önderle bütünleşir. Bu umut ve beklentiler toplum yaşamıyla ilgili siyasal, ekonomik, toplumsal içerikli çözümü kolay olmayan sorunlardır. Kurtuluştan

önce önder ve çevresi, kurtuluştan sonra ise toplum ve bireyler ivecendir. Toplum reform ister, iş ister, ekmek ister, özgürlük ister. Halbuki toplum ve ülke çağlar boyu sömürülmüş, yoksul bırakılmış; kurtuluş öncesi vaat edilenleri kısa sürede yapabilme, başarabilme olanaklarından yoksun bırakılmıştır.

Toplum katmanları arasında ekonomik, budunsal, ekin sel, dinsel ve benzer yönlerden farklılıklar kurtuluş sonrasında zamanla bütünleşmeyi parçalayıcı yönde gelişme gösterebilir.

Böyle bir gelişmemiş toplumda ve ortamda gelişmiş Batı modeli toplumların tüm kurumlarını oluşturmak, siyasal partileri, sendikaları, dernekleri yasallaştırmak; bunları sistemin öğeleri olarak işlerliğe kavuşturmak, toplumun insan, ekonomik, ekin sel siyasal yapısı yönünden çok güçtür. Bunların yasal olarak gerçekleştirilmeye başlanması da yeni çatışmaların, ayrılıkların, değişmeyi durdurucu, geriletici güçlerin ortaya çıkmasına yol açabilecektir.

Sömürge durumunda ya da işgalden kurtulan ülkelerin çözmek, aşmak durumunda oldukları temel sorun değişmek, çağdaşlaşmaktır. Bu temel sorunun kısa sürede çözüme bağlanmak istenmesi, bu çözüm için benimsenen gelişme modeli ne olursa olsun, yeni sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Gelişmiş ülkelerin, gelişmemiş ülkeler üzerindeki etkinliklerini, üstünlüklerini sürdürebilmeleri, geri kalmış toplumları siyasal bağımsızlıklarına karşın ekonomik alanda bağımlı kılmadaki kolaylıkları buradan kaynaklanmaktadır. Gelişmemiş toplumlardaki siyasal istikrarsızlığın, kargaşanın, etkin bir yönetim kuramamanın, sık görülen hükümet darbelerinin, asıl nedeni bu ülkelerin geri kalmışlıktan kurtulmak istemelerinden doğmaktadır.

Batı tipi bir gelişme modelini benimseyen bir toplum doğal olarak, bu sistemin siyasal kurumlarına öncelik verecek, örneğin toplumdaki her düşüncenin siyasal partiler kanalıyla parlamentoya yansımaya olanak sağlayacak, temel hak ve özgürlükleri yasal güvenceler altına almak isteyecektir. Ama toplum bütünüyle yurttaşlık bilincine ulaşmadığı, geleneksel öğelerin etkisinde bulunduğu, eğitim düzeyi çok düşük olduğu, siyasal toplumsallaştırma gerçekleştirilemediği için sistemin vazgeçilmez ögesi olan siyasal partilerin kurulması, belli bir yaşa gelen her yurttaşın oya, seçime katılması, sistemden beklenenin tersine sonuçlar verebilmektedir. Din, mezhep, budunsal, düşünsel farklılıklara dayanan toplumsal güçler, siyasal partileşme ile ortaya çıkacak, ortamın daha da karışmasına, toplumda yerleşmesi istenen birliğin, bütünleşmenin parçalanmasına olanak sağlayacaktır. Bu hızlı değişme, gelişme amacına ters bir sorun yaratacaktır. Bu sakıncayı önlemek için modelin siyasal özgürlükler ilkesinin bütünüyle işlerliğe konmaması, en azından tek bir siyasal partinin kurulmasına olanak sağlanarak çoğulcu uygulamanın ertelenmesi ise toplumda yoğun bir siyasal özgürlükler tartışmasına yol açmakta, bu da yeni sorunlar ve çatışmalar yaratmaktadır. Bu aşamada, sorun, “seçim mi, özgür seçimlerin yapılabileceği geleneksellikten kurtulmuş laik bir toplum yaratmak, istikrarlı bir kamu düzeni kurup gelişmeye yönelmek mi?” biçimine dönüşmektedir.

Bunun örneğini Türk Devrim tarihinde görmek olanaklıdır. Türkiye, Cumhuriyet’ten sonra iki başarısız çokpartili döneme geçiş denemesi geçirmiştir. Bunlardan ilkinde devrimin önderi Mustafa Kemal’in Cumhuriyet Halk Partisi yanında 1924’te “Terakkiperver Cum-

huriyet Fırkası” ikincisinde 1930’da “Serbest Cumhuriyet Fırkası” kurulmuş, her iki kuruluş da gelişen devrim karşıtı güçlerin yarattığı olaylar nedeniyle kapatılmıştır. Bu iki örnek olay karşısında sorun ve seçilmesi gereken yöntem daha belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır. Sorun Türkiye’de 1924’te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ya da başkalarına, 1930’da Serbest Cumhuriyet Fırkası ya da başkalarına, her düşünceye gelişme, iktidar olma olanağı sağlamak mıydı, yoksa yeni devletin kuruluşundan iki yıl, yedi yıl sonra geri bir karşı devrime yola açmak mıydı?

Bu soruyu bir İngiliz siyaset bilimcisi soruyor ve şöyle diyor: “Türkler, 1930’da ortam elverişli değilken çokpartili yaşama girselerdi, hiç değil, bir deneme olurdu, diyenlere, denenmiş ancak deliller denemeye kalkışır yanıtını vermiştir.”⁵

Marksist gelişme modelini benimseyen geri kalmış toplumlar içinde de durum farklı değildir. İster Avrupa’nın Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Bulgaristan, Romanya, Doğu Almanya gibi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ordularının işgali ve zorlaması sonucu geçmişte Marksist sisteme itilen ülkelerde, ister sistemin eski Sovyetler Birliği, Çin Halk Cumhuriyeti gibi büyük devletlerinde, isterse Küba gibi küçük Marksist yönetimlerde olsun, gelişme ve kalkınmanın bedelini adı geçen uluslar ve bu ulusların bireyleri çok pahalıya ödemişlerdir. İşgale uğrayan ve işgal sonucu Marksist sisteme itilmiş ülkeler ise, II. Dünya Savaşı’ndan sonra bağımsız görünümünde olmalarına karşın topraklarında üstlenen Sovyet ordularının denetimi, baskısı altında

⁵ C.H. Dodd, *Political Development (Siyasal Gelişme)* London: Mac-Millan, 1972, s. 40.

kalmışlardır. Kararlar ulusal boyutlarda, ulusal istenç doğrultusunda değil, Sovyetler'in yönlendirdiği, önerdiği Marksist sistemin istemlerine göre alınmaktaydı. Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya'da zaman zaman başlatılan özgürlükçü girişimlerin, genelde Sovyet ordularınca kanlı biçimde bastırılması bu gözlemin belirleyici kanıtları olmuştur. Önce toplumsal, ekonomik kalkınma ve sanayileşme, sonra özgürleşme gibi aşamalı bir gelişme ise sistemin özüne aykırıdır. Marksist sistem, kuramın özünde işçi sınıfının egemenliğini, bu sınıfın diktasında bir düzeni öngörür; başka sınıflara, toplum katmanlarına hak tanımaz. Marksist gelişme, değişme süreci sonunda sınıfların ortadan kalkacağını, devletin sona ereceğini ve komünist toplumun kurulacağını varsayar. Bu yönüyle sistem, kalkınma ve gelişme sonrasındaki komünist toplum aşamasında farklı düşünce ve inançların ortadan kalkacağını varsayarak değişik düşünce ve inançlar doğrultusunda kişilerin özgürce yönetime katılmalarını benimsemez. Düşüncelerin, inançların partileşmelerine olanak tanımaz. Gerçekten işçi sınıfının egemenliği, diktası varsayımına karşın uygulamada asıl yönlendirici yeni bir sınıf doğmuştur. Bu sınıf, parti örgütünde, bürokraside, orduda ve ekonomik işleyişteki görevleri nedeniyle ayrıcalıklara kavuşan üst yönetici kadrolardır. Geçmişte Yugoslav Marksist devriminin önde gelen ve Yugoslavya'daki uygulamaya yönelik eleştirilerinden ötürü hapsedilen kuramcı Milovan Djilas, sistemin özülle çelişen bu durumu açık seçik belirtmektedir. Djilas'a göre, bu yeni sınıfı parti yaratır, fakat sonuçta bu sınıf büyüyüp güçlenerek partiyi dayanak olarak kullanır, sınıf gittikçe güçlenirken parti de güçten düşer. Bu durum iktidarda olan her komünist partinin kaçınamayacağı bir yazgıdır. Partiler genel-

de entelektüel olarak ve ekonomik açıdan güçlenmiş sınıfların ve toplum katlarının yarattığı kuruluşlardır. Bir siyasal partinin yeni bir sınıf yaratması ise çok garip bir şeydir. İnsanlar üzerinde bu derecede denetimi olan bir sınıf dünya tarihinde görülmemiştir. Sanayileştikten sonra bu sınıfın yapacağı iki şey vardır: zulmünü büsbütün arttırmak ve insanları yağma etmek, soymaktır.⁶

Zulüm, baskı, yeğlilik, korku yöntemini kullanmak, kişinin temel hak ve özgürlüklerini yok sayarak, bunlara olanak tanımayarak kalkınmak, gelişmek, sanayileşmek, bireyleri bu gelişmenin makineleşmiş araçları durumunda görmek; gerçekleştirmek, varılmak istenen sonucun toplum yararına olacağı varsayılsa da insan yapısıyla, insan varlığıyla, insanın insan olmaktan doğan kişilik hak ve özgürlük kavramlarıyla bağdaşacak uygulamalar olmamak gerekir.

Marksist sistem ve yöntemlerle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle ilgili olarak kamuoyunda zaman zaman tartışılan bu olgu Marksist sistem uygulamalarının en önemli sorunu olmuştur.

Marksist sistem ya da kuramın özünde kişinin iyelik hakkı yoktur. Ortaklaşacı (kolektivist) bir düzen ve üretim biçimi öngörülür. Bu, siyasal bağımsızlığa kavuşmuş ve Marksist gelişme yöntemini, modelini benimsemiş gelişme çabasındaki bir toplumda, az ya da çok, adaletli ya da adaletsiz var olan iyelik haklarının, alışkanlıklarının, geleneklerinin yasal yolla ve eylemli olarak ortadan kaldırılmasını gerekli kılar. Böyle bir uygulama ulusal birliğini sağlayamamış, otoritesini kuramamış bir ülkede ekonomik yönden güçlü kişilerin, ailelerin, kabilelerin,

⁶ Milovan Djilas, *The New Class, (Yeni Sınıf)*, 9. Baskı New York: Frederick A. Praeger, 1958, s. 37-70.

oymakların oluşturduğu toplum katlarının yeni yönetimin karşısında yer almasına yol açar; bundan yeni sorunlar doğabilir ve kurulmak istenen Marksist düzen, Şili'deki Allende örneğinde görüldüğü gibi, anamalcı, elkoyucu dış güçlerin de destek ve yardımıyla tamamen yıkılabilir. Böyle bir gelişme siyasal bağımsızlığına yeni kavuşmuş, çağdaşlaşma çabasındaki ülkeyi ters yönde etkileyerek denetimi altına girdiği Batılı gelişmiş güçlü devletin bağımlılığına sürükleyebilir. Benzer bir başka gelişme Marksist modeli uygulamak isteyen ülkenin gelişmiş bir Marksist güçlü devletin desteği ve yardımıyla uygulamaları başlatmak ve sürdürmek istemesinden doğabilir. Böylesine bir seçenekte Afganistan örneğinde görüldüğü gibi ülkenin siyasal bağımsızlığını bile ortadan kaldıracı sonuçlar yaratabilir. Bu örnekler ve olasılıklar, hangi sistemden olursa olsun gelişmiş, sanayileşmiş ama elkoyucu amaçlardan kurtulmamış büyük devletlere karşı gelişme çabasındaki toplumların beslediği, yaşattığı kuşku, soğukluk ve duyulan korku onları bu devletlerden uzak durmaya, onların etki ve denetiminden uzak kalmaya itmektedir. Bu kuşku, bu soğukluk ve korku gelişmiş ama elkoyucu güçlü devletlerin geçmişte ve günümüzde güçsüzlere yönelttikleri davranışlardan, onların ulusal çıkarlarıyla bağdaşmayan uygulamalarından kaynaklanmaktadır. Bu olasılıklar Marksist modelle gelişmek isteyen toplumların karşılaştıkları, karşılaşılabilecekleri açmazlar, çözümü çok güç sorunlar arasındadır.

2. ULUSAL MODEL ARAYIŞLARI

Batı tipi ve Marksist gelişme, kalkınma, sanayileşme modellerinin gelişme çabasındaki ülkelerce bütünüyle uy-

gulanması durumunda, bunların her birinin farklı toplumsal, ekinse, tarihsel, budunsa, dinsel ve ekonomik yapıları nedeniyle doğması olası sakıncalar ve sorunlar, bu ölkelerin önderlerini, seçkinlerini ve yöneticilerini yeni arayışlara, ulusal modeller, kalkınma yöntemleri bulmaya itmiştir. Gelişmemiş hemen tüm ölkeler çağdaşlaşma amacı, çabası, arayışı ve uğraşı içindedir.

Günümüzde “kalkınma”, “çağdaşlaşma”, “sanayileşme” ya da “Batılılaşma” terimlerine rastlamadan toplumsal bilimler alanında bir bilimsel dergi okumak olanak dışıdır. Genelde bu sözcüklerin anlamları iç içe girmiştir. Fakat hepsi iki önemli konuyu paylaşmakta, vurgulamaktadır. Birincisi, yoksul ölkelerin üretim alabilirlik (kapasite)lerini çoğaltarak zenginleşme istekleridir. İkincisi ise, birincisiyle ilgili olarak, gelişmekte olan ölkelerde var olan rol ve davranış kalıplarının gittikçe farklılaşmaya ve karmaşıklaşmaya yönelmesidir.⁷

Çağdaşlaşma, kalkınma konularına olan ilgi, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra, yeni devletlerin kurulmasıyla yoğunlaşmıştır. Temel konu, bu ölkeler nasıl kalkınabilir, sorunudur.

Amerikalı siyasal bilimci Sigmund'a göre çağdaşlaşma krizleri artık tüm Asya, Afrika ve Latin Amerika ölkelerini etkilemiş durumdadır. Genellikle “sömürgecilğe karşı ihtilal” Batı egemenliğini sona erdirip siyasal bağımsızlığa kavuşmaktan da öte bir amaç taşımaktadır. Bu, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik bir devrimdir. Bu devrimin itici gücü ölkelerini çağdaş dünyaya kavuşturmak isteyen, çağdaş devlet, sanayileşmiş

7 David E. Apter, *Some Conceptual Approaches to the Study of Modernization* (Çağdaşlaşma Konusuna Bazı Kuramsal Yaklaşımlar), Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, inc., 1968, s. 193.

ekonomiler yaratmak çabasındaki Batılılaşmış seçkinlerdir.⁸

Gelişmekte olan ülkelerde 19. yüzyıl Avrupa'sının siyasal yaşamını etkileyen ve birbiriyle yarış durumunda olan çeşitli ideolojilerin varlığından söz edilemez. Bu ülkelerde en etkin ideoloji çağdaştırmacı ulusçuluk ideolojisidir.⁹

Ulusal önderlerin temel amacı ulusal kalkınmayı sağlamaktır ve ulusal bağımsızlık kalkınmanın önkoşuludur. Ulusal önderler özgürlükten söz ederler, ama bu kişisel özgürlükten çok ulusal özgürlüktür. Özgürlük kişi için değil, ulus için istenir.¹⁰

Bu olguyu çağdaşlaşma çabasındaki Türkiye örneğinde görmek olanaklıdır. Atatürk Devrimi'nin ilk uygulama yıllarında tüm atılımlar ve eylemler ulusal ve toplumsal düzeyde ele alınmıştır. Bu olguyu Tunaya da vurgulamakta "bu oluşlar kişisel planda değil, ulusal planda sürmüştür. Böylece, kişi olarak Türk'ün yaşayabileceği ve gelişeceği çevre, bağımsız bir ülke hazırlamak yoluna gidilmiştir. Kişisel planda insan ögesi ile uğraşma demokratik yönden ancak bugün ön plandadır" demektedir.¹¹

Gelişmekte olan ülkelerde ulusal önderler kalkınma derken, aslında ekonomik kalkınmadan söz etmektedirler. Ulusal eylemlerin yürütücüleri kendi ülkelerindeki yaygın yoksulluk, hastalık ve okur-yazar kişilerin azlığı-

⁸ Paul E. Sigmund Jr. (ed.) *The Ideologies of the Developing Nations (Gelişmekte Olan Ülkelerin İdeolojileri)*. New York: Frederick A. Praeger, 1963, s. 3.

⁹ y.a.g.y., s. 4.

¹⁰ y.a.g.y., s. 5.

¹¹ Tarık Z. Tunaya, *Türkiye'nin Siyasal Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul: Yedigün Matbaası, 1960, s. 228.

na karşı ekonomik alanda gelişmiş ülkelerdeki bolluğun, gönencin, rahatlığın farkındadırlar. Onlar için dünyadaki en önemli bölünme komünizm ve çoğulcu demokrasi arasında değil, zengin ile yoksullar, gelişmiş ekonomiler ve teknolojilerle gelişmemiş ekonomiler ve teknolojiler arasındadır. Yaşam düzeyleri arasındaki bu farklılıkların kaldırılmasının anahtarı ise ekonomik kalkınma, özellikle sanayileşmedir. Kalkınma ve sanayileşme ile toplumsal eşitlik, eğitim fırsatı, sağlık konusunda yeterli koşulların yerleşmesi kısacası çağdaş gönenc devletin yaratılmasıdır.¹²

Sigmund'a göre sanayileşme atılımına girmek kararlılığı içindeki gelişmekte olan ülkeler anamalcı kalkınma modelini reddetmekte, ekonomik ve bazı moral nedenlerle sosyalizmi yeğlemektedirler. Ancak bu, gelişmekte olan ülkelerin körü körüne ve tümüyle Sovyet modeline öykündükleri anlamına gelmemelidir. Aslında gelişmekte olan ülkeler Doğu ve Batı arasında ayrı bir kimlik oluşturmak emelindedirler. Ekonomik kalkınmaya farkı bir biçimde yaklaşarak hem komünist ve hem de Batılı anamalcı sistemlerin yanlışlarından, eksikliklerinden uzak durmak niyetinde oldukları savındadırlar. Gelişmekte olan ülkeler planlı ekonomiye güvenmelerine ve ekonominin merkezden denetlenmesine yandaş olmalarına karşın özel girişime de yer bırakmaktadırlar. Batılı anamalcılığı yeğlemelerinin temel nedenlerini bu sistem içindeki acımasız sürekli yarışa, aşırı bireyciliğe, insancıl ve toplumsal değerlere yeterince önem verilmemesine bağlamaktadırlar. Öte yandan, komünizmi ise aşırı toplumculuğundan, katı ve düzensiz ortaklaşacılığından, bireye olan baskısından, özdekçi (mad-

¹² Sigmund, y.a.g.y., s. 11.

deci) liğinden ve ancak bir ya da bir grup ülkenin (komünist blok'taki ülkeler) ulusal çıkarlarını düşünmek gibi çok dar kapsamlı bir bağlılığı desteklemelerinden ötürü eleştirmektedirler.¹³

Yeni uluslarda sosyalizm, toplumsal eşitlik, hızlı ekonomik kalkınma ve yabancılara karşı olumsuz düşüncelerden beslenmektedir. Marksist-Leninist kuramdan etkilenmekle beraber, eylem için bu kuramın tümü kabul edilmemektedir. Onları bir ulusçu bir sosyalizmdir ve ülke içindeki ekonomik ilişkiler konusunda sınıf savaşımı düşüncesini kabul etmezler. Onlara göre, çalışan insan-insanların bir ülküsü vardır: Bağımsız olmamış, ulus olarak yaşamayı bilmemiş kişiler ve topluluklar için bir ülkeye ve hele bağımsız bir ülkeye kavuşmuş olmak olağanüstü tarihsel bir olgudur. Ulus oluşturulması, ülkenin kalkınması için ulusal önder, herhangi bir sınıfın yararını ve çıkarını değil, ulusal birliğin, halkın birliğinin üzerinde durmak zorundadır.¹⁴

Bütün ulusal önderler çağdaşlaşma ve kalkınmayı gerçekleştirmek için güçlü bir hükümetin gerekli olduğunun bilincindedirler. Bu önderler genelde tek ve egemen bir parti yönetimi ve güçlü bir hükümet aracılığıyla çağdaşlaşmanın amaçlarını sağlamak eğilimindedirler. Çağdaşlaşmayı amaçlayan bu ülkelerdeki önderler yönetimlerinin otoriter özelliklerinin geçici olduğunu vurgularlar. Geçmişte, bu tür geçici otoriter yönetim modeli Atatürk tarafından kullanılmış ve bir süre sonra demokrasiye düzenli bir biçimde geçişin temelini oluşturmuştur.¹⁵

Bazı otoriter ögelere karşın, bu ülkelerdeki tekpar-

¹³ y.a.g.y., s. 12-13.

¹⁴ y.a.g.y., s. 17.

¹⁵ y.a.g.y., s. 22-23.

ti, genelde, yapı ve amaç olarak demokratiktir. Bütün yurttaşlara açık bir kitle örgütüdür ve böylece partiyi seçkin bir topluluk olarak gören Leninist anlayıştan çok farklıdır.

Gelişmekte olan ülkelerde siyasal partiler kalkınma izlencelerinin itici gücünü oluşturur. Aynı zamanda halkla ilişkide de halkın duygularını, isteklerini önderlik edenlere bildirme görevini de üstlenirler.¹⁶

Sigmund'a göre, çağdaşlaşmaya yönelmelerine karşın ulusal önderlerin birçoğu geleneksel ekinlerinin öğelerini ve onların temsil ettiği törel değerleri korumak gereğini duyarlar. Örneğin, Nehru Batılılaşmış seçkinlerin "tinsel yalnızlık"ına sık sık değinmiştir. Gelişmekte olan ülkelerdeki seçkinler çoğu kez geleneksel uygarlığın değerlerini hem kabul ve hem de reddetmek durumuyla karşı karşıyadır.¹⁷

Gelişmekte olan ülkelerdeki ekinel "rönesans" bir ölçüde eskiden bir model olarak gösterilen Batı ekinini reddetmektedir. Ulusal gurur ve kendine saygıyı güçlendirme yolunda atılımlar yapılmaktadır ve bunlar ulus oluşturulmasının tamamlayıcı öğeleridir.¹⁸

Özel durumların zorunlu kılmadığı hallerde, özellikle 1950-1990 yılları arasında, Asya, Afrika ve Ortadoğu'nun gelişmekte olan ülkeleri dış siyasette yansızlığı yeğlemiş, Doğu ve Batı blokları dışında kalmaya özen göstermişlerdir.

Gelişmekte olan ülkelerdeki değerler ve inançlar bütününe çağdaşlaştırıcı ulusçuluk ideolojisi demek olanaklıdır. Bu ideoloji Batı özgürlükçülüğünden ve Sovyet

¹⁶ y.a.g.y., s. 25.

¹⁷ y.a.g.y., s. 31.

¹⁸ y.a.g.y., s. 32.

ortaklaşıcılığından farklıdır. Bu ideolojinin bir işlevi vardır: geleneksel toplumun çağdaşlaşmasına yardımcı olmak ve bu amacı sağlamak için halktan özveri isteminin yerinde, doğru olduğunu kanıtlamak. İdeolojinin içeriği konusunda Batı ve Doğu'nun, her iki sistemin düşüncelerinden, deneylerinden yararlanılmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler genelde, Marksist görüşün bazı öğelerini kabul etmekte, öbürlerini ise reddetmektedirler. Ekonomik nedenlerin en önemli belirleyen olduğunu kabul etmelerine karşın, Marksist belirlenimcilik (determinizm)i benimsememektedirler. Ulusçu görüşe göre, siyasal güçler ekonomik denetlemeye ve onlara egemen olmaya yeterlidir ve devlet yok olup gitmeyecektir. Dahası, yaşamın tinsel yönleri olduğu varsayımıyla Marksist özdekçilik (materyalizm) reddedilmektedir. Marx'ın "sınıf" incelemesi yetersiz bulunmaktadır. Tarih "proleter" ve "burjuva" savaşımından daha fazla konuyu içerir. Bir toplumda kırsal bölgede yaşayanlar, aydınlar, askerler de önemlidir. Bağlılığın en temel, en canlı simgesi, sınıf değil ulustur. Yeni devletlerdeki bazı ulusçular sınıf ayrımı olduğunu bile yadsımaktadırlar.

Çağdaşlaşan yönetimlerin bir ideolojiye gereksinimleri vardır. Çünkü onlar toplumsal ve ekonomik bir devrim içindedirler. Sağlamak istedikleri yenilik ve değişiklikleri "dramatize" etmek zorundadırlar. Fakat bu, Marx'ın ideolojisinden daha çok Atatürk'ün ideolojisine benzemektedir; çünkü ulusal ekine ve ülkenin özelliklerine dayatılmış olan bir kalkınma ve sanayileşme ideolojisi¹⁹.

Herhangi bir gelişmemiş ülkenin, bir toplumun, bir devrim, bir kalkınma, sanayileşme, gelişme, çağdaşlaş-

¹⁹ y.a.g.y., s. 37-40.

ma eylemine girişebilmesi, geleneksel yapısından kurtulup çağdaş bir toplum yapısına kavuşabilmesi için önkoşul, ülkenin bağımsız olması, sömürge durumundan kurtulmasıdır. Bir o kadar önemli diğer önkoşul da böyle bir amacı paylaşan siyasal bir takımın ülke yönetiminin başında bulunması ve kalkınma atılımlarını yapabilmesi için toplumda “birlik” ve “otorite”yi sağlamış olmasıdır.

20. yüzyıl ve özellikle II. Dünya Savaşı sonrasındaki yıllar sömürge durumundaki ülkelerin hemen tümüyle siyasal bağımsızlığa kavuştukları dönemdir. Bağımsızlığa kavuşan büyük-küçük bu ülkelerin tümü de yoksulluktan kurtulmak, gelişmek, çağdaşlaşmak, zengin ülkelere boyun eğmeden, onların denetimine girmeden yaşamak istemektedir. Çoğunlukla bir kurtuluş savaşımı sonucu, pek az örnekte de uluslararası siyasalar ve etkilemeler sonucu bağımsızlığa kavuşan gelişmemiş ülke yöneticilerinin, ülkelerin farklı yapılarına karşın gelişmek, çağdaşlaşmak için her şeyden önce tutarlı, yasal bir kamu düzeni, “birlik” ve “otorite” kurmaları gerekir. Siyasal istikrarsızlık her ülkenin, her yönetimin, özellikle gelişme çabasındaki ülkelerin önde gelen ana sorunları arasındadır. “Otorite” ve siyasal istikrar, etkin, güçlü; yenileşmeyi, çağdaşlaşmayı benimsemiş ülkenin hangi yöntem ve sistemle çağdaşlaştırılabileceği yolunda tutarlı; toplumun gerçeklerine, yapısına, koşullarına uygun; toplumun isterlerine olanaklar ölçüsünde yanıt verecek ve dinamik güçleri doyumsatacak (tatmin edecek) yanılısız kararlar alıp uygulayabilecek önder kadrolar, sağlıklı ve aksamaz bir gelişme için vazgeçilmez gerekler, nitelikler ve özelliklerdir. Bunlardan yoksun ülkelerin yönetimleri sürekli bir ihtilal, hükümet darbesi, bir iç ve dış karışmanın korkusu altın-

dadır. “Otorite” nin sınırlanması için de önce otoritenin var olması gereklidir. Gelişmekte olan ülkelerde ise otorite en az var olan öğelerden biridir. Böylesine az gelişmiş ülkelerde hükümetler yabancılaştırmış aydınların, bağırıp çağıran, ayaklanan öğrencilerin “merhameti”ne bağlıdır.²⁰ Ya bunlara, bunların isteklerine boyun eğip sürüklenip giderler ya da yıkılırlar.

Başarılı, sağlıklı bir çağdaşlaşmanın başlatılıp sürdürülebilmesi için önce sağlıklı, tutarlı bir ulusal kalkınma, gelişme modeli seçilmesi, bu modeli uygulamak için de yenileşmeye yönelik bir siyasa oluşturmak gerekir. Devlet bu siyasaı uygulamalı, toplumsal, ekonomik, ekinsel reformlar yaparak amaçlanan sonuçlara ulaşmalıdır.

Bu reformlarla toplumdaki değerler ve davranış biçimlerinin değişmesi, iletişim araçlarının genişletilip yaygınlaştırılması sağlanmalı; kişi, aile, kabile, topluluk, din, mezhep bağlılığı, ulusa bağlılığa dönüştürülmeli; toplum, kamu düzeni ve yaşamı, toplumdaki otorite odaklarıyla birlikte laikleştirilmeli; işlevleri belirlenmiş örgütler kurulup geliştirilmeli; kişiler “mensubiyet” (bağlılık, ilişkililik) lerine göre değil, başarıları, yetenekleri, becerileri, verimliliklerine göre belirli yerlere atanmalı; görevlendirmelerin, ödüllendirmelerin yönteminde, özdeksel ve simgesel kaynakların paylaşılmasında daha adaletli, daha eşitlikçi bir uygulamaya gidilmelidir.

Çağdaşlaşma çabasını sürdürdüğü savındaki bir sistemin, bir yönetimin, bir ülkenin geniş yurttaş kitlesi, yoldan, okuldan, öğretmenden, sağlığı için gerekli doktor, ilaç ve bakımdan, konuttan, insanca yaşamın gerekli kıldığı her türlü olanaktan yoksunsa, devletini yanın da göremiyorsa o ülkede anayasadan, yasalardan, sis-

²⁰ Huntington, *Political Order in Changing Societies*, a.g.y., s. 8.

temden söz etmek bir anlam taşımaz. Böyle bir ortamda klasik özgürlükler, yargı bağımsızlığı, basın özgürlüğü, özerk kurumların varlığı ya da yokluğu, seçim, parlamento çok küçük bir azınlığı ilgilendiren, bu azınlık arasında tartışılan konular olmaktan öteye geçemez. Bu bir bakıma sistemin küçük bir azınlık adına, bu azınlık için işlediğini kanıtlar. Bu, sistemin “kör dövüşü”ne dönüşmesidir ve sistemin yıkılmasıyla sonuçlanır.

Özetle, bir çağdaşlaşma modeli, yönetimi ve uygulamasıyla toplumun tüm bireylerini ve kesimlerini kentteki işçiden kırsal alandaki köylüye; gencinden, yaşlısına, kadınından erkeğine, öğrencisinden sivil-asker bürokratına, öğretim kadrosu görevlilerine; ticaret ve sanayi adamından çeşitli uğraş dallarında çalışanına uzanan bir yoğunluk ve ilgi alanı içinde herkesi, toplumun her bireyini sistemin bir parçası durumuna getirdiği, “yurttaşlık bilinci”ne vardırıldığı; adaleti, eşitlikçi anlayışla dağıtabildiği ölçüde başarılı, etkili ve sürekli olabilir. Böylesine bir uygulama ve gelişme tüm bireylerde yeni bir toplumsal duyarlılık da yaratacak, toplumu bütünüyle sisteme bağlayacaktır.

Bu başarılamazsa sistem yıkılır ya da çoğu Güney Amerika ülkelerinde, Afrika’nın bağımsızlaşan yeni devletlerinde, Pakistan’da olduğu gibi hükümet darbeleri birbirini izler... ya 1925’te İran’daki gibi “hanedan” değişikliği olur, yeni “hanedanlık” da başarılı olamayınca çöker ya da Türkiye’de olduğu gibi imparatorluğun yerine çağdaşlaşmayı amaç edinen ve bunun için ulusal bir ideoloji oluşturan, onu uygulayan bir yeni yönetim gelir.

Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası yıllarda, sömürge durumundan kurtularak bağımsızlığa kavuşmuş çağdaşlaşma çabasındaki ülkeler ve bunların yöneticileri

için kendi toplumlarına bütünüyle uygulayabilecekleri kalkınma-gelişme modelleri bu ülke toplumlarının yapıları, gerçekleri ve koşullarıyla çelişen daha büyük sorunlar yaratabilecek özellikler taşıyordu. Bu modellerin dışında bir başka çağdaşlaşma modeli, I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan, dış güçlerin, Batılı anamalcı, elko-yucu devlet ordularının işgaline uğrayan Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu ve Trakya toprakları üzerinde Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti örneği vardı.

Anadolu'da gerçekleştirilen bu devrimin önderi Mustafa Kemal, Türk ulusunun giriştiği savaşımın “tüm mazlum uluslar”ın sorunu olduğunu, Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarında 1922'de söylemiş, sömürge durumundaki Doğulu ülkelerin halklarını ulusal kurtuluşları için savaşıma çağırmıştır:

Türkiye'nin bugünkü savaşımının yalnız Türkiye'ye ait olmadığını bir kez daha doğrulamak gereğini duyuyorum. Türkiye'nin bugünkü savaşımı yalnız kendi adına ve hesabına ol- saydı belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye engelleri yenmede kararlı ve önemli bir çaba göstermektedir. Çünkü savunduğumuz bütün mazlum ulusların sorunudur ve bunu sona erdirinceye kadar Türkiye, kendisiyle beraber olan Doğulu uluslarının birlikte yürü- yeceğine inanmaktadır.²¹

Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın başarı ile sonuçlan- masından sonra kurulan ve çağdaşlaşma çabalarını sür- düren Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunun

²¹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1906-1938, cilt II.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959, s. 40.

10. yılında 1933'te de Mustafa Kemal aynı konuya değinmiş; sömürge durumundaki Doğu ülkelerinin halklarına yeni bir çağrıda bulunarak, onların da girişecekleri kurtuluş savaşlarından kesinkes başarıyla çıkacaklarına inandığını açıklamış, bu uluslara esin kaynağı olmuştur:

Doğu'dan şimdi doğacak olan güneşe bakınız. Bugün, günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan bütün Doğu uluslarının da uyanışlarını öyle görüyorum. Bağımsızlık ve özgürlüğüne kavuşacak olan çok kardeş ulus vardır. Onların yeniden doğuşu, kuşkusuz ki gelişmeye ve gönence yönelik olacak ve kendilerini bekleyen geleceğe ulaşacaklardır.

Sömürgecilik ve elkoyuculuk yeryüzünden yok olacak ve yerlerine uluslar arasında hiçbir renk, din ve anasoy (ırk) farkı gözetmeyen yeni bir uyum ve işbirliği çağı egemen olacaktır.²²

Gerçekten Atatürk'ün bu çağrısının, gerçekleştirdiği devrimin sömürge durumundaki ülkelerin seçkinlerine esin kaynağı olduğunu kanıtlayan belgeler, görüşler vardır. Atatürk Devrimi'ni, Türklerin ulusal kurtuluş-bağımsızlık savaşını hayranlıkla izleyen bu seçkinlerden bazıları ülkelerindeki bağımsızlık savaşlarında önder kadrolar arasında yer almış, kurtuluştan sonra da devleti yöneten kişiler olmuşlardır. Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndan sonra bağımsızlığına kavuşmuş ülkelerin seçkinlerinin, yabancı bilimadamlarının bu konudaki görüşlerinde Atatürk Devrimi ve Atatürkçü çağdaşlaşma modelinin bağımsızlığa kavuşan, çağdaşlaşmayı amaç edinen toplumlar ve ülkeler için örnek alınabilecek ni-

²² y.a.g.y., s. 40.

telikte gösterilmesinin Türkiye açısından önemi büyüktür. Hele çeşitli arayışlar içindeki günümüz Türkiye'sinde bu, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Yabancı ideolojilerin Türk toplumuna uygulanması önerilerinin yinelandığı bir ortamda konunun önemi daha da büyümektedir.

Pakistan'ın kurtuluş eyleminde, ulusal bir devlet olma çabasındaki önderi Muhammed Ali Cinnah "Atatürk gibi bir önder önlerinde dururken Hint Müslümanları bugünkü durumlarına hâlâ razı olacaklar mı?" sorusunu²³ Hindistan'ın Müslüman halkına yöneltmiştir.

Hindistan'ın Gandhi'den sonraki en büyük önderi Nehru, Atatürk'ü Doğu'da "modern çağın yapıcısı" olarak görmekte ve "Kemal Atatürk ya da bizim O'nu o zamanlar tanıdığımız adıyla Kemal Paşa, gençlik günlerinde benim kahramanımdı. Büyük devrimlerini okuduğum zaman pek çok duygulandım. Türkiye'yi çağdaşlaştırma yolunda Kemal Atatürk'ün giriştiği genel çabayı, büyük bir beğeni ile karşıladım. O'nun dinamizmi, yılmak, yorulmak bilmezliği insanda büyük bir etki yaratıyordu. O, Doğu'da modern çağın yapımcılarından biridir. O'nun büyük hayranları arasında bulunmakta devam ediyorum" demektedir.²⁴

Kuzey Afrika'da Tunus'un ulusal kurtuluş savaşımının önderi Habib Burgiba için de Atatürk Devrimi esin kaynağıdır:

Sakarya Savaşı, Sakarya utkusu yirmi yaşımın en büyük anısı olmuştur. O zamanlar kendi kendime diyordum: Aca-

²³ Selâhaddin Çiller, *Atatürk İçin Diyorlar ki*, Varlık Yayınevi, İstanbul: Ekin Basımevi, 1965, s. 97.

²⁴ y.a.g.y., s. 283-284.

ba ben de ulusumu böylesine seferber edemez miyim, onun ruhuna bu kurtarıcı atılımı, bu dizgin tanımaz tutkuyu aşıl-yamaz mıyım?

Atatürk, ölümü köleliğe üstün tutan bir ulusun neler ya-pabileceğini hayretler içinde kalan dünyaya göstermiştir. Bu örnek unutulmayacak. O'nun ölmez eseri, egemenlikle-rini elde etmiş ulusların yazgılarına hükmedenler için ışıık-lı bir örnek ve bir esin kaynağı olarak kalacaktır.

Mustafa Kemal'in kişiliği, halk kitlelerinin ayaklanması ve halk savaşımının ölçüsü olmuştur.

Bu savaşımın O'nun ölümünden sonra genişlemiş, Do-ğu ve Batı bloklarının arasındaki Üçüncü Dünya'ya da sıç-ramış ve onu sömürge baskısından kurtarmıştır.²⁵

Atatürk Devrimi'ni esin kaynağı olarak gören bu ulu-sal önderlerin yanında Batılı bilimadamları da aynı gö-rüşü paylaşmakta, Atatürk Devrim Modeli'nin sömür-ge durumundaki ülkeler için esin kaynağı olduğu ger-çeğini vurgulamaktadırlar.

Ünlü İngiliz tarihçisi Arnold J. Toynbee, Atatürk'ü “bir ulusal kahraman olmanın ötesinde”, dünya tarihi-nin de önde gelen kişileri arasında görerek “Atatürk bir öncüydü. 1920'den sonra Atatürk'ün Türk ulusu ile ba-şardıkları, öbür ülkelerin uluslarına yardımcı olmak iste-yen önderleri tarafından örnek alınmıştır”²⁶ demektedir.

Fransız bilimadamı Maurice Duverger ise Atatürk-çülüğü, bir sistem olarak ele almakta, özellikle 1945 sonrası yıllarda bir örnek model haline geldiğini belir-leyerek, sistemi Üçüncü Dünya ülkelerine yol gösterecek bir seçenek olarak tanımlamaktadır:

²⁵ y.a.g.y., s. 99, 194, 282.

²⁶ y.a.g.y., s. 286.

Mustafa Kemal'in eseri II. Dünya Savaşı'na kadar Türkiye çapında değerlendirilmiştir. Eski bir ülkenin çağdaş bir ulus haline gelmesi için harcanan çabayı beğenmeyen yoktur. Söz konusu eser 1945'ten bu yana bir örnek değeri kazandı. Kemalizm, Türkiye tarihinin bir sayfası olmaktan çıkıp siyasal bir sisteme önderlik etmeye başladı. Çünkü yeryüzünde henüz Moskova ya da Pekin etkisine girmemiş olan üçüncü çeşit devletlere bu sistem yol göstermektedir. Bu sistem yarı gelişmiş uluslar için Marksizmin karşısına diki len ikinci bir seçenektir.²⁷

Duverger'nin, gelişme çabasındaki ülkeler için bir seçenek sistem, bir örnek model olarak gösterdiği Atatürk Devrim Modeli ve Atatürkçü ideolojinin en belirgin özelliği ulusal oluşu, toplumun tarihsel, ekinsel, toplumsal ve ekonomik koşullarına, yapısına göre oluşturulmuş bulunmasıdır. Marksist kalkınma modelinin planlı ekonomi görüşünden, Batı tipi gelişme yönteminden de yararlandığı doğrudur. Fakat bu model Batı'nın da, Sovyet Rusya örneğinin de kopyası değildir. Ülke ve toplum gerçeklerini dikkate alarak yararcı (pragmatist) bir yaklaşımla yeni yöntemler geliştirilmiştir. Dogmacı değildir. Toplumu yaşayan bir varlık olarak görmekte, her toplumun değişeceğini, bu değişmeler doğrultusunda yeni gereksinimlerin ortaya çıkabileceğini, bu gereksinimlerin karşılanabilmesi için de yeni yöntemlerin aranılıp benimsenmesini önermiştir. İdeolojinin devrimcilik ilkesi, bu amaçla konmuştur. İmgeci değil, gerçekçidir. Çağdaşlaşma atılımları gelişmiş ülkeler öyle yaptı, öyle istedi diye değil, toplumun, ülkenin yararına oldukları için gerçekleştirilmiştir. Kalkınma, gelişme modeli bir baş-

²⁷ y.a.g.y., s. 150.

ka gelişmiş ülkenin önerisi, baskısı, itişisi ile değil, ulusal istencin temsilcilerinin oylarıyla kabul edilmiş, uygulamaya konmuştur. Atatürkçü çağdaşlaşma modeli sistem olarak Batı'ya dönüktür; onun tüm kurumlarını, hukukta, yönetimde, toplum yaşamında, eğitimde, teknolojiye, insan yaşamının her alanında kurmuş, üretim araçlarında iyelik hakkını benimsemiştir. Ama üretim araçlarında tanınan iyelik hakkına karşın devletçilik ilkesiyle ekonomiyi toplum yararına yönlendirmek, güdümlü bir ekonomi yaratmak için de devleti görevli saymış, devlete ulusal sanayii kurma, ülkeyi yol, su, elektrik, iletişim, sağlık, tarım alanlarında toplumun gereksinim duyduğu, çağdaşlaşmanın öngördüğü görevleri yapmakla yükümlü kılmıştır. Bu yanıyla da Marksist gelişme modelinin devlet girişimciliğine, devlet iyeliğine, merkezden planlanıp denetlenen sanayileşme yöntemine yaklaşımıştır.

Batı'nın siyasal kurumları ve siyasal partileşme örneğini benimsemiş, partinin tüm ulusu temsil edeceği savıyla bir partinin dışında başka partilere başlangıçta olanak tanımamıştır. Bu yanıyla da tekpartiye dayanan dönem, tekpartili yönetim biçimlerine özendiği savıyla eleştirilere uğramıştır. Gerçekte bu tekpartili sistem uygulamasına karşın Atatürkçü modelin yönü çoğulcu topluma dönüktür. Modelin, devrimin özünde saklı olan toplumu ve toplum yapısını değiştirerek, koşulları ve ortamı hazırlayarak, ama toplumun yapı ve dokusunu da onun doğal değişme sürecine bırakmayarak, süreci hızlandırıcı, güçlendirici itişleri, zorlamaları, girişimleri yaparak değişmeyi gerçekleştirme yöntemi, pek çok konuda olduğu gibi tekçi toplumdaki çoğulcu demokratik topluma, tekpartiden çokpartiye geçişte de uygulanmıştır.

Özetle Atatürkçü ideoloji, Batı'nın Anadolu'yu işgal eden, Türkleri bir devlet olarak yaşama hakkından yoksun bırakmak isteyen elkoyucu, anamalcı devletlere karşı başarılı bir ulusal kurtuluş ve bağımsızlık savaşı sonucu kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni ülkesi ve ulusuyla çağdaşlaştırmak için oluşturulmuştur. İdeolojinin oluşması eylemle birlikte başlamış, Atatürk Devrimi sürecinde geliştirilmeye çalışılmıştır. Ulusal Kurtuluş ve Bağımsızlık Savaşı ve Devrim'in önderi, eylem ve ideolojisinin Doğu'nun sömürge durumundaki "mazlum uluslar"ına esin kaynağı olacağı, onların da aynı yolu izleyerek bağımsızlıklarına kavuşacakları savındadır.

Savaş, Batılı elkoyucu, anamalcı güçlere karşı verilmiştir, fakat kurtuluştan sonra ulaşmak istenilen, amaç olarak gösterilen Batı'nın "çağdaş uygarlık düzeyi"dir.

Ulusal Kurtuluş ve Bağımsızlık Savaşı, Anadolu halkının, Türklerin elkoyuculara, anamalcılara karşı verdiği savaş, o dönemde Rusya'da yönetimi ele geçiren Marksistlerin, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin ilgisini, beğenisini çekmiş, desteğini görmüştür. İlişkiler bu yeni yönetimle dostluk ve ulusal kurtuluş savaşçılarına yardım anlayışı, uygulaması içinde geçmiştir. Fakat kurtuluştan sonra yeni devletin önderi ve yöneticileri, Sovyetler'in "umma"sına karşın Marksist gelişme modelini benimsememiştir.

Atatürkçü ideoloji, sistem olarak Batı'nın siyasal kurumlarını almış, ekonomik kalkınmada ise iyelik hakkını tanıyarak, Batı'nın anamalcı özel girişimciliğinin yanında, Marksizm'den de esinlenerek, devleti üretim alanında girişimci, işletmeci, sanayici olarak yükümlü kılmıştır.

Atatürkçü ideoloji ve devrim uygulaması örgütsel

alandanda tüm ulusun temsilcisi, devrim olayının dinamik gücü olarak tek bir partiyle, Bağımsızlık Savaşı'nın "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"ne dayanan "Cumhuriyet Halk Partisi"yle siyasal yaşamı yönlendirmeye koyulmuş, topluma en azından seçkinlerin, imparatorluğun son yıllarında gördüğü, bildiği, içinde görev aldığı, alışkın olduğu başka partilerin siyasal yaşama katılmasına olanak tanımamıştır.

Atatürkçü ideoloji Batı'nın siyasal sistemini benimsemiş, fakat Batı toplumundaki sınıf varlığı, sınıf ayrılığı gerçeğini benimsemek istememiş, sınıf çatışması yerine, "sınıf" adını söylemeden, sınıflararası uyumu, dengeyi kurmayı yeğlemiş, "sınıfsız bir kitle" deyiimi ile ulusun, ülkenin, tüm toplumun o gün için de en etkin sözcüğü olan "Halk"ın yaşamını öngörmüş, bir "Halk Hükümeti", "Halk Devleti" kurmayı amaçlamıştır.

Atatürkçü ideoloji, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın ilk gününden başlayarak "Ulus" bilincine, ulusçuluğa, ulusal birliğe, ulus oluşturmaya her eylemde, her davranışta, her uygulamada büyük ağırlık vermiş, bu öğeyi dışa karşı ve içerde sürekli vurgulamış, güçlendirmeye çalışmıştır.

Atatürkçü ideoloji, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın hazırlık, örgütlenme aşamasının ilk gününden başlayarak, halka, ulusa, ulusun istencine dayanmayı, alınan her kararı, her girişimi, her siyasa ve eylemi ulus adına, halkın temsilcilerinin oylarıyla oluşturmayı ve uygulamayı öngörmüş; kişi egemenliği yerine ulus egemenliğini benimseyerek "yasal" olmaya özen göstermiştir.

Atatürkçü ideoloji, dinsel öğenin tüm ağırlığıyla etkin olduğu bir toplumda, savaş yıllarında dinsel, mezhepsel güçlerden, odaklardan, simgelerden ve çoğu imgelerden yararlanmasına karşın "bilim"i, bilimin yol göstericili-

ğini, us'u benimsemiş, laik bir toplum yaratmayı çağdaş olmanın gereği görmüştür.

Ayrıntıları sonraki bölümlerde anlatılacak olan Atatürkçü ideoloji ve çağdaşlaşma modeli bu temel nitelikleriyle Batı'nın ve Marksizmin katıksız gelişme modellerinin dışında hem kendine, ülkenin, Türk toplumunun yapısına ve koşullarına özgü "ulusal"; hem de kendinden sonra ulusal kurtuluş savaşı verecek olan ülkelere bir "öneri", bir "bildiri", bir "örnek" olarak ortaya çıkmıştır.

Asya'da Hindistan, Pakistan, Güneydoğu Asya ülkeleri; siyah Afrika'nın hemen tüm devletleri, Kuzey Afrika'nın Tunus'u, Cezayir'i, Libya'sı, Ortadoğu'nun Irak'ı Suriye'si ve pek çok ülke Türklerin Ulusal Bağımsızlık Savaşı'ndan çok sonraları, büyük çoğunluğu da II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllardan bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Çevresel, sınırsal yakınlıkların, ideolojik, yayılmacı, etki alanına çekici destek, bağlantı ve isteklerin sonucu Güneydoğu Asya'daki bazı örneklerin dışında bağımsızlığa kavuşmuş hemen tüm yeni devletler ne Batı'nın salt anamalcı modelini, ne de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ya da Çin Halk Cumhuriyeti'nin Marksist modellerini benimsemiştir.

Bu ülkelerin benimsedikleri çağdaşlaşma ve ekonomik kalkınma yöntemleri üzerinde yapılan çalışma ve araştırmalar bu yargıyı desteklemektedir. Bu ülkeler de Batılı elkoyuculara karşı savaşmış, bağımsızlıklarına kavuşmuş, savaşımaları boyunca uluslararası örgütlerde, dünya kamuoyunda Sovyetler'in, Çin'in ilgi ve desteğini görmüş; bağımsızlıklarına kavuştuktan sonra da aynı devletlerin ekonomik yardımlarını almış, fakat onların siyasal sistemi yerine Batı'ninkini, onların ekonomik kalkınma modeli yerine kendilerinin oluşturmak istedi-

ği, kendilerine özgü “kalkınma modeli”ni yeğlemişler, dış yardımlı, yabancı anamallı, yabancı teknoloji, ama ülke koşullarının ve yapılarının gerektirdiği yararlı bir yöntemi benimsemişlerdir. Onlarda da Batı’nın siyasal sistemine karşı tekparti; onlarda da elyoyuculuk düşmanlığına karşı Batı’ya ulaşmak amacı; onlarda da Marksist ülkelerden yardım ve destek görmüş olmalarına karşı Sovyet Rusya’nın ve Çin’in denetimine girme korkusu; onlarda da sınıfsal ayrımı yadsıma olmuştur ve onlar da özel girişimin yanında devleti kalkınmada yükümlü kılmış, girişimci, işletmeci ve sanayici olarak devleti görevlendirmiştir. Fakat özellikle siyah Afrika ülkeleri uluslaşmamış, kabile yaşantısından kurtulamamış, toplumlarında dil birliği bile sağlayamamışlardır. Bu, onların toplumsal, budunsal yapısından gelmekte ve çağdaşlaşma amaçlarına karşı bir büyük ve önemli yaşamsal sorun olarak karşılarında durmaktadır.

İdeolojik, siyasal, ulusal çıkarlar bir yana asıl konu şudur: geçmişin sömürgecileri, günümüzün yeni sömürgecileri, Marksist (örneğin geçmişte Sovyet Rusya) ya da anamalı güçlü devletlerin modellerini önerir, yardım eder, destekler görünürken pazar aramakta; denetimleri, bağımlılıkları altına aldıkları ülkeleri çoğaltmak istemektedirler. Ülkeler bağımsızlıklarına kavuşmuş olmalarına; kendilerine özgü model ve kalkınma yöntemleri oluşturmalarına karşı güçlülerin etkisinden kurtulamamakta; onlar karşısında birleşerek, birbirini destekleyerek “ulusal kurtuluş”larının yanında “mazlum ulusların kurtuluşu”nu sağlamaya yönelememektedirler.

Bu büyük ve gerçek birleşmeyi, dayanışmayı yapmadıkları, “ulusların kurtuluşu”na yönelemedikleri için

de uluslararası örgütlerdeki oylamalarda birleşerek, yaptırım (müeyyide)siz kararlar alarak prestij sağlama, bununla yetinerek bir ölçüde bahtsızlıklarını unutmak istemektedirler.

II

OSMANLI
TOPLUM VE DEVLET YAPISI

Türkler ulusal kurtuluş, ulusal bağımsızlık savaşı veren bir ulustur. Bu savaş Atatürk'ün komutasında kazanılmış, yeni Türk Devleti Atatürk'ün önderliğinde kurulmuş, devrim O'nun önderliğinde gerçekleştirilmiş, uygulamaya konulmuş, çağdaşlaşmaya yönelinmiştir. Türklerin bağımsızlık savaşı aynı zamanda bir kurtuluş savaşıdır, fakat Türkler tarihin hiçbir döneminde devletsiz kalmamış, sömürge durumuna düşmemiştir. Türkler özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme döneminden başlayarak devletin zayıflaması, güçsüzleşmesi oranında kapitülasyonlar yoluyla sömürülmüşler, fakat bir başka devletin egemenliği altına girmemişlerdir. Bütün tarih boyunca nerede bir Türk devleti ömrünü tamamlamışsa, bunun yıkıntıları üzerinde yeni devletler kurmuşlardır.²⁸

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Avrupa'nın içlerine, Kuzey Afrika'ya, Kızıldeniz'e kadar tüm Mezopotamya'ya, Ortadoğu ülkelerine, Karadeniz'in kuzeyine kadar yayılan Türkler, imparatorluğun son iki yüz yılında geri çekile çekile, yenilgiye uğraya uğraya sonunda I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış ve ülkelerinin son parçası, anayurt olarak adlandırılan Anadolu toprakları düşman güçlerin, Avrupalı elkoyucuların işgaline uğ-

²⁸ Bekir Sıtkı Baykal, "Atatürk Devrimlerinde Tarihin Rolü" *Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972, s. 95.

ramış, ülke paylaşılmak istenmiştir. Kuşkusuz önceki çağlardaki gibi Türkler yine de devletsiz kalmayacak, güçsüz de olsa egemenliklerini sürdürecekleri bir devlete sahip olacaklardı. Fakat Türk tarihinin bu aşamasında sorun, herhangi bir devlet düzeni içinde yaşamının ötesinde “Devlet nasıl kurtarılabilir, nasıl ayakta kalabilir, Türkler onurlu bir ulus olarak nasıl yaşayabilir?” sorularının yanıtını arama, bulma, yeni bir düzen ve yönetim biçimi saptamaktı. Hristiyan Batı’nın ve Rusya’nın Türklere karşı dinsel, siyasal ve tarihsel kökenli birikimleri, niyetleri, ileriye dönük amaçları vardı. “Hasta adam” dedikleri imparatorluğun son topraklarını aralarında paylaşmak, Türkleri devlet olarak tarih sahnesinden silmek istiyorlardı. Bu düşünce, bu birikim, bu amaç herkesçe, imparatorluk yöneticilerince de, aydınlarca da biliniyor ve “devleti kurtarmak” için çözüm yolları aranıyordu. Türklerin bu duruma düşmesinin tarihsel, toplumsal, siyasal, ekinsel, dinsel nedenleri; bu arayışların, arayışlar içinde çözüm olarak gösterilen önerilerin, uygulama ve siyasaların bir geçmişi vardı. Bunları özetlemek, Ulusal Bağımsızlık, Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın nasıl bir ortamda başladığını, Atatürk Devrimi’nin nasıl bir toplum yapısında, koşullarında ve hangi düşünceler ortamında oluştuğunu saptamak, Atatürk çağdaşlaşma modelinin ilkeleri ve yönteminin nedenlerini aydınlığa çıkaracaktır.

1. DEVLETİN VE TOPLUMUN ÖZELLİKLERİ

Türkiye Cumhuriyeti, yıkılan Osmanlı İmparatorluğu’nun Anadolu ve Trakya’daki toprakları üzerinde kurulan yönetim biçimi, sistemi, siyasası ve geleceğe yönelik amaçları ile yeni bir devlettir. Ama bu devleti kuran

Türkler insanlık tarihinin en eski uluslarındandır. Yeni devletin yapısı, dokusu, siyasal, toplumsal, ekinsel, ekonomik özellik ve nitelikleri, bu devletin kurucu önderi Atatürk'ün ideolojisi ile çerçevelendirilmiştir.

Kuşkusuz her yeni ideoloji, düşünce, eylem ve atılımı, içinde bulunduğu toplumun koşulları yaratır. Her yeni ideolojinin, düşüncenin, eylemin ve atılımın yeşerdiği, boy verdiği toplumdaki düşün akımlarından ve evrensel kuramlardan etkilenmesi doğaldır. Bu yönüyle Atatürk Devrimi'ni de içinde bulunduğu toplumun düşün akımlarından ve evrensel ideolojilerden bütünüyle soyutlamak olanak dışıdır. Fakat bu devrim son yıllarda özellikle Batı'da geliştirilmeye çalışılan, oradan Türkiye'ye yansıyan görüşlerdeki gibi Osmanlı dönemi düzeltim (ıslahat) eylemlerinin bir uzantısı, doğal sonucu, "nasıl olsa gerçekleşecek" bir eylem değildir. Geçekten bu devrim, bir toplumu siyasal, ekonomik, toplumsal, ekinsel yapısıyla ve bütünüyle değiştirmeyi, yenileştirmeyi, çağdaşlaştırmayı, kalkınmayı amaç edinen; amaçlarını uygulamaya koyan sürekli devrimi öngören ulusal bir eylemdir. Atatürk Devrimi'nin gerçekleşmesinin bir nedeni ulusal eylemin başındaki yürütücü önderin Mustafa Kemal gibi güçlü, inançlı, yürekli, ulusuna güvenen, usçu bir kişinin varlığı ise, bir başka nedeni de Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesi ve bu çöküntü üzerinde tarih boyunca devlet kurma yeteneğine, alışkanlığına, deneyimine sahip Türk ulusunun devletsiz kalmama, bağımsız olma, özgür olma tutkusu ve bireylerinin özbenliğindeki egemen olma özelliğidir. Mustafa Kemal'in büyüklüğü, önderliği, ustalığı, ulusunu, ulusunun ruhundaki bağımsız yaşama tutkusunu, ulusunun bireylerinin özbenliklerindeki egemen olma özelliğini tanıması, bilmesi, bu tutku ve özelliği tam zamanında

ulusal kurtuluş, bağımsızlık ve devrim için eyleme dönüştürmesinden gelir. Yoksa “düzeltim eylemleri Osmanlı döneminde başlamıştı, bu sürüp gidecekti, nasıl olsa gerçekleşecekti” gibi tutarsız, sıradan açıklamalar, Atatürk Devrimi’nin yüceliğini, Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın kutsallığını yadsımak, bu devrimi tanımamak, bilmemek ya da başka özel amaçlar taşımak anlamına gelecektir.

Atatürk Devrimi’nden önceki toplumun yapısını ve sorunlarını irdelemek, bu dönemde yapılan düzeltimle-ri, yenileştirme çalışmalarını, düşün akımlarını incelemek; bunların niçin Osmanlı İmparatorluğu’nu kurtaramadığını araştırmak, Atatürk Devrimi ve ulusal bağımsızlık eyleminin önemi ve Atatürkçü ideolojinin içeriğinin ana nedenlerini ortaya çıkaracaktır.

1299’da kurulan, altı yüzyıllık bir devlet yaşamından sonra tarih sahnesinden ayrılan Osmanlı İmparatorluğu’nun, devlet ve toplum yapısı, yönetim biçimi, üretim, ticaret, toprak düzeni, ekin, din, dil, tarih ve imparatorluk sınırları içinde yaşayan insan ögesi yönlerinden özellikleri vardır.

a) Devlet Düzeni

600 yıllık Osmanlı Devleti’nin düzeni din kurallarına ve geçmiş devlet yönetimi deneyimlerine dayanır. Ortaçağlar Avrupası’nda da topluma din ve kilise egemendir. Dönemin anlayışına göre yeryüzüne düzen verecek, yeryüzü insanlarını yönetecek, onları yönlendirecek güç tanrısalıdır. Her nasılsa başa geçen “buyurgan” (hükümdar)lar “buyurma”, “yönetme” gücünü Tanrı’dan almışlardır. Buyurganlar Tanrı adına yeryüzüne düzen koyduklarına, düzeni sağladıklarına göre, onlara karşı gelmek Tanrı’ya karşı koymak demektir. Doğu’daki İslâm

devletlerinde de egemenlik Tanrısal bir güç sayılmıştır. Müslümanlığın inanışlar, kurallar kitabı kutsal “Kur’an”, İslâm inancı, İslâmiyet’in kurucu ve yayıcısı “Peygamber”i, Tanrı’nın yeryüzündeki “elçi”si olarak tanımlamıştır. Peygamber’in ölümünden sonra başa geçen “Halife”ler de Peygamber’in, dolayısıyla Tanrı’nın elçisi’nin “Vekil”idirler. Peygamber ve ondan sonra gelen halifeler güçlerini Tanrı’dan almakta, Tanrı adına buyurmaktadırlar. İslâmiyet bir din olduğu kadar içerdiği kurallarla aynı zamanda bir toplum, bir devlet yönetim biçimidir. Osmanlı Devleti’ne kadar bu anlayış böyle gelmiş, devleti yöneten buyurgan kişiler Tanrı’nın “gölge”si sayılmışlardır. Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim, Mısır’ı ele geçirdikten ve İslâm dünyasının halifeliğini de üstlendikten sonra düzen daha da dinselleşmiş, toplumun tüm organlarında, işleyişinde dinsel kurallar geçerli ölçüler olmuştur. Padişah yönetimin başıdır. “Veziri âzam” (başbakan)ları, vezirleri, beylerbeyi’leri, sancakbey’leri ve sipahi’lerinin yardımıyla ülkeyi yönetmektedir.

b) Toprak Düzeni

İslâm inanışına göre yeryüzünün sahibi Tanrı’dır, toprak Tanrı’nındır. Yeryüzünde Tanrı’nın elçisi, vekili halife olduğuna göre toprağı yönetmek, topraklara düzen koymak, işletmek, kişilerin kullanımına vermek hakkı halife’nin, padişah’ındır. Halife-padişah, imparatorluk sınırları içindeki toprağı devletin, ordu örgütüne ve orduyu her yönden besleyen, oluşturan, “merkezsiz güç”ün gereksinimine göre, onun ülkedeki uzantısı olan “beylerbeyi”, “sancakbeyi”, “sipahi”ler arasında düzenlemiştir. Toprak “has”, “zeamet”, “tımar” denen dirliklere ayrılmış; bu dirlikler, devletin örgütünde yer alan ve yükümlülükleri olanların kullanımına verilmiş-

tir. Fakat topraklar bu kişilerin iyeliğinde değildir; dirlikleri elinde bulunduranlar toprakları doğrudan doğruya işleyemezler. Dirlikleri küçük bir kira karşılığında “reaya”ya, köylüye vermek zorundadırlar. Köylüleri topraklardan çıkarmak, kovmak hakları yoktur. Köylü de bu toprağı işleme karşılığında hem dirlik sahibine kira vermek, hem de devlet’e vergi ödemek zorundadır. Dirlik sahipleri toprağı işleyen köylüden aldığı kirayla, hem kendi gereksinimlerini karşılar, hem de savaş zamanında orduya vereceğı, “sefer”e çıkaracağı belli sayıdaki askeri toplar, besler, eğitir, ordu için hazır duruma getirirdi. Bu toprak düzeni Osmanlı Devleti’nin güçlü dönemlerinde hiç aksatılmadan yürütölmüş, bozulmamış, ekonominin asıl yapısını oluşturmuştur; ancak bu toprak düzeni devlet zayıfladıkça bozulmuş, topraklar giderek kullanımına verilen kişilerin eline geçmiş; kira karşılığı toprağı işleyen köylü, beylerin, güçlü aile ve kişilerin baskısı altında ezilmeye başlamıştır.

c) Ekonomik Yapı

Toplumda sanayileşme yoktur; kentlerde el sanatları işlikleri, savaş için ordunun silah, araç ve gereçlerinin yapıldığı küçük işletmeler vardır. Ordunun silah, araç-gereç işletmeleri devletin elindedir. Üretim hemen tümüyle tarıma dayalıdır. Ekonomik alanda 1365’te verilen ilk ve sonraları çoğalan kapitöasyonlarla yeni ticaret ilişkileri belirmiş, yabancı gemici tüccarların imparatorluğun kıyı kentlerinde alım-satım merkezleri ve onların uzantısı yeni pazarlar ortaya çıkmıştır. Bu gelişme hem ekonominin giderek yabancıların eline, denetimine geçmesine neden olmuş, hem de onlarla işbirliği yapan yerli tüccar kesiminin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır.

Devletin vergilerden, dirliklerden sağladığı gelirlerden başka, bir büyük parasal kaynağı da savaşlarda ele geçirdiği “ganimet”ler, o ülkelerden topladığı vergiler, korunmasındaki tüccar devletçiklerden koruma ve tanıdığı ayrıcalık karşılığı aldığı altınlardır.

ç) Toplumsal Yapı

Osmanbey’in Söğüt dolaylarında kurduğu beylik giderek tüm Anadolu’yu ele geçirmiş, Anadolu’nun dışına yayılarak Arap Yarımadası’nın tümüne, Kuzey Afrika’ya, Balkanlar’a, Avrupa içlerine, Kırım’a, İran’a kadar yayılmıştır. Genişleyen imparatorluk sınırları içinde ayrı dinden, ayrı mezhepten, ayrı soylardan, ayrı dille konuşan topluluklar vardır. Devletin ordu gücü, sıkı disiplin altında bu ayrı soydan, ayrı dilden, ayrı dinden, ayrı ekinden insanları bir arada yaşamaya zorlamıştır. Fakat, devlet uzandığı, yayıldığı ülkelerde bir Türkleştirme, İslâmlaştırma siyasası da gütmemiş, oraları gelir sağlayan, ürün veren, vergi ödeyen ülkeler, topluluklar olarak görmüştür. Dil, din, ekin yönünden ele geçirilen ülkelerin insanları özgürdür. Geleneklerini, göreneklerini, alışkanlıklarını, dillerini, dinlerini, ekinlerini rahatça yaşatabilmektedirler. İmparatorluğun nüfusunu oluşturan insan ögesinin durumu budur.

2. İMPARATORLUĞUN ÇÖKÜŞÜ

Bu denli büyüyen, gelişen, dünyanın en güçlü devletlerinden biri durumuna gelen Osmanlı İmparatorluğu 17. yüzyılda başlayan ve giderek büyüyen bir gerileme dönemine girmiştir. Bu gerileme başlangıçtaki duraklamadan sonra yıllar geçtikçe hızlanmış, imparatorluk toprak kaybetmeye, sınırlar daralmaya, nüfus azalma-

ya, ekonomik güç zayıflamaya başlamıştır. Geçmişte ordularının karşısında korkan, kaçan, yenik düşenler zamanla yeni yeni devletler halinde ortaya çıkmış; aynı korkuyu yaşayan, fakat sonraları güçlenen devletler, Osmanlı Devleti'ne "hasta adam" demeye başlamış, onun kalıt (miras)ını paylaşmak için aralarında gizli anlaşmalar yapmışlardır. Sonunda imparatorluk tam bir çöküntü ile karşı karşıya kalmıştır.

Bu çöküntünün ekonomik, siyasal, dinsel, ekin sel, budunsal (etnik) iç ve dış etkenleri vardır. Temelde bu iç ve dış etkenler yer yer birbirini tamamlayan, iç içe geçen sorunlardan kaynaklanmaktadır.

a) Batı'nın Gelişmesi

Avrupa'da ulusal devlet süreci 13. yüzyılda başlamış, sonraki dönemde hızlanarak gelişmiştir. Ulusal devlet olma sürecinin en önemli örnekleri Fransa ve İngiltere'dir. Bu, feodal beyliklerden oluşan parçalı, geleneksel siyasal yapıdan güçlü merkezleşmeyi olanaklı kılan ulusal devlete geçiş sürecidir. Sürecin itici gücü krallar ve onların kurduğu ulusal bürokrasi ile ulusal ordulardır.

Avrupa'da önceki yüzyıllarda siyasal yönetim biçimi saltçı (monarşi)dır. 17. yüzyıldaki İngiliz, 18. yüzyıldaki Fransız devrimleri yönetim biçiminin demokratikleşmesi doğrultusunda olmuş, siyasal alanda özgürlükleri sağlama, saltçılıktan uzaklaşma öngörülmüştür.

Geleneksel feodal toplum yapısından ulusal devlete geçişle birlikte ulusal ekonomi de oluşmaya başlamış, bunun doğal sonucu önce ticaret, sanayi devrimiyle de sanayi burjuvazisi ortaya çıkıp gelişmiştir.

19. yüzyıldan başlayarak demokratik siyasal yaşamın toplumsal yönü ağırlık kazanmış, toplumsal, ekonomik haklar gündeme gelmiştir. Kuşkusuz sanayi dev-

riminin ve onun yarattığı işçi sınıfının toplumsal, ekonomik alanlarda sistemin daha demokratik, daha özgür, daha eşitlikçi bir yapıya kavuşmasında etkisi büyüktür.

Batı'daki gelişme ve kalkınmanın ana ekonomik kaynaklarından biri de İngiltere, Fransa, İspanya, Portekiz, Hollanda, Belçika, daha sonraları da Almanya'nın denizaşırı ülkelere açılarak buralarda sömürge siyasasını uygulamaları; sömürgeleri hem pazar, hem doğal kaynak, hem de insan gücü bakımından kendi ekonomilerinin hizmetine sokmaları, bu ülke ve halklarını sömürmeleridir.

b) Dış Etkenler

Batı'daki bu gelişme, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesinde, ekonomisinin güçsüzleşmesi, ticaretinin yabancıların eline geçmesi, ülkenin Batı'nın pazarı haline gelmesi, yerli küçük sanayinin giderek ortadan kalkması, devletin yoksullaşması nedeniyle en önemli etkenlerden biri olmuştur.

İmparatorluğun parçalanıp küçülmesine yol açan bir başka önemli etken de Fransız Devrimi'nin başlattığı ulusçuluk akımının imparatorluk sınırları içindeki bu dunsal toplulukları uluslaşmaya itmesidir. Bu oluşum bir yandan ulusçuluk akımından kaynaklanırken bir yandan da elkoyucu, anamalcı, sömürgeci devletlerin itiş, desteği ile hızlandırılmış, Balkanlar ve Ortadoğu'daki toplulukların imparatorluktan koparak bağımsız devlet kurmalarına çalışılmıştır. Elkoyucu Batılı devletler bu oluşumu hazırlarken imparatorluk sınırları içindeki Hristiyan ulusların, gerçekten bağımsızlığa kavuşmalarına yardımcı olmuşlardır. Ayrıca, Orta Doğu'daki Müslüman Arapların Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopmalarına yardımcı olan Batı, Osmanlı İmparatorlu-

ğu'na karşı savaşmaları için Arapları, özellikle I. Dünya Savaşı sürecinde kışkırtmış; ancak, savaş sonrası Araplara verdiği sözü tutmamış, onlara bağımsızlıklarını vermemiş ve Arap ülkelerini, "manda" sistemine katarak, yarı sömürge durumuna düşürmüşlerdir.

Dış etkenlerin bir başkası da dinsel kaynaklıdır. Hristiyan Avrupa, tarihsel, ekin sel ve ekonomik nedenlerin yanında dinsel açıdan da hemen tüm bireyleri Müslüman olan güçlü bir devleti kendisi için zararlı görmüştür. Bu, "Haçlı Seferleri" anlayışının çağdaş dünyaya yansıyan bir siyasasıdır: Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması, parçalanması, küçülmesi, giderek yok olması, topraklarının paylaşılması Batı'nın elkoyucuları, anamalcıları için yararlı olacaktır. Uzakdoğu'ya, Hindistan'a, Çinhindi'ne, oralar daki sömürgelere uzanan yolun üzerinde ve çevresinde güçlü bir devletin bulunması Batı için her yönden zararlıdır. Temelde ekonomik olan ana neden için, din duygusu (örneğin, Çarlık Rusya'nın güttüğü Pan-Slavizm'in yanı sıra, tüm Ortodoks Hristiyanların "koruyucusu" rolünü üstlenmeye çalışması gibi) destekleyici bir başka etken olarak kullanılmıştır.

Bunlar ve buna benzer başka dış etkenler imparatorluğun çöküşünü hızlandıran, iç etkenlerin yoğunlaşp imparatorluğun gelişen Batı karşısında parçalanmasına, sorunlarının büyümesine yol açan olgu ve gelişmelerdir.

c) İç Etkenler

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne yol açan siyasal, ekonomik, budunsal, dinsel nedenler de vardır. Fakat tüm bu etkenler içinde en önemlisi geleneksel Osmanlı Devleti'nin ulusal devlete yönelip, onun gereklerine göre toplumu, yönetimi, ekonomiyi, devlet ve toplum

yaşamıyla ilgili tüm kurumları laik bir çerçeve içerisinde yeniden düzenleyememesidir. Gerçi imparatorluğu, “halife-sultanlık” kurumunu kurtarmak, devleti Batı karşısında yenik, zayıf düşürmemek için çeşitli düzeltim, yenilik çabalarına girişilmiş, bazı yenilikçi adımlar atılmıştır, ama bunların hepsi Batı’daki gelişmenin özü, ana kaynağı ve asıl dönüşümüyle ilgisiz, yüzeysel çabalarlardır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşünü hazırlayan iç etkenler arasında siyasal, budunsal, dinsel nedenlerin yanında, toprak düzeninin bozulmasının; artan dış borçların, kapitülasyonlar nedeniyle birikim sağlanıp yatırımlara gidememenin; sanayileşmeye geçememenin; imparatorluk yurttaşı olan Hristiyan toplulukların devlete karşı çıkmalarının, toprak kaybetmekten doğan daralmanın ve bu daralma nedeniyle devlet giderlerini karşılayamamanın da payı büyüktür.

Osmanlı maliyesinde, özellikle imparatorluğun yükselme döneminde fetihlerden sağlanan gelirler önemli yer tutar. Olanaklar, hem bu fetihlerden alınan ganimetlerden hem de fethedilen ülkelerin gelirlerinden sağlanmaktadır. Fakat imparatorluk duraklama, sonra da gerileme dönemine girince bu olanaklar tamamen kaybolmuş, üstelik daralmanın doğal sonucu olarak bu topraklardan imparatorluk sınırları içine çekilenlere toprak bulmak, iş bulmak bir sorun haline gelmiştir.

Devletin olağan, alışılmış gelirleri bu daralmadan dolayı azaldıkça yeni vergiler koyma ya da var olan vergileri arttırma zorunluluğu doğmuştur. Vergi veren, öteden beri “reaya” yani halktır. Vergiler arttıkça hoşnutsuzluk başlamış, merkezsel güç, çevre üzerindeki denetimini yitirmiştir. Bu, önceleri devletin denetiminde olan sipahileri bölgelerinde Avrupa’nın derebeylerine benzer

güç odakları durumuna getirmiştir. Bu gelişme Osmanlı devlet düzeninin, merkezsel yetkinin, söz dinletirliğinin sarsılmasına, yok olmasına yol açmıştır. Bir devletin söz dinletirliği ve yetkisi zayıfladıkça o devletin sınırları içinde yerel yetkiler belirmeye başlar, yerel yetkilerin ortaya çıkışı ise devleti zayıflatan, görevlerinden alıko-yan, düzeni başıbozukluğa iten en önemli etkindir.

Başlangıçta Osmanlı sultanlarının bir “atıfet” olarak verdiği, verip tanıdığı ayrıcalık olan, kapitülasyonlar, giderek imparatorluğun tüm ticaretini, ekonomisini, gelişmek zorunda olan zanaat ve sanayiini tümüyle çökertmiş, Batı’nın sanayi devrimi ile ürettiği malların imparatorluk kentlerinde hiçbir koşulla, vergi ve gümrük uygulamasına bağlı olmaksızın satılması, ülke ekonomisini tamamen dışa bağımlı hale getirmiş, devlet gelirlerinin giderleri karşılayamaması dış borçlanmayı zorunlu kılmıştır.

Ülke sınırları içindeki ayrı soydan Hristiyan toplumların ayaklanmaları, ulusçuluk akımının gelişmesiyle imparatorluktan ayrılmaları, devlet olma çabaları, Müslüman, fakat başka soydan toplulukların imparatorluktan ayrılmak için başka devletlerle yakınlaşma içine girmeleri, Türk halkının kötüleşen düzenden yakınıması yönetimi içinden çıkılması güç sorunlarla karşı karşıya getirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu’nu çöküntüye götüren nedenlerin arasında dinsel bağnazlığın ve bu bağnazların, yenileşme girişimlerini salt kişisel çıkar açısından ele alıp her yenilikçi eylem ve girişime karşı çıkmalarının da etkisi çok büyüktür. Basımevinin kuruluşunu “günah” sayan; veba, kolera gibi salgın hastalıklar için konmak istenen “karantina”nın dine aykırı olup olmadığını araştıran; önceleri “fes”e, sonraları fesin yerine konmak is-

tenen “şapka”ya karşı çıkan dinsel bağnazlığın devlet yaşamında geçerli olması, böylesine bağnazlara söz hakkı tanınması devletin çöküş nedenlerinin en acı örneklerindendir.

Dinsel etkinin en önemli sonuçlarından biri de Avrupa’da eğitimin laikleşmesine, toplumun her alanda gelişmesine, çağdaşlaşmasına olanak sağlayacak içeriğe dönüştürülmesine karşın imparatorluk okullarındaki eğitimin dinsel olmaktan çıkarılmamasıdır. Bu katı dinsel davranış Batı’daki teknolojinin Osmanlı toplumuna aktarılmasının en büyük, en güçlü engeli olmuştur.

Tüm bu katı davranışların, dirençlerin, yerinde saymaların kaynağı ve engel üreticisi, Osmanlı toplum ve devlet düzeninde büyük ağırlığı olan “ilmiye” sınıfıdır. “Şeriat” (dinsel kurallar) ve “fıkıh” (İslâm hukuku) işleriyle uğraşan, bu konuların uzmanı olan “ulema” kesimindeki “rütbe”li insanlar, “müderris”ler, “kadı”lar, “kazasker”ler, kendilerinden önceki aydın kafalı, gerçekten bilgin kişilerin aksine toplumun geri kalmasının en büyük nedeni olmuşlardır.

3. DÜZELTİM ÇABA VE ARAYIŞLARI

Batı’nın gelişmesi, her alanda yenileşmesi karşısında Osmanlı Devleti’nin, toplumunu kurtarma, sürdürme çabaları ancak 18. yüzyılın sonlarından başlayarak düşünülmeye, bazı yenilikler uygulamaya konmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti, fetihçi, savaşa göre düzenlenmiş bir yönetim geliştirmiştir. Yöneticiler, sorunları bu açıdan değerlendirip, ordu yeni silah ve yöntemlerle yetiştirilirse, Batı ile yarış edilebileceği, onlara eskisi gibi üstün gelineceği anlayışındadır. Bu anlayışla I. Abdülhamit zamanından başlayarak Avrupa’dan uzman-

lar getirtmek, onların eğitiminde orduyu düzeltmek bir gelenek olmuş; sanılmıştır ki, yeniliklerin orduya uyarlanması imparatorluğun çöküşünü durduracak, eski günleri geri getirecektir.

III. Selim bu düşünceyle yeniçerinin yanında Avrupa yöntemiyle yeni ordu birlikleri yetiştirmek istemiş, bazı yenilikçi eylemlere girişmiştir. Fakat bu çabalar kısa sürede yeniçerilerin ve bağınazların tepkisini çekmiş, Kabakçı Mustafa ayaklanmasıyla sona erdirilmiştir. Osmanlı döneminin ilk topçu okulu (Mühendishane-i Berri-i Hümayun) ile deniz okulu (Mühendishane-i Bahri-i Hümayun) III. Selim zamanında kurulmuştur. III. Selim'in yenileşme girişimlerinin sona erdirilmesinin sorumlusu yeniçeriler ve ilmiye sınıfıdır.

Devletler, devlet yöneticileri her zaman, her ülkede disiplinsiz, başına buyruk, yetki tanımayan silahlı güçlerden korkmuşlardır Yeniçeriler, Osmanlı döneminde, özellikle imparatorluğun gerileme döneminde yöneticilerin “baş belâsı” haline gelmişler, olur olmaz her konuda “kazan kaldırma” eylemine girişmişlerdir. II. Mahmut, yönetimin başına geçtikten sonra, devletin başlıca korkulu düşü olan yeniçeri kurumunu kaldırmayı, yeni bir ordu düzenlemesine gitmeyi yararlı bulmuştur. Bu görüşle, devletin yetkisini sağlamak, devleti yönetenlere bağlı, devlet için çalışan Batı ölçülerine göre yetiştirilen bir ordu kurmak istemiştir. Bu amaçla yeniçeriliği kaldırmış, Türk tarihine “vak’a-i hayriyye” olarak geçen bu yenilikçi eylemle birlikte Anadolu ve Rumeli’deki beyleri etkisiz hale getirmiş, hukuk alanında yenileşmelere giderek devlet memurları için uygulanacak bir ceza yasası çıkartmıştır. II. Mahmut döneminin imparatorluk yönünden en büyük sorunlarından biri, ulusçuluk akımının yoğun biçimde gelişmesi, imparatorluk

sınırları içindeki ulusların devlete karşı ayaklanması, Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkması, onu öbür Balkanlı ulusların izlemesidir.

a) Tanzimat Fermanı

II. Mahmut'un ölümünden sonra devletin başında genç padişah Abdülmecit vardır; padişah, Mustafa Reşit Paşa'nın etkisi ve dürtüsü ile kişisel haklara ağırlık veren, kişinin can, mal, ırz ve konut güvenliğini sağlama amacına yönelik, Gülhane Parkı'nda okunduğu için de "Gülhane Hattı Hümayunu" ya da "Gülhane Hattı Şerifi", bazılarınca da "Tanzimat Fermanı" olarak adlandırılan hukuksal belgeyi uygulamaya koymuştur. Artık hiç kimse yasadışı cezalara uğramayacak, kişinin eşitliği sağlanacak, can, mal, ırz, konut güvenliği sağlanacak, Müslüman olsun, Hristiyan olsun herkes aynı yasalara bağlı olacaktır. Bu yeni düzenlemenin yanında Batı'dan bazı laik yasalar da aktararak devletin hukuk düzeninde yenileştirmelere gidilmek istenmiştir. Fakat bu dönemde imparatorluk sınırları içindeki Hristiyan topluluklar ulusçuluk akımının, devlet olma bilinci içinde, Osmanlı Devleti'nden ayrılmak için savaşmaktadırlar. Onların bu davranışları karşısında Müslüman Türk halkı ise Hristiyanların, kendileriyle eşit haklara sahip olmalarından rahatsızdır. Bu dönemde biçimsel Batı hayranlığı Tanzimatçıların Batılı devletlere yeni ayrıcalıklar tanımasına yol açmış, devlet maliyesini çıkmazdan kurtarma amacıyla yeni ve daha büyük borçlanmalara gidilmiştir.

Bu dönem, Batı ile ilişkilerin, Batılı düşüncelerin Osmanlı ülkesinde yoğunluk kazandığı, Batılı parlamento-culuğun benimsendiği, savunulduğu, "meşrutiyet" in ilk hazırlıklarının yapıldığı yılları kapsar. Artık gücünü

Tanrı'dan alan kiři egemenliđine karřı yeni dűřűnceler oluřmaktadırdır. Padiřahın varlıđı kabul edilmekte, fakat bunun halk adına, yurttař adına denetlenmesi űzerinde durulmaktadır. Bu yeni dűřűnceler “Genç Osmanlılar”ı ortaya çıkarmıřtır. (Sonradan bu grup “Jűn Tűrkler” olarak adlandırılmıřlardır. Bu deyim, Batılı çevrelerin “meřrutiyetçi” akımın űncűlerine verdikleri addır). Bu tarihlerde devletin bařında Abdűlaziz vardır. Abdűlaziz ve çevresi geliřen yeni akım karřısında kuřkuludur ve bu kuřku sonucu akımın űncűlerini Namık Kemal, Ziya Pařa ve yakınlarını yurtdıřına kaçmaya itmiřtir. İçerden ve dıřardan sűrdűrűlen savařım sonucu, Abdűlaziz'den sonra “tahta” çıkan V. Murat gűrevden atılmıř, Genç Osmanlılar'ın tűm isteklerini yerine getireceđine sűz veren II. Abdűlhamit bařa geirilmıřtir.

b) Anayasal Saltanat

Osmanlı dűneminde ilk anayasal dűzene 1876'da geçilmiřtir. Artık devlet bir anayasa ile yűnetilecektir. Devletin iki meclisi olacaktır; bu Meclislerden “Meclis-i Mebusan”ın űyelerini halk, “Meclis-i Ayan”ın űyelerini de padiřah seçecektir. İlk anayasayı Mithat Pařa hazırlamıř, Abdűlhamit kabul etmiřtir. Gerçi ortada bir anayasa, bu anayasaya gűre kurulmuř iki meclis vardır, fakat tűm ađırlık ve yetki gene padiřahındır. űnkű anayasa, meclisi açma, kapama, tatile sokma yetkisini, meclislerden çıkarılacak yasaları onaylayarak yűrűrlűđe koyma hakkını, hűkűmeti gűreve getirme, gűrevden alma yetkisini padiřah'a tanımıřtır. Bu kořullar içinde halkın temsilcilerinin padiřahı denetlemesi kolay deđildir. Buna karřın ilk mecliste padiřaha yűnelik eleřtiriler olmuř, bu geliřme kuřkulu, hesaplı, içten pazarlıklı Abdűlhamit'i parlamentoyu kapatmak için fırsat aramaya itmiřtir. Aranı-

lan fırsat 1877-1878 Türk-Rus Savaşı'yla ortaya çıkmış ve padişah, "savaş hali"ni bahane ederek Meclisi 14 Şubat 1878'de kapamıştır.

Abdülhamit, bu ilk parlamento denemesinden sonra kuşku duyduğu ne kadar kişi varsa bunları sudan nedenlerle yurtdışına sürmüş, ordu içinde bir ayıklama yapmış, koyu bir "istibdat" uygulayarak 30 yıl sürecek kapalı bir düzen kurmuştur. Bu kapalı, ağır baskı düzeninden korkan aydınlar Batılı ülkelere kaçmışlar, savaşım-larını orada sürdürmüşlerdir. Bu dönem içinde gizli dernekler kurulmuş, Abdülhamit'i yıkmak için içerde ve dışarda yoğun çalışmalar başlatılmıştır. Sonraki yıllarda partiye dönüşecek, ülke yönetimini üstlenecek, Türkiye'yi I. Dünya Savaşı'na sokacak ve orduya dayalı bir düzen kuracak olan "İttihat ve Terakki Cemiyeti" (Birleşme ve İlerleme Derneği) bu dönemde kurulmuştur.

İttihat ve Terakki'nin orduya, genç subaylara dayalı savaşımı sonunda Rumeli'deki ordu birlikleri ayaklanmış, İstanbul üzerine yürümüş ve Abdülhamit'e anayasa'yı yeniden işlerliğe koymasını kabul ettirmiş, 1908'de, Meclis yeniden açılmıştır; fakat Abdülhamit'in de gizlice desteklemesi, dürtüsü sonucu "31 Mart Olayı" patlak vermiştir. Bu gerici bağnazlık olayı üzerine "Harekât Ordusu" Abdülhamit'i tahttan indirmiş, İttihat ve Terakki ülke yönetimini ele almış, fakat daha koyu, daha kapalı, eleştiriye kesinlikle fırsat vermeyen bir düzen getirmiştir. Ortada tam demokratik, laik, çağdaş bir anayasa yoktur. İttihat Terakki ve Hürriyet İtilâf partilerinin çekişmesi alabildiğine sürmektedir. Ülke yeni savaşlarla karşı karşıyadır. 1911-1912 Trablusgarp, 1912-1913 Balkan savaşları devletin yeni sorunlarla, sıkıntılarla karşı karşıya gelmesine neden olmuş, 1914'te Almanların yanında girilen Birinci Dünya Savaşı devle-

tin çöküşünü, giderek yıkılışını ve Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden silinişini hızlandırmıştır.

4. DÜŞÜNSEL ARAYIŞ VE AKIMLAR

Osmanlı Devleti'nin çöküntüye hızla yaklaştığı yıllarda devleti kurtarmak, devletin varlığını sürdürmek için düşün alanında bazı akımlar geliştirilmiş, bunlardan sonuç alınacağı sanılmıştır. Bu akımlar “Osmanlıcılık”, “İslâmcılık”, “Türkçülük” ve “Kişisel Girişimcilik-Yönetimde Federalcilik” akımlarıdır. Fakat bu akımlar çağdaş bir içeriğe, tutarlı bir mantığa ve toplumsal gerçeğe uymadıkları için etkili olamamış, imparatorluğun sürdürülmesine olanak sağlayamamıştır. Tüm bu önlemler ve düşün akımları konulara ve sorunlara daima tek yanlı bakmaktan ileri gidememiştir. Gerek devleti yönetenlerin, gerek düşün akımlarını ortaya atanların sorunları çözmeye yeter sandıkları önlemler yüzeysel olmaktan kurtulamamıştır. Düşün akımları içinde tek tutarlı, ileriye dönük, çağdaş düşünce “Türkçülük” olmuştur. Fakat bu akım da “Turancılık”a dönüştürülerek daha ütöpik hale sokulmuştur.

a) Osmanlıcılık

Bu akım Osmanlı Devleti'nin kurtulmasını, imparatorluk sınırları içinde yaşayanları hangi soydan, hangi dinden olursa olsun kaynaştırarak bir “Osmanlı Uлуу” yaratmakta görür. Osmanlı ulusu içinde Türk, Ermeni, Yahudi, Arnavut, Arap, Bulgar her soydan topluluk eriyecek, Osmanlı olacaktır. Böylece ulusçuluğun yarattığı ayrılıklar, bağımsızlaşma çabaları önlenecek, herkes Osmanlı Devleti'nin yücelmesi, eski günlerine dönmesi için çalışacaktır. Bu ulusun içinde herkes eşit, aynı

haklara sahip, ayrıcalığı olmayan Osmanlı yurttaşı olacaktır. Bunu sağlayabilmenin önkoşulu da bir an önce “meşrutî” yönetime geçmek, açılacak mecliste tüm soy-lara “temsil” hakkı tanımaktır. Akımın öncüleri “Yeni Osmanlılar Cemiyeti”ni kurmuş; II. Abdülhamit’in desteğini de sağlayarak Padişah Abdülaziz’i devirmek için bir karşıtlar cephesi oluşturmuştur.

b) İslâmcılık

Tanzimat öncesinde başlayan, Müslüman olmayanlara yeni haklar tanınmasıyla güçlenen, Birinci, İkinci Meşrutiyet dönemlerinde varlığını sürdüren bu akım, devlet işlerinin kötüye gitmesinin tek nedenini din kurallarının bütünüyle uygulanmamasında bulur. Bunlara göre İslâmiyet, gelip geçmiş devlet ve toplum düzenlerinin en iyisi, en gelişmiş, en yararlısıdır. İslâmiyetin kuralları ödün vermeden devlet yaşamına, toplumsal yaşama uygulanmalı, yeryüzündeki bütün İslâm ülkeleri arasında birlik kurulmalıdır. Müslümanların halifesi Osmanlı sultanı olduğuna göre kurulacak böylesine bir birlik, Osmanlı Devleti’ni yeniden eski güçlü, saygın günlerine kavuşturacak, Müslüman Osmanlı İmparatorluğu, din gücü ve dinsel kurallarla kurtulacaktır.

Önceleri Osmanlıcılık akımının ve “meşrutiyet” yanlılarının desteğini sağlayarak, tahta geçmek için “Yeni Osmanlılar”la ilişki kuran II. Abdülhamit, tahta oturduktan sonra Meclis’i dağıtmış, Yeni Osmanlılar’ı ülke dışına sürmüş, kapalı bir düzen kurarak koyu bir “İslâmcı” olmuştur. Abdülhamit’in döneminde Osmanlı Devleti’nin siyaseti bu akım doğrultusunda yönlendirilmiştir. Bir Türk-Arap imparatorluğunu bile düşünmüş, Araplara büyük ilgi ve yakınlık göstererek onların desteğini sağlamaya çalışmıştır.

Günümüzde de savunucuları olan “İslâmcılık” akımının, “İslâm Birliği” düşüncesini ve akımını benimseyen kişilerin, Abdülhamit’i “ulu hakan”, “cennet mekân” (yeri cennet olan) olarak anmasının, ona özel bir saygı göstermesinin nedeni budur.

c) Türkçülük

Önceleri dil, tarih, yazın alanındaki çalışma ve araştırmalarla başlayan Türkçülük akımı, Osmanlıcılık ve İslâmcılık akımlarının geçerli olduğu dönemlerde pek yaygınlaşmamış, bu akımların imparatorluğu kurtarmaya yetmediğinin görülmesinden, özellikle İkinci Meşrutiyet’ten sonra gelişmiştir. Osmanlıcılığın, İslâmcılığın bir devlet siyaseti olarak sürdürüldüğü yıllarda zaten “Türkçü” bir düşüncenin siyasal bir akım olarak gelişmesi olanak dışıdır. Akımın öncülerine göre bir ulusu dil, din, soy, ülkü birliği oluşturur. Devlet, ancak dili, dini, soyu, ülküsü bir olan topluma dayanarak ayakta durabilir. Osmanlı Devleti’nin kurtarılması ancak imparatorluk sınırları içinde yaşayan Türklere ülkü birliği, ulusal bilinç aşılanarak sağlanabilir. İmparatorluğun içindeki ayrı dilden, ayrı dinden, ayrı soydan topluluklar ve bu toplulukların kendi devletlerini kurmak için baş çekmeleri nedeniyle Osmanlı Devleti zayıflamıştır. Bunu önlemenin, devleti güçlendirmenin yolu Türk ulusuna yeni bir canlılık, bir silkiniş, bir kendine dönüş yaratmaktır. Düşün adamı Ziya Gökalp’in, İkinci Meşrutiyet döneminde Türkçülüğe getirdiği yeni katkılar bu akımın daha da güçlenmesini sağlamıştır. Kabul etmek gerekir ki Türkçülük, uluslaşmaya yöneliş, ulusal kurtuluş eyleminin yararlandığı en tutarlı düşünce olmuştur. Fakat Türkçülük akımına inananların kendilerini ülke dışındaki Türkleri de kurtarma, onları da imparatorluk sı-

nırları içine alma düşüncesine kaptırmaları, Türklerin birliği “Turan” ülküsü’ne sarılmaları, bu akımın en tutarsız sapması olmuştur. Yoksa gerçekten bir devlet için en sağlam, en kutsal güç, o devletin temelindeki ulustur. Ulus bilinci, Türklük bilinci Osmanlı Devleti’nin yıkılacağı günlere değin Türklerin kafasında, yüreğinde yer etmemiştir. Devletin dinsel yapısı, dinsel kuralların tüm toplumu her yönüyle sarması, Türk olma, Türk ulusundan olma düşüncesine olanak vermemiştir. Devlet, Türk ve Müslüman olan yurttaşlarını Türk ulusunun değil, “ümme” (Peygambere inanan, ona bağlanan cemaat)in bireyleri olarak görmüştür. Hristiyan olan Balkan topluluklarının ulusçuluk eylemine girişmeleri, bundan daha önemlisi Müslüman olan Arapların bile uluslaşma çabalarına başlaması Osmanlı padişahlarını, devlet adamlarını uyandırmamıştır. Ulusçuluk düşüncesi son gününe kadar Osmanlı Devleti’ni yönetenlerin dışında kalmış, akımı ancak bazı aydın kişiler başlatmış, sürdürmüştür.

ç) Batıcılık (*Garpçılık*)

Bir siyasal düşünce olarak değil, fakat bir benzeme, bir yeniliği aktarma, Batı’dakiler gibi ordu kurma, asker yetiştirme çabası olarak 18. yüzyılın sonlarında başlayan bu akım Fransız İhtilali’nin ortaya attığı yeni özgürlükçü düşüncelerin etkisiyle Osmanlı Türk toplumunda da yayılmıştır. Fakat toplumsal, bilimsel, ekonomik içerikten yoksundur. Daha çok yüzeysel, biçimsel Batı öykünücülüğü gibi gelişmiştir. Batı karşısında yenik düşüp toprak kaybeden Osmanlı padişahları ve bunlara bağlı “sadrazam”lar yeni silah satın alarak, gemi yaptırarak, top döktürerek, askerin giysisini değiştirerek, padişahın buyruğunda bir “Meclis-i Ayan”; seçimle ge-

len, fakat gücü ve ağırlığı olmayan bir “Meclis-i Mebusan” kurarak Batı düzeyine ulaşacaklarını, Batılı olacaklarını, böylece Osmanlı Devleti’ni çöküşten kurtaracaklarını sanmışlardır. Bu aktarma ve özenti kurumlara, değişikliklere karşın çöküşün durmadığı görülünce Birinci Meşrutiyet’ten sonra Batıcılık akımı devleti yönetenlerin dışında Batı ile ilişkisi olan aydın çevrede siyasal bir içerik kazanmış, giderek Batıcılığın öykünücülük değil, bütünüyle siyasal, ekinel, toplumsal, ekonomik bir düzen olduğu anlaşılmaya başlanmıştır. Fakat bu gelişmelere karşın Batılı anlayışın savunucuları gerek Birinci gerek İkinci Meşrutiyet sonrasında Batılı olmanın bir çağdaşlaşma, değişme sorunu olduğunu, bu sorunun çözülmesi için de devrimci atılımlar gerektiğini, toplumu değiştirmekten başka çıkar yol bulunmadığını, ulusallığın Batılılaşma amacında da önemli yeri olması gerektiğini kavrayamamışlardır.

d) Kişisel Girişimcilik ve Yönetimde Federalcilik

Başlarında Prens Sabahattin’in bulunduğu bir başka aydınlar kesimi ise Osmanlı İmparatorluğu’nun kurtuluşunu “teşebbüsü şahsi ve ademi merkeziyet”te (kişisel girişimcilik ve merkeze bağlı olmama) görmüşlerdir. İkinci Meşrutiyet sonrasında yandaşları çoğalan bu akımın öncüsü Sabahattin Bey, Türkiye’nin nasıl kurtarılacağını yazıları ve yayımladığı “Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?” adlı kitabıyla açıklamaya çalışmıştır. Akımın savunucuları, kurdukları “Nesli Cedid Kulübü” (Yeni Kuşak Kulübü)nde toplanmış, düşüncelerini gençlere yaymaya başlamışlardır. Bunlara göre Osmanlı Devleti, çok büyük, yönetimi zor bir ülkeye, çeşitli soylardan, dinlerden, dillerden toplulukların yaşadığı bölgelere sahip bir imparatorluktur. İmparatorluğun bu duruma

düşmesinin baş nedeni kişiye, kişinin varlığına, kişinin gelişmesine, kişinin eğitimine önem verilmemesidir. Devlet kişi varsa, güçlü ise, üretici ise, girişimci ise vardır; ayakta durur, yaşar. Kişi devlet için, toplum için değil, devlet ve toplum kişi için çalışmalıdır. Eğitim düzeni değiştirilmeli, kişinin üretici olarak yetiştirilmesi amacıyla uygulamalı bir eğitime gidilmelidir. Prens Sabahattin bireyci (ferdiyetçi) görüşlerini Batı'nın Le Play ve Edmond Demoulins gibi toplumbilimcilerinden aktararak Osmanlı Devleti'ne uygulamak istemiştir. Bu koyu bireyci anlayış onu ve yandaşlarını imparatorluğu federal bir yönetime dönüştürme çabasına itmiştir. Osmanlı ülkesi bölgelere ayrılmalı, her bölgeye tam bağımsızlık değil, saptanacak ölçüler içinde özerklik verilmelidir. Bu özerk bölgeler gene Osmanlı Devleti'nin başına, padişaha, devlete bağlı olacaklar, fakat üretim, ekonomik işler, sanayi, bayındırlık gibi konularda özgürce çalışacak, ona göre örgütleyeceklerdir. Böylece imparatorluk sınırları içindeki azınlıklar, budunsal topluluklar rahatlayacak, bu topluluklardaki bireyler zenginleşecek, gelişecek, kalkınacak, devlet de güçlenecek, varlığını koruyacak, sürdürecektir. Bu akım devletin üniter yapısına karşı bir akımdır.

e) Sosyalist Eğilimler

Osmanlı döneminin son yıllarında yer alan düşün akımları arasında, öbürleri kadar etkin olmamakla beraber sosyalist akımlar da kendini göstermiştir. Fakat bu akımlar çok dar kadrolu bir aydın çevrenin dışına taşamamış; düşünceleri, Hüseyin Hilmi'nin çıkardığı "İştirak", "İnsaniyet" gazetelerindeki yazılarla yayılmak istenmiştir. 1910'da Hüseyin Hilmi, Namık Hasan, Pertev Tefvik, İbnîl Tarih, İsmail Faik, Baha Tefvik, Ham-

di Suphi'nin kurduğu “Osmanlı Sosyalist Fırkası” kısa süren bir çalışmadan sonra kapatılmıştır. İkinci Meşrutiyet dönemi meclisinde bazı milletvekillerinin de sosyalist akımlara katıldığı, bu akımlar doğrultusunda çalıştığı saptanmıştır. Fakat tüm bu sosyalist düşünceler bilinçli düzeye ulaşamamış, yaygınlaşamamıştır. Bu dönemde dışarda, 1911’de Paris’te Dr. Refik Nevzat tarafından Osmanlı Sosyalist Partisi’nin Paris şubesi açılmış, orada yayımlanan ve sosyalist düşünceleri savunan “Beşeriyet” gazetesi Türk ulusunun ancak sosyalist düzenle, Batı’ya ulaşacağını yaymaya çalışmıştır.²⁹

5. ÇABALARIN SAĞLADIĞI BİRİKİM

Bu düşün akımlarına, çabalara, arayışlara ve girişimlere karşın, niçin Osmanlı Devleti kurtarılamamıştır? Neden bu çabalar, bu düşünceler Osmanlı Devleti’nin batışını önleyememiştir? Bu çabalar, bu düşünceler Osmanlı Devleti’nin çöküşünü bir ölçüde de olsa yavaşlatmış mıdır, yoksa büsbütün hızlandırmış mıdır? Bu düşün akımlarının Türk devlet ve toplum yaşamına katkısı var mıdır; varsa ne ölçüde yarar sağlamıştır?

Bu soruların yanıtını verebilmek için düşün akımlarının toplu bir eleştirisini yapmak gerekir. Bu yaklaşımla ulusal bağımsızlık savaşı öncesi Türkiye’deki düşün ortamının tutarlı, tutarsız yanları ortaya çıkacak ve Atatürkçü ideolojinin hangi etkiler ve tepkilerle karşılaştığı anlaşılacaktır.

²⁹ Bu konularda Bkz.: Tarık Z. Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952*, İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1952; Mete Tunçay, *Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925)*. Bilgi Yayınevi, Ankara; Başnur Matbaası, 1967.

Osmanlı Devleti'nin son döneminde imparatorluğu kurtarma amacını güden tüm düşün akımlarının birkaç noktada ortak yanları vardır. Birinci ortak yanı, güttükleri amaca ters düşen düşünceleri uygulamaya koymak istemeleridir. İkinci ortak özellikleri, önlerindeki sorunu bütünüyle görememeleri, soruna köklü, bütüncül bir davranışla yaklaşamamaları; tek yanlı çözümler aramalarıdır. Üçüncü özellik de tümünün çağdışı kalmış bir devlet ve toplum yapısını yan desteklerle sürdürebileceklerini sanmalarıdır. Sonuncu bir ortak özellikleri ise Batı'yı iyi tanımamaları, daha genel bir deyişle “çağdaşlaşma” ya da “modernleşme” kavramlarını ve bu kavramların neleri içerdiğini bilmemeleridir.

Konuyu açar ve her düşün akımının ayrıntılı eleştirisine yönelirsek “niçin”, “neden” sorularının yanıtlarını daha kolay bulabiliriz.

Osmanlı toplumunu çeşitli budunsal, dinsel, mezhepsel topluluklar oluşturmaktadır. Devlet en güçlü dönemlerinde bile bu toplulukları dilleri, dinleri, ekinleri, mezhepleri, gelenekleriyle baş başa bırakmış, onları yaşatmalarına, sürdürmelerine olanak sağlamıştır. Devletin çökmeye, budunsal toplulukların uluslaşmaya başladığı, bağımsız olmak için çırpındığı, ulusçuluk akımının evrene yayıldığı bir dönemde ulus'u yok saymak, imparatorluk sınırları içindeki ulusları bir “aşiret”, bir “aile”, bir “hanedan”ın adı olan “Osmanlı” kavramı içinde eritmek olanak dışıdır. Toplumbilimsel açıdan ulus bir varlık, bir olgudur; onu toplu kırımdan geçirmeden kolayca yok etmenin, değiştirmenin çaresi bulunmamıştır.

Temeldeki bilimsel tutarsızlığın yanında Osmanlılık akımının amaca ters düşen yönü, bu düşüncenin açığa çıkmasının budunsal topluluklardaki uluslaşma

akım ve eylemlerini hızlandırmasıdır. Hangi budunsal topluluk kendisini “Osmanlılaştırma”, yok etme amacındaki devletin uyruğunda kalmak ister? Akımın öncüleri bunu kavrayamayacak kadar konunun dışında, çöküşün şaşkınlığı içindedir.

Osmanlı Devleti’nin çöküşü, “Osmanlı olma” ya da “Osmanlı olmama” sorunundan kaynaklanmaz. Devleti zayıflatan, çökerten etken sadece imparatorluk sınırları içindeki budunsal toplulukların davranışları, bağımsızlaşmak için uğraşmaları, imparatorluktan kopmaları değildir. Osmanlı Devleti, çağdışı kalmış yapısı, yönetim biçimi ve anlayışıyla, sınırları içindeki tüm halk Osmanlı olsa bile çökmeye yargılıydı.

Ulusları, ulus bilincini yok etmeyi amaçlayan Osmanlıcılık akımı tutarlı olmayan ve çağdışı bir anlayışın ürünüdür.

Batı’nın üstünlüğü, ulus varlığını yadsımaktan değil, ulusal devleti kurmaktan doğmuş ve güçlenmiştir. Bu ülkeler sömürgelerinin yeraltı, yerüstü doğal kaynaklarını, insan gücünü kendi ülkelerine aktararak, onları sanayi devrimine geçiş öncesinde ve sonrasında kullanarak, çalıştırarak teknolojik gelişmelerini gerçekleştirmiş, zengin olmuş ve bunlara ek olarak da toplum ve devlet yapılarını çağın ve insanlığın gelişme, değişme sürecine, bu sürecin gereklerine göre düzenlemişlerdir. Osmanlıcılık akımının öncüleri bu gelişmenin farkına varamamışlardır.

Din toplumsal bir kurumdur. Fakat bu toplumsal kurumun yanında bir de “ulus” gerçeği vardır. Din bir toplumsal kurum olarak kendi “ümme”i arasında bile birlik sağlayamamış, ortaya çıkan “mezhep”ler, bu mezheplerin “salık” (mezhebe, tarikata girenler)leri birbirine düşman olmuştur. Osmanlı Devleti mezhep kav-

galarının yabancıları değildir. Avrupa'daki din savaşlarını bilmemek İslâmcılık akımının öncüleri için belki bir özür sayılabilir; fakat kendi tarihlerindeki mezhep kavgalarını bilmemeleri ya da unuttur olmaları bağışlanamayacak bir noksanlık, bir yanılıdır. Aynı budunsal topluluğun, aynı ulusun ayrı mezhepten insanların birbirleriyle kavgaya, savaşa tutuştuğu tarihsel gerçeği karşısında başka ulusları aynı zamanda "halife"lik görevini sürdüren Osmanlı Padişahı'nın buyruğunda ve birliğinde toplamayı, böylece güçlenmeyi amaçlayan İslâmcılık akımı düşsel bir düşüncedir. Avrupa, din birliğini sağladığı için, tüm Hristiyanları bir devletin bayrağı altında topladığı için yükselip kalkınmamış, tersine din savaşlarını geride bıraktığı, dinde reformu gerçekleştirdiği, toplum ve devlet yapısını dinsel kuralların etkisinden, papazların, kilise ulularının sultasından kurtardığı için güçlenmiştir. Gerçi Avrupa'da bir din devleti vardır, bu devletin başındaki kişi "papa"dır, fakat o devlet Vatikan'ın duvarlarıyla sınırlıdır.

Bu bilgisizliğin yanında İslâmcı akımın öncüleri de düşünceleriyle amaçlarına ters düşmüşler, hem başka dinden azınlıkları, budunsal toplulukları, hem de Müslüman olan başka ulusları, özellikle Arapları, Osmanlı Devleti'nin karşısında savaşıma itmişlerdir.

İslâmcılık akımı da Osmanlıcılık akımı gibi çağdışıdır. Dönemin evrcinde gelişmiş, güçlenmiş devletler arasında toplum ve devlet yapısı dine dayanan hiçbir ülke, devlet yoktur. Dahası, gelişenler dinsel devlet yapısını gelişmenin ayak bağı gördükleri için atmış, bilime dayalı laik, özgürlükçü bir düzene yönelmişlerdir.

Düşün akımları içinde, sonraki sapmalar ve bütüncül olamaması bir yana bırakılırsa, en çağdaş, oldukça tutarlı ve geleceğe yönelik akım Türkçülüktür. Türkçü-

l k akımı ve tartışmaları Anadolu eyleminin uluslaşma, ulusal bir devlet kurma karar ve çabasını etkileyen en önemli akımdır. Akımın  nc leri Osmanlı Devleti'nin Türk dili karşısındaki tutumunu, toprakları içindeki Türk halkına bakışını, yaptıkları araştırmalarla iyice kavramış, ulusal bilincin bir devlet için en büyük g lerden biri olduğunu anlamıştır. Türkçülük akımı çağın da geçerli düşüncesidir ve bu yönüyle çağdaştır. Türkçülüğü ayrıntılarına girerek bilimsel bir içeriğe kavuşturmak için çaba gösteren Ziya Gökalp aynı zamanda bir toplumbilimcidir. Osmanlıcılık akımıyla başlamış, giderek Türkçülüğe yönelmiştir. İkinci Meşrutiyet sonrası yıllarda ulusçuluğun üç aşamalı bir eylem olduğu görüşünü ortaya atmış, bunları “T rkiyecilik”, “Oğuzculuk”, “Turancılık” olarak sınıflandırmıştır. Gökalp'e göre T rkiyecilik, Türkiye sınırları içindeki Türkleri bir ulus halinde birleştirmek; Oğuzculuk, Türklerin de içinde bulunduğu Oğuz Türkleri'ni birleştirmek, Turancılık da hangi boydan olursa olsun evrende yaşayan tüm Türkleri birleştirmektedir. Daha sonraki yıllarda ve özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise Turancılığın “uzak bir  lk ” bir “d ş” olduğunu söylemiş ve Türkiye Türklerinin birleştirilmesi, uluslaştırılması ge-reği üzerinde durmuştur. Gökalp'e göre Türkleşmek, uluslaşmak için gelişme aşamasıdır. Gelişmek için devlet ve toplum düzeninde değişiklikler yapmak gerekir. Hukuk ve bilim, din karşısında bağımsız olmalıdır. Devlet dinin etkilerinden kurtarılmalıdır. Devletin işlevi ile dinin işlevi ayrıdır, bunlar birbirine karıştırılmamalıdır. Ulusal kültürün kaynağında halk vardır. Türkçülük aynı zamanda halkçılıktır. Gökalp'e göre “Türkleşmek, İsl mlaşmak, Muasırulaşmak”, bunlar birbirinden ayrı yöntemlerdir, fakat bu akımların atışması gereksizdir,

yararlı olan bunları uzlaştırmaktır. Ulusal ekini arayıp ortaya çıkarırken ona Batı uygarlığını aşlamak gerekir.

Gökalp son aşamada Türkiye, Anadolu ulusçuluğunu önermiş, onun içeriğini saptamaya çalışmıştır, fakat daha önceleri yayılan “Oğuzculuk”, “Turancılık” gibi düşünceler hem amaca ters düşmüş, hem de gerçekçi olamamıştır. Bu düşünceler Osmanlı dönemi için de, Türkiye Cumhuriyeti dönemi için de yayılmacı, elkoyucu, dış tepkilere yol açacak içeriktedir. Böylesine düşünceler bir devleti kurtarma, güçlendirme, koruma yerine onu dış baskılarla, saldırılarla karşı karşıya bırakır.

“Turan” düşü, Osmanlı Devleti’nin güçlenmesini değil, çöküşünü hızlandırmıştır. Türkleri birleştirmek, Osmanlı Devleti’nin sınırları içine almak, onların topraklarını da Osmanlı “mülkü”ne katmak düşüncesi belki çekici bir düş, fakat gerçeğe de, güdülen devleti kurtarma siyasasına da aykırı bir yoldur.

Bu eleştirisel yaklaşımdan sonra Osmanlı Devleti’nin niçin kurtarılamadığının, neden çöktüğünün; tüm bu akımların yeni oluşum ve dönüşümlere katkısı olup olmadığının, katkısı varsa, ne ölçüde yarar sağladığının yanıtları ortaya çıkmaktadır.

Özetleyerek söylemek gerekirse Osmanlı Devleti’nin çöküşünde en önemli etken ulusal devleti kurup geleneksel toplumdaki çağdaş topluma yönelememektir. Bunun yanı sıra ülkenin konumu, coğrafi durumu, devletin önceleri genişlemek, yayılmak, sonraları sınırları içindeki ülkeleri korumak için sürekli savaş içinde ve durumunda bulunması; toplumsal yapının her yönden ayrılığa, çözülmeye, parçalanmaya uygun oluşu; Batı’daki sanayi devriminin dışında kalışı; kapitülasyonların ülkede birikim ve yatırıma olanak bırakmaması; yönetici sınıfın dışa kapalılığı; ilmiye sınıfının yozlaşarak tüm

yeniliklere karşı çıkışı ve ekonominin dışa bağımlı duruma düşmesi, belirtilmesi gereken öbür etkenlerdir.

Bu çöküşü durdurmak için ortaya atılan düşün akımlarının yararı ise, çağdışı olanların işe yaramazlığının anlaşılmasından sonra, Türkçülük akımının ulusçuluğa yönelişi, aydınları düşünmeye, araştırmaya, “ne yapılabilir?”in yanıtını aramaya itmesi; açılan okullardan yeni düşünceli, tartışmaya açık kuşakların yetişmesi; gelişme-değişme sürecini hızlandıracak bir düşün ortamının doğmasıdır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminin bu düşün akımları içinde yetişen kuşaklar, ulusal kurtuluş eyleminde, Ankara’daki Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde ulus temsilcisi olarak görev alacaklardır. Onların oluşturduğu Meclis’te de birbirine ters düşüncelerin, düşün akımlarının bulunması doğaldır, kaçınılmazdır. Gerçekten, özellikle savaş yıllarının sonlarından başlayarak bu ayrılıkların belirtileri ortaya çıkmıştır.

III

DEVİRİM'İN BAŞLANGICINDA TÜRKİYE'NİN DURUMU

Çağdaşlaşma eylemlerinin, devrimlerin başarılı olup olmadıklarını saptayabilmek, nereden nereye ulaşılabildiğini görmek ve değişimin ne oranda gerçekleştirilebildiğini anlamak için Devrimi'nin nasıl bir ülke, nasıl bir toplum devraldığını bilmek gerekir. Bu nedenle Atatürk Devrimi'nin başlangıcında Türkiye'nin durumunu, ekonomik özelliklerini, sanayi kuruluşlarını, nüfusunun bileşimi ve özelliğini, toplumdaki düşünsel farklılıkları, devrimin karşı karşıya bulunduğu iç ve dış sakıncaları ana çizgileriyle belirtmek yararlı olacaktır.

1. EKONOMİNİN ÖZELLİĞİ VE SANAYİ KURULUŞLARI

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi savaşlar, yenilgiler, sürekli toprak kayıplarıyla geçmiş; imparatorluk yetkililerinin imzaladığı, fakat Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanması nedeniyle uygulanamayan Sevr Antlaşması'yla da Anadolu parçalanmak, Türklerle sadece İç Anadolu bırakılmak istenmiştir.

Ekonomi özellikle Tanzimat sonrası yıllarda tamamen Batı anamalcılığı ve elkoyuculuğunun sömürsüne açılmış, bağımlı, borçlu, sürekli açık veren bir duruma düşmüştür.

İstatistikçi Vedat Eldem'in değerlendirmelerine göre Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1914'te yürürlükteki fiyatlara göre katkılı ulusal gelir (gayri safi milli ha-

sıla) 24.107 milyon kuruştur. Bunun 13.060 milyon kuruşu tarımdan, 2.443 milyon kuruşu da sanayiden sağlanmaktadır. Gelirin bölgelerarası dağılımı ise belirgin ölçüde farklıdır. Kişi başına düşen gelir çok düşük, bunun bölgelerarası dağılımı çok adaletsizdir. Ülke ortalaması 1.072 kuruş; Rumeli ve adalarda 1.160; İstanbul ve Çatalca'da 1.934; Suriye'de 1.130; Lübnan'da 1.205; Kudüs'te 1.192; Irak'ta 745 kuruştur. Ulusal gelirin 25 yıllık dönem içinde büyümesi ise, 1890 yılı 100 kabul edilerek yapılan hesaplara göre %56'dır. Yıllık ortalama büyüme hızı ancak %2'dir. Aynı süredeki yıllık nüfus artışı ise %1 olmuş, böylece gerçek büyüme hızı %1'e düşmüştür. Halbuki Amerika Birleşik Devletleri'nde 1913-1914'te %3,3'lük; Almanya'da 1875-1913 döneminde %3.1'lik; İngiltere'de 1875-1909 arasında %2.4'lük; Kanada'da 1870-1910 yıllarında %6'lık, Japonya'da ise 1883-1912 döneminde %4.1'lik bir kalkınma hızı gerçekleştirilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarındaki ulusal gelir düşüklüğü doğal olarak yatırımları da olumsuz yönde etkilemiş; yatırımlar, katkılı ulusal gelire oranla 1907-1908'de %7.8'lik; 1913-1914'te %8.9'luk; 1914-1915'te ise ancak %6.2'lik bir düzeye ulaşabilmiştir.

İmparatorluğun dış ticareti sürekli açıkla kapanmaktadır. 1910 yılı 100 sayılarak yapılan hesaplamalara göre bu açık 1913-1914 yılında 226.1'e ulaşmış, o yılın dış ticaret açığı 2.024 milyon kuruşu bulmuştur. Ülkenin dış alımında %59.4'le sanayi ürünleri başı çekmekte, onu %25'le tahıl, %7 ile hammaddeler izlemektedir. Dış satımda %45'lik tahıl %38.4'lük hammadde, %13'lük yapım malları yer almaktadır. Dış alımın ön sırasında bulunun sanayi ürünlerinin %31.1'ini giyim-kuşam gibi tüketim malları, %10'unu da yatırım mal-

ları oluşturmaktadır. Bu niceliksel ve niteliksel dış ticaret bileşimi, ekonominin dışa bağımlılığını, yabancı ekonomilerin sömürüsüne açık olduğunu göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nin dışa borçlanmaya başlaması Kırım Savaşı yıllarına kadar uzanır. 1914'te imparatorluğun çeşitli ülkelere olan borçlarının toplamı 153.7 milyon Osmanlı lirasıdır. Bu borçların 1914'te ülke-rarası dağılımında %49'la Fransa önde gelmekte, onu %20 ile Almanya, %11'le Belçika, %7 ile İngiltere izlemektedir.

İmparatorluk ekonomisinin ana sorunlarından biri de yabancı anamal, ticaret konusudur. 1910'larda Ulusal Ant (Misak-ı Milli)'la çerçevelenen sınırlar içindeki yabancı anamal 5 milyar 711 milyon kuruştur. 1914 yılında 228 milyon kuruşu yabancı anamalin aktarılan kâr payı, 2.04 milyon kuruşu dış ticaret açığı, geriye kalanı da dış borçlar faizi olmak üzere toplam 3.112.000.000 Osmanlı lirası yabancı ülkelere akmıştır. Bu rakamlar katkılı ulusal gelirin %14.8'inin yabancı ekonomilere gitmekte olduğunu kanıtlamaktadır. Yabancı anamalin yatırım kesimlerinde %58'le demiryolları baş sırayı almakta; onu sırasıyla sanayi, bankacılık, sigortacılık, madenler, liman ve ekleri, elektrik, tramvay, su ve ticaret izlemektedir.

Atatürk Devrimi ya da Cumhuriyet, böylesine bir yapı ve özelliğe sahip bir ekonomi devralmıştır.³⁰

1915 yılında sanayide irili ufaklı gıda, toprak ürünle-

³⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz.: Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, Ankara: Tisa Matbaacılık Sanayii Te-sisleri, 1970; Tefik Çavdar ve öbürleri, *Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*, Başbakanlık Devlet İstatistik Ens-titüsü Yayını, Ankara: D.İ.E. Matbaası, 1973.

ri, deri, ağaç, dokuma, kâğıt, basımevi, kimya olmak üzere toplam 282 işyeri vardır; bunların 155'i İstanbul'da, 62'si İzmir'de, 65'i de öbür illerde bulunmaktadır. Bu işyerlerinin 22'si devletin, 28'i anonim şirketlerin, geri kalanları da kişilerindir. Bu işyerlerinde 1915 rakamlarına göre 14.060 işçi çalışmakta, her işçi ortalama gıda sanayiinde 14.2, toprak ürünlerinde 17.7, deride 13.9, ağaçta 16, dokumada 6.8, kâğıt ve basımevine 13.6, kimya sanayiinde de 11.1. kuruş günlük ücret almaktadır. Bu işyerlerinin üretim değerleri toplamı ise 757.046.755 kuruştur. Tezgâhlar ve ev işletmelerinin de içinde bulunduğu ülkenin tüm işyeri sayısı 1922'de 32.721; buralarda çalışan işçilerin toplamı 75.411; işyeri başına düşen ortalama işçi sayısı da 2.30'dur.

Sanayiinin durumu ve özelliği böyledir ve bu niceliksel, niteliksel durum ülkede bir sanayileşmenin olmadığını kanıtlamaktadır.

2. NÜFUSUN BİLEŞİMİ VE ÖZELLİĞİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1831, 1844, 1859 ve 1882 yıllarında nüfus sayımları yapılmış, 1912 yılında da illerin yıllık (salnâme)'larına dayanılarak bir tarım sayımına gidilmiştir. Fakat bu sayımların çoğu genellikle uzaktır, ancak bazı ipuçları, sayısal bulgular da ortaya çıkarmaktadır.

İstatistikçi Eldem'in hesaplarına ve oranlamalarına göre 1913 yılındaki nüfus (bugünkü sınırlar içinde kalan iller toplamı olarak) 15.821.000'dir. Nüfusun 1913'teki yıllık artış oranı ise 0.8'i bulmuştur. 1884-1913 arasındaki 29 yılın yıllık ortalama nüfus artış hızı 0.77'dir. Kuşkusuz bu sayılar kesin ve sağlıklı olmaktan uzak hesaplamalara dayanmaktadır; fakat kabaca

da olsa sonuçları yine ortaya çıkarmaktadır. Artış hızının düşüklüğünde savaşların, sağlık koşulları ve hastalıkların, göçlerin etkisi büyüktür.

İmparatorluk döneminin son yıllarındaki nüfusun %80'inin kırsal alanlarda yaşadığı, tarım ve hayvancılıkla uğraştığı bilinmektedir; fakat bu nüfusun yaş, meslek, cinsiyet gruplarına göre ayrıntılı bileşimiyle ilgili belgeler yoktur. Genel nüfus içinde Rum, Yahudi, Ermeni gibi azınlıklar daha çok ekonomik yaşamın etkili öğeleridir.

Ticaret ve Bayındırlık Bakanlığı örgütünde yer alan İstatistik Dairesi'nin 1879 istatistik yılındaki sayılara göre Rumeli, İstanbul, Anadolu, Suriye ve Irak'ı da içine alan imparatorluk topraklarında 14.212.000 Müslüman; 2.570.000 Ortodoks; 1.042.000 Ermeni; 830.000 Bulgar; 216.000 Yahudi yaşamaktadır. Yine bu yıllığa göre nüfus içinde 1.076.000 Arnavut; 2.055.000 Rum; 1.370.000 Ermeni; 355.000 Yahudi; 764.000 Sırp; 3.607.000 Arap; 9.819.000 Türk; 1.478.000 Kürt diliyle konuşan Osmanlı uyruğu yaşamaktadır.

Kırsal kesimde yaşayanlar küçük topluluklara, parçalı, dağınık yerleşim yerlerine dağılmıştır. Ekonomi kırsal alanda kapalıdır, halk genellikle yaşamının zorunlu kıldığını üretmeye çalışmaktadır. Ülke su, yol, köprü, okul, sağlık kuruluşlarından bütünüyle yoksundur. Köylerde yaşayanların %14'ü sıtmal, %9'u frengili, %72'si tifüs'e yakalanmak durumuyla karşı karşıyadır.

Kırsal alandaki okur-yazarlık oranı ancak %7 dolayındadır. İstanbul, İzmir gibi kentlerin dışındaki kentlerde ve kasabalardaki yaşam kırsal alanlara göre bir parça daha iyiye de yoksulluk genel bir yazgı halindedir.

Kuşkusuz bu bileşim ve özellikteki toplam nüfus, I.

Dünya ve Ulusal Kurtuluş savaşlarında daha da azalarak, çalışma çağındaki işgücünü yitirerek, yoksulluğunu biraz daha attırarak çıkmış, böylece yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin yurttaşı olmuştur.

3. DÜŞÜNSEL FARKLILIKLAR

19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışıyla başlayan, kongreler dönemini geçirdikten sonra Ankara'yı yönetim yeri seçen ve orada ulusal istenci yansıtabilecek olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni kuran Anadolu ulusal eylemi ve bu eylemin Önderi, bütünüyle tutarlı, uyumlu bir "kadro" ile yola çıkmamıştır. O günlerde her konunun, her sorunun başında gerçekleştirilmesi gereken tek bir amaç vardı: Anayurdu düşmandan kurtararak, ulusu bağımsızlığına kavuşturmak. Onun için de herkesin, her düşüncenin, her kesimin, her grubun bu ulusal savaşında yer alması, bir araya gelmesi, birbirine destek ve yardımcı olması önkoşuldu. Eylem böyle başlamış, böyle sürdürülerek sonuca gidilmek istenmiştir. Fakat daha sonuca ulaşılmadan ayrılık belirtileri ortaya çıkmış, siyasal kümelenmeler kendini göstermiştir.

Atatürk Devrimi'nin hangi koşullar altından sıyrılıp çıktığını; Mustafa Kemal'in hangi güçlükleri aşarak, göğüsleyerek devrimi gerçekleştirdiğini; günümüze kadar ulaşan Cumhuriyet döneminin sonraki yıllarını da etkileyen ve tartışması sürdürülen siyasal ayrılıkların, düşün akımlarının neler olduğunu bilmekte yarar vardır.

Meclis'te Çerkez Ethem olayı nedeniyle kendini ortaya atan grup "Kuvayı Seyyare"cilere. Bunun herhangi bir düşünle ilgisi yoktur; açıkça bir "koltuk", hizip savaşımıdır. Daha sonraki bölünmelerde çeşitli ne-

denlerle başka başka gruplarda yer alacak bazı milletvekilleri geleceğe yönelik düşünceleri için “Ethem hizbi”ni desteklemişlerdir. Ethem’in kaçıp Yunanlılara sığınmasından sonra Ethem, kardeşleri ve bazı yandaşları hakkında Ankara İstiklâl Mahkemesi bazıları için ölüm, bazıları için de ağır hapis cezası, bazılarına da aklanma (beraat) kararı vermiştir. Hapis cezasına çarptırılanlar arasında Meclis’teki “Yeşilordu”, “Gizli Komünist Partisi”, “Halk İştirakiyyun Partisi”, “Halk Zümresi” öncülerinden milletvekilleri de vardır. Ama bu cezalar sorunu çözmemiştir. Gruplaşma sürüp gitmektedir. Meclis’te “İttihat”çıların önemli bir gücü vardır. “Müdafaai Hukuk”çular da aralarında bölünmüşlerdir.

İttihatçılar: İttihat ve Terakkî Partisi, önceleri gizli bir dernek olarak 1889’da ortaya çıkmış; subaylara ve aydınlara dayanmış; sonraki yıllarda parti haline dönüşmüş; İkinci Meşrutiyet sonrasında ülkenin ve imparatorluğun yazgısına damgasını vurmuş; Osmanlı Devleti’nin, I. Dünya Savaşı’na girmesine karar vermiş en eski siyasal kuruluştur. Uzun bir dönemden geldiği için ülkede yandaşları vardır. Gerçi I. Dünya Savaşı’ndan yenilgi ile çıkılması İttihatçıların saygınlığını büyük ölçüde azaltmış, bunları gözden düşürmüştür. Fakat eski, deneyimli İttihatçılar el altından çalışmalarını sürdürmekte; Anadolu ulusal eyleminin yönetimini ele geçirmek, yeniden kurulacak devletin başına geçmek istemektedirler. Büyük Millet Meclisi’nde kırk kadar İttihatçı’nın bulunduğu bilinmektedir. Bunlardan bir kısmı İttihatçılıktan kesin olarak ayrılmış, Mustafa Kemal’in yanında yer almıştır. Bir bölümü “ince hesap”lar peşindedir. Savaş kazanılıncaya kadar Mustafa Kemal’i destekleyecek, sonra da O’nun yerine Rusya’da bekleyen Enver Paşa’yı devletin başına geçireceklerdir. Ger-

çekten de bunlar Enver Paşa ile sürekli ilişki kurmuştur. Enver Paşa ise, Anadolu'ya geçmek için her yolu denemiş, yeni Rus yönetimiyle bu konuda görüşmeler yapmıştır.

Bu dönemde İttihatçı milletvekilleri her olasılığı düşünerek çeşitli siyasal gruplaşmalarda yer almayı uygun görmüştür. Özellikle sol eğilimli gruplarda “Halk Zümresi”, “Komünist Partisi”, “Halk İştirakiyyun Partisi” ve “Yeşilordu”da önalın İttihatçılar vardır. Bu sol gruplara dağılmaları Rusya'daki önderleri Enver Paşa'nın kurmayı tasarladığı sol eğilimli “Halk Şuralar Partisi”yle ilgili eğiliminden kaynaklanmaktadır. İttihatçıların büyük bir bölümü Mustafa Kemal'e karşıdır.

Köklü siyasal akımların ve bu akımların toplum yaşamında işlerlik kazanmasının çevrede etkiler yaratacağı doğaldır. Hele yakın ilişkiler içinde bulunulan bir devlet Marksist bir yönetime sahipse bu etki ve etkileşim daha da yoğunlaşacaktır. Bu yönden Sovyet Rusya ile çok yakın ilişki içinde bulunulan, ondan yardım ve destek sağlanan ulusal savaşım döneminde Anadolu'da ve Mccilis'te sola yönelme eylemleri, örgütlemeleri görölmüş-tür. Bu eylemler açık, gizli çalışmalar içinde yürütölmekte, hemen hepsinde İslâm'ın toplumsal adalete yönelik ilkeleriyle komünizm, Bolşevizm ilkeleri arasında bağ kurma, özdeşlik yaratma, böylece Anadolu'nun Müslüman Türk halkına yeni düzeni benimsetme siyasası izlenmektedir.

Yeşilorducular: Yeşilordu, 1920'nin Mayıs ayında çalışmaya başlayan gizli bir örgüttür. Genel sekreteri (kâ-tibi umumi) eski bir İttihatçı olan Maliye Bakanı Hakkı Behiç (Bayiç)tir. Hakkı Behiç, Sivas Kongresi'ne katılmış, orada Temsilciler Kurulu (Heyeti Temsiliye)'na seçilmiş, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Denizli milletvekili ola-

rak girmiştir. Örgütün merkez üyelerinin kimler olduğu tartışmalı bir konu olarak sürüp gitmektedir. Merkez üyelerinden Tokat Milletvekili Nâzım, Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanırken yaptığı açıklamada merkez üyelerinin 14 kişi, bunların tümünün milletvekili, bu milletvekillerinden üçünün de bakan olduğunu söylemiştir. Örgüt, yasaların gerektirdiği işlemler yapılarak kurulmadığı için gizli bir örgüt sayılmaktadır. Fakat örgütün içinde kimlerin bulunduğu, neler yaptığı, nasıl çalıştığı o dönemin Ankara'sında ve özellikle hükümet çevrelerinde bilinmektedir. Örgütün 32 maddelik bir tüzüğü vardır. Bu tüzüğün dışında zaman zaman bildiriler yayımlanmış, bunlar el altından yurda yayılmıştır. Örgütün vurucu gücü Çerkez Ethem ve onun "Kuvayı Seyyare"sidir. Örgütün, başyazarlığını Arif Oruç'un yaptığı, Eskişehir'de çıkan "Seyyarei Yeni Dünya" (Yeni Dünya'nın Yıldızı) adlı bir yayın organı vardır. Gazetenin başlığının altında "Dünyanın Fukarai Kâsibesi, Birleşiniz" (Dünyanın çalışan-işçileri-yoksulları birleşiniz) deyiimi konmuştur. 18 Ekim 1920'de Ankara'da yasaici, resmi "Türkiye Komünist Partisi"nin kurulması üzerine Yeşilordu'nun çalışma ve etkinliklerine son verilmiştir.

Yeşilordu'nun amacını, ne yapmak istediğini, siyasal, ekonomik, toplumsal izlencesini, örgütün tüzüğü ortaya koymaktadır. Bu tüzükte amaçlar şöyle sıralanmıştır:

- Yeşilordu, bütün Türkiye'de her türlü yayılmacı, elkoyucu akımların, anamalların haksız zorbalık ve baskı altına almalarını kaldırmak ve yok etmekte duraksamaz.
- Yeşilordu, toprak ve genel varlıktan tüm halk bireylerinin, ancak emekleri, özdeksel ve tinsel yetenekleri oranında yararlanmalarını sağlamaya çalışır.
- Su, hava, ışık, ısı gibi yaşamsal gereksinimlerden sayı-

lan ve genel olan toprağın hükümetçe yönetimini ve karşılıksız, halkın ortaklaşa işletmesine verilmesini temel düzenlemelerden sayar.

- Taşınabilir mal ve varlık sağlayan anamallardan birikecek gelirin-yararın kişilere ve ailelere değil, tüm halk bireylerine yönlendirilmesi için, hükümetin ekonomiye yeğinlikle karışmasını ister.

- Yeşilordu, toplum yaşamında halk hükümetini ve tam bir ortak çalışma (iştirak-i mesai) yönetimini kabul eder.

- Yeşilordu, yalnız kol ve kafa emeğinin karşılığı olarak yaşıyan ırgat, işçi, odacı, memur gibi insanlığın gerçek hizmetlilerini örgütünün en sağlam öğeleri olarak bilir.

- Yeşilordu, aile yaşamına saygılıdır.

- Yeşilordu, İslâm dininin bütün toplumsal kurallarına dayanarak “asr-ı saadet”in (mutluluk çağı: İslâmın sünnî mezhebi inanışına göre dört halife dönemi mutlu bir çağdır, gerçek İslâmlık bu çağda uygulanmıştır; bu çağa dönmek gerekir; İslâm sosyalistleri de bu çağı ve uygulamalarını örnek alırlar) ortak içtenliğini geri getirmeye ve Batı’dan gelen kendini beğenmiş doymak bilmez tutkuları Asya’dan atmağa çalışmakla yolunu, hak yolu, Tanrı yolu bilir.

- Okul öğrenimini, toplumun ortak yaşamındaki ilkelere göre parasız, zorunlu ve yatılı olarak sağlamaya yandaştır.

- Yeşilordu, en ağır suçu yayılmacılık olarak görür ve ölüm cezasını yalnız bunun yandaşları için yasal karşılık olarak kabul eder.

- Yeşilordu, kızıl devrim ordularının (Sovyet Rusya’daki) içten bir kardeşlik ile bağlısı ve bağlaşığıdır.

- Yeşilordu’nun ayırtaç (fârik alamet)’ı yeşil bayraktır. İslâm kardeşliği bu bayrak altında kurulacak ve insanlar arasında kızıl ve yeşil bayrakların birleşmesi mutlu devrime ve gerçek mutluluğa (asr-ı saadet’i yineliyor) yönelen çalışmaları tamamlayacaktır.

- Yeşilordu, Türkiye’de gizli (yasadışı, saklı) bir genel merkez ile yönetilir. Genel merkez bütün Yeşilordu örgütüne sahip ülkelerle bağlı olduğu gibi Moskova ve kızıl orduları merkezi ile de ilişkilidir.
- Yeşilordu’nun örgütüne bağlı olup da yayılmacılık için amacımıza hainlik eden hemen öldürülür (idam edilir). Ölüm cezası genel merkezce verilir ve şimdilik gizli ve özel araçlarla uygulanır.³¹

Yeşilordu’nun amaçları, söyledikleri açıktır. Kesin olarak Sovyet yanlısıdır, ama tüm İslâm ülkelerindeki sosyalist akımlar gibi ülke koşulları, İslâm inanışları göz önünde bulundurularak komünizme dinsel bir içerik kazandırılmak istenmiştir. Günümüze değin yayımlanan belgeler, örgütün Sovyet Rusya ile ilişki içinde olduğunu kanıtlamaktadır.

Komünistler: Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarında en yakın dostumuz, destekçimiz, yardım edenimiz Rusya’daki Sovyet yönetimidir. Bunun doğal olarak Türkiye’de yansımaları, etkileri olacaktır. Kurtuluş Savaşı yıllarındaki bu yansıma ve etkileşim iki yönde gelişmiştir. İki “Türkiye Komünist Partisi” kurulmuştur. Bunlardan biri Sovyet Rusya yakınlaşması nedeniyle bir siyasa gereği Mustafa Kemal’in buyruğuyla ve yakın arkadaşlarınca kurulan, Mustafa Kemal’in denetiminde bulunan yasal parti; öbürü de yasadışı “Türkiye Komünist Partisi”dir. Yasadışı “Türkiye Komünist Partisi” bir süre gizli çalıştıktan sonra açığa çıkmış ve “Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası” adını almıştır.

18 Ekim 1920’de kurulan bu yasal Komünist Parti-

³¹ Yılmaz Altuğ, *Türk Devrim Tarihi Dersleri* (1919-1938), İstanbul, Fatih Yayınevi Matbaası, 1978, s. 270-273.

si Anadolu'nun yanibaşındaki Rusya'da gerçekleştirilen Marksist ihtilalin ve bu ihtilalin Rusya'nın başına getirdiği yönetimin ulusal kurtuluş eylemine yakın ilgi, destek ve yardımlarının, Ankara ile Moskova arasındaki iyi ilişkinin sonucu ve etkileriyle gizli örgütleri sona erdirmek; gelişme ve ulusal eylemi saptırma eğilimi gösteren girişimleri disiplin altına almak amacıyla kurulmuştur. Yasal Komünist Partisi, Mustafa Kemal'in bilgisi ve buyruğuyla kurulmuş, partinin kurucuları olarak Tevfik Rüştü (Aras), Mahmut Esat (Bozkurt), Yunus Nadi (Abalıoğlu), Kılıç Ali, Hakkı Behiç (Bayiç), Topçu İhsan, Refik (Koraltan), Mahmut Celâl (Bayar), Eyüp Sabri, Süreyya (Yiğit) gibi milletvekilleri görevlendirilmiştir. Bu, biraz da o dönemde Türkiye'deki yasadışı Sovyet yanlısı gizli örgütleri özendiren ve destekleyen Sovyet yöneticilerine "artık gizli destek ve özendirmeden vazgeçin, biz bu partinin yasalını kurduk" diyebilmek; komünist eylemi, bu eylemin öncülerini, yandaşlarını denetim altına alabilmek siyasasıyla atılmış bir adımdır. Parti kurulmuştur, programı hazırlanmıştır; fakat bu partinin anladığı komünizm Rusya'daki komünizmden farklıdır. Mustafa Kemal'in denetimindeki "Hakimiyeti Milliye" ve "Yenigün" gazetelerinde yayımlanan yazılarda, bir deyişle "biz Rusya'daki gibi, söylediğiniz gibi işçinin önderliğinde kanlı bir ihtilâl istemiyoruz; bizim ülkemizin ve ulusumuzun özellikleri, koşulları başkadır; biz kendimize özgü, aşağıdan değil, yukardan gelen; kanlı olmayan bir düzen istiyoruz; bunu gerçekleştireceğiz ve gerçekleştirdiğimiz, kuracağımız düzen bu düşün akımı için yeni bir örnek olacaktır" denmek istenmektedir. Yasal Komünist Partisi de "Yeşilordu"cular gibi komünizmle İslâm'ın toplumsal adaletçi görüşleri arasında bir bağ kurmaya çalışmış;

birkaç aylık gösterişli girişimler ve yayınlardan sonra sesi çıkmaz olmuştur.

Rusya'daki Sovyet İhtilâli'nden sonra Moskova'nın yeni yöneticileri, Türkiye'de kendilerine koştur, dahası denetimlerinde bir yönetimin kurulmasına çok çaba göstermişlerdir. Anadolu ulusal eylemini desteklemelerinin, bu eylemin başarısı için yardım etmelerinin bir nedeni Batılı yayımlacılarla Rusya arasında bir Türk Devleti'nin bulunması, Boğazları geçip Karadeniz'e ulaşmalarını engelleyici gücün ayakta tutulması ise bir başka ve önemli nedeni de Türkiye'nin denetim altında tutulmasıdır. Bu, hem kuramsal açıdan, hem de tarihsel siyasaları olan sıcak denizlere açılma düşünceleri açısından gerçekçi, doğru, usçu bir davranıştır. Bu düşüncelerle Sovyet Rusya yöneticileri, o dönemde Rusya'dan pek çok kişiyi Anadolu'da bir komünist düzen kurmak, bunu özendirmek, desteklemek, başlatmak için, Türkiye'ye göndermiştir. Sovyet temsilcisi Şerif Manatof'tan, Mustafa Suphi'ye kadar pek çok kişi bu düşüncüyü gerçekleştirmek için çalışmıştır. 1920'nin yaz başlarında çalışmaya başlayan yasadışı Türkiye Komünist Partisi de bu siyasanın sonucu kurulmuş gizli bir örgüttür.

Bu parti de tüzüğünde açıkladığı düşünceleriyle tüm yoksulluk ve zorbalıklara karşı ulusların, sınıfların kurtarılması; kişisel iyelik hakkının ortadan kaldırılması, toprak, banka, fabrika, yapı, demiryolu, denizyolu ulaşımı, ticaret gibi tüm anamalcı, varlık yaratıcı kaynakların, iç ve dış ticaretin devleştirilmesi için çalışılacağını; bunu da Rusya'daki örgütün genel siyasası içinde işçilerin öncülüğünde yapacağını ileri sürmüştür. Partinin kesin olarak Sovyet yanlısı olduğu bilinmektedir. 1920 yılı sonlarına kadar çalışmalarını sürdürmüş, bu dö-

nemden sonra yasal “Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası” ortaya çıkmış, gizli komünist partisi bu yeni partiyle yasallaşmıştır. Bazı görüşlerde Halk İştirakiyyun Fırkası’nın yasal olmadan önce de, çalışmalarını sürdürdüğü olasılığından söz edilmektedir.

Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası, 7 Aralık 1920’de kurulmuş, iki üç ay kadar çalışmış, Çerkez Ethem’in Yunanlılara sığındığı günlerde çalışmaları durdurulmuştur. Partinin kurucuları arasında Tokat Milletvekili Nâzım, Bursa Milletvekili Şeyh Servet, Afyonkarahisar Milletvekili Mehmet Şükrü, Baytar Binbaşı Salih (Hacıoğlu), Ziyetullah Nuşirevan vardır. Bu partinin amaçları da öbür yasadışı komünist partisinin amaçları gibidir. Yalnız bunlar komünist bir ihtilal ve yönetim için işçilerle yetinmemiş, köylüleri de yönetici ve devrimci sınıf arasına almıştır. İslâm’ın toplumsal kurallarından yararlanma düşüncesi bunlarda da vardır. Partinin Çerkez Ethem ve kardeşleriyle birlikte çalıştığı, hükümet ve ulusal eylemin önderlerini devirmek için girişimlerde bulunduğu ileri sürülmüş, bu nedenle çalışmaları önlenmiştir.

Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası 1922 yılı bahar aylarında yeniden siyasal çalışmalarına başlamış, Sovyet yanlısı bir hükümet kurulması için girişimlerde bulunmuş, Rauf Bey hükümeti zamanında kapatılmıştır.

Müdafaai Hukuk’un Parçalanması: Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin birinci dönemi, düşünceler, gizli-açık amaçlar, kuruntular, arayışlar, siyasal ve toplumsal kökenler, tutkular yönünden eski deyimiyle bir “heyet-i muhtelite”, karma bir kurul niteliğindedir. Her milletvekili, “Ulusal Ant” (Misaki Millî)ı benimsemiş, inanmış; buna yürekten katılmıştır. Herkes hakların savunucusu (müdafai hukukçu)dur. Fakat Meclis’in açılışının üzerin-

den zaman geçtikçe, konular Meclis'te görüşülmeye başlandıkça gerçek düşünceler, tutkular, amaçlar ortaya çıkmaya başlamış, tartışmalar yoğunlaşmıştır. Eylemin önderliği ve utkudan sonraki dönemde kurulacak yönetimin ve düzenin başında kimin olacağı önemli bir sorun olarak ortada durmaktadır. Bir büyük grup doğal önderin Mustafa Kemal olduğuna kuşkusuz inanmaktadır, fakat birçoğunun kafasında başka kişiler, başka yöneticiler ve düzenler vardır. Ulusal eylemin büyük tehlikelerle karşılaştığı günlerde saklı düşünceler ortaya atılmaktadır. Yolların er geç ayrılacağı bellidir, fakat bunun ne zaman uygulamaya konacağı henüz kararlaştırılmamıştır. Onun için uygun, haklı ve gerekçeli bir fırsat beklenmektedir. “Halkçılık Programı” (Halkçılık İzlenesi)nin okunmasından sonra, Meclis içinde çeşitli gruplar oluşturulmuş ve bu gruplar aralarında toplanıp kararlar almaya başlamışlardır. Mustafa Kemal'in de “Söylev”inde üzerinde durduğu bu gruplar arasında “Tesanüt Grubu” (Dayanışma Grubu), “İstiklâl Grubu” (Bağımsızlık Grubu), “Müdafaai Hukuk Zümresi” (Hakları Savunma Topluluğu), “Halk Zümresi” (Halk Topluluğu), “İslahat Grubu” (Düzeltilme-Yenileştirme Grubu) vardır. Bağımsızlık Grubu'nda daha çok devrimci gençler toplanmıştır; Halk Topluluğu'nda Bolşevik olmaya yönelmiş sol eğilimli milletvekilleri yer almış; tutucular Dayanışma Grubu'nda birleşmiş; İttihatçıların bazıları ile Osmanlı düzeltimci (reformist)leri Yenileştirme Grubu'nu oluşturmuştur.³²

Bu çalkantılar, gruplaşmalar, ayrılıklar sürüp giderken 10 Mayıs 1921'de Mustafa Kemal ve arkadaşları

³² Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilâli*, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1968, s. 219.

yeni bir grup ve onu izleyen günlerde Mustafa Kemal karşıtları bir başka grup oluşturmuşlardır. Bu, Meclis'teki "Müdafaai Hukuk"çuların ikiye ayrılışıdır. Bundan böyle söz konusu gruplar "Birinci Grup" ve "İkinci Grup" olarak adlandırılıp, anılacaklardır.

Birinci Grup: Birinci Müdafaai Hukuk Grubu'nun, başlangıç ve 16 maddeden oluşan bir tüzüğü vardır. Grubun 14 kişilik yönetim kurulunun başkanı Mustafa Kemal'dir. Tüzüğün başlangıcında, ana maddesinde iki nokta üzerinde durulmuştur. Grup, Ulusal Ânt ilkelere bağlı kalacak, yurdun bütünlüğünü, ulusun bağımsızlığını sağlayıcı bir barışı elde etmek için, ulusun bütün özdeksel ve tinsel gücünü gereken amaçlara yöneltip kullanacak; yurdun resmi-özel tüm örgütlerini ve kuruluşlarını bu ana ereğe yararlı kılmaya çalışacaktır. Grup, devletin ve ulusun örgütlerini, Anayasa'ya uygun olarak yavaş yavaş saptayacak ve hazırlayacaktır.

Mustafa Kemal, bu yeni grupla son İstanbul Meclisi'nde oluşturmak istediği, fakat milletvekillerinin verdikleri sözü İstanbul'a gittikten sonra unutmaları üzerine gerçekleştirilemeyen "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu" düşüncesini on dört ay sonra uygulama olanağına kavuşmuştur. Grubun 262 üyesi vardır.³³ Birinci Grup, 9 Eylül 1923'te Halk Fırkası'nın kurulmasıyla siyasal partiye dönüşmüştür.

İkinci Grup: Bu grup Atatürk karşıtlarının, Birinci Grup'a alınmayan milletvekillerinin oluşturduğu Meclis içi bir karşıtlar cephesidir. Birinci Grup'un yasal olarak kuruluşundan sonra oluşturulmaya başlanmış, 1922 başında Meclis'te etkinliğini gösterir hale gelmiştir. Bu grup, baskı yönetimini önlemek, kişisel buyurgan-

³³ Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, y.a.g.y., s. 534-539.

lıkları engelleyip yasaları egemen kılmak için kurulduğunu, Meclis egemenliğine yandaş, saltıkçı, baskı yönetimlerinin karşısında olduğunu açıklamıştır. Amaç olarak belirlenen bu sözlerden de açıkça anlaşıldığı gibi İkinci Grup, doğrudan doğruya Mustafa Kemal'i karşısına almış, onu bir "buyurgan" (diktatör), bir "saltıkçı" olarak görmüştür. Grup üyeleri Meclis'te, Meclis Başkanı (Mustafa Kemal)'nın bakanlar kurulu üyeliği için aday gösterme yöntemini kaldırmak için sert ve dirençli bir savaşım vermiş; bazı ikinci grup üyelerinin bakan seçilmesini başarmışlardır. İkinci Grup'un Meclis içi savaşimleri zaman zaman öylesine ortalığı karıştırmış, kafaları bulandırmıştır ki bazı milletvekilleri Birinci Grup'tan ayrılarak İkinci Grup'a katılmıştır. İkinci Grup'ta başı çeken milletvekillerinin arasında Malta'dan gelen İstanbul Meclisi'nin İttihatçıları dikkati çekmiştir. Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni, Mersin Milletvekili Albay Selâhattin, Trabzon Milletvekili Ali Şükrü, Kırşehir Milletvekili Müfit Hoca, Afyonkarahisar Milletvekili Mehmet Şükrü, Erzurum Milletvekili Celâlettin Arif İkinci Grup'un önde gelen sözcüleridir. Grup üyeleri 123 kişidir. 1923'te yapılan seçimlerde üyeleri aday gösterilmediği için seçilememiş ve grup böylece tarihe karışmıştır.

4. SAKINCALAR VE ÇEKİNCELER

Atatürk Devrimi, çağdaşlaşma eylemi başlangıcında ve sürecinde bazı iç ve dış etkenlerden kaynaklanan sakıncalar ve çekincelerle karşılaşmıştır.

İç etkenler çeşitli bölümlerde üzerinde durulduğu gibi ülkenin ve toplumun toplumsal, ekonomik, siyasal, ekin sel, dinsel ve budunsal yapısı ve koşullarıyla ilgili-

dir. Devrimin amacı bu yapıyı değiştirmek, geleneksel ümmet toplumundan çağdaş, laik, ulusal topluma geçmektir. Bu değişme amacı kendiliğinden bazı zorlukları, direnişleri, çekince ve sakıncaları da beraberinde getirecektir. Siyasal yapı değiştirilerek çağdaş siyasal kurumlaşmaya, siyasal toplumsallaşmaya yönelinecektir; fakat bu da geleneksel, dinsel otoritelerle, toplumun çeşitli otorite odaklarıyla çatışmayı zorunlu kılacaktır. Ulusal birlik sağlanacak, toplumun bireylerinde ulusal kimlik bilinci “Ben Türküm” diyebilme, bundan “mutluluk”, “kıvanç” duyma inancı ve ülküsü yaratılacaktır. Bu, uluslaşmanın-ulusal toplum içinde ulusçu birey olmanın vazgeçilmez ve zorunlu önkoşuludur. Fakat toplumun hemen tüm kesimleri, özellikle Müslüman halk, çağlar boyu “ümmeti İslâm” olarak yaşamış, kendini öyle tanımış, öyle tanıtmış, öyle konuşmuştur. Türk asıllı, yüzde yüze yakın çoğunluktaki Müslüman halkın ulusal kimlik, Türklük bilincini zamanla benimsemesi aşılabilir bir sorundur; fakat toplum içinde, küçük topluluklar durumunda da olsa budunsal ayrılıklar, başka uluslardan ve dinlerden azınlıklar, Türkçe konuşmayan gruplar vardır. Bunlar uluslaşma çaba ve eylemlerinin direnç odaklarıdır. Toplumun büyük çoğunluğu Müslümandır; ancak farklı mezhepler vardır. Türk toplumu geçmişte içerden ve dışardan mezhep kışkırtmacılığının, budunsal farklılık dürtücülüğünün, karayazgılı savaşımalarını, çatışmalarını yaşamıştır. Ülke ekonomisi geri kalmıştır; halk yoksuldur, ama geleneksel zengin ailelerin, aşiretlerin, kabilelerin, tarikat ulularının, toprak ağalarının etkisi ve denetimi altındadır. Gelir dağılımında adalet sağlama, adaletli bir vergilendirmeye gitme, yeni bir toprak düzenlemesi yapma, tüm bu geleneksel güç odaklarının devrimin karşısında cepheleş-

mesine, başka bir siyasal partide örgütlenerek iktidar seçeneği durumuna gelmesine yol açabilir.

Bunlar, bu iç sakınca ve çekinceler her devrimin, her çağdaşlaşma eyleminin yazgısıdır. Devrimciler ve devrimci önderler için bu yazgının tutsağı olmamanın çıkış yolu, saptanacak strateji ve taktikle bu sakıncalar ve çekinceler arasından sıyrılarak amaca yönelmek ve ulaşmaktır.

Atatürk Devrimi çoğulcu, özgürlükçü, demokratik siyasal sistemi amaçlar; fakat devrimin başında bu ortamın olanaklarını yaratmak, sistemin öbür siyasal partilerine de devrimin işlevsel örgütü olan partiye tanınan olanakları, yaşama, karşı koyma hakkını tanımak, değiştirilmek istenen toplumsal yapının tüm geleneksel otorite odaklarına devrimi bir karşı devrime dönüştürme kapısını açabilirdi.

Atatürk, devrim sürecinde aşamalı bir değişme yöntemi benimserken sanırız hep bu sakıncaları ve çekinceleri göz önünde tutarak, devrimi somut amacından saptırmamak için çoğu eleştirileri bilerek göğüslemek, kabullenmek zorunda kalmıştır. Bunun yanında yıldırı (terör) yönteminin benimsenmemesi de böyle bir aşamalı değişmeyi gerekli kılmıştır.

Atatürk Devrimi'nin dış etkenlerden; Türkiye'nin coğrafyadaki yerinden, Batılı güçlü devletlerin ve yakın komşusunun siyasalarından kaynaklanan dış sakıncaları ve çekinceleri de vardır. Batı'nın güçlülere yakın komşu Rusya, geçmişte Anadolu topraklarını aralarında paylaşmanın çabası ve hesabı içine girmişlerdir. Batılı anamalcı elkoyucular, sömürdükleri, ülkesini paylaşmak istedikleri Türk ulusu karşısında, ulusal bağımsızlık savaşından yenik çıkmışlardır. Gelecekte yeniden fırsat aramaları, bulunca da ülkeyi sömürmeleri olasıdır. Sovyet

Rusya'nın arlık döneminden beri Anadolu üzerinden sıcak denizlere inme siyasalarını ulusal bir siyasa olarak sürdürdükleri bilinen bir gerçektir. Bir başka etken her güçlü devletin kendi siyasal sistemini ağda la ma a-basındaki ülkelerde de uygulatma ve bu yolla bu ülke-leri yanlarına çekme siyasalarıdır.

Atatürk, kendi devrim modelini oluştururken, tüm bu dış sakınca ve çekinceleri göz önünde bulundurarak, devletin siyasasının temel ilkelerini saptarken başkalarına benzememeye, başkalarının etkisi ve denetimi altı-na girmemeye  zen göstermiş, ulusal bir ağda la ma yöntemi semi , onu uygulamıştır.

IV

ATATÜRK DEVRİM MODELİ

Türk ulusunca Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen Devrim, başından beri tüm devrim sürecinde ve özellikle Atatürk döneminde dinamizmini yarata yarata; işlevini, görevini, yetkisini ve sorumluluğunu belirleye belirleye büyümüştür. Devrim bu açıdan ayrıntılı biçimde incelendiğinde, araştırıldığında elde edilecek bulgular uluslaşma, çağdaşlaşma çabasındaki toplumlar için yarar sağlayacak bir modeli, bir uygulamayı ortaya çıkaracaktır. Atatürk Devrim Modeli, bir uygulamayı ortaya çıkaracaktır. Atatürk Devrim Modeli, anamalcı ya da Marksist gelişme modellerinin kopyası değildir. Modelin oluşmasında hiçbir dış etkiyle, zorlamayla karşılaşmamıştır. Devrimi oluşturan, devrim sürecinde alınan her karar, her uygulama, her düşünce ulusal boyutlarda ele alınmış, ulusal çözümler olarak düşünülmüştür. Bu niteliği ile Atatürkçü gelişme yöntemi kendine özgü ulusal bir model olmuştur.

Bağımsızlığına yeni kavuşmuş, çağdaşlaşma çabalarına yönelmiş ülkelerde yapılan son araştırmalar, model kopyacılığından kurtularak yapısal özelliklere göre oluşturulan gelişme yöntemlerinin başarı şansının daha çok olduğunu ortaya koymaktadır. Bu başarı şansının yanı sıra ulusal yöntem ve modeller, dış etkileri, dış karışmaları büyük ölçüde önleyici, bağımsızlığı zedeleme olasılıklarını engelleyici bir ortam yaratmaktadır.

Kuşkusuz her geri kalmış toplumun devrimci önderleri kendi toplumlarının yapısını, özelliklerini, bu yapı

ve özellik içinde nasıl bir model geliştirmek gerektiğini, o modelin uygulanabilirlik ölçüsünü başkalarından, yabancılardan daha iyi bilir; bilmek durumundadır. Çağdaşlaşma çabasındaki gelişmemiş ülkelerin uygulamaları bu doğrultuda olmaktadır. Bağımsızlığa yeni kavuşmuş ülkelerle ilgili bu saptama ve gözlem, Atatürk'ün ulusal model oluşturma önerisini doğrulamaktadır. Bu gözlemi vurgularken bir önemli sorunu da belirtmek gerekir: Ulusal davranmak, ulusal yöntemler bulmak, uygulamak, onu her türlü etkilerden korumak, kişilik sahibi, etkin bir önderlik ve yönetimi; bu önder ve yönetimin de sözleri, davranışları, önerileri ve uygulamalarıyla toplumu çağdaşlaşma sürecinde diri, bilinçli, dinamik tutmasını zorunlu kılar.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküntü yıllarındakinin tersine Atatürk döneminde Türkiye ve Türk halkı hiçbir zaman dış güçlere karşı eziklik duygusuna kapılmamıştır.

Mustafa Kemal, Bakanlar Kurulu'nun görev ve yetkilerini belirleyen önerisi Meclis'te görüşülürken, bu öneri ve yönetim biçimini eleştirenlere “demokrasiye benzemiyormuş, sosyalizme benzemiyormuş, hiçbir şeye benzemiyormuş. Efendiler biz benzememekle ve benzetmemekle kıvanç duymalıyız! Çünkü biz bize benziyoruz”³⁴ yanıtını vererek ulusal davranma kararlılığını göstermiş; inanarak ve güvenerek “biz buyuz” diyebilme yürekliliğini sergilemiştir. Atatürk Devrimi tüm eylemiyle Türk toplumunu kişiliğe kavuşturmuş, dış baskı ve etkilerden uzak, özbenliğe eğilme ortamı yaratmıştır.

³⁴ M. Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 1919-1938*, cilt I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1961, s. 196-197.

Atatürk Devrimi her yönüyle ulusal bir devrim olup sınıfa dayalı bir devrim değildir. Atatürk bütün sınıfları, tüm ulusu içine alan, kavrayan bir kurtuluş, bağımsızlık eylemi oluşturmuştur. Gerçekten işgal altındaki bir ülkenin kurtuluşu için başka bir yol da yoktur. Tarihin hiçbir döneminde işgal altında, yok olma durumuna düşmüş ya da düşürülmüş bir ulusun tek bir sınıfın savaşıyla kurtulduğu, bağımsızlığını sağladığı görülmemiştir. Nitekim devrimin siyasal sivil örgütü CHP'yi kurarken de onu bütün sınıfları içine alan, alması gereken bir kuruluş olarak görmüş ve CHP bütüncül (totaliter) olmayan, çağdaşlaşmaya yönelik tekparti sisteminin somut örneği olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca siyasal kadronun sivilleşmesi doğrultusunda parti önemli işlev üstlenmiştir. Rustow'un da belirttiği gibi başlangıçta partinin üst yönetimini asker seçkinler oluşturmuş; zamanla bu kuruluş sivilleşmiştir.³⁵ Türkiye tekparti sistemi kurarak "militarizm"i yenmeyi başarmıştır.³⁶ Ancak Atatürk modelinde amaç tekparti sistemi kurmak değildir. Atatürk döneminde çoğulcu bir düzene gidilememiştir, fakat tekparti içinde bir ölçüde de olsa çoğulculuk hoşgörüsüyle karşılanmış, çeşitli konular üzerinde Meclis'te oldukça özgür tartışmalar yapılabilmektedir. Örneğin devletçilik konusunda güdülen, güdülmesi gereken ekonomik siyasa üzerinde Meclis'te yoğun tartışmalar olmuş; bu konuda sonuçsuz kalan iki deneme de yaşanmıştır.

Atatürk döneminde iki önemli çokpartili siyasal yaşama geçiş denemesi olmuştur. Bunlardan biri Şeyh Sa-

³⁵ Dankwart A. Rustow, *A World of Nations (Uluslar Dünyası)*, Washington, D.C.: The Brookings Institution, 1967, s. 213.

³⁶ y.a.g.y., s. 274.

it Ayaklanması ve partinin kapatılmasıyla sonuçlanan 1924'teki "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası", öbürü de 12 Ağustos 1930'da kurulan "Serbest Cumhuriyet Fırkası"dır. Birinci Mustafa Kemal ve yakın arkadaşlarına karşı, gerçekten karşıt düşünceleri uygulamak, Mustafa Kemal ve yakın arkadaşlarını eleştirmek, onların yönetimini değiştirmek, yönetimi ele geçirmek amacıyla kurulmuş; ikincisi ise Mustafa Kemal'in, isteği, desteği, bu partinin de birinci karşıt parti gibi kapatılmayacağı güvencesini vermesi ve ilk yöneticilerinin kimler olacağını söylemesi üzerine ortaya çıkmıştır. Bu haliyle bir ölçüde kurulduğu gün Mustafa Kemal'in, dolayısıyla Cumhuriyet Halk Partisi'nin güdümünde bir parti olarak görülmüştür. Mustafa Kemal, Serbest Cumhuriyetçi Parti'yi Paris'te Büyükelçi bulunan eski başbakanlardan yakın arkadaşı Ali Fethi (Okyar) Bey'i yurda çağırarak ona kurdurtmuş; yanına da o güne kadar CHP'li olan bazı milletvekillerini yönetici olarak vermiştir. Mustafa Kemal'in kız kardeşi Makbule Atadan da bu partide görev alanlar arasındadır.

Mustafa Kemal, Serbest Cumhuriyetçi Fıkra'nın kuruluşuna her türlü kolaylığı göstereceğini söylemiş, fakat devrim uygulamalarından kesin olarak ödün verilmemesini de önkoşul olarak istemiştir. Bu dönemde dünya ekonomik bunalımı, savaştan yoksul ve yıkıntı içinde çıkan, yoksullukları, yıkıntıları gidermeye, onarmaya çalışan Türk ekonomisini de etkisi altına almış, halkın sıkıntılarının çoğalmasına, yakınmalarına yol açmıştır. Yeni partinin genel başkanı Ali Fethi Bey, ekonomide özel girişimci görüşlere sahiptir; ticaretin, sanayinin, ekonominin devlet denetiminden uzak tutulmasını istemekte, böylece gelişmenin özlenen düzeye ulaşacağına inanmaktadır. Yeni partinin kurulacağı, kurul-

duğu günlerde bir engeli, bir güçlüğü vardır. Mustafa Kemal Cumhurbaşkanını seçildikten sonra, CHP'nin Genel Başkanlığı'nı bırakmış, partinin yönetimini Genel Başkan Vekili İsmet (İnönü) Paşa'ya vermişse de, partinin gerçek önderi, asıl sorumlu ve yetkilisi yine kendisidir; Serbest Cumhuriyetçi Fırka'nın engeli, güçlüğü bundan kaynaklanmakta, partinin genel başkanını ve yöneticilerini bu durum kuşkulandırmaktadır. Ancak Mustafa Kemal, bunun bir sakınca yaratmayacağını, kendisinin Cumhurbaşkanı olarak, devrimlerde verilebilecek ödünler dışında tarafsız kalacağını söylemiş, bu yönden güvence içinde olmaları gerektiğini bildirmiştir.

Yeni parti de izlencesinde laik düşünceye yandaş olduğunu, Cumhuriyet'e bağlılığını kesinlikle belirtmiş, bu doğrultuda çalışacağını açıklamıştır. Fakat parti kurulduktan sonra Cumhuriyet döneminde her çokpartili yaşama geçiş aşamasında görüldüğü gibi girilen özgür ortamı fırsat bilen tutucu, Cumhuriyet ve laik düşünce karşıtı kişiler, eski kırıgınlara, imparatorluk özlemlileri, mezhepçi, tarikatçı çevreler, Serbest Cumhuriyet Fırkası'yla ortaya çıkmışlar, partinin yerel örgütünde görev almaya başlamışlardır. Partinin Genel Başkanı'nın ve yöneticilerinin çabalarına karşın, tutucuların girişimlerini önlemek olanaksız hale gelmiştir. Meclis'te, Serbest Cumhuriyet Fırkası ile Cumhuriyet Halk Partisi arasında en büyük çatışma 1930'da yapılan belediye seçimleri nedeniyle bu partinin açtığı gensoru önergesi üzerine çıkmış, tartışmalarda karşılıklı suçlamalar birbirini izlemiştir. Bu tartışmalar ve bunun tutucuları yüreklendirmesi sonucu bazı yerlerde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in fotoğrafları yırtılmış, karşı devrime yönelik davranışlara başvurulmuştur. Bazı yerlerde, özellikle de

İzmir’de CHP İl Merkezi’ne ve bu partiyi destekleyen bir gazeteye karşı girişilen saldırılar Mustafa Kemal’in çıkış yapmasına neden olmuş, Cumhurbaşkanı kendi durumunu ve davranışını, verdiği bir demeçle açıklığa kavuşturmuş, CHP’ye “tarihen bağlı olduğunu, oradan ayrılması için hiçbir sebep bulunmadığını” belirtmiş, saldırganların ve kışkırtıcıların yasaların kovuşturmasından kurtulamayacaklarını bildirmiştir.³⁷

Bu olaylar ve demeçten sonra Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal bir yurt gezisine çıkmış, durumu bir kez de kendisi incelemiştir. Olaylar, Gazi’nin özellikle devrim ve devrim uygulamaları konusunda takındığı kesin tavır üzerine Serbest Cumhuriyet Fırkası kendini kapatma kararı almış ve böylece bu ikinci denemede de sonuçsuz kalmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, çokpartili yaşama geçişi sağlamak için girişilen iki denemede tüm tutucu, bağnaz, cumhuriyet ve devrim düşmanı kişiler ve çevreler büyük bir olaya, bir başkaldırıya, ayaklanmaya girişmişlerdir. 1924’ün Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın yarattığı ortam içinde Doğu’da Şeyh Said’in silahlı ayaklanması çıkmış, ayaklanma ordu gücü ile bastırılabilmiş, bunun sonucu hem bu parti kapatılmış, hem de ülkede birkaç yıl sürecek yasal bir suskunluk dönemine girilmiş, sıkı önlemler alınmıştır. İkinci deneme olan Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kuruluşu ve bu partinin çatısı altında tutucu, bağnaz, devrim karşıtı kişilerin, parti yöneticilerine karşın yer almaları ve bunların yarattığı ortam İzmir Menemen’de, bir başka kanlı olayın çıkmasına neden olmuştur: Partinin genel başkanı tarafından kapatılmasını izleyen günlerde 23 Ara-

³⁷ *Cumhuriyet*, 10 Eylül 1930.

lık 1930'da tarikatçı Derviş Mehmet, çevresine topladığı yandaşlarıyla birlikte "Şeriat isteriz" diye bağırarak olay çıkarmış, halktan bazı kimseler bunlara katılmış, önlerine çıkan ve küçük bir birliğe komuta eden Asteğmen Kubilay vurulmuş, bu yetmiyormuş gibi başı bıçakla kesilmiştir. Şeriatçı başkaldırıcular Kubilay'ın kesik başını yeşil bayrak asılı sopanın ucuna geçirmiş, Menemen sokaklarında dolaşarak tüm halkı ayaklanması için kışkırtmaya başlamıştır. Bu kanlı devrim düşmanı eyleme karşı Mustafa Kemal'in davranışı çok sert ve kesin olmuş, kışkırtıcılar yakalanarak toptan yok edilmişlerdir. Bu kesin davranış, bu ivedi cezalandırma, tutucu devrim düşmanlarını uzun süre susturmuş, Mustafa Kemal'in döneminde 1933'te Bursa'da bazı kişilerin Arapça ezan okumaya kalkışması dışında herhangi bir gerici olay görülmemiştir.

Serbest Cumhuriyetçi Parti'nin dışında, 1930'da bir ikinci yeni parti kurulmuş, üçüncü bir parti daha kurulmak istenmişse de hükümet, komünizm yanlısı olduğu gerekçesiyle bunun kuruluşunu yasaklamıştır. Adana'da Abdülkadir Kemâlî (Öğütçü) Bey tarafından 29 Eylül 1930'da kurulan "Ahali Cumhuriyet Fırkası" bölgesel olmaktan ileri gidememiş, dört aylık bir yaşamdan sonra Bakanlar Kurulu'nca kapatılmıştır. Edirne'de kurulmak istenen, fakat Bakanlar Kurulu'nca sakıncalı görülen bir başka parti de "Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi"dir. Partinin yayımlanan tüzüğünde işçi ve çiftçi sınıfı yararına sosyalist bir düzen öngörülmüştür. Bu denemelerden sonra 1945'e kadar yeni bir partinin kurulmasına olanak tanınmamıştır.

Atatürk modelindeki tekparti yönetimi çağdaşlaşma, toplumu siyasallaştırma süreci içinde bir geçiş, bir ara sistemdir. Dinsel temele dayalı halife-sultan'lı koyu bir

baskı yönetiminden özgürlükçü demokratik bir yönetime geçiş, kuşkusuz bir ara dönem geçirmek zorundadır. Siyasal parti geleneksel toplumun değil, çağdaş toplumun ürünüdür. Geleneksel toplum yapısı üzerinde kurulan çokpartili sistem çağdaşlaşmanın itici gücü olma yerine çağdaşlaşmayı, değişmeyi yozlaştırıcı, durdurucu gelişmelere yol açabilir. II. Dünya Savaşı sonrasında girilen çokpartili yaşam dönemindeki devrim karşıtı örnekler bu savın doğruluğunu kanıtlar niteliktedir.

Siyasal çağdaşlaşmanın temel bir koşulu, Huntington'un da belirttiği gibi, dinsel, geleneksel, ailesel ve bu dinsel otoritelerin yerini laik, ulusal ve tek bir otoritenin almasıdır.³⁸ Atatürk Devrimi bunu gerçekleştirmiştir. Kuşkusuz, çağdaşlaşmayı hızlandıran, ona anlam kazandıran yalnız otorite biçiminin değişmesi, siyasal yönetimin alabilirliğinin çoğalması, ekonomik yaşamın, toplumun daha gönençli, mutlu olması gibi genil (makro) düzeydeki sorunların çözümü değildir. Çağdaşlaşma bir bütündür. Bütünlüğünü minil (mikro) düzeydeki değişimlerden de alır. Kişinin davranışının, değer yargılarının, öbür kişilerle, devletle, örgütlerle olan ilişkilerinin biçimi, toplum içindeki "rol"ü ve bu "rol"ü nasıl algıladığı kişisel düzeyde çağdaşlaşma olgusunun önemli bir parçasıdır.

Atatürk Devrimi çağdaşlaşmayı bir bütün olarak gören, o doğrultuda devleti, toplumu eyleme sokan ilk Türk çağdaşlaşma hareketidir. Bu bütünlük içinde genil ve minil düzeydeki çağdaşlaşma sorunlarıyla ilgili-

³⁸ Samuel P. Huntington, "Political Modernization: Amerika vs. Europe" (Siyasal Çağdaşlaşma: Amerika ve Avrupa Karşılaştırması). *World Politics*, XVIII (3 Nisan 1966), s. 378.

nilmiştir. Kuşkusuz, özellikle ulusçuluk ve laiklik ilkele-ri hem genil ve hem minil alanlardaki sorunlarla ilintilidir. Laikliğin içeriğindeki usçuluk, yazgıcılık (kadercilik)ın reddi, kişisel değer ve davranış biçimlerini doğrudan doğruya etkilemiştir. Eğitim alanındaki devrim atılımları hem genil, hem minil düzeyde Türk çağdaşlaşma eylemini büyük ölçüde biçimlendirmiştir.

Atatürk Devrimi ulusal, dinamik bir çağdaşlaşma eylemidir. Atatürk ilkeleri bu Devrim'i yönlendiren, Devrim'le beraber büyüyen ve Devrim eyleminin düşünsel yönünü oluşturan ilkelerdir.

Berkes'e göre, Atatürk dönemine kadar "hiçbir düzeltim denemesinde toplumun temelinden değişme yoluna girmesi gereği anlaşılmış değildi. On sekizinci yüzyılda Batı'dan bazı şeyler alınması zorunluluğu kabul edildiği zaman bu, Ortaçağ düzenini bırakıp yeni bir toplum düzenine geçmek anlamına gelmiyordu. Aksine bunlar hâlâ ideal sayılan eski düzene dönmek için devleti güçlendirme önlemleri olarak görülüyordu."³⁹

Eisenstadt'a göre, Kemalist Devrim öbür devrimci girişimlerden daha ayırım (fark)lı bir değişmeyi içermiştir. Her şeyden önce bu devrim siyasal "yasallık"ın temelini ve siyasal toplumun simgelerinin değişimini kapsamış, birlikte yaşamının sınırları yeniden tanımlanmıştır. Siyasal toplumun yeniden tanımlanması çok ilginç ve kendine özgü bir şekilde olmuştur. Toplum İslâmcı yapı ve çerçevesizlendirmeden çekilmiş ve Türk ulusu olarak yeniden tanımlanmıştır.

Türk Devrimi "yasallık"ın dinsel kökenini reddetmiş, yasallığın, lâik, ulusal bir temele dayatılmasına çaba gös-

³⁹ Niyazi Berkes, *İkiyüz Yıldır Neden Bocalıyoruz?* İstanbul: İstanbul Matbaası, 1955, s. 91.

tererek “birlik”in başlıca ideolojik tanımlanmasına da olanak yaratmıştır.⁴⁰

Atatürk Devrimi’nin iki önemli yönünü özellikle vurgulamak gerekir: Birincisi yeni, çağdaş bir devletin kurulması ve gelişmesini sağlayan yapıların, kurumların yaratılmasıyla ilgili; ikincisi de, toplumsal ve ekinel değişmeyi sağlayan, ekonomik kalkınmayı amaçlayan yönüdür. Atatürk döneminde toplumsal ve siyasal kurumlarda temel değişiklikler yapılarak Türk siyasal sisteminin kökten değişme (radikalleşme)si gerçekleşmiştir. Atatürk döneminin yarattığı çağdaşlaşma atılımlarının getirdiği yenilikler, özellikle eğitim olanaklarının yaygınlaştırılması ile Türk siyasal sistemi çok derinden etkilenmiştir. Çokpartili dönemin, çoğulcu düzenin ve daha karmaşık bir toplum biçiminin doğuşu Atatürk döneminde Türk siyasal sisteminin kökten değiştirilmesinin sonucudur.

Gelişmekte olan pek çok ülkede gelenekler sık sık desteklenerek bununla gelişmiş “model” üstünde bir ulusal birlik yaratılmak istenmektedir.⁴¹ Atatürk Devrim Modeli ise tersine, tamamen köktenci (radikal)dir.

Halkın mutluluğu, sevinci ya da yakınmaları örgütler aracılığıyla ortaya çıkar. Bu örgütlerin en önemlileri siyasal partilerdir ve ikinci olarak da sorumlulukları belirgin dernek, sendika gibi kuruluşlardır. Partiler hükümete düzenli olarak bilgi akımını sağlarlar, hükümete insan gücü kaynağı oluştururlar ve ayrıca hükümetin eşgüdüm (koordinasyon) koludurlar.⁴²

⁴⁰ S.N. Eisenstadt, *Revolution and the Transformation of Societies*, (Devrim ve Toplumların Değişimi), New York: The Free Press, 1978, s. 233.

⁴¹ C.H. Dodd, *Political Development*, y.a.g.y., 58.

⁴² David E. Apter, *Some Conceptual Approaches to the study of Modernization*, y.a.g.y., s. 69.

Atatürk modelindeki (özel bölümünde genişçe anlatılacak olan) siyasal partinin işlevi de budur.

1. MODEL'İN AMAÇLARI

Her sistemin, her değişme modelinin bir amacı vardır. Bunun gibi Atatürk Devrim Modeli de bir amaca yönelik olarak oluşturulmuştur. Model'in birinci amacı çağdaşlaşmak ikinci amacı da kalkınmak, böylece "çağdaş uygarlık" düzeyine çıkmaktır. Gerçekte çağdaşlaşmak kalkınmayı da içeren bir kavramdır. Fakat dünyanın kapalı yönetimlerindeki bazı uygulamalar çağdaşlaşma ve kalkınmayı ayrı ayrı ele alarak yorumlamayı zorunlu kılmaktadır. Çağdaş demokratik toplumun temel amacı insanı her alanda özgürlüğe kavuşturmaktır. Özgür insan sadece ekonomik, toplumsal güvenliğe, eğitim olanaklarına, özdeksel gönence kavuşmuş kişi değildir. İnsanın aynı zamanda siyasal özgürlükleri, siyasal seçenekler arasında seçim yapma hakkı da olmak gerekir. Bu nedenle çağdaşlaşma sadece ekonomik bir kalkınma, gelişme olarak görülemez. Kalkınmış, ekonomisi güçlenmiş, çağdaş toplumun pek çok gereğini gerçekleştirmiş ülkeler ve kapalı yönetim biçimleri de vardır. Bunlar Marksist ve Faşist sistemlerin uygulandığı ülkeler olmuştur. Bu ülkelerin insanı siyasal özgürlüklerden ve seçenekler arasında seçim yapma hakkından yoksundur; bu nedenle de özgür değildir ve toplum olarak kalkınmış ama çağdaşlaşmamıştır. Başka bir örnek: Bir toplumda insan yürürlükteki yasalara göre her türlü siyasal haklara sahiptir; fakat o bireyin ekonomik, toplumsal sorunları çözüme bağlanmamışsa, o kişinin yasalarda gösterilen hakları ekonomik bir içeriğe, doymuşluğa kavuşturulmamışsa, daha açık bir deyişle o kişi yoksulluktan kurtulamamış-

sa, özgür insan değildir. Ekmek, özgürlük ve barış!.. Ekmeksiz özgürlük; özgürlüksüz ekmek; barışsız ekmek ve özgürlük, erdemli bir yaşam sağlamaz.

Bunun için Atatürk Devrim Modeli'nin amacını iki ayrı başlık altında incelemek yararlı olacaktır. Yoksa gerçekte çağdaşlaşma genelde kalkınmayı da içerir. Çağdaş toplumu belirleyen öğeler arasında kalkınmanın öğeleri de yer alır, alması gerekir. Ancak, iki ayrı başlık altında konuyu irdelemek Atatürk Devrim Modeli'nin anamalcı ve Marksist modellerden ayrılan yönlerini de açıklığa kavuşturacaktır:

a) Çağdaşlaşmak

Çağdaşlaşmanın düzenli bir biçimde incelenmesi eski sömürgeciliğin özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra sona ermesiyle başlamıştır. Bağımlı olan eski sömürge ülkelerin özgürlüklerine kavuşması çeşitli bilimsel çalışma ve araştırmaların yapılmasına yol açmıştır.

Bağımsızlıklarına yeni kavuşmuş ülkelerdeki ekonomik, toplumsal ve siyasal değişimler çağdaşlaşmanın bir parçası olarak incelenebilir. Çağdaşlaşma, kaynakları usçu bir biçimde kullanarak çağdaş bir toplum kurmayı amaç edinen bir eylemdir. Çağdaş toplum teknoloji, toplumsal dayanışma, kentleşme, okur-yazarlık, toplumsal hareketlilik ve ulusal kimlik bilinci gibi öğelerin yaygın olduğu bir toplum olarak tanımlanabilir. Çağdaşlaşma hareketi, değişimin önü alınmaz bir parçası olarak geleneksel toplumun güçten düşmesini sağlar.

Günümüzde, uygulaması nasıl olursa olsun çağdaşlaşmak istemeyen hemen hiçbir ülke yoktur. Yeni kurulan devletlerin siyasal seçkinleri, kendi ülkelerinin de çağdaş toplumun şu özelliklerine kavuşmasını isterler: Dinamizm, değişme, sanayileşme, bağımsızlık, etkenlik, güç-

lülük ve ulusal birlik. Başka ülkelerin başarılarından yararlanıp esinlenerek eski toplumlarını değiştirmek ve yenileşmek özlemi, dünyanın her köşesine yayılmış ve çağdaşlaşma devrimi başlamıştır. Atatürk, “uygarlığın bir fırtına gibi esen itişine karşı koymak boşunadır; değişmeyen, Ortaçağ kanun, düşünce ve davranışlarını koruyan toplumlar ölüme veya tutsak olmaya yargılıdır” der.

Çağdaşlaşma olgusunun dayandığı temel inanç usçuluk ve bilimsel denetleme olarak tanımlanabilir. Çağdaşlaşma “dünya ekini” nin yaygınlaşması olarak da tanımlanabilir ki bu da şu temel öğelere dayanır: İleri düzeyde bir teknoloji ve bilimin var olması, yaşama usçu bir bakış, toplumsal ilişkilerde laik anlayışın egemenliği, kamu işlerinde adalet duygusunun varlığı ve her şeyden önemli olarak da ulusal devlet biçiminin yaygın olarak benimsenmesi.

Çağdaşlaşma olgusu hem devletin ve hem de toplumun geniş çapta dinamikleşmesini öngörür. Çağdaşlaşma yalnızca sanayileşme değildir. Ayrıca toplumsal, psikolojik ve siyasal değişmeyi de içerir.

Çağdaşlaşma, temelde üç ayrı açıdan incelenebilir:

1. Sanayileşme olgusunu ön plana alarak, temel ekonomik hareket açısından;

2. Geleneksel davranışların ve kişisel bakış açılarının değişmesine yol açan toplumsal ve psikolojik değişimler açısından;

3. Siyasal yapıda ve kurumlarda farklılaşmaya gidilmesini, siyasal katılmanın genişlemesini, ulusçuluğun yeşermesini, büyümesini sağlayan çeşitli değişimler açısından.

Fakat gerçek bir çağdaşlaşma devrimi böyle bölümlere ayrılamaz, ayrılmamalıdır. Ekonomik, siyasal, toplumsal ve psikolojik değişimler iç içedir, birbirini destek-

ler ve güçlü kılar. Ancak bu değişmeler önce tanımlanır, sonra da uygulanırsa çağdaş bir toplum düzeyine gelinebilir.

Ancak tüm bu değişmeler içinde hükümetin çok önemli ve belki de hepsinden önemli bir işlevi vardır: Ülkede öyle siyasal kurumlar yaratılabilirmeli, öyle bir siyasal düzen kurulabilmelidir ki hükümet toplumdan gelen istekleri karşılayacak kadar esnek ve bu istekleri yerine getirecek kadar da güçlü olsun. Hükümet, siyasal alabilirliğinin genişlemesini ve etkinleşmesini siyasal yollar aracılığıyla bulur ve değişikliklerin gerçekleşmesini sağlar. Siyasal çağdaşlaşma, ekonomik büyüme, toplumsal ve psikolojik değişikliklerle ilintilidir. Çünkü hükümetin istekleri karşılama alabilirliği ve siyasal sistemin etkinliği ekonomik ve ekinsel nedenlerden etkilenir.

Siyasal çağdaşlaşma ise üç temel özyapısal (karakteristik) niteliği kapsar:

1. Gücün gittikçe devlette odaklaşma (merkezileşme)sı ve geleneksel otorite kaynaklarının güçsüzleşmesi;

2. Siyasal kurumlarda farklılaşma ve uzmanlaşma olgusunun ortaya çıkması;

3. Halkın siyasal yaşama daha yaygın, daha etkin bir biçimde katılması, kişilerin gittikçe artan bir oranda siyasal sistemle bütünleşmesi ve ulusal kimlik bilincine varması.⁴³

Öte yandan, geleneksel bir toplumun tüm çağdaşlaşmasını sağlamak ve o yönde başarıya ulaşmak iste-

⁴³ Claude E. Welch Jr. "The Comparative Study of Political Modernization" (Siyasal Çağdaşlaşma Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Çalışma). *Political Modernization: A Reader In Comparative Change*. (Ed.: Claude E. Welch Jr.). Belmont, California Wadsworth Publishing Co., 1967. s. 1-7.

niyorsa dört alanda geleneksel güçlerin karşı koymaları önlenmelidir: Kişinin davranışları, siyasal, ekonomik ve toplumsal yapı.⁴⁴

Atatürk Devrimi bu alanlarda toplumun çağdaşlaşmasını engelleyen, engellemek isteyen geleneksel güçlerle, güç odaklarıyla da savaşmak, engellemeleri ortadan kaldırmak ya da en aza indirmek zorunda kalmış ve kalmaktadır. Bu, devrimin ve devrimci kadronun, toplumun devrimle bütünleşen kesimlerinin görevi olmuş ve olmaktadır. Tunaya bu görevi “yaşamsal bir zorunluluk” olarak görmekte ve şöyle demektedir:

Türk Devrimi, bir yaşama prensibi olunca, ona karşı kuvvetlerin etkilerini sıfıra indirmek de hayati bir zaruret sayılacaktır.

Atatürk’ün siyasi iktidarını ve kuvvetini diktatörlük olarak değil, geri müesseseleri yıkma ve medeni bir düzeye çıkma vasıtası olarak kabul etmek gerekir. O, medeni değerleri ortadan kaldırma çabasının aleti olmamıştır. Atatürkçülük medeni bir düzeyde, XX. yüzyıl şartları içinde kurulacak demokratik bir sisteme ulaşmayı gaye edinmiş bir akımdır. Ama, O her şeyden önce Ortaçağ kalıntısı kuvvetlerin medeni bir toplumu daima baltalayacaklarına olan inançtan hareket etmiştir. Bu kalıntılarla, onların siyasal hayatta, birer kuvvet olmalarıyla kurulabilecek bir rejimin ne derece demokratik olabileceğini araştırmak, demokrasi ile ilgisi bile olamayacağını belirtmek de, bugün bize düşen görevdir.⁴⁵

⁴⁴ MIT Study Group, “The Transitional Process” (Geçiş Süreci) *Political Modernization: A Reader In Comparative Political Change*. (Ed.: C.E. Welch Jr.) y.a.g.y., s. 31.

⁴⁵ Tarık Z. Tunaya, *Atatürk ve Atatürkçülük*, İstanbul: Baha Matbaası, 1964. s. 124.

Atatürk Devrimi, bu yönüyle geleneksel güçlere, devrim karşıtı güç odaklarına karşıkoyma, koyabilme eylemidir. Devrim sürecinde çağdaşlaşma amacına yönelik her alanda aynı oranda ya da istenen düzeyde başarı sağlandığı savlanamaz. Ama Osmanlı toplum yapısına oranla bugünkü Türk toplum yapısı çok büyük ölçüde değişmiştir, değişmektedir. Tunaya'nın da belirttiği gibi devrim sürecinde devrimcilik, devrim yapan bir ülkede belli bir izlencenin yürütülmesini, tutucu güçlerin etkisinden, baskısından kurtarmak anlamını kazanmaktadır ve ortaya ilerici ve gerici güçlerin çarpışması çıkmaktadır.⁴⁶ Bu çatışmalar olmuş, fakat çağdaşlaşma eyleminde ödenen "bedel" başka devrimlere oranla en az düzeyde kalmıştır. Bunu yabancı bilimadamlarının araştırmaları da kanıtlar niteliktedir. Rustow'un da belirttiği gibi Mustafa Kemal'in başarılarına bakıldığı zaman şu durum asla unutulmamalıdır ki çağdaş gelişmelerde bu çapta siyasal reformların pek azı bu kadar sınırlı sayıda cana kıymayla sonuçlanmışır.⁴⁷

Atatürk Devrim Modeli hem çağdaşlaşmayı, hem kalkınmayı öngörür. Bunun özünde yatan da bağımsız ulusal bir devlet, çağdaş, kalkınmış bir toplum ve bu toplum içindeki özgür insandır. Tüm devrim atılımları bu amaca yöneliktir.

b) Kalkınmak

Temelde çağdaşlaşmanın içinde yer alan kalkınma kavramı ekonominin kısa süreli gelişmelerinin, ulusal gelir

⁴⁶ Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, y.a.g.y., s. 113.

⁴⁷ Dankwart. A. Rustow, "Devlet Kurucusu Olarak Atatürk", *Abadan'a Armağan*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara: Sevinç Matbaası, 1969. s. 598.

artışlarının ötesinde uzun dönemler için kullanılır ve ulusal verimin, üretimin, gelir (ulusal hasıla)'ın, kazancın artmasını, bu artışın yanında ulusal gelirin daha adaletli dağılımını ve toplum bireylerinin bolluk, gönenç içinde yaşamalarını, yoksulluktan kurtulmalarını yansıtır. Ekonomide yeğlenen sağlıklı kalkınma, kalkınmanın sürekli, hızlı ve “kendi kendine yeter” olmaya yönelik bulunmasıdır. Böylesine sağlıklı bir kalkınma giderek toplumun ekonomik ve toplumsal yapısının değişmesine, yeni değer yargılarının ortaya çıkışına, yeni üretim ilişkileriyle de yeni toplumsal örgütlemelere ve toplumsal dinamiklere olanak hazırlar.

“Azgelişmiş”, “geri kalmış”, “gelişmemiş” ekonomi, “gelişmekte” olan ekonomi deyimleri II. Dünya Savaşı sonrası yıllarda sömürge durumundan çıkıp bağımsızlığa yeni kavuşmuş ülkelerin kalkınma sorunlarının uluslararası düzeyde ve örgütlerde konuşulur hale gelmesiyle ortaya atılmış sorunlar, bilimsel ölçülerle araştırılmaya, incelenmeye başlanmıştır.

Dünyadaki toplam nüfusun dörtte üçü kalkınma çabasındaki ülkelerde yaşamakta, buna karşılık dünyada yaratılan gelirin ancak üçte birini paylaşmaktadır. Dünya nüfusunun büyük çoğunluğunu beslemek zorundaki azgelişmiş ülkelerin toplumsal yapılarındaki benzerlik gibi ekonomilerinde de ortak özellikler vardır. Bu ülkelerin hemen hepsi yoksulluğu paylaşmaktadır. Kişi başına düşen yıllık gelir çok düşüktür. Ulusal gelir düşük olunca artırım, biriktirim (tasarruf) yok denecek düzeyde kalmakta, bunun doğal sonucu olarak da kalkınmanın gereği yatırımlara gidilememektedir. Bu durumun bir de sunu (arz) yönünden olumsuz sonuçları vardır. Kişi başına düşen ulusal gelirin azlığı satın alma gücünü olumsuz yönde etkilemekte, bu güç yetersiz kalınca pi-

yasa daralmakta, piyasadaki darlık da girişimcilerin yatırıma yönelmelerini engellemekte, dolayısıyla ekonomi düşük alabilirliklerle yetinmekte, bunun doğal sonucu olarak verim düşmekte, üretim artmamaktadır. Bu kısır döngü içinde liberal ekonomi sisteminin piyasa işleyişiyle yoksulluk yenilememektedir.

Az gelişmiş ülkelerin ekonomilerine olumsuz etki yapan öğelerden bir başkası nüfustur. Nüfus artışı ya ulusal gelir artışını sıfıra indirmekte, bunun doğal sonucu yoksulluk aynı düzeyde sürmekte ya da nüfus artış oranının gelir artış oranından büyük olması durumunda yoksulluk daha da çoğalmaktadır.

Bunlar ve başka benzer nedenler az gelişmiş ülkeler için yeni kalkınma modelleri arama ve ekonomik planlamaya gitme düşüncesini doğurmuştur. II. Dünya Savaşı öncesinde Sovyetler Birliği'nde; 1933-1938 yılları sanayi planıyla da Türkiye'de uygulanan planlama, savaştan sonra ekonomik sistemleri farklı kalkınmış ülkelerde ve tüm geri kalmış toplumlarda ekonomik siyasa için zorunlu bir yöntem olarak kullanılır durumda gelmiştir.

Çağdaşlaşma ve kalkınma çabasındaki toplumların büyük bir çoğunluğu kalkınmak için liberal-anamalci ekonomi sisteminin dışında çözümlere yönelmiştir. Fakat kabul edilen, uygulanan sistem Marksist de değildir. Geliştirilen ara sistemler hem liberal ekonominin, hem de sosyalist ekonominin kendi koşullarına, sorunlarına uygun gelen yönlerinden esinlenen karma yöntemlerdir. Böylece özel girişim, özel iyelik, devlet girişimi, kamu ve devlet iyeliği ve bunların kurumları bir arada yürütülmeye çalışılmaktadır. Toplum koşullarına ve siyasal kararlara göre ya buyurucu (emredici), ya da yol gösterici planlarla ekonomiye yön verilmektedir. Bu, ekonomi-

nin devlet tarafından güdülmesi, devletin hem buyurucu, hem girişimci, hem işletmeci, hem de sanayici olarak ekonomiye girmesidir.

Bağımsızlığına kavuşmuş, sömürge durumundan kurtularak çağdaşlaşmaya yönelmiş toplumların çoğunun özellikle 1980’li yıllara kadar, uygulamaya çalıştığı planlamalı karma ulusal kalkınma sistemi ilk defa Atatürk Devrim Modeli’nde oluşturulmuş, uygulamaya konmuştur. Bu yöntem, bir ara sistemden çok, çağdaşlaşma çabasındaki ülkelerin örnek ulusal kalkınma modeli demek daha gerçekçi bir tanımlama olacaktır.

Atatürk Devrim Modeli’nde bu yöntem devletçilik ilkesinin doğrultusunda 1930 sonrasında uygulama alanına konmuştur. Atatürk buna “güdümlü ekonomi”⁴⁸ demektedir, ekonomik kalkınmada devleti girişimci, sanayici, işletmeci olarak görevlendirmektedir.

2. MODEL’İN SORUNSAK AŞAMALARI

Ulusal bağımsızlık, çağdaşlaşma ve devrim eylemleri kendiliğinden ortaya çıkmaz, bunun bir ateşleyicisi, bir iticisi ve yürütücüsü olmak gerekir. Halk kitlelerinin isyan çıkardığı, bu isyanların giderek ihtilale yöneldiği görülmüştür, ancak halka uyarak yönünü bulan devrimlerin varlığına henüz tarih tanık olmamıştır.⁴⁹ Onun için devrim eylemlerinin öndere ve o önderin çevresinde inanmış bir kadroya gereksinimi vardır. Devrim eylemini, kurtuluş savaşını yönetecek, yönlendirecek ve onu çağdaşlaşma doğrultusuna götüreceK olan önder ve

⁴⁸ *Söylev ve Demeçler*, cilt I, s. 381.

⁴⁹ Niyazi Berkes, “Atatürk’ün Yöntemi ve Yönetimi” *Cumhuriyet*, 27 Ocak 1979, s. 5.

onun kadrosudur. Bu kadro ulusal kurtuluşu kuşkusuz halka dayanarak yapacaktır, ama kurtuluş savaşına giren halk hemen bütünüyle geleneksel toplumun tüm özelliklerini taşıyan bir yapının, ortamın içindedir. Halk yığınlarını sömürgeci, işgalci güçlere karşı savaşıma itmek, savaş başlatmak, bağımsızlığa kavuşmak sonraki sorunların çözümünden daha kolaydır. Bu toplumlarda halk yığınları yoksulluktan sıkıntı çekmektedir, yabancı tutsağıdır, çalıştığı işyerinde düşük ücret almaktadır; doktoru, hastanesi yoktur, işlediği topraktan yeterli ölçüde verim alamamaktadır; okuma-yazma bilmemektedir. Bu sıkıntıların farkında olan halkı sömürgecinin egemenliğinden kurtarmak için eyleme çağırmak güç değildir. Asıl güçlük kurtuluştan sonra başlamaktadır. Bunun temel nedeni kurtulan toplumların geleneksel oluşu, uluslaşamaması, ulus bilincine varamamasıdır. Kurtuluş öncesindeki birleştirici, bir araya getirici bağ, kurtuluştan sonra kopmaktadır. Halbuki bir toplum, bir devlet için en önemli öğelerden biri ulusal birliktir.

Bağımsızlığına kavuşmuş toplumların bir başka önemli sorunu toplumun siyasal bir toplum haline dönüşmemiş olması, böyle bir toplumun kurumlarını oluşturmamasıdır. Toplum kendi içinde parçalara bölünmüştür. Kabile, aşiret, dinsel, budunsal kökenli gruplar ayrı ayrı geleneksel güç kaynaklarıdır. Çoğu toplumda bu ayrılıkların yanında konuşulan çeşitli diller de vardır. Böylesine parçalı, “kurtuluş” düşüncesi bağı ile bir araya toplanmış olan halk topluluklarının bağımsız yaşamının, çağdaşlaşmaya yönelmenin ayrılmaz ögesi olan “uluslaşma”yı gerçekleştirmesi, “birlik” oluşturmaları çok güçtür. Bunu sağlayacak bir güce, yasal bir “otorite”ye gereksinim vardır. İşte bu hükümet’tir. Ama her

hükümet de bir “otorite” değildir. Bir hükümetin, bir devrim önderinin gerçekten otorite olabilmesi için aldığı kararları uygulayabilmesi, devlet örgütünü ve toplumun bütün güç kaynaklarını denetimi altına alarak bu kararlara işlerlik kazandırması gerekir. Eğer bir hükümet etkin bir yönetim, işleyen bir devlet düzeni kuramamışsa ortaya başka güçler, başka otoriteler çıkar. Örneklersek, Türkiye’de devlet hükümeteşiz kalmamasına karşın, toplum, özellikle 1970’li yıllarda sürekli bir kargaşa, çalkantı, silahlı çatışma içine girmiş, bireyler bu gerçekte her gün yüz yüze gelmiştir. Türkiye’nin bugünkü ekonomisi Atatürk dönemindekenden çok daha büyük ve gelişmiştir; ulusal gelir de, kişi başına düşen gelir de çok artmıştır. Sanayi, sağlıklı-sağlıksız, geçmişe oranla kat kat ilerdedir. Ama toplum, toplum bireyleri içinde bulunduğı ortamdan yakını; can güvenliği kalmadığı, geleceğine güvenle bakamadığı için “korku” içinde yaşar duruma düşmüştür. Atatürk döneminde toplum bu “korku”nun, bu “boşluk”un içine düşmemiştir. Gerçi bugünün toplumu ile o dönemin toplumu çok farklıdır. Toplumun özlemleri, isterleri, gereksinimleri çok değişmiş, çoğalmıştır. Fakat bugünün olanakları da aynı şekilde değişmiş ve büyümüştür. Akla gelen, gelmesi gereken soru şudur: Niçin böyle oluyor? Bu soru çoğı gelişmekte olan ülkelerin sorusu ve ana sorunudur. Sorunun yanıtı da her toplum için aynıdır: Toplum hızlı bir değişmenin içine girmiştir; yönetim, siyasal kurumlar, bu işleyiş içinde görev alan tüm kadrolar bu hızlı değişmeye ayak uyduramamış, değişmenin arkasında kalmışlardır. Toplumsal ve ekonomik değişme, yeni üretim ilişkileri, yeni siyasal kurumları, yeni örgütlemeleri, yeni çözümleri zorunlu kılar. Buna olanak sağlanmayınca da toplumda çatışma başlar. Değişme olgu-

su her toplum için sağlıklı bir ilerlemedir; fakat bir koşul: bu değişmeden silahlı çatışma doğması.

Ekonomik kalkınma geliştirmekte olan toplumlar için bir amaçtır. Siyasal istikrar da toplumların bir başka amacıdır. Fakat bu iki amaca her zaman birlikte ulaşamaz. Ekonomik gelişme ve kalkınmayla sağlanacak büyüme çoğu kez istikrar yerine istikrarsızlık getirir. Eğer ekonomik büyümeden doğan ulusal gelir bireyler arasında adalet ölçüleri içinde dağılmıyorsa; toplumun kaynakları, olanakları tüm toplum üyelerinin yararına yönlendirilmiyorsa; toplumun duyunç (vicdan) unu sızlatan adaletsizlikler, var olan olanaklar içinde giderilmiyorsa, değişen üretim ilişkilerinden doğan boşlukları dolduracak yeni kurumlara, örgütlenmelere olanak tanınmıyorsa ekonomik büyümenin yaratacağı sonuç istikrarsızlıktır. O halde ekonomik kalkınma ile siyasal istikrara varılmak isteniyorsa, kalkınmanın yanında toplumsal, siyasal reformları da kalkınmaya koşul olarak gerçekleştirmek gerekir ki, bu çağdaşlaşmanın yeni bir sorununu, yeni bir aşamasını oluşturur; bu aşama “*eşitlik*” sorunudur. Güçtür, uzun dönemlidir, fakat ulusal birliğe, otoriteye karşın bir siyasal sistem toplumda eşitliği sağlayamıyorsa, en azından uygulamalarıyla eşitlikçi bir anlayışın, yönlendirmenin, inandırıcı, güven verici örneklerini veremiyorsa o toplumdaki ulusal birlik çözülür, otorite sarsılır, güçsüzleşir, etkisiz duruma düşer ve toplum yeniden parçalanmayla karşı karşıya gelebilir.

Bir siyasal sistemin ve her çağdaşlaşma eyleminin, her devrimin bu üç temel sorunu çözmesi, bu üç aşamayı başarı ile atlatması zorunludur.

Atatürk Devrim Modeli bir yönetim biçimidir ve onun da uygulama yöntemleri vardır. Atatürkçü ide-

oloji, ilkeleri olan cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, devletçilik, laiklik ve devrimcilik’le çerçeveslendirilmiş, temel görüşlere bağlanmıştır. Model bir süreç içinde oluşmuştur. Atatürk Devrimi bir bağımsızlaşma, bir çağdaşlaşma örneğidir. Bu devrim de “Birlik”, “Otorite”, “Eşitlik” sorunlarıyla karşılaşmış, bunlardan ilk iki aşamayı başarı ile aşmış, “eşitlik” sorununun çözümüne yönelmiştir.

Atatürk Devrimi sömürgelerdeki bağımsızlaşma eylemlerinden, kurtuluş savaşlarından farklıdır. Türk toplumu köklü bir devlet geleneğine, deneyimine, devlet olma bilincine sahiptir; tarihinin hiçbir döneminde devletsiz kalmamış bir toplumdur. Ulusal bağımsızlık savaşı 600 yıllık imparatorluğun, devletin başkentiyle birlikte topraklarının büyük bölümünün işgal edilmesi, bir bölümünün de yaratılmak istenen uydu devletçikler arasında paylaştırılmak istenmesi üzerine başlamıştır. Topraklar işgal edilmiş, başkent ve yönetimin başı denetim altına alınmış, Osmanlı Meclisi dağıtılmıştır. Fakat padişah, halife-sultan 600 yıllık devletin geleneksel, yasal, dinselbaşı olarak hükümeti ile birlikte devletin yöneticisidir. Mustafa Kemal’in ulusal devleti kurmada bir kolaylığı Türk toplumunun köklü devlet geleneğinden gelmişse, bir büyük güclüğü de geleneksel, dinsel, yasal 600 yıllık bir geçmişi olan “halife-sultan” otoritesine karşın Anadolu’da yeni bir otorite oluşturmak zorunda kalmasından doğmuştur. Halife-Sultan ve onun karşı koymasına karşın ulusal birliği sağlama, yeni bir otorite kurma kolay olmamıştır.

Bağımsızlaşma, yeni bir ulusal devlete yönelme, çağdaşlaşma sürecini başlatma eyleminin bu aşamaları nasıl aşılmıştır, bu sorunlar nasıl çözülmüştür? Yanıt ancak sürecin bu sorunlarla ilgili ayrıntılı açıklamalarıyla or-

taya çıkabilir. Atatürk Devrimi'nde "birlik" ve "otorite" sorunlarını bir sıralamaya bağlamak yanlış bir çözümleme olur. Çünkü Mustafa Kemal hiçbir zaman önce "birlik" sağlansın sonra "otorite" kurulsun ya da önce "otorite" kurulsun sonra "birlik" sağlansın gibi bir yöntemi uygulamak istememiştir. Üstelik o dönemde bugünkü gibi çeşitli örnekleri anlatan, "aşama"lardan, "sorun"lardan söz eden kitaplar, bilimsel araştırmalar da yoktur. Mustafa Kemal kuşkusuz adımlarını atarken daima us'unu, mantığını kullanarak, toplum koşullarını ve gerçeklerini düşünerek neyi, nasıl, ne zaman, ne biçimde yapacağını; o koşullar içinde neyin yapılamayacağını hesaplayarak yürümüş, karar almış, uygulamaya koymuştur: Onun için birlik ve otorite sorunları bazen biri öncelik kazanarak, bazen de öbürü öne geçirilerek ele alınmış ve her iki aşama hemen hemen birlikte aşılmıştır. Fakat çözümlemenin gene de ayrı başlıklar altında yapılması, aşamaların anlatımı ve belirlenmesi bakımından yararlı olacaktır.

a) Birlik Sağlamak

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkesi'ni izleyen günlerde devletin başkenti İstanbul başta olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının işgaline, yabancılar tarafından paylaşılmasına başlanılmıştır. Bu, açık bir sömürgeleştirme olayıdır. Amaç Anadolu'yu da Batılı elkoyucu, anamalcı güçlerin kesin sömürüsüne açmak, Yunanistan'ın sınırlarını Anadolu'ya uzatmaktır. İmparatorluk yönetimi, Halife-Sultan ve hükümeti bu paylaşmayı öngören ateşkesi imzalamış, elkoyucuların acımasına sığınmıştır. Toplum da başsız, yer yer kurulan hakları koruma, bölgeleri kurtarma örgütleriyle tamamen parçalanma durumuna girmiştir. Bir başka

örgütlenme de paylaşmayı güçlendirici, hızlandırıcı yön-
de oluşturulmuştur: Rum, Ermeni, Yahudi azınlıklar,
öbür budunsal gruplar parçalanma olayını yoğunlaştı-
mak için kışkırtılmakta, örgütlemeye itilmektedir.

Mustafa Kemal bu koşullar, bu ortam içinde 19 Ma-
yıs 1919'da Samsun'a çıkmıştır. Görevi ordu müfettiş-
liğidir. Bu görev Erzurum Kongresi öncesinde ordu'dan
istifa edinceye kadar sürmüş, O'nun Anadolu ve Trak-
ya'daki tüm sivil-asker yetkililerle devletin araçlarını
kullanarak iletişim kurmasına olanak sağlamıştır. Mus-
tafa Kemal'in bir ikinci olanağı Çanakkale utkusunda
ve öbür savaşlarda başarılı bir sınavdan geçmiş olması
ve böylece toplumda saygınlık kazanmış olmasıdır. Sam-
sun'a çıktıktan sonra ilişki kurduğu ilk düzenli, vuru-
cu güç, savaşlardan yorgun çıkmış orduların başların-
daki komutanlardır. Onlara Anadolu ve Rumeli'deki
yerel savunma örgütlerinin birleştirilmesini; ulusal dü-
zeyde Sivas'ta bir kongre toplanmasını kongrece işgal-
cilerin denetiminden, etkisinden uzak bir "merkez ku-
ruluş", "merkez organı" oluşturulmasını önermiş dü-
şüncesini kabul ettirerek, bu yolda bölgelerinde çalışma-
larını sağlamıştır. Bu "birlik" sağlamanın, yeni bir "oto-
rite" oluşturmanın ilk çalışmasıdır.

İkinci adım her gittiği yerde sivil-asker yöneticilerle,
halkla, toplumun geleneksel güçleriyle konuşması, on-
lara birlik için çağrıda bulunmasıdır. Halka yönelik bir
başka girişimi tüm valilere, mutasarrıflıklara, ordu ve
kolordu komutanlarına Havza'dan genelgeler göndere-
rek halktan, ülkenin her yerinde işgali yeren, dünyada
kamuoyu yaratma amacına yönelik büyük, coşkulu
toplantılar, gösteriler düzenlenmesini istemesidir. Hav-
za'da yapılan toplantıya kendisi de katılmış, her türlü
saldırıya silahla karşı koyulacağı kararlaştırılmış, birlik-

te “ant” içilmiştir. Mustafa Kemal tüm ulusal kurtuluş savaşı boyunca “ant”, “dua”, “vaaz” gibi dinsel öğelere önem vermiş, bunları kullanmakta yarar görmüştür.

Birliği sağlama, yeni bir otorite kurma konularında Mustafa Kemal’in görüşlerinin ulusal boyutlarda yaygınlığı, kamuya yansımaları, eyleme dönüşmesi yönlerinden ilk büyük girişimi, daha önce ordu komutanlarıyla kararlaştırdığı “ulusal kongre” ve “ulusal kurul”la ilgili “Amasya Genelgesi”dir.⁵⁰ 22 Haziran 1919 tarihinde yayımlanan bu genelge sivil-asker bütün kuruluşlara gönderilmiş, her sancak (il-ilçe arası yönetsel birim) tan üçer kişinin seçilerek Sivas’a gönderilmesi istenmiştir.

Amasya Genelgesi’nin “birlik” sağlama, “otorite” oluşturma sorunları yönünden önemli özellikleri vardır. Mustafa Kemal, o günlerde İstanbul’a geri çağırılmış, fakat bu buyruğa uymamıştır. Bu, yasal, geleneksel, dinsel, “otorite”ye başkaldırmadır. Mustafa Kemal’in “Ordu Müfettişi” olarak görev alanı 3. Ordu birliklerinin yayıldığı Kuzeydoğu bölgesidir, fakat Mustafa Kemal bu genelgeyle tüm Anadolu ve Trakya’yı içine alan bir yetki genişlemesine kendiliğinden gitmiştir. Genelge, İstanbul’daki hükümetin kuşatıldığı, etki ve denetim altına girdiği için, “sorumluluğunun gereklerini yerine getiremediği”ni, “ulusun bağımsızlığını yine ulusun kesin kararı ve direnişinin kurtaracağı”nı açıklamaktadır. Her sancaktan üç kişi seçilip gönderilecek, seçimde parti ayrılığı gözetilmeyecek, ulusun güvenini kazanmış güçlü kişilerin seçilmesine özen gösterilecektir. Seçilenler Sivas’ta toplanacak, bu “ulusal kongre” de “ulusal bir ku-

⁵⁰ Genelge için bkz.: Suna Kili, *Türk Devrim Tarihi*. 7. Baskı. Türkiye İş Bankası Yayını. İstanbul: Şefik Matbaası, 2002. s. 52.

rul” oluşturacaktır. Sivas’taki ulusal kongreye Doğu illeri adına toplanacak Erzurum Kongresi üyeleri de katılacaktır.

Mustafa Kemal, Amasya Genelgesi ile dış dünyaya, Anadolu’yu paylaşmak isteyen, ülkenin çeşitli kentlerine ve yörelerine askerlerini çıkaran saldırgan devletlere ve öbürlerine bir gerçeği söylemekte, buna göre davranmalarını belirtmektedir; İstanbul’da saldırgan devlet komutanlarının denetimi, buyruğu, etkisi altındaki padişah ve onun hükümeti artık Türk ulusunu temsil etmemektedir. Türk ulusuyla konuşacak, görüőecek, karara varacak, anlaşma yapacak bir konunuz, bir sözünüz, bir işiniz, bir düşünceniz varsa, onu padişahla veya onun hükümetiyle değil, “biz”imle, “ben”imle, Sivas’ta toplanacak ulusal kongrenin seğeceği temsilcilerle konuşacak, tartıőacak, anlaőacaksınız. Bu yönüyle Amasya Genelgesi uluslararası ilişkilerde Türk ulusunun Anadolu eylemini, bu eylemin önderini, uygulayıcı ve yöneticilerini devreye sokmaktadır.

Bu aşamada Anadolu eyleminin, ulusal direnmenin bir organı, bir kongresi, bir temsilciler meclisi, bir yürütme kurulu henüz yoktur. Ortada sadece bunu gerçekleştirmek için çalışan, orduyu ve ulusu yanına çekmek için uğraşan bir komutan, bir önder, bir Mustafa Kemal vardır. Ordu, görev başındaki komutanlarının durumu kavramaları, eylemin önderine inanmaları sonucu, Anadolu eyleminin içinde yer almıştır.

Bu aşamada Mustafa Kemal henüz bir “Meclis”ten, bir yeni “hükümet”ten, o yeni hükümetin “biçim”i ve “örgüt”ünden söz etmemektedir. Ama her uygulama, her adım, her davranış, henüz sözü edilmeyen bu yeni düzene, yeni yönetime, yeni “devlet”e, yeni bir “otorite”ye yöneliktir. Zamanı geldikçe, gerektikçe, “yavaş

yavaş bütün toplumumuza uygulatmak zorundayım” dediği budur.

Temsilciler Sivas’ta toplanacak ulusal kongreye ülkenin her sancağından seçilip gelecekleri için kongre, aynı zamanda “ulusal birlik”in de simgesi olacaktır.

Genelge’den sonra Mustafa Kemal, Sivas ve Erzincan üzerinden Erzurum’a geçmiştir. Erzincan’da iken yeniden İstanbul’a çağırılmış, bunu kabul etmeyince de ordu müfettişliği görevinden alınmıştır. Bu karar üzerine ulusal eylemin önderi ordu’dan çekilmiş, “rütbe”siz bir kişi olarak çalışacağını İstanbul’a ve tüm ülkeye duyurmuştur. 23 Temmuz’da toplanarak, 5 Ağustos’ta oturumlarını sona erdiren ve 7 Ağustos 1919’da da kararlarını bir bildiri ile açıklayan Erzurum Kongresi Mustafa Kemal’e yeni bir güç katmıştır. O, artık “Kongre Başkanı”dır, seçilen “Heyeti Temsiliye-Temsilciler Kurulu”nun başındadır. Tutuklanarak gönderilmesi için İstanbul’dan gelen buyruğa, kolordu komutanı Kâzım Karabekir uymamış, Mustafa Kemal’in buyruğuna girmiştir.

Erzurum Kongresi, kongreye katılan üyeler yönünden bölgesel çapta, fakat aldığı kararlar yönünden ulusal düzeydedir.⁵¹ Kongre’nin bildirisinde İstanbul’daki hükümetin, “hiçbir ulusal buyrum (idare)a dayanmadığı” yenilenmekte, onun için “Doğu Anadolu Müdafai Hukuk Cemiyeti – Doğu Anadolu Hakları Savunma Derneği”nin kurulduğu; derneğin bütün, il, ilçe ve köylere kadar örgütleyeceği; bölgenin bir “bütün”, bölgede yaşayanların da “birbirine karşılıklı özveri duygu-

⁵¹ Bugünkü illerimize göre Kongre’ye Siirt, Van, Ağrı, Erzurum, Erzincan, Sivas, Tokat, Amasya, Ordu, Giresun, Gümüşhane, Rize, Trabzon temsilcileri katılmış; Mardin, Elazığ ve Diyarbakır’da seçilen temsilcilerin ise Kongre’ye katılmaları bu illerin valilerince önlenmiştir.

suyla dolu, soy ve toplumsal kökenlerine bağlı öz kardeş” olduğu; Rumluk, Ermenilik temeline dayalı toprak ele geçirme girişimlerine karşı konulacağı belirtilmekte; ve en önemlisi “ülke bütünlüğünün ve ulusal bağımsızlığın sağlanması, saltanatın ve hilafetin korunması” gibi konularda “ulusal gücün etkin, ulusal buyrumun egemen” kılınacağı temel ilke olarak benimsenmekte ve açıklanmaktadır. Bununla hem ülke bütünlüğü, hem ulusal bağımsızlık için “birlik” çağrısında bulunulmakta, hem de “ulusal güç”, “ulusal buyrum” kavramlarıyla tüm ulusun kendi yazgısı üzerinde karar sahibi olduğu, olacağı belirlenerek yeni bir “otorite” ve “birlik” yaratılmak istenmektedir.

Erzurum Kongresi’nin yasal ve biçimsel olarak sadece Doğu bölgesini içine alan bir yönetsel kurulu, “Temsilciler Kurulu” vardır ve bu kurul adına tüm görevleri Mustafa Kemal yürütmektedir. Bu kurul ve onun yürütücü başı, uygulamada Doğu’nun dışında tüm ülke ile ilişkilidir; başka bölgeleri, ulusal boyutlarda tüm ülkeyi “ülke bütünlüğü”, “ulusal bağımsızlık” için yönlendirmekte, denetimi altına almakta, böylece İstanbul hükümetine karşı yeni bir “yürütme organı”, ulusal buyruma dayalı yeni bir “otorite” oluşturmaktadır. Eylemin genel amaçları arasında ülke bütünlüğü, ulusal bağımsızlık yanında “padişahlık”ın, “halifelik”in korunması birer amaç olarak belirlenmiş olsa bile, aslında bu, dayanağını “ulusal buyrum”dan almayan, “Saltanat” ve “Hilâfet”in yerine başka, halka dayalı bir “otorite”, bir “erk” yaratmadır. Kongre’de Doğu Anadolu’nun İstanbul hükümetince gözden çıkarılması olasılığı dikkate alınarak, yeni “otorite”nin gerektiğinde geçici bir yönetim olarak bölgenin yönetimini ele alacağı, bölgede tüm devlet örgütünü kendine bağlayacağı kararlaştırılarak

“yeni bir hükümet”e işaret olunmuştur. Bu yeni güç, ulusal eyleme karşı girişilen her davranışı suç saymakta, bunların cezalandırılacağını açıklayarak “yargı” yoluyla da “otorite”sini sağlamlaştırmayı öngörmüştür.

Özetlemek gerekirse Doğu Anadolu’da, Erzurum’da oluşturulan “Temsilciler Kurulu” karar alacak, uygulayacak; içeriği ve kurulları henüz açıklanmasa bile yargılayacak, cezalandıracaktır.

Bu oluşum, ülkede-toplumda “birlik” sağlamak için çalışılırken bir yandan da bu birliği daha da güçlendirecek, etkin kılacak; bu birlikle ulusal kurtuluşu, bağımsızlığı gerçekleştirme görevini üstlenecek, yürütecek yeni bir “otorite”nin “yürütme” organının, “hükümet”in kurulmasına yönelmektedir.

“Ulusal birliği” sağlama ve “otorite” oluşturmada Erzurum’dan sonra ikinci büyük aşama Sivas Kongresi’dir. Sivas Kongresi’nde, Doğu Anadolu bölgesini içine alan örgüt ulusal boyutlarda yaygınlaştırılmış, “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti – Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği” kurularak ulusal eylemin yürütme görevi bu derneğin 16 kişilik Temsilciler Kurulu’na verilmiştir. Kurul adına yürütmenin başında yine Mustafa Kemal vardır. Erzurum Kongresi’nin tüm kararları ulusal ölçekte benimsenmiştir. Sivas Kongresi sırasında alınan ve uygulanan iki karar birlik sağlama, otorite kurma doğrultusunda çok gerçekçi davranıldığını gösterir. Bunlardan biri ulusal örgütün ve eylemin kitle iletişimine verdiği önemle çıkarılan “İrade-yi Milliye – Ulusal Buyrum” gazetesi, öbürü de Ankara’daki 20. Kolordu Komutanı’nın⁵² Batı Anadolu Ulusal Kuvvetler Komutanlığı’na atanmasıdır. Gazete ulu-

⁵² Ali Fuat (Cebesoy) Paşa.

sal eylemin, ülke bütünlüğünün, ulusal kurtuluş ve bağımsızlığın yayın organı olacak, ulusal örgütün, yeni otoritenin, Temsilciler Kurulu'nun düşüncelerini, kararlarını, uygulamalarını halka, dünyaya yayacaktır. Kit- le iletişiminin siyasal gelişmedeki önemi günümüzde bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Fakat bunun ulusal ey- lemin ilk günlerinde önemli bir gereksinim olarak gö- rülmesi ve uygulanmaya konması dikkate değer bir ol- gudur.

Bir kolordu komutanının İstanbul Hükümeti'nin, bu hükümetin yasal atama organının dışında oluşturul- lan Temsilciler Kurulu'nca daha büyük yetkilerle başka bir göreve atanması çok önemli bir gelişmedir. Bu, ar- tık yeni otorite'nin devlet ve hükümet görevlerini yürüt- meye başladığını gösterir. Fakat henüz ortada bu yeni oluşumun bir "Meclis"i yoktur; kongreler yoluyla ka- rarlar alınmış, kararların uygulanması için Temsilciler Kurulu görevli kılınmıştır. Erzurum Kongresi'nin Doğu illerinde geçici bir hükümet biçimine dönüştürülmüştür. Dağıtılmış olan İstanbul Meclisi'nin toplanması istemi Sivas Kongresi'nce de yinelenmiştir. Anadolu ulusal ey- leminin henüz oluşturduğu bir "ulusal meclis" yoktur. Yeni ulusal meclis kuruluncaya kadar bağımsızlık sava- şımını Temsilciler Kurulu ve onun başkanı Mustafa Ke- mal yönetmektedir, yönetecektir.

Her otoritenin gücü, aldığı kararları uygulamadaki etkinliğiyle orantılıdır. Kongre sonrasında İstanbul'da yasal, geleneksel, dinsel bir otorite Halife-Sultan ve onun hükümeti vardır. Bu hükümetin başkanı Mustafa Ke- mal ve Anadolu ulusal eylemini ortadan kaldırmak için her çareye başvuran Damat Ferit'tir. Anadolu'da oluş- turulan yeni otorite ise Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'ne dayalı Temsilciler Kurulu ve Mus-

tafa Kemal'dir. Bir ülkede, bir toplumda iki otoritenin yaşaması olanaksızdır. Bunlardan biri giderek zayıflayacak, sonunda yok olacaktır. Hangisinin güçlü, hangisinin güçsüz olduğunu, kimin güç kaybettiğini olaylar, kararları uygulamadaki etkinlikler gösterecektir.

Bu aşamada ulusal eylemin önderi Mustafa Kemal, bazı Temsilciler Kurulu üyelerinin ve komutanların benimsenmemelerine karşın "otorite"nin gücünü "sınama", "saptama" ve bunu ülke içinde, ülke dışında "kanıtlama" girişiminde bulunmuştur. Bu girişimde seçilen "hedef" Başbakan Damat Ferit'tir; ve onun hükümeti görevden uzaklaştırılmak istenmektedir. Benimsenen yöntem, ulusal eylem adına aracısız ve doğrudan Halife-Sultan Vahdettin'le görüşmek, konuşmak, ona durumu anlatmaktır. Bunun sağlanmaması, konuşmayı yapacak olan Mustafa Kemal'e bu olanağın tanınmaması halinde de girişimin yaptırım'ı (müeyyide) bir "son uyarı-ültime" olarak belirlenmiştir: İstanbul'daki Padişah ve hükümetinin Anadolu'daki tüm devlet-hükümet örgütüyle haberleşme kanalları kesilecektir.

Bu sına, yeni otoritenin gücünü saptama ve kanıtlama girişimi aslında çok çekince (risk)li bir adımdı. Ama atılmış, Anadolu'daki bazı devlet görevlilerinin dışında karar ülke çapında uygulanarak İstanbul'un Anadolu'yla olan haberleşme kanalları 12 Eylül 1919'da kesilmiş; iletişim ağı, Sivas'ta bulunan eylemin önderi Mustafa Kemal'de odaklaşmıştır. Üstelik bir adım daha atılarak Damat Ferit görevden uzaklaştırılmadıkça haberleşmenin açılmayacağı İstanbul'a bildirilmiştir. Yirmi bir gün süren bu güç gösterisi, otorite saptama ve kanıtlama yarışında, eylemin önderi Mustafa Kemal gec gündüz makine başından ayrılmamış, İstanbul'un aracı olarak görevlendirdiği kişilerle, eskiden birlikte çalış-

tığı komutanlarla uzun görüşmeler yapmış, karşılıklı kandırma (ikna) yöntemlerine başvurulmuş; bir yandan da her konuşma, her karar, her durum yine devrimin önderi tarafından Anadolu'ya yayılmış; ulusal eylemcilerin Padişaha, hükümet başkanına çekeceği protesto telgraflarının metinleri satır satır yazdırılarak, bunların İstanbul'a ulaştırılması sağlanmıştır.

Sonuç, ulusal eylemin ve onun önderinin istediği doğrultuda alınmış, Damat Ferit Kabinesi düşmüştür. Bu, ülke içinde ve dışında Mustafa Kemal'in önderliğindeki yeni otorite'nin ilk büyük, belirgin, eylemin yazgısını etkileyen sınavdır. Artık yabancılar, işgalciler bu yeni otoriteyi, bu yeni oluşumu görmeye, tanımlamaya başlamışlardır. Bu eylem, İstanbul'daki İngiliz Amirali Robeck'e göre "bağımsız bir Cumhuriyete doğru gelişen" bir oluşumdur ve "hükümetin buyruğu artık dinlenmemektedir; yeni örgüt (Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti) kamuoyunu daha çok temsil etmektedir".⁵³

İstanbul'a karşı oluşturulan ulusal yönetimin, Ulusal Meclis'e geçişten önceki dönemde, otorite oluşturma ve bunu güçlendirmeye yönelik bazı girişimleri daha vardır. Örneğin, Damat Ferit'ten sonra kurulan Ali Rıza Paşa Hükümeti, Anadolu eyleminin yürütücüsü Temsilciler Kurulu'nu tanımak, onunla çeşitli devlet ve ülke sorunlarını görüşmek zorunda kalmıştır. Amasya görüşmeleri, Amasya tutanak (zabıt)ı, seçimlerin yapılarak Meclis'in bir an önce toplanmasının Padişah ve hükümetçe benimsenmesi; bu seçimlerde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kendisine bağlı kişileri seçtirmek için etkin bir çalışma yaparak tem-

⁵³ Kili, *Türk Devrim Tarihi*, y.a.g.y., s. 84-85.

silcilerini Meclis üyeliğine seçtirmesi; Erzurum ve Sivas kongrelerinde belirlenen düşünceler doğrultusunda hazırlanan “Misak-ı Milli – Ulusal Ant”ın İstanbul’da toplanan son Osmanlı Meclisi’nce de kabul edilmesi; yeni yönetimin, ulusal bağımsızlık eyleminin otoritesini güçlendirici uygulamalardır. Amasya görüşmesinde “Türklerin oturduğu toprakların şu ya da bu biçimde bırakılamayacağı”; “manda yönetiminin kabul edilemeyeceği”; “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti”nin yasal bir kuruluş olarak İstanbul hükümetince tanınması”; “Yeni Meclisin Anadolu’da toplanması” gibi önemli sorunlar İstanbul Hükümeti’nin temsilcisiyle görüşülmüş, tutanağa geçirilmiştir. Gerçi Meclis İstanbul’da toplanmış; çoğu milletvekilinin Mustafa Kemal’e söz vermiş olmasına karşın Meclis “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu”nu oluşturmamış; Mustafa Kemal’i Meclis Başkanlığı’na seçmemiş; fakat “Misak-ı Milli”yi kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu, Erzurum ve Sivas kongrelerinde geliştirilen, Mustafa Kemal tarafından hazırlanan bir izlencenin Meclis’ce de benimsenip tüm dünyaya açıklanmasıdır. Misak-ı Milli’nin birinci maddesi akılcı, gerçekçi, bütüncü ve dayanağı sağlam bir anlayışla ulusal bir sınır saptamıştır. Bu sınır, 30 Ekim 1918’deki “ateşkes”in imzalanması günlerinde düşman işgaline uğramamış olan toprakları, Anadolu ve Trakya’yı içine almaktadır. Anadolu ulusal eylemi ve bu eylemin önderi, bu sınırların çerçevesi içinde ülkeyi ve toplumu “hiçbir nedenle ayrılmaz bir bütün” olarak görmüş, bunu Meclis kararı olarak da tüm dünyaya duyurmuştur. Bir başka önemli karar da “Misak-ı Milli”nin altıncı maddesinde yer almıştır: “Her devlet gibi bizim (Türklerin) de tam bağımsızlığa ve özgürlüğe gereksinmemiz vardır. Bu, Türklerin yaşama-

sının temelidir. Bu nedenle siyasal, yargısal, parasal gelişmeyi önleyecek sınırlamalara karşı çıkılacaktır”. Bu, genelde bir ulusal “birlik” çağrısı, birliğin, bütünlüğün, bağımsızlık düşüncesinin açıklamasıdır. Bunu saptayan, açıklığa kavuşturan, topluma ve dünya kamuoyuna yansıtan “otorite” de Anadolu ulusal eylemi ve onun önderi Mustafa Kemal’dir.

Bu birliğe yöneliş ve bağımsızlık çağrısı işgalci askerlerin 16 Mart 1920’de İstanbul’a resmen çıkışına, Meclis’in dağıtılmasına, Damat Ferit Paşa’nın yeniden başbakanlığa getirilmesine yol açmıştır. Yeni hükümet Anadolu’daki “otorite”yi sarsmak, zayıflatmak, sonunda yok etmek için dinsel yöntemlerle karşı girişime başvurmuştur. Şeyhülislâm’ın yayımladığı fetva (dinsel genel yargı kararı)ya göre Mustafa Kemal ve arkadaşları “âsi”dir. Öldürülmeleri dinsel bir görevdir. Fetvalarla, toprak bütünlüğüne, dil, soy ve kökende beraber olmaya dayalı birlik yaratma çabası, bu çabayı eyleme dönüştürmeye çalışan ulusal buyrumdan doğan yeni “otorite” yıkılmak istenmiştir. Bu aşamada halkın gelenekleri, inançları dikkate alınarak dinsel silah kullanılmış, yeni otorite, yeni önder ise saldırıya aynı silahla karşı koymuş, Anadolu’daki 153 müftüyü ortak bir görüşte birleştirmiş, karşı bir fetva ile “birlik” sağlamayı, “otorite” kurmayı dinsel öğelerden de yararlanarak desteklemek zorunluluğunu duymuştur.

Bu aşamada hem Halife-Sultan, hem onun hükümeti ve bu hükümetin buyruğundaki dinsel yargı kaynağı Şeyhülislâm, hem de işgalciler devrimin karşısındadır. Devrimin bağımsızlık doğrultusunda sağlamak istediği birliği engellemek, bu birliği gerçekleştirecek olan yeni otoriteyi dağıtmak için uğraşmaktadır.

Ulusal eylemin dinsel yanıtlayıcı fetvalar yanında

ikinci bir çıkışı, birlik sağlama ve otorite oluşturma girişimi, yeni bir seçimle yeni bir ulusal meclis kurmaktır. Bu girişime işgalcilerin İstanbul Meclisi'ni dağıtmaları olanak sağlamış, devrimci kadronun daha ulusal boyutlarda bir yasama ve yürütme organı oluşturmaya fırsat vermiştir.

Atatürk Devrimi'nin ulusal bağımsızlık savaşı yıllarında özellikle Cumhuriyetin ilân edilmesine kadar “kurtuluş”, “bağımsızlık”, “ulusal buyrum”, “ulus egemenliği” kavramları yanında “Yüce Padişahlık” ve “Yüce Halifelik”in kurtarılması da özellikle ve özen gösterilerek sürekli yinelenmiştir. Bu, hem henüz tartışmasız bir yeni otorite kuramamanın, hem de ilk başta çok yönlü bir savaşıma girmenin devrim için yararlı olmayacağı düşüncesinin doğal sonucudur. Çünkü o aşamada ülkenin düşmandan, işgalcilerden kurtarılması ve bağımsızlık, toplumun her kesiminin paylaştığı bir eyleme geçme nedeni, aynı zamanda birlik sağlama ögesidir. Fakat “ulusal buyrum”, “ulus egemenliği” birer amaç olmalarına karşın henüz toplumun büyük çoğunluğunca bilinen, özlenen, gerçekleştirilmesi için savaşım verilmesi gereken kavramlar değildir. “Yüce Padişahlık”, “Yüce Halifelik”, birlik sağlamada hâlâ etkin öğelerdir. Fakat bu öğeler bir amaç olarak değil, birlik ve devrim için bir araç olarak kullanılmıştır.

Cumhuriyet öncesi dönemde birlik sağlamada bir başka ve çok önemli sorun ulusal kurtuluş ve bağımsızlık eylemine kimlerle, kim için girişileceği konusudur. Devrimin önderi bunu ilk başta saptamıştır: Toplumun tüm kesimleriyle, ulusça, ulusun tüm bireyleriyle birlikte eyleme girişilecektir. Bu devrim bir sınıfın, toplumun herhangi bir kesiminin yararına değil, tüm ulus için gerçekleştirilecektir. Böyle olunca da sınıfsal, siya-

sal, ekin sel, mezhepsel, budunsal ayrılıklara bakılmak-sızın hem kongreler döneminde, hem Meclis'in oluşma-sını sağlayan genel seçimde her kesimden, her sınıftan, her meslek ve mezhepten kişilerin kongrelere ve Meclis'e katılmalarına hak tanınmıştır. Bu, birlik sağlamada, kurtuluş ve bağımsızlık savaşının ulusal boyutlara ulaş-masında en büyük etkenlerden biridir.

Devrimin başlangıcında, özellikle Cumhuriyet önce-si dönemde devrimin siyasal, toplumsal reformlarından söz edilmemiş; ulusal bağımsızlık, ulus ve ülke bütün-lüğü, ulusal bilinç, ulus egemenliği ve ulusal buyrum sü-rekli vurgulanarak bu kavramlar etrafında bütünleşme sağlanmış tır. Cumhuriyet öncesi dönemde toplumsal içerikli geleceğe ışık tutan en önemli belge “Halkçılık İz lencesi” dir. Kabul edilen izlence 1921 Anayasası'nın temelini oluşturmuştur. Devrimin önderi Mustafa Ke-mal'in imzasıyla Meclis'e sunulan Anayasa tasarısının, amaçları belirleyen başlangıcı, halkın içinde bulundu-ğu yoksulluğu gidermeyi; mutluluk ve gönencini sağla-mayı; bu doğrultuda toprak, eğitim, adalet, ekonomi ve tüm toplumsal işlerde çağın gereklerine, halkın gerçek gereksinmelerine göre yenilikleri ve kuruluşları gerçek-leştirmeyi, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin görevleri arasında göstermiştir.⁵⁴ Meclis konuşmasında da Mustafa Kemal “bugünkü varlığımızın asıl niteliği, ulusun genel eğilimini kanıtlamıştır, o da halkçılıktır ve halk hükümetidir”⁵⁵ diyerek her yönden halka dönük bir devrimin söz konusu olduğunu belirlemiştir.

Halkçılık izlencesi ve 1921 Anayasa tasarısının baş-

⁵⁴ İsmail Arar, *Atatürk'ün Halkçılık Programı*, İstanbul: Baha Mat-baası, 1963, s. 34.

⁵⁵ *Söylev ve Demeçler*, cilt I. s. 90.

langıcında sıralanan görevler toplumsal içeriklidir ve ulus çoğunluğunu oluşturan yoksul kesimin kurtarılmasını öngörmektedir. Bu, ekonomik ve toplumsal alanda da halkın mutluluğa, gönence kavuşturularak devrime, geliştirilen sisteme bağlılığını, birliğin pekiştirilmesini, süreklilik kazanmasını sağlamayı amaçlayan bir yönelmedir. Böylece ulus egemenliği ilkesine dayalı bir halk hükümeti kurulması; hem siyasal, hem ekonomik, hem de toplumsal içerikli birlik yaratma söz konusu olmuştur.

Cumhuriyet öncesinin birlik yaratma, birliği güçlendirme yönünde bir büyük devrimci eylemi de saltanatın kaldırılmasıdır. Saltanatın kaldırılmasına kadar “Yüce Sultanlık”, “Yüce Halifelik” özdeş iki geleneksel, dinsel birlik ögesi olarak vurgulanmış, Ulusal Kurtuluş Savaşı başarı ile sonuçlandıktan sonra ise “Yüce Sultanlık” a birlik sağlama aracı olarak da gerek kalmamış, saltanat ve hilafet birbirinden ayrılarak saltanat kaldırılmıştır. Bundan sonra “birlik” ulusal buyruma, halk egemenliğine dayalı ulusçu, halkçı, eşitlikçi, laik bir cumhuriyetle gerçekleştirilmeye çalışılacaktır. Fakat Cumhuriyetin ilân edildiği tarihlerde dinsel birlik simgesi “halifelik” henüz kaldırılmış değildir. Bu nedenle de gerek Meclis’te, gerek toplumda “halifelik” odağında yoğunlaştırılan eleştiri ve çıkışlar birliği zedeleyici, sarsıcı ayrılıklara, gruplaşmalara yol açmıştır. Bu, devrimin özünü ve amacını benimsemeyen geleneksel, toplumsal, dinsel grupların ve kişilerin yarattığı bir olgudur. Her bağımsızlık eyleminde görüldüğü gibi Atatürk Devrimi’nde de siyasal bağımsızlık sonrası dönemin ulusal birliği sağlama ve güçlendirme yönünden ana sorunu; yönetim biçiminde, dilde, ülküde, ekinde, inançta, geleceği biçimlendirecek özlem ve beklentilerde, özetle ulusu, ulus bilincini oluşturan tüm öğelerde “ulu-

sal birlik” konusudur. Bağımsızlık eylemleri ve devrimlerin savaşıla, savaşımila geçen başlangıç yılları çok zor koşullarda yürütölür, fakat her devrim sürecinin daha çok zorluklarla, engellerle karşılaşacağı dönem kurtuluş ve bağımsızlık sonrasıdır. Çünkü kurtuluş öncesinde sömürüden, işgalden kurtulmak, bağımsız olmak, bunun için belli düşmana ya da düşmanlara karşı savaşmak birleştirici, birlik sağlayıcı bir etkidir. Fakat düşman ülkeden çekildikten ya da kovulduktan sonra sömürgecinin-düşmanın varlığından, işgalinden doğma birleştirici etken yok olmaktadır. Ulusal birliğin sağlanmasında çözölmesi, aşılması gereken asıl sorunlar toplumsal değışmeyi gerçekleştirecek olan konulardır. Toplumsal değışme sağlandığı oranda devrim başarılı olacak, birlik yeni değır yargıları ve bütölleştirici uygulamalarla sağlanacaktır.

Özetlersek Atatürk Devrimi’nde “birlik”, günümüzün sömürge durumundan kurtularak bağımsızlığa kavuşan toplumlarına oranla çok daha kolay aşılın bir sorun olmuştur. Bunun bir nedeni etkin bir otorite kurularak girişilen uygulama ve atılımlarla toplumu değışme sürecine itmekse, bir başka ve çok önemli nedeni de Türk toplumunun soy, dil, din, tarih yönünden başka toplumlara oranla daha çok benzeşik oluşudur. “Ulusal Ant”la saptanan, Lozan’la ve sonraki antlaşmalarla kesinleşen sınırlar içinde Osmanlı toplumundaki gibi çeşitli uluslar yaşamamaktadır. Arap, Sırp, Arnavut, Rum ve Ermeniler büyük ölçüde ülke sınırları dışında kalmıştır.

1919 yılı başlarında imparatorluk yönetiminin büyük devletlere verdiği rakamlara göre Doğu Trakya’da 331.346, Anadolu’da 11.000.000 kişı yaşamaktadır. Anadolu nüfusunun 9.291.346’sı Müslümandır. Geri kalanı 1.014.312’si Rum, 572.272’si Ermeni, 93.364’ü

Yahudi ve başka soylardan olmak üzere 1.679.948 kişilik başka dinlerdeki azınlıklardan oluşmaktadır. Bu duruma göre Anadolu nüfusunun %85'i Müslümandır. Doğu Trakya'da ise 360.417 Türk'e karşı 224.680 Rum, 19.888 Ermeni, 26.109 Yahudi oturmaktadır. O tarihlerde İstanbul nüfusunun %59.7'si Türk, %25'i Rum, geri kalanlar da Ermeni ve Yahudi'dir.⁵⁶ Anadolu topraklarındaki Türkler arasında ise 1897 sayımına göre 1.061.000 kişi Kürtçe, 238.000 kişi de Arapça konuşmaktadır.⁵⁷

Kurtuluş Savaşı sonrasında Rum ve Ermeni azınlıklarının bir büyük bölümü ise Anadolu'dan antlaşmalar ve toplumsal ekonomik koşullar sonucu göç etmiştir.

Bu rakamların ortaya çıkardığı gibi Türk toplumu din, dil, soy, ekin yönünden bütünleşmiş, benzeşik bir yapıdadır. Ulusal sınırlar içinde yaşayanlar aynı gelenekleri, aynı tarihi yaşamış, birbirine toplumsal, ekinel, dinsel yönlerden bağlanmışlardır. Dinsel açıdan toplumda tek farklılık mezhep ayrılıklarıdır. Bu bakımdan ulus temeline dayalı bir bütünleşme, birlik sağlama, Atatürk Devrimi için başka bağımsızlaşma girişimlerindeki, örneğin günümüz kara Afrikası'nın bağımsızlık eylemlerindeki gibi büyük sorun olmamıştır.

b) Otorite Kurmak

Her bağımsızlaşma, çağdaşlaşma eyleminde ulusal birliği sağlamak kadar önemli ve belki (toplumun yapısı birlik sağlamaya daha yatkınsa) birlik sağlamaktan da önemli bir sorun "otorite" kurmaktır. Bir toplumda,

⁵⁶ Selek, *Anadolu İhtilâli*, y.a.g.y., s. 60-61.

⁵⁷ Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, y.a.g.y., s. 55.

tüm toplumun benimsediği ve “yasal” saydığı bir otorite yoksa o toplumda bağımsızlığı gerçekleştirmek, çağdaşlaşmaya yönelerek toplumsal değişmeyi sağlamak olanaksızdır. Bugün, bağımsızlığa yeni kavuşmuş pek çok ülkede sık görülen çalkantıların, yönetim değişikliklerinin, hükümet darbelerinin asıl nedenlerinden biri de sistemlerin sağlam, kabul edilebilir, yasal, etkili bir otorite kuramamalarıdır. Kuşkusuz bu otorite korkuya, şiddete, baskıya, silah zoruna dayalı bir otorite olmamalıdır. Bu otorite varlığını toplumun benimsediği bir anayasaya, bu anayasanın öngördüğü toplumsal, ekonomik, siyasal, ekinsel içerikteki düzenlemelere ve bu düzenlemelerin de toplumca benimsenmesine borçludur. Eğer bu düzenlemeler daha bağımsız, daha mutlu, daha özgür bir toplum yaratmaya yönelik değilse; bu düzenlemeleri yapan siyasal kadro, hükümet uygulamalarıyla toplumun geleceğe yönelik özlem ve beklentilerini gerçekleştirecek bir imge, inanç yaratamıyor, toplumun güvenini üzerinde toplayamıyorsa, sistemi zorlamalarla ayakta tutmak olanaksızdır.

Anadolu ulusal eyleminin, devrimin önderi Mustafa Kemal’in Kurtuluş Savaşı yıllarında en önemli sorunu otorite konusundan kaynaklanmıştır. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenler şöyle sıralanabilir:

1. Ülkenin, devletin başkentinin işgal edilmiş olmasına karşın işgalcilerle işbirliği içinde, onların desteğini sağlamış, aynı zamanda onların denetimine girmiş bir devlet başkanı ve ona bağlı yasal bir hükümet vardır. Bu devlet başkanı altı yüz yıllık bir imparatorluk, dört yüz yıllık bir halifelik geleneğinin tek ve güçlü simgesidir. Bu yönüyle yasal, geleneksel, siyasal ve dinsel bir otorite söz konusudur.

2. Halife-Sultan’ın hükümeti, yasal bir organ, padi-

şaktan destek alan ve devlet olanaklarıyla hükümet örgütünü yöneten bir güç durumundadır.

3. Toplumsal, dinsel, geleneksel otorite odakları Halife-Sultan'ın dışında yeni bir otorite düşüncesinden tamamen uzaktır. Batılılaşma yandaşları bile tüm çabalarında imparatorluğu, dolayısıyla da saltanatı ve hilâfeti sürdürmek, güçlendirmek amacını gütmektedir. İslâmcılık yandaşlarının amacı ise Halife-Sultan'ın birleştirici kişiliğinde tüm Müslümanlar arasında birlik oluşturmak, böylece otoritesini daha da güçlü kılmaktır. Uluslaşma çabasındaki Türkçüler halife-sultanlığın dışında laik temele dayalı çağdaş bir devlet başkanlığı düşünmemektedir.

4. Sivil-asker bürokrasi son yılların savaşlarından, ekonomik açmazlarından yorgun, yıpranmış, fakat genelde Halife-Sultan'a bağlı, onu korumaya isteklidir.

5. Toplumu oluşturan büyük kitlenin, Anadolu nüfusunun %85'i Müslümandır ve dinsel inançları doğrultusunda Halife-Sultan'ı tek "yasal", dokunulmaz, din ulu'su bir güç olarak görmekte; her cuma günü onun adına okunan hutbeyi (cuma ve bayram namazlarında camide, minberde okunan dua, verilen öğüt) dinlemekte; Halife-Sultan'ın başarısı, güçlenmesi, saltanatını sürdürmesi için Tanrı'ya yakarmaktadır.

Bunlar ve benzer nedenlerle Atatürk Devrimi'nin özellikle ilk aşamada aşması gereken en önemli konu "otorite" sorunu olarak ortaya çıkmış ve Bağımsızlık Savaşı'nın ilk gününden beri devrimin önderi Mustafa Kemal'i düşündüren büyük engel olma özelliğini korumuştur.

Gücünü çeşitli etkenlerden alan böylesine bir otoritenin dışında yeni bir otorite yaratmak, onu güçlendirmek, ülkenin tek ve gerçek otoritesi durumuna getirmek

kolay değildir; kolay olmamıştır. Bu nedenlerle de devrimin önderi kurtuluş savaşını başarı ile sona erdirip ülkenin tek gücü durumuna gelinceye kadar “Yüce Padişahlık”, “Yüce Halifelik”i kurtarmayı, korumayı, yüceltmeyi bir görev olarak gördüğünü söylemeyi yeğlemiş, bunda yarar görmüş, kamuoyu önünde vurgulamıştır. O kadar ki, saltanatı kaldırırken bile “Yüce Hilafet” orun (makam)unu “saltanat”tan ayrı tutmuş, onun bir süre daha kalmasını yeğlemiştir.

Denebilir ki, Türk çağdaşlaşma eylemi ve devrimi için ulusal birliği sağlama ne kadar kolay olmuşsa, otorite oluşturma sorunu o kadar güç aşılabilmiştir.

Her bağımsızlık, her çağdaşlaşma eyleminin aşmak zorunda olduğu üç sorun, birlik sağlama, otorite oluşturma, eşitliği gerçekleştirme, hepsi de çok önemli konulardır. Bunlar arasında bir öncelik sıralaması yapmak toplumsal gerçeklere aykırı düşer. Bu sıralamayı ya da birlikteliği çağdaşlaşmaya itilecek toplumun yapısı, koşulları; bu yapı ve koşullar içinde çağdaşlaşmayı gerçekleştirme görevini üstlenen önderin us’u, strateji ve taktiği ayarlayacak, uygulamaya koyacaktır.

Mustafa Kemal Türk toplumunun yapısı, koşulları içinde birlik ve otorite sorunlarını beraber çözmeyi, bazen birine, bazen de öbürüne ağırlık vererek bu aşamalardan geçmeyi öngörmüş, böylesine bir uygulamaya girmiştir.

Kuşkusuz Mustafa Kemal’in Bağımsızlık Savaşı’nı utku ile sona erdirmede olduğu gibi birlik ve otorite sorunlarının çözümünde de en büyük desteği, en güçlü yardımcısı ordu olmuştur. Denebilir ki bu ordu etkeninin yanında işgalcilerin Anadolu’ya çıkmalarının, Anadolu’yu parçalamak, paylaşmak istemelerinin de yarattığı, bıraktığı zorluklar, sıkıntılar gibi kolaylaştırıcı yön-

leri vardır. Halife-Sultan'ın yönetiminde Anadolu'yu parçalayan Sevr Antlaşması'nın imzalanması; kurtuluş ve bağımsızlık savaşının Halife-Sultan'ın ve onun hükümeti'nin dışında, onlara karşı oluşturulan halka, ulusa dayalı yeni bir otorite ve örgütle başlatılıp sonuçlandırılması; Halife-Sultan'ın ve hükümetinin işgalcilerle işbirliği içine girmeleri; Anadolu ulusal eylemini bastırmak için bu geleneksel otoritenin düşmanla birleşmesi, Mustafa Kemal'in yeni bir otorite, yeni bir yönetim kurmasını kolaylaştırmıştır.

Ulusal bağımsızlık eyleminin, Atatürk Devrimi'nin otorite kurma sorununu incelerken iki yönlü bir yaklaşımla konuya eğilmek yararlı olacaktır. Devrim sürecinde otorite yeni bir sistem, yeni bir yönetim biçimi ve bunun gerekli kıldığı çağdaş anlamda bir siyasal yapı, siyasal kurumlar konusudur. Atatürk Devrim Modeli'nin öngördüğü siyasal yapı, siyasal kurumlaşma Batı'nın siyasal yapısıdır. Laik bir toplumda cumhuriyetçi, demokratik, özgürlükçü bir düzen kurmayı amaçlar. Otorite sorununun bu genel çerçevesi içinde bir de özel otorite konusu yer alır. Çağdaş anlamda bir siyasal yapı kurulacak, siyasal kurumlaşmaya gidilecektir; fakat bunu kim yapacaktır, bu devrimin yürütücüsü, yönlendiricisi kim olacaktır? Bu soru model içinde önder kişi sorununu, önderlik otoritesi konusunu gündeme getirir. Atatürk Devrimi'nde ve her devrimde otorite sorunu incelenirken konu bu iki yönüyle ele alınmalıdır. Bununla ilgili bölümde incelendiği gibi devrimci bir eylemde devrimin amaçladığı, toplumsal, siyasal, ekonomik yapı kadar, o devrimi yürütecek önder de önemlidir. Tasarlanan model, varılmak istenen amaç en kadar çağdaş, toplum için ne kadar yararlı görülürse görülsün, o amaca ulaşmada başarı ya da başarısızlık büyük ölçüde ön-

derin kişiliğine, özyapısına, niteliklerine bağlıdır. Bu bakımdan Atatürk Devrim Modeli'nin otorite sorununu incelerken aynı zamanda kurulmak istenen yeni otorite ile birlikte kişisel otorite de ele alınacaktır.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın, Atatürk Devrimi yönünden başlangıcı 19 Mayıs 1919'dur. Mustafa Kemal'in Ordu Müfettişi olarak Samsun'a çıkış tarihini devrimin başlangıcı saymak yerinde olur. Çünkü her gelişme, her yöneliş, her oluşum bu tarihten sonraki dönemde gerçekleştirilmiştir. Mustafa Kemal Halife-Sultan'ın izni ve hükümetin görevlendirmesiyle, bölgedeki sivil-asker tüm devlet görevlileri ve örgütüyle ilişki kuracak, buyruk verecek yetkilerle güçlendirilmiş olarak ve Üçüncü Ordu Müfettişliği'ne atanmasıyla Samsun'a çıkmıştır.

Görevi bölgede iç güvenliği sağlamak, düzenli hale getirmek, düzensizliğin çıkış nedenlerini saptamak ve düzensizliğe olanak sağlayan oluşumları ortadan kaldırmaktır. Bölgedeki tüm ordu birlikleri Mustafa Kemal'in buyruğuna verilmiştir. Özlük işleri, genel kuvvet sayısıyla ilgili durum belgeleri dışında birlikler eylem (harekat) ve güvenlik konularında doğrudan Mustafa Kemal'le haberleşecek, O'ndan yönerge alacaktır. Ordu birliklerinin dışında bölgedeki tüm iller, ilçeler, yönetim birimleri, ordu müfettişliğinin görev alanına giren konularda, Mustafa Kemal'in buyruklarını yerine getirecektir. Bölgenin çevresindeki Diyarbakır, Elazığ, Bitlis, Ankara, Kastamonu illerindeki kolordu komutanları da müfettişliğin görevleriyle ilgili başvuruları dikkate alacaklardır.⁵⁸ Bu yetkiler kuşkusuz Mustafa Kemal'i bölgede ve çevresindeki sivil-asker devlet örgütü önünde büyük ölçüde güçlendirmiş, rahatça haberleşmeye gir-

⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kili, *Türk Devrim Tarihi*, y.a.g.y., s. 37-43.

mesine, her tarafla ilişki kurmasına olanak sağlamıştır. Etkinliğini, gücünü artıracak böylesine yetkilerin atama yönergesinde yer almasında Mustafa Kemal'in Samsun öncesi İstanbul'da, Savaş Bakanlığı'nda ve Genelkurmay Başkanlığı'ndaki yakın arkadaşlarıyla yaptığı hazırlık çalışmalarının, görüşmelerde alınan geleceğe yönelik kararların etkisi vardır.

Mustafa Kemal'in ordu müfettişliği görevi ve bununla ilgili yetkileri Erzurum Kongresi'nin hazırlık çalışmalarının yapıldığı 8 Temmuz'a kadar sürmüş, bu tarihte müfettişlik görevi Mustafa Kemal'den alınmış; O da ordudan çekilmiş, sivil bir kişi olarak çalışmalarını sürdürme kararı almış, bunu tüm ulusal duyurmuştur. Elli günlük bu kısa dönemde Amasya Genelgesi yayımlanmış; bağımsızlık eyleminin örgütsel bütünleşmesini sağlayacak olan Erzurum ve Sivas kongrelerinin seçimi ile ilgili yönergeler illere, ilçelere gönderilmiş; ordu komutanlarının bağımsızlık eylemi için Mustafa Kemal'le birlikte çalışmaları sağlanmış; çoğu illerde temsilcilerin seçimi tamamlanmış; ülkenin bütünlüğünü, ulusun bağımsızlığını sağlamak için işgalcilerin denetim ve etkisinden uzak ulusal buyruma dayalı bir organ oluşturma zorunlu olduğu düşüncesi sivil-asker toplum kesimlerine benimsetilmiş ve Ulusal Kurtuluş Savaşı'na ulusça girilmesi, bu savaştan ancak birleşerek, bütünleşerek başarıyla çıkılabileceği inancı yerel kurtuluş çabasındaki güçlere yayılmıştır.

Bu hazırlıklar, her devrim, her bağımsızlık eyleminin kurtuluş inancı yaratma, bu inancı tüm topluma benimsetme, kurtuluş amacı için toplumu birliğe çağırma ve bu birlik için eylemi yürütecek örgütü, otoriteyi kurma çalışmalarıdır. Kurtuluş eylemi ulusal boyutlarda ele alındığı; ulus, kurulacak yaygın bir örgütle, kurulacak

etkin bir otorite ile denetim altına alınarak kurtuluş içi yönlendirildiği ölçüde başarılı olur.

Mustafa Kemal kuşkusuz bir toplumbilimci değildi; günümüz toplumbiliminin geri kalmışlıktan kurtulma, bağımsızlaşma, çağdaşlaşma kuramları da henüz ortada yoktu; fakat Mustafa Kemal toplumbilimsel zorunluluğu daha o tarihlerde görmüş ve yeni bir otorite kurmayı, yeni bir örgütle toplumu denetim altına almayı bağımsızlık eylemi için en sağlıklı bir yöntem olarak benimsemiş ve bunu uygulamıştır. Ordudan çekilmiş, Halife-Sultan'ın ve hükümetinin hışmına uğramış olan bir generalin yeniden güç kazanması, kongrelerden temsilciler kurulu başkanı olarak çıkması; ulusa dayalı bir örgütle, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'yle yeni bir otorite oluşturmaya yönelmesi kolay değildir. Bu dönemde Anadolu'da İstanbul'a karşı bir hükümet ve o hükümetin başkanı yoktur; fakat ulus temsilcilerinin oluşturduğu, kongrelerce seçilen bir "Temsilciler Kurulu", toplanamayan bu kurul adına kararları alan, kararları uygulayan bir "Kurul Başkanı" vardır. Bu kurul, adı söylenmese bile, çağdaş anlamda siyasal bir yürütme kuruluudur. Kurul adına işleri yürüten kurul başkanı da bir ölçüde devlet başkanı ya da başbaktır. Eylemin bir siyasal kuruluşu, partisi henüz yoktur; fakat Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, siyasal amaçlı, yaygın örgüte sahip siyasal nitelikte bir kuruluştur. Bu kuruluşun, derneğin tüzüğünden, yayımladığı yönergelerden, kararlardan başka otoritesini sağlayacak yasal bir dayanağı yoktur. En büyük dayanağı ulusun temsilcilerinden yetki almış olmasıdır. Oluşan yeni otorite ve bu otoritenin simgesi durumundaki önder, bağımsızlık amacıyla, kendini toplum yapısının özellikleri, koşulları; bu koşullarda alınacak ka-

rarların, girişilecek işlerin yapılabilirlikleri ile sınırlandırmakta; duyarlı, tutarlı, özenli, ölçülü bir ilerlemeyi uygulamaktadır. Devrim, olaylar, koşullar, yeni oluşumlar içinde kendini yaratmakta, biçimlendirmektedir.

Kongreler sonrası dönemin siyasal kurumlaşma yönünden en önemli adımı Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulması ve 1921 Anayasası'nın çıkarılmasıdır. Ankara Meclisi ve bu meclisin hükümeti aslında, o güne kadar "gizilgüç-potansiyel-meclis" olarak varlığını sürdüren kongrenin, "gizilgüç hükümet" olan Temsilciler Kurulu'nun yasal uzantısıdır.

23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılıp hükümetin kuruluşundan saltanatın kaldırılışına (1 Kasım 1922'ye) değin süren dönemde Türkiye'de iki hükümet vardır: Biri İstanbul'daki Halife-Sultan'ın hükümeti, öbürü de ulusal Meclis'in, ulusal buyrumun hükümeti. 1921 Anayasası çıkarılıncaya kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi dokuz ay süreyle kararlarını vererek, hükümetini oluşturarak, kurallarını koyarak gücünü göstermiş; etkinliğini, otoritesini halka, ulusun seçimine dayalı oluşundan; yasallığını, erkini Türk ulusunun kabulünden alarak çalışmış; yasama ve yürütme erklerini varlığında toplamıştır. Ankara Meclisi ve hükümeti çağdaş anlamda siyasal kurumlaşmanın ilk büyük aşamasıdır.

Hükümet, Mustafa Kemal'in bir önergesinin Meclis'çe kabulü üzerine kurulmuştur. Kabul edilen önerge, 1876 Anayasası'nın yürürlükte olmasına, Halife-Sultan'a karşın, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üstünde bir güç olmadığını, bu Meclis'in yasama ve yürütme yetkilerini kendinde topladığını özellikle vurgulamıştır. Hükümet işlerine Meclis'ten seçilecek, vekil olarak görevlendirilecek bir kurul bakacak, bu kurulun başkanlığı-

nı da Meclis Başkanı yani Mustafa Kemal yapacaktır. Önergede Padişah ve Halife'nin durumuna da değinilmiş, “padişah ve halife baskı ve zordan kurtulduğu zaman, Meclis'in düzenleyeceği yasaya uygun olan durumu alır”, denilmiştir.

Böylece bağımsızlık eylemi, devrim siyasal otoritesini yaratmış, bu otoritenin üstünde hiçbir güç tanımadığını vurgulamıştır. Bu siyasal otorite, “ulusal buyrumun Meclis'te belirmesi”dir. Bu niteliği ile yurdun, ulusun yazgısına el koymuştur. Bu meclis kararlar alacak, yasalar çıkaracak, bu kararları ve yasaları, kendi adına iş gören, vekiller kurulu ve bu kurulun da başkanı olan Meclis Başkanı Mustafa Kemal yürütecek, uygulayacaktır. Böylece de, Meclis adına görev yapmasına karşın, ikinci bir siyasal otorite hükümet ve hükümet başkanı kurumu doğmuştur.

Devrim'in bağımsızlaşma, uluslaşma sürecinin kendiliğinden yarattığı bu siyasal otorite “meclis”, “hükümet”, “meclis başkanlığı”, “hükümet başkanlığı” kurumları dokuz ay sonra bir Anayasa'ya kavuşmuştur. 1921 Anayasası'nın kabulü ve yürürlüğe konması siyasal otoriteyi aynı zamanda yasal bir dayanağa da kavuşturmuştur. Fakat “Padişah ve Halife” hâlâ ortadadır; yeni Anayasa'da bu geleneksel, dinsel otoriteye değinilmemiş, dokunulmamıştır. Gerçi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üstünde hiçbir gücün olmadığı, olamayacağı açıkça söylenmekte, bununla artık Halife-Sultan'ın varlığının sona erdiği üstü örtülü olarak belirtilmektedir. Fakat bu gerçeğin açıklanması için biraz daha zamana gereksinim vardır. Yoksa ulusal eylemin, 1921 Anayasası'nın doğal sonucu saltanatın kaldırılmasıdır. Saltanat ancak 1 Kasım 1922'de kaldırılabilmiştir. Meclis bu kararıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun sona erdi-

ğini, padişahlığın tarihe göçtüğünü, İstanbul’da bir padişah ve hükümet kalmadığını belgelemiş, İstanbul’un yönetiminin de Meclis’in memurlarına verildiğini vurgulamıştır.

Bu dönemde geleneksel, dinsel otorite olarak sadece “hilafet” kalmış; bu aşamada aşılamayan hilafet sorununu Cumhuriyet’in ilânından sonra 3 Mart 1924’te sona erdirilmiş, Osmanlı ailesinin tüm bireyleri yurtdışına sürülmüştür.

24 Temmuz 1923’te Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanması; bu antlaşma ile uluslararası düzeyde ve hukukta bağımsız yeni Türk Devleti’nin tanınması; 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet’in ilânı, Mustafa Kemal’in Cumhurbaşkanlığı’na seçilmesi; 3 Mart 1924’te hilafetin kaldırılması; devletin siyasal yapısındaki çağdışı tüm geleneksel-dinsel otorite ve kurumların tarihe göçüşü demektir. Çağdaşlaşmanın bundan sonraki sorunları toplumsal, ekonomik, ekinel alanda olacak, yeni Cumhuriyet uluslaşmaya, siyasal toplumsallaşmaya, yeni siyasal yapının kurumlarını gerçekleştirmeye, toplumdaki geleneksel, dinsel otorite odaklarını ortadan kaldırmaya yönelecektir.

c) Eşitlik Sağlamak

Bir siyasal sistem ve devrimin, bağımsızlaşma-çağdaşlaşma sürecinin sağlıklı olarak yürütülebilmesi, duraksamaması ya da karşı bir devrimle sona erdirilmemesi o devrimin ekonomik büyüme ve gelişmeyi sağlamasına, bu büyüme içinde elde edilen ulusal gelirin adaletli biçimde kişiler arasında paylaştırılmasına; toplumun, halkın olabildiğince mutlu, gönençli ve özgür kılınmasına bağlıdır. Kuşkusuz bu sorun, yani çağdaşlaşmanın “eşitlik” aşaması, uzun süreli bir çabayı, tüm toplum ve

ülke kaynaklarını olabildiğince ekonomik büyüme için harekete geçirmeyi zorunlu kılar. Bu yönüyle sömürge durumundan bağımsızlığa geçen, geri kalmışlıktan kurtulmak isteyen tüm toplumların en büyük sorunu eşitlik sağlamadır.

Eşitliği sağlayacak bir uygulamaya girişebilmek için her şeyden önce bir ulusal topluma, sınırları belirlenmiş bir ulusal devlete, ulusal birlik ve bütünlüğe, bu bütünlük içinde etken, güçlü bir siyasal otoriteye, siyasal kurumlaşmaya gereksinim vardır. Bunlar sağlanmadıkça ekonomik büyümenin gereklerine yönelmek olanaksızdır.

Geri kalmışlıktan kurtulmak, çağdaşlaşmak isteyen toplumlar için aşılması en güç sorun eşitlik konusudur. Geçmişte ve günümüzde çağdaşlaşma çabasındaki ülkelerde sık sık görülen yönetim değişikliklerinin, ordu darbelerinin, çalkantıların, bölünme, parçalanma olaylarının başlıca nedeni bu ülkelerdeki yönetimlerin eşitliği olabildiğince sağlayıcı uygulamalardan uzak kalmaları; toplumu, halkı mutlu, özgür kılacak ortam ve olanakları yaratamamalarıdır. Eşitlik konusu aşılması en güç sorun olduğu için hemen bütün çağdaşlaşma eylemlerinde en son aşama olarak ele alınmaktadır.

Siyasal alan ve yasalarda eşitlik sağlamak, toplum bireylerinin siyasal, toplumsal, ekonomik hakları olduğunu yasalarla belirlemek kolaydır. Güç olan, yasalarda belirlenen bu haklara, toplumsal ekonomik atılımlar ve düzenlemelerle işlerlik, içerik kazandırmak, bu hakları toplum ve kişi yaşamının içine sokmaktır. Geri kalmış ülkelerde ekonomi genellikle tarıma dayalıdır; tarımın temelinde toprak sorunu, toprak iyeliğinin kişi ve aileler arasındaki dağılımı; topraklı, topraksız, az ya da çok topraklı köylüler sorunu; toprağın işletilmesi, ma-

kineleşme, verimi arttırıcı teknikler ve benzer konular yatar.

Ekonomik büyüme, bu büyümeyle eşitlik sağlama, her alanda üretimin artırılması da yeni yatırımlara gereksinim duyar. Yatırım ise artırımlara, artırımların ekonomik büyüme alanında kullanılmasına, vergilendirmeye bağlıdır. Halbuki yoksul ülkelerde geniş kitlenin artırım olanağı yoktur. Bu ülkelerde geniş topraklar, küçük sanayi ve ticaret toplumun sayıca küçük bir kesimin elindedir. Bunlara yönelik bir vergilendirme, toprak düzenlemesi, devrimin önünde yeni bir karşıtlar grubunun oluşmasına, bu grubun toplumsal, dinsel, geleneksel otorite odaklarıyla birleşerek devrimi engelleyici, durdurucu, yozlaştırıcı girişimlerde bulunmasına yol açar. Tüm bu nedenlerle her devrim, her çağdaşlaşma eylemi için, geleneksel toplum özelliklerini sürdüren ticaret, sanayi kesimi ve büyük toprak sahipleri yüksek dirençli toplum katlarıdır.

Atatürk Devrim Modeli'nde başlangıçta, Cumhuriyet öncesi dönemde eşitliğe yönelik ekonomik içerikte girişime sık rastlanmaz. Eşitlik sorunu ile ilgili olarak bu dönem için üzerinde durulması gereken belgeler “Dokuz İlke”, “Ereğli Havzası Maden İşçilerinin Hukukuna Mütedair Kanun”, “Halkçılık İzlencesi” Türkiye İktisat Kongresi'nde Mustafa Kemal'in yaptığı konuşmadır.

Bu belgelerden “Dokuz İlke”, seçimlerin yenilenmesi kararı üzerine, ilerde siyasal partiye dönüşecek olan Meclis'teki “Müdafaai Hukuk Grubu”nun Mustafa Kemal imzasıyla, 8 Nisan 1923'te yayımlanan seçim bildirgesidir. Bu bildirgenin başlangıcında, kurulan devletin ulusal egemenliğe dayanan bir “halk hükümeti”, bu hükümetin barış zamanındaki görevinin de “ekonomik

kalkınmayı sağlamak, ülke ve ulusu gönence kavuşturmak” olduğu belirtilmekte ve ekonomik gelişme ile ilgili konular sıralanmaktadır. Tasarlanan önlemler, girişilmesi öngörülen çalışmalar şunlardır:

- Halkın âşar vergisiyle ilgili yakınmaları, uğradığı haksızlıklar düzeltilecektir.

- Tütün ekim ve ticareti için ulusal yararlaraya uygun önlemler alınacaktır.

- Parasal kuruluşlar, bankalar çiftçi, sanayici, tüccar ve bütün çalışanlara kolay kredi sağlayacak biçimde düzeltilecek ve çoğaltılacaktır.

- Ziraat Bankası’nın var olan anaparası arttırılacak, çiftçilere daha kolaylıkla ve daha çok yardım yapılması sağlanacaktır.

- Ülke tarımını geliştirmek için tarım makineleri dışalım yoluyla getirilecek ve çiftçiler bu makinelerden kolaylıkla yararlandırılacaktır.

- Hammaddesi ülkede bulunan malların üretimi için gerekli önlemler alınacak ve bu üretimi yapanlar korunacak, verilecek ödüllerle desteklenecektir.

- Çok ivedi gereksinim olan demiryolları için hemen girişimde bulunulacak, çabucak işe başlanacaktır.

- Bütün okulların ulusal gereksinimlere ve çağdaş ilkelere göre düzenlenmesine, bunlarla ve başka yollarla halkın aydınlatılmasına, eğitime çalışılacaktır.

- Genel sağlık ve toplumsal yardıma ilişkin kuruluşlar düzeltilecek, çoğaltılacak, işçileri koruyucu yasalar çıkarılacaktır.

- Ormanlardan çağdaş teknik yöntemlere göre yararlanmak, madenleri en yararlı biçimde işletmek, hayvancılığı geliştirmek ve çoğaltmak için önlemler alınacaktır.

Sıralanan ve devletçe alınması, uygulanması gereken

bu önlem ve çalışmalardan başka dokuzuncu ilkede de özel girişimciliğe değinilmekte ve “Yıkık olan ülke-mizin hızla yeniden bayındırlaştırılması için devletçe alınacak önlemlerden başka yapı ve onarımlara yöne-lecek şirketlerin kurulmasını özendirmeyi ve özel giri-şimi korumayı sağlayacak yasalar çıkarılacaktır.” denil-mektedir.⁵⁹

İşçileri koruyucu yasaların çıkarılacağını belirleyen ilke daha o dönemde çalışma yaşamının düzene bağlan-mak istendiğini kanıtlamaktadır. Gerçekten de daha önce Kurtuluş Savaşı’nın en sıkıntılı Sakarya Meydan Savaşı günlerinde Türkiye Büyük Millet Meclisi 10 Ey-lül 1921’de bir yasa çıkarmış, Ereğli yöresinde çalışan maden işçilerinin çalışma koşullarını, haklarını düzen-leyebilmiş, güvence altına almıştır. Yasa, işçilerin toplu-ca yatıp kalkacağı, barınacağı koğuşların işverence yap-tırılmasını, günde sekiz saatten fazla çalışmama, çalış-tırılma durumunda iki kat ücret ödeme, günlük ücreti üçlü (işçi, işveren, devlet temsilcileri) bir komisyonca saptama, 18 yaşından aşağı işçi çalıştırmama zorunlulu-ğunu getirmiştir.⁶⁰ Bu yasanın tüm işçileri kapsaması yo-lunda Meclis içinde istekler ileri sürülmüş, fakat kömür işçiliğinin özelliği bulunduğu, bu özelliklere göre hazır-lanmış bir yasanın tüm işçilere uygulanamayacağı, öbür işçiler için ayrı bir iş yasası çıkarılacağı belirtilmiş, bu yasa da ancak Cumhuriyetin ilânından yıllarca sonra 1936’da çıkarılabilmıştır.

Eldeki belgelerden Halkçılık İzlenesi, Meclis’in 18

⁵⁹ Bu konuda bkz.: Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhu-riyet Halk Partisi’nin Mevkii*, I, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1965, s. 30-33.

⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Cahit Talas, *İçtimai İktisat*, S.B.F. Yayın-ları, Ankara: Ajans-Türk Matbaası, 1961, s. 91-98.

Eylül 1920 tarihli oturumunda okunan 1921 Anayasa tasarısına ilişkin önerge, devrimin içerdiği çağdaşlaşmayı, çağdaşlaşmanın ana sorunlarından biri olan eşitlik konusundaki görüşleri yansıtacak niteliktedir.

Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal'in imzasıyla Meclis'e sunulan bu önergede "Hükümetin halkı elkoyuculuk ve anamalcılığın baskı ve kıyıcılığından kurtararak yönetim ve egemenliğin gerçek sahibi durumuna kavuşturacağı inancı"nı taşıdığı belirtmekte, şu görüş temel ilke olarak saptanmaktadır: "Halkın içinde bulunduğu yoksulluğu ortadan kaldırmak, mutluluğunu sağlamak, toprak, eğitim, adalet, ekonomi ve bütün toplumsal konularda çağın gereklerine ve halkın gerçek gereksinmelerine uygun yenilikleri ve kuruluşları getirmek. Bunları yaparken de ulusun ve ülkenin birliğini, bütünlüğünü zedelemekten, savunma ve karşı koyma gücünü azaltmaktan kaçınmak; siyasal, toplumsal ilkeleri saptarken bunları ulusun ruhundan almağa özen göstermek ve bu ilkelerin uygulanmasında ulusun eğilimlerini, gerçek gereksinimlerini göz önünde bulundurmak".⁶¹

İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde 17 Şubat 1923'te yaptığı uzun konuşma devrimin önderi Mustafa Kemal'in toplumsal ekonomik konularla ilgili görüşlerini açığa çıkarmakta ve bu görüşler doğrultusunda yapılacak, yapılması gereken uygulamalara işaret etmektedir:

Tarih, ulusların ilerleme ve gerileme nedenlerini ararken birçok siyasal, askersel, toplumsal nedenler bulmakta ve saymaktadır. Kuşku yok, bu nedenler toplumsal olaylarda

⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: İsmail Arar, *Atatürk'ün Halkçılık Programı*, a.g.y.

etkilidir. Fakat bir ulusun doğrudan doğruya yaşamıyla, ilerleme ve gerilemesiyle ilgili ve ilintili olan ulusun ekonomisidir. Tarihin ve deneyimin saptadığı bu gerçek bizim ulusal yaşamımızda ve ulusal tarihimize de bütünüyle belirlemiştir. Gerçekten Türk tarihi incelenirse bütün ilerleme ve gerileme nedenlerinin bir ekonomik sorundan başka bir şey olmadığı anlaşılır. Tarihimizi dolduran bunca başarılar, utkular ya da yenilgiler, çöküntü ve büyük yıkıntılar, bunların hepsi, ortaya çıktıkları dönemlerdeki ekonomik durumumuzla ilintili ve ilgilidir. Yeni Türkiyemizi yarattığı düzeye ulaştırabilmek için ne yapıp yapıp ekonomimize birinci derecede önem vermek zorundayız. Çünkü zamanımız bütünüyle bir ekonomi çağından başka bir şey değildir.

.....

Siyasal, askersel utkular ne kadar büyük olursa olsunlar, ekonomik utkularla taçlandırılmazlarsa, elde edilen utkular kalıcı olamaz, az zamanda söner. Bunun içindir ki en parlak, en güçlü utkumuzun da sağladığı, daha da sağlayabileceği meyveleri toplayıp onlardan yararlanabilmemiz için ekonomimizin, ekonomik bağımsızlığımızın sağlanması ve pekiştirilmesi gereklidir.

En güçlü silahımız ekonomideki gelişme, yerleşme ve başarıma olacaktır. İçine girdiğimiz halk döneminin, ulusal dönemin ulusal tarihini yazabilmek için kalemlerimiz sapanlar olacaktır. Bence halk dönemi ekonomi dönemi diye adlandırılmalıdır. Öyle bir ekonomi dönemi ki onda ülkemiz bayındır olsun, ulusumuz gönençli olsun ve zengin olsun.

.....

Bir felsefeyi anımsayalım: “El kanaatü kez-i lâ-yüfnâ” (Ele geçenle yetinme tükenmez bir hazinedir). Azla, ele geçenle yetinmeyi tükenmez bir hazine saymak, yoksulluğu erdemlilik bilmek felsefesine de ekonomi çağı artık son versin.

.....

Ekonomi alanında düşünürken ve konuşurken sanılmasın ki, biz yabancı anamalına düşman bulunuyoruz. Hayır, bizim ülkemiz geniştir. Çok emek ve anamala gereksinmemiz vardır. Bunun için yasalarımıza saygılı olmak koşuluyla yabancı anamallarına gereken güveni vermeye her zaman hazırız ve isteriz ki yabancı anamalı bizim emeğimize, durağan anamalımıza katılsın. Bizim için, onlar için yararlı sonuçlar alınsın; fakat eskisi gibi değil. Geçmişte ve özellikle Tanzimat'tan sonra yabancı anamalı ülkede ayrıcalıklı bir duruma gelmişti ve denebilir ki, devlet ve hükümet yabancı anamalının jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır. Artık her uygar devlet gibi, ulus gibi, yeni Türkiye de buna izin veremez. Burasını tutsak ülkesi yap-tıramaz.

.....

Bu geniş ve verimli toprakları işleyebilmek, işletebilmek için yeterli olmayan el emeğini çabucak fenni araç ve gereçle tamamlamak, karşılamak zorundayız. Ülkemizi demiryolu ve üzerinde otomobillerin çalışacağı yollarla ağ gibi ör-mek zorundayız. Çünkü Batı'nın ve dünyanın araçları bun-lar oldukça bunlara karşı merkeple ve kağıt ile ve doğal yollar üzerinde yarışma olanağı yoktur.

.....

Sanayimizi de çoğaltmak ve geliştirmek zorundayız. Eğer bu konuda yine hoşgörölü olursak, o halde sanayi yapıtlarında yine dışarının haraç yeri oluruz. Ürünlerin ve yapılmış malların değişimi ve gelire dönüşmesi için ticarete gereksinmemiz vardır. Ticaretimizin yabancılar elinde kalması, ülkemizin varlığından gereği kadar yararlanmamaya neden olur. Bunda başarılı olmak için gerçekten ülkenin ve ulusun gereksinmesiyle tutarlı köklü (bir) izlence üzerinde bütün ulusun birleşik ve uyumlu olarak çalışması gerekir.

.....

Yeni devletimizin, yeni hükümetimizin bütün ilkeleri, bütün izlenceleri ekonomi izlencesinden çıkmalıdır. Çünkü her şey bunun içinde bulunmaktadır. Bundan ötürü çocuklarımızı öyle eğitmeliyiz, onlara öyle bilim ve bilgi vermeliyiz ki, ticaret, tarım ve sanayi evreninde ve bütün bunların çalışma alanlarında verimli olsunlar, etkili olsunlar, çalışan olsunlar, uygulayıcı bir organ olsunlar. Bunun için de eğitim izlencemiz gerek ilköğretimde, gerek ortaöğretimde verilecek bütün şeyler, bu görüşe göre olmalıdır. Devlet işleri için tasarlanacak izlenceler de ekonomi izlencesine dayanmaktan kendini kurtaramazlar. Köklü bir izence uygulamak ve bu izence üzerinde bütün ulusu uyumlu olarak çalıştırmak gerekir.

.....

Bizim halkımız, çıkarları birbirinden ayrılan sınıflar halinde değil, tersine varlıkları ve çalışmalarının sonuçları birbirine gerekli olan sınıflardan oluşur. Bu dakikada dinleyicilerim çiftçilerdir, sanatkârlardır. Tüccarlardır ve işçilerdir. Bunların hangisi birbirinin karşıtı olabilir. Çiftçinin sanatkâra, sanatkârın çiftçiye ve çiftçinin tüccara ve bunların hepsinin, birbirine ve işçilere gereksinmesi olduğunu kim yadsıyabilir.

Bugün var olan fabrikalarımızda ve daha çok olmasını dilediğimiz fabrikalarımızda kendi işçimiz çalışmalıdır. Gönençli ve kıvançlı olarak çalışmalıdır ve bütün bu saydığımız sınıflar aynı zamanda zengin olmalıdır ve yaşamın gerçek lezzetini tadabilmelidir ki, çalışmak için erk ve güç bulabilsin. Bundan ötürü izlenceden söz edildiği zaman, sanki denebilir ki (bu) bütün halk için bir “Çalışma Ulusal Andı”dır. Ve böyle bir çalışma ulusal andı niteliğindeki izence çevresinde toplanmaktan ortaya çıkacak siyasal sistem ise, sıradan bir parti niteliğinde tasarlanmamak gerekir.

Bariştan sonra ortaya çıkacak böyle bir siyasal sistemin şimdiye kadar olduğu gibi ulusun azim ve inancıyla ve birlik ve dayanışmasının birbirine yardımcı olmasıyla başarıya ulaşacağı hakkındaki inancım güçlüdür ve tamdır.⁶²

Görülüyor ki Mustafa Kemal, bir bağımsızlık eyleminin, çağdaşlaşmanın gerçek anlamıyla başarılı olabilmesini ekonomik kalkınmaya, ekonomik gelişmeye ve büyümeye bağlamaktadır. Tarihsel ve toplumsal olayları ekonomik konulara ağırlık veren bir yaklaşımla ele almakta, yorumlamakta, devrimi köklü ekonomik atılımlara, girişimlere dayatmak istemekte, böylece siyasal sisteme süreklilik, işlerlik kazandırmayı, onu sağlamlaştırmayı düşünmektedir.

Mustafa Kemal retim ilişkilerinin düzenlenmesinde ülke ve ulus gerçeklerini, koşullarını göz önünde tutarak sınıf atışması yerine sınıflararası uyumu, karşılıklı yardımı ve sınıflararası dengeleşmeyi öngörmüştür. Sınıfların varlığını reddetmemiş, fakat hiçbir sınıfa da ayrıcalık tanımamıştır. Işinin, halkın yoksulluğunu gidermek için çalışmayı, üretime katılmayı, üretken olmayı, insan kişiliğine uygun bir yaşama düzeni kurmayı amaçlamıştır.

Bu düzenlemede devleti, toplumu ve kişiyi, özel girişimi görevli kılmış, yabancı anamalcıların ülkeyi sömürmesini, bir “haraç yeri” haline getirmesini, ulusu ve bireylerini tutsaklaştırmasını önleyecek yasalar çerçevesinde, yatırım yapabilmelerine olanak tanımıştır. Fakat ticaretin yabancılar elinde kalması ve bunun sürüp gitmesini ülke çıkarları yönünden kabul etmemektedir.

Bu belgeler ve belgelerde yer alan görüşler, Cumhu-

⁶² *Atatürk’n Söylev ve Demeçleri*, cilt II, a.g.y., s. 99-112.

riyet'in ilânından sonraki dönemde olanak ölçüsünde ve hükümetlerin ve meclislerin bu görüşleri benimsemeleri oranında çeşitli uygulamalarla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Fakat Atatürk Devrimi'nde eşitlik sorunu, büyük atılımlar yapılmış olmasına karşın henüz tümüyle çözülmüş, aşılmış değildir. Bunu vurgulamak bir gerçeğin açıklanması olacaktır. Aslında toplumların özlemleri, beklentileri evrendeki yeni gelişme ve değişimlerle sürekli çoğalmaktadır. Çağdaş olmanın, devrimci olmanın gereği de bu beklentilerin, özlemlerin, yeni gereksinimlerin gerisinde kalmamak, bu sürekliliğin akışına ayak uydurabilmektir.

3. MODEL'İN STRATEJİ VE TAKTİĞİ

Mustafa Kemal kuşkusuz bir kuramcı, bir bilimadamı değildi. Yapacağı devrimi bütünüyle ve her yönüyle sap-tayarak, açıklayarak da uygulamaya koymamıştır. Ama Türk toplumunu başka gelişmiş toplumlar önünde ezilen, sömürülen, horlanan yoksul bir toplum olmaktan kurtarmak; ülkenin güçlü elkoyucu-anamalcı devletler arasında paylaşılmasını önlemek istiyor; bunun nasıl gerçekleştirilebileceğini genç yaşından beri düşünüyordu. Döneminin siyasal gelişmelerini, bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde bulunan Balkan ülkelerindeki uluslaşma, bağımsızlık eylemlerini izliyor, biliyor, inceliyordu. Dünya siyasal tarihini; bu siyasal tarih içinde devletlerarası çatışmaları, savaşları, bu savaşların ana nedenlerini; Türklerin tarihte ve geçmiş uygarlıklardaki yerini ve etkisini; İslamiyet'in Türk toplum yapısına, ekinine, ekonomisine getirdiği değişiklikleri; Osmanlı İmparatorluğu'nun yayılma siyasasının yararlarını ve zararlarını; imparatorluğu çöküntüye uğ-

ratan siyasal, ekonomik, teknolojik etkenleri; Avrupa'nın gelişmesini, bu gelişmede, ulusal devletin, ulusal birliğin, siyasal otoritenin varlığını; Fransız İhtilali'ni ve bu ihtilalin getirdiklerini okumuş, öğrenmiş, iyi yetişmiş bir komutandı. Sadece askerin öğrenmesi gerekenlerle yetinmemiş, ülkesindeki ve dünyadaki düşün akımlarını olanaklarının elverdiği ölçüde öğrenmeye özen göstermişti. Komutan olduğu için Kuzey Afrika'dan Ortadoğu'ya, Kafkaslar'dan Balkan ülkeleri ve Anadolu içlerine kadar her yeri, insanı, gelenekleri, görenekleri, inançları, yaşamları, özlemleri ve beklentileriyle görmüş, tanımıştı. Selanik doğumluydu; çocukluğu orada geçmiş, genç bir komutan olarak o dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda her düşüncenin tartışıldığı bu kentte yaşamış, bunların çoğuna katılmıştı. Bunlardan ötürü de büyük bir birikimi, engin bir deneyimi, keskin bir izleme ve doğru tanılama (teşhis), yorumlama ve sonuca ulaşma yeteneği vardı. Katıldığı savaşlarda başarılı olmuş, üstleri karşısında da saygınlık kazanmıştı. Askerlik eğitiminde ve mesleğinde öğrenip uyguladığı üstün bir strateji ve taktik gücüne sahipti. Ve hep kendisini gelecekte devleti kurtaracak, topluma, ulusa yön verecek bir önder olarak görüyor, buna göre hazırlanıyordu. Ülkesinin, toplumunun insanlarını savaşlarda, cephe-lerde, kışlalarda birlikte yaşayarak, birlikte konuşarak, birlikte savaşarak çok yakından tanımıştı. Toplumu insan yapısı, koşulları, olanakları, ekonomisi, tarımı, ticareti, gelenekleri ve inançlarıyla biliyor; bu insanların özyapısını, özveri duygusunu, bu özyapı ve özveri duygusunun tükenmek bilmez direnme, savaşma, başarma azmini ve gücünü tanıyor; bu güçle her başarıya ulaşılacağı inancını taşıyordu. Mustafa Kemal işte bu birikim, deneyim, bilinç ve özlemlerle bağımsızlaşma, çağ-

daşlaşma eylemine girişmiştir. Bu birikimle devrimini 19 Mayıs 1919'dan başlatarak oluştura oluştura, geliştire geliştire biçim ve içerik vere vere, Anadolu'ya, Türk ulusuna özgü, uygulamalı ulusal bir çağdaşlaşma modeli ortaya çıkarmıştır. Bu model, önderin kafasında oluşturduğunu halka sunarak, halka benimseterek, ulusun rızasını alarak, ulusun desteğinde ve eşliğinde bir devrimi öngörür. Zor kullanma yanlısı, salt baskıcı değildir; fakat çok zorunlu durumlarda korkutucu olmakta da çekinmez. Neyin, nasıl, ne zaman, kimin için, kiminle, ne kadar yapılacağını ülke ve toplum koşulları, devrimcinin özdeksel ve tinsel olanakları, yetenekleri saptar. Kuşkusuz bu bir strateji ve taktiği gerektirir.

Her devrim, her çağdaşlaşma eyleminin bir düşün yapısı ve bu düşün yapısı yanında bir uygulama strateji ve taktiği vardır, olmak gerekir. Devrimciyi başarıya ulaştıran nedenlerden biri modelinin ülke ve toplum yapısına ve koşullarına uygulanabilirliği ise bir başka ve önemli nedeni de devrimi gerçekleştirirken uyguladığı strateji ve taktiktir.

Siyasal bilimci Huntington, reformcular için iki strateji vardır, der:

1. İlk başta gerçek amaçların tümünü ortaya koymak ve bunları aynı anda zor kullanarak gerçekleştirmek.
2. Kapıyı aralamak, ayağını kapının aralığına koyup sırayla, yapılabirlik ölçüsüne, kabul oranına ve yetisi-ne göre aşama aşama amaçları gerçekleştirmek.

Huntington birinci yöntemi “Kök-Root” ya da “Yıldırım Savaşı-Blitzkrieg”; ikinci yöntemi de “Dal-Branch” ya da “Fabian” yaklaşımı olarak adlandırmaktadır.⁶³

⁶³ Huntington, *Political Order in Changing Societies*, a.g.y., s. 346.

Bu yöntemler geçmiş stratejiler incelenerek ayrımlaştırılmıştır. Bunların her birinin örnekleri vardır. Fakat her devrimci bu iki yöntemi aynen benimsemek zorunda değildir. Kimi olduğu gibi birinci ya da ikinci yöntemle uygulamaya geçer, kimi de ülkesinin, toplumunun koşullarına, elindeki olanaklara bakarak ve bu yöntemlerden her birinin uygulamada ve gelecekteki yararlarını ve zararlarını hesaplayarak karma bir yöntem geliştirir. Kuşkusuz yöntem seçmek, uygulama planı hazırlamak bir beceri, sağduyu ve ileriye görüş yeteneğidir.

Tasarlamak, zor kullanarak, birdenbire yıldırım gibi çullanmak, çabucak kök salmak kestirme bir yöntem sanılabilir, örnekleri de vardır. Fakat bu kestirmeciliği yanında sakıncaları da birlikte taşır. Mustafa Kemal bu yöntemi seçmemiştir. Başarılı olmasının asıl nedeni de budur. Mustafa Kemal saltanatı, hilafeti yıkan, Cumhuriyet'i getiren önderdir. Ama Samsun'dan sonra Amasya Genelgesi'nde bu düşüncesini söylemiş olsaydı, herhalde Erzurum'da kongreye katılamaz, Padişah buyruğu ile tutuklanıp İstanbul'a gönderilirdi. Saltanatı kaldırırken siyasal sorunu dinsel sorundan ayırmayı yeğlemiş, hilafeti bir süre daha tutmayı yararlı görmüştür. Her ikisinin birden kaldırılmasını istemiş olsaydı belki de Meclis'te çok daha büyük engellerle karşılaşacak, saltanatı bile kaldırma olanağını bulamayacaktı. Dalbudak salarak, güçlenerek aşamalı uygulama yöntemini benimsemiş, fakat bu uygulama içinde birdenbire, beklenmedik uygulamalara da yer vermiştir. Cumhuriyet rejimi ile ilgili tasarının, bir "gece baskını" biçiminde 28 Ekim gecesi hazırlanıp hemen ertesi gün yasalaştırılarak Cumhuriyet ilânına gidilmesi böyle bir uygulamadır.

Mustafa Kemal zor kullanma yanlısı değildi, fakat

gerektiğinde korkutucu, ürkütücü olmaktan çekinmemiştir. Saltanatın kaldırılmasıyla ilgili önerge Meclis yar kurulunda görüşülürken saltanat ve hilafet yanlılarının önergeyi reddettirmek için gösterdikleri çabalar karşısında Mustafa Kemal'in sıraların üzerine çıkarak bağırması; "Burada toplananlar sorunu doğal bulursa sanırım uygun olur. Yoksa yine gerçek yöntemine göre saptanacaktır, ama belki birtakım kafalar da kesilecektir" demesi korkutma yöntemini zaman zaman yerinde çıkışlarla kullandığını ve bundan yarar sağlandığını gösterir.

Özetlersek Mustafa Kemal'in modelinde çağdaşlaşmanın gerekleri olarak bilinen, benimsenen ulusal toplumu belirleme; çağdaş laik siyasal düzenlemeyi, örgütlemeyi gerçekleştirme; toplumsal ve ekin sel atılımları başlatma ve ekonomik kalkınma için eyleme geçme; ülke ve toplum koşullarına, gereksinmelerine, olanaklarına göre sıralanmış, yapılab ilirlik ölçeğinde uygulamaya konmuştur. En çok ilgi toplayacak, destek sağlayacak, kabul görece k olanlar öne alınmış; güçlük yaratacak, işleri çıkmaza, açmaza sokacak olanlar ise geriye bırakılmış; fırsatı, olanağı, yapılab ilirliği doğdukça, ortaya çıktıkça da gündeme getirilmiştir.

Bu, yararcı, usçu, gerçekçi, sağlıklı bir strateji ve taktiktir. Bu strateji ve taktiğin yöntemlerini de ülkenin, toplumun yapısı, koşulları; önderin yeteneği ve becerisi saptar.

4. ÖNDERLİĞİN VE PARTİ SİSTEMİNİN İŞLEVİ

Her çağdaşlaşma eylemi, her devrim, bir öndere ve bir örgüte gereksinim duyar. Öndersiz, başsız bir devrim dü-

şünülemez. Siyasal bir örgüte dayanmadan toplumu denetlemek, yönlendirmek, sistemin toplumca benimsenmesini sağlamak olanaksızdır. Bunun için çağdaşlaşma çabasındaki toplumlarda önderliğin ve parti sisteminin çok önemli işlevleri vardır. Örgütleşme siyasal iktidara gelmek için önkoşullardan biridir. Siyasal örgütleşme ise siyasal partiyi gerekli kılar. Siyasal parti iktidara gelmek, toplumu yönlendirmek için gereklidir, fakat çağdaşlaşmaya yönelen bir devrim nasıl bir parti sistemi öngörmelidir? Mustafa Kemal'in devrimi, çoğulcu, özgürlükçü, demokratik bir siyasal sistemi amaçlamıştır; ancak bu amaca ulaşmak, öbür amaçların da gerçekleştirilmesini sağlamak için başlangıçta benimsediği güçlü bir tekparti sistemidir.

Mustafa Kemal, siyasal örgütleşmeyi Samsun'a çıktığı tarihten başlatarak gerçekleştirme ve uygulamaya koyulmuştur. Anadolu ve Trakya'daki yerel hakları savunma derneklerini birleştirmesi, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni ulusal boyutlarda bir örgüt durumuna getirmesi, hem eyleminin hem önder olarak kendisinin başarısında etkili olmuş; hem de bağımsızlaşma eyleminin karşısında bulunan derneklerin toplumu etkilemesini önlemiştir. Bu dernek kurtuluştan sonra siyasal partiye, Cumhuriyet Halk Partisi'ne dönüştürülmüş ve bu partiye toplumun çağdaşlaştırılmasında görev verilmiş, izlencesi bu doğrultuda oluşturulmuştur.

Çağdaşlaşmakta olan toplumlarda otorite boşlukları öncelerde önder kişilerle, ordu gücü ile giderilebilir. Fakat önder kişilerin salt karizmalarıyla, ordu gücüyle otoriteyi sürdürmek olanaksızdır. Bunun için önderin yanında bir siyasal örgüt ve örgütleşme zorunluluğu vardır. Çünkü çağdaş dünyada ancak siyasayı düzenleyen, yönlendiren, etkileyen önderler geleceği denetim altına

alabilir. Rustow da Atatürk'ün güçlü örgüt adamı olma özelliğini şöyle vurgulamaktadır: Mustafa Kemal tamamen bir karizmatik önder değildir... diyebiliriz ki O karizmatik bir rol içinde kendini bulmuş, temelde bir örgüt adamıydı. Bir örgüt adamı olduğu için de başarılıydı. Yalnız "karizma" ile yetinen bir önder örgütsel konuları sınırlayıcı olmuş, karizmaya dayanmayı sağlıklı bulmuş ve otoritesinin bu yönünü alabildiğince az kullanmış, çok arka plana itmiştir. Örneğin, ülke için yaşamsal önemi olan yıllarda 1919-1922'lerde en önemli adımlarını örgütlenme yolunda atmış, yerel örgütlenme yerine, ulusal örgütlemeye yönelmiştir. Böylece askeri örgüt, ulusal örgütlemeyi birleştirerek, bütünleştirerek kurtuluş yolunda en önemli adımı atmıştır.⁶⁴

Atatürk hakkında bugüne değin çok konuşulmuş; çok kitap yazılmış, çok değerlendirmeler yapılmıştır.

Kuşkusuz Atatürk büyük bir komutandır, güçlü bir devlet kurucusudur, inanmış bir devrimcidir, ulusu ve tüm uluslar topluluğu için engin bir barışseverdir. Bunların hepsi doğru, hepsi gerçeği yansıtan yargılardır. Ama tüm bunlar içinde Atatürk'ün en güçlü yönlerinden biri O'nun usçu bir siyasa izlemesi, güçlü bir siyasacı oluşudur.

Siyasada kişilerin istekli, tutkulu olması zorunludur; fakat bu istekliliğin ve tutkunun bilinçlilik çizgisini aşarak sahibini karışıklıklar ortamına itmemesi gerekir.

Siyasa bir sanattır; olanak ve koşullar içinde inançların, düşüncelerin ne ölçüde eyleme dönüştürülebilece-

⁶⁴ Dankwart, A. Rustow, "Atatürk's Political Leadership" (Atatürk'ün Siyasal Önderliği), *Near Eastern Round Table*, 1967-68 (ed.: R. Bayly Winder). New York: New York University Near East Center, 1969, s. 143-144.

ğini, eylemlerin olumlu sonuçlara ulaşabilmesini sağlıklı ya da doğruya en yakın biçimde saptama, uygulama becerisidir. Buna, yetenek, usa vurma, usun kabullendiğini eylemleştirme sanatı, ustalığı da denebilir.

Başarılı, yanılığını en aza indirebilen usta siyasacı, olanaklarını, toplumlarının siyasal, ekinel, toplumsal koşulları içinde neyin, nasıl, ne zaman, ne ölçüde uygulama alanına konabileceğini saptayan, ona göre eyleme geçen kişidir.

Devrimlerin önderlerini başarılı kılan, siyasalarının usçu olmasıdır. “Ya tutarsa” olasılıklarına dayalı siyasalar yenilgiyle sonuçlanmaya yargılıdır.

Bu yönüyle siyasacılar, siyasalarını uygulamak istedikleri toplumların değer yargılarını, geleneklerini, göreneklerini, bunların toplumdaki yaygınlığını, geçerliliğini, topluma yön verme, kamuoyu oluşturma durumundaki seçkinlerin bu değer yargıları karşısındaki davranışlarını, toplumun değişmeye yönelik eğilimlerini toplumbilim ve ruhbilim açısından bilmek, dikkate almak zorundadırlar.

Oya dayalı yönetimlerde düşüncelerin, tasarıların eyleme dönüşmesi, devletin, toplumun yaşamında işlerlik kazanması bunların yasalaşması, çoğunlukça kabulüyle olanaklıdır.

Mustafa Kemal Ulusal Bağımsızlık Savaşı’na başlarken, Anadolu insanını toprak ağası, beyi, şeyhi, tarikat önderi, aşiret başkanı, subayı, memuru, yoksulu, zenginiyle eyleme geçirirken, ülkenin yerel kurtuluş ve savunma örgütlerini ulusal kurtuluş amacıyla bir araya toplarken bu yolu seçmiş, bu usçu siyasayı izlemiştir. Aslında kafasında ve yüreğinde sakladığı ulusa bir giz, sarsılmaz bir inanç vardı: Tam bağımsızlık ve çağdaşlık...

Tam bağımsız olmanın, çağdaş olmanın gerekleri var-

dır. Bu gerekler tümüyle ve kısa sürede gerçekleştirilebilecek yapıda, içerikte değildir. Bunlar siyasal, toplumsal, ekin sel, özdeksel ve tinsel yapının, dirençlerin tüm güçlükleri sonuna kadar zorlanarak, fakat gir i ş ilen eylemi, devrimi de yenilgiye uğratmadan gerçekleştirilebilecek atılımlardır. Bunlar tümüyle bir izlencenin konularıdır. Gerçek devrimci odur ki, atılımlar izlencesindeki konuları, sorunları devrimleri siyasal, toplumsal, ekin sel, özdeksel ve tinsel açıdan ve en önemlisi başarabilme ölçeğ i içinde sıralayabilsin. Mustafa Kemal Atatürk bunu bilen, bu usçu siyasayı uygulayan önderdir.

Mustafa Kemal padişahlığ a, halifelığ e, toplumun ağalar, beyler, aşiret başkanları, şeyhler arasında paylaşılmasına, onların denetiminde bulunmasına; ülkenin çağın gerisinde kalmış gelenekler, inanışlar ve kurallarla yönetilmesine karşıydı. Fakat ne Samsun'a ayak bastığı gün, ne Amasya'da, ne Erzurum'da, ne Sivas'ta, ne Ankara'da Büyük Millet Meclisi'ni açarken bu inançlarının hiçbirini söylememiştir. Yakın arkadaşı Fevzi Çakmak, O'nun bu özelliğ ine, yeteneğ ine hayrandır; "Mustafa Kemal Atatürk, hemen her zaman nerede durulacağını bilmiştir. Bu onun pek hayran olduğum üstünlüklerinden biriydi. Daha ilerisini düşünmek, daima dikkat, O'nun ülke yolundaki işlerinde egemen olmuştur" der.⁶⁵

İstanbul'da düşmanın tutsağı durumundaki Halife-Sultan'ın, saltanatın, halifeliliğ in kurtarılması ilk başta ulusal eylemin amaçları arasındadır. Saltanatın kaldırılmasına karar verilirken halifeliliğ in saklı tutulması; halifeliliğ in kaldırılışının Atatürk'ün araya girmesiyle on beş ay sonraya bırakılması hep bu usçu, gerçekçi siya-

⁶⁵ Çiller, *Atatürk İçin Diyorlar ki*, y.a.g.y., s. 110.

sanın sonucudur. Çünkü Meclis'te, şeyh, aşiret başkanı, saltanatçı ve Osmanlıcı saltanatı, halifeliği benimseyen, bu kurumları yaşatmak isteyen kişiler vardı.

Cumhuriyet sonrası uygulamalar, eğitimin birleştirilerek laikleştirilmesi, Arap harflerinin kaldırılması, takvimin, hafta tatilinin değiştirilmesi, yurttaşlık yasasının kabulü, giysilerin değiştirilmesi... Bunlar sonradan düşünülmüş, söyleşi sırasında anımsandığı, anımsatıldığı için ortaya atılmış, uygulanmış, konmuş devrim atılımları değildi. Bunlar Ulusal Kurtuluş Savaşı öncesinde Mustafa Kemal'in düşündüğü, kafasında geliştirip yaşattığı inançlardır. Her atılım, her devrimci aşama bir başkasını hazırlayıcı, gerçekleşmesine olanak sağlayıcı içerik ve nitelikte olmuştur.

Mustafa Kemal, siyasasında ve her eyleminde yasal olmayı titizlikle savunmuş, uygulamış, ulus çoğunluğunu, halkı her zaman, her koşulda bu siyasanın ve eylemin katkıcısı, katılan gücü olarak aramış, bulmuştur.

Kemal Atatürk'e "buyurgan" diyenler çıkmıştır. Bu yanlış, belki de Atatürk'ü tanımamaktan, O'nu, O'nun eylemini tümüyle incelememekten doğan gerçekdışı tanılama, Cumhuriyet sonrası dönem için de söylenmiştir. Yanlış şuradadır: Mustafa Kemal, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda ulusunu tüm budunsal grupları, ayrı mezhep topluluklarıyla ve bütünüyle ulusal eyleme yöneltebilmiş, savaştan başarı ile çıkarak tüm ulusun yürekten, inançla, içtenlikle sevdiği, saydığı, baş tacı ettiği üstün bir kişi durumuna yükselmiştir. Buyurgan olsaydı, olmayı düşünseydi, padişahlığı, halifeliği kaldırmaz, o yerlere, orunlara kendisi otururdu. Başlangıçtaki "Acaba kendisi padişah, halife mi olmak istiyor?" sorak (merak)larının varlığına karşın O, bu yolu seçmemiş, kafasındaki yönetim biçimini yeğlemiştir. Oysa kabule da-

yalı bu yönetim biçimi kolay bir uygulama değildir. Hele devrimci yapıda bir önder için en zor, katlanılması en güç bir yönetim biçimidir. Meclis'te devrimci eylemlere, kararlara karşı çıkacak kişiler vardır. Toplum eskinin, yüzyılların yerleştirdiği çağdaş olmayı engelleyici geleneklerle, göreneklerle, inançlarla yüklüdür. Gerçi toplumda, hele büyük utkudan sonra, tüm bunlara karşın, "Mustafa Kemal söylüyor, O öneriyorsa, bu doğrudur; ulus ve ülkenin yararınadır" kanısı yerleşmiştir. Fakat toplumdaki bu yaygın kanıya karşın Meclis'te Mustafa Kemal'e açıkça karşı çıkan milletvekilleri, gruplar vardır. Kararlar, yasalar Meclis'te oylama ile çıkacak oy çokluğu, inandırma yöntemiyle sağlanacaktır. Böylesine güçlüklerle karşın Atatürk'ün Meclis'le birlikte çalışmayı, demokratik yöntemi benimsemesi ta başından beri O'nun demokratik bir önder olduğunun kanıtıdır.

Demokratik yöntemde, oy'a dayalı düzende devrimci eylemler ancak çok usta, yetenekli, güçlü önderlerle, onların usçu siyasalarıyla gerçekleştirilebilir. Böylesine yöntemlerde önderlerin yazgılarını siyasaları ve inançları belirler. Eğer önderler usçu bir siyasa izleyebilirlerse uluslarının engin sevgisini, inancını ve saygısını sarsmadan hem devrimi gerçekleştirir, hem de ölümsüzleşirler. Atatürk böylesine bir önderdi. Ama, önderler ilk başarılarından, sağladıkları utkudan sonra "artık ben ne söylersem olur, yasalaşır; ne buyurursam yapılır, yürür" saplantısına kapılırsa, hem kısa sürede yıkılır giderler; hem de uluslarının kargış(lanet)larını üzerlerinde toplarlar. Mutlu önderler onlardır ki, uluslarının engin, içten sevgisini toplar, bu saygınlık içinde kutsallaşırlar. Mustafa Kemal bu mutluluğa erişen önderdir.

Politika içinde olan herkes Mustafa Kemal'in siyasacı yönünü iyi incelemeli, iyi anlamalı, iyi değerlendirmelidir. Böylesine bir çaba kişileri de, siyasacıları da aşınmadan, yıpranmadan koruyacak, kendilerine de, toplumlarına da, ülkelerine de büyük yarar sağlayacaktır.

Atatürk Devrim Modeli'nde önderin işlevi böylesine güçlü ve yüklüdür. Her devrim için de aynı işlevi görecek önderlere gereksinim vardır.

Atatürk ileriye ve gerçeği gören özelliğiyle hem eylemi, hem de ülküleri olan bir kişidir. Kuşkusuz onun eylemciliği ve örgütçülüğü kişiliğinin ağır basan yönleridir. Ancak kendi dönemi içinde, yarattığı devrimi en iyi anlayan, anlatan ve en iyi yorumlayan kişidir; yarattığı devrimin en iyi düşünürüdür. Söylev ve demeçleri onun ideolojik yönünün somut belgeleridir. Atatürk'te gerçekçilik ve ülkücülük (idealizm) iç içedir. Gerçekçi olduğu için ülkücülüğünü sınırlamıştır. Ulusal sınırlar içinde bağımsız, mutlu, uygar, çağdaş bir devlet, bir toplum olarak yaşamak ve sürekli olarak yeniliğe açık olmak, çağdaş kalabilmek ülkücülüğünü tanımlayan özelliklerdir. Ülkücülüğü Türkiye ile sınırlanmıştır. Ülke dışında, başka devletlerin sınırları içinde yaşayan soydaşlarına karşı sevgisi vardı, onların sömürülmesini istemezdi. Fakat anasoycu (ırkçı), irredentist değildi. Atatürk yayılmacılığa karşıydı. Ülküsü ulusal sınırlar içinde daha ileri, daha büyük bir Türkiye yaratmaktı. Anasoyculuğa dayanan ulusçuluğu, Osmanlıcılığı ve İslâmcılığı Türkiye için kurtuluş yolu olarak görmemiştir. Yasadışı (keyfi) lığı, kişisel saltanat yönetimini hiçbir zaman benimsememiştir. 1921 ve 1924 anayasaları yasama erkinin üstünlüğüne dayanıyordu. Atatürk konuşarak, tartışarak sonuca varma yöntemini kullanmış, inandırıcı olduğu için de sonuç almıştır. Ancak, özellik-

le Cumhuriyet yıllarında, kendisiyle aynı temel inanç ve görüşü taşıyan bir Meclis'in varlığı da devrim yasalarının bu Meclis'te geçiş işlemini kolaylaştırmıştır. Kuşkusuz, "çağdaşlaşmanın gerçekleşmesi için ilerici, etken ve oldukça birlik içinde bir yönetici seçkinler topluluğunun ortaya çıkması ve yönetimde bulunması gereklidir".⁶⁶ Atatürk bu birliğin önemini şu sözlerle dile getirmektedir:

Kurtuluş Savaşı ve Türk Devrimi, her atılımında, ulusumuzun yüksek siyasal ve uygar özyapısı ile ülke ideolojilerinde bilinçli birliğine dayanarak başarılı olmuştur.

Cumhuriyet hükümetinin uygulamaları ancak ulusumuzun bu yüksek aktöre (ahlâk) ve güzel huyunda dayanak bularak her gün verimli bir ürününü gösterebilmektedir. Dün, bugün olduğu gibi yarın da ülke ulus için tek güç; baht açıklığı ve gönenç kaynağı olan devrim ilkelerinin ve Cumhuriyet yönetiminin uygulamaları üzerinde düşün ve elbirliğinin belirtileri görülecektir.⁶⁷

Bir ulusun gücü özdeksel ve tinsel öğelerden oluşur. Özdeksel öğeler siyasal, askersel, ekonomik, teknolojik güç gibi ana dallara; nüfus, jeopolitik durum, doğal kaynaklar gibi yan dallara ayrılabilir. Tinsel güce gelince ulusun, halkın özellikleri, yürekgücü (moral) durumları, güçlükler karşısında davranışları ve dayanıklılıkları, dış siyasa ve hükümet yönetiminin niteliği gibi öğelerden oluşur. Gelişmiş ve özellikle geliştirmekte olan ülkelerde hal-

⁶⁶ Roland J. Pennock ve David G. Smith, *Political Science: An Introduction (Siyasal Bilimlere Giriş)*. New York: Mac Millan Co. 1964, s. 603.

⁶⁷ Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1956, s. 43.

kın hükümetin yanında olması, siyasal yönetimin ulusun ve devletin çıkarlarını koruduğu inancının varlığı ve yaygınlığı, ulus ile hükümet arasındaki karşılıklı saygı ve güven duygusu, sorunların çözümünde temel bir etkidir.

Bu, çağdaşlaşma ortamını yaratıcı, çağdaşlaşmayı hızlandırıcı en önemli etkenlerden biridir. Atatürk ve onun siyasal yönetimi ulusta bu inancayı yaratmış ve o dönemde Türk siyasal yaşamı çağdaşlaşma çabalarını hızlandırıcı sağlıklı bir yapıya kavuşmuştur.

Ulusun yürekgücü durumunun, bir toplumun varlığında ve güçlülüğünün ölçülmesinde çok önemli olduğunu Morgenthau şu sözlerle vurgulamaktadır: “Genellikle denilebilir ki hükümetin eylemleri ve amaçları ile ulus ne kadar çok bütünleşirse ulusal yürekgücü o kadar yüksektir, tersine durumlar olduğunda da o oranda azalması olasılığı beklenmelidir.”⁶⁸ Atatürk ulus ve hükümet bütünleşmesinin anlamı ve önemine şu sözlerle değinmektedir:

Yıllar geçtikçe, ulusal ülkünün verimleri, güvenle çalışmada, ilerleme isteğinde, ulusal birlik ve ulusal istenç biçiminde daha iyi gözlere çarpmaktadır. Bu, bizim için çok önemlidir, çünkü, biz doğrusal ulusal varlığımızın temelini, ulusal bilinçte ve ulusal birlikte görmekteyiz.

Halk ile hükümet arasındaki yakınlık ve birlikte çalışma çabası, ayrıca kıvanç verici bir düzeydedir.

Yönetimsel ve ekonomik önlemlerin iyi uygulanması ve uygulama sonuçlarının iyi anlaşılması için, halkın hükümete yardım etmek isteği, övünülecek bir görünümdür. Bu ruhsal durum, Türk ulusunu ilerletmek ve Türk

⁶⁸ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations*, (Uluslararası İlişkiler) 3. baskı, New York: Alfred A. Knopf, 1966, s. 137.

yurdunu onarmak için çok önemli verimli ve çok köklü bir etkindir.

Devleti ve ulusu kendi malı ve koruyucusu tanımak bir ulus için büyük nimet ve ergi (mazhariyet) dir. Türk ulusu bu sonuca Cumhuriyet'te varmış ve her yıl bunun artan verimlerini görmüş ve göstermiştir. Ulusumuzun özdeksel ve tinsel dirlik ve düzenliğine, her şeyden çok önem verişimizin ne kadar yerinde olduğu anlaşıyor.⁶⁹

Atatürk döneminde siyasal yaşam hem ilerici, hem de istikrarlıdır. Bu durum önemli ölçüde önder kadronun dinamizminden, ulusallığından, yürekliliğinden, kararlılığından, tutarlılığından ve yüksek niteliğinden kaynaklanmaktadır. Kuşkusuz siyasal istikrarın varlığı önderlik özelliklerinden başka nedenlere de dayanmaktaydı. O günkü Türkiye'de henüz çağdaş bir toplumun sınıfsal yapısı oluşmamıştı. Hükümet halktan gelen isteklerin, yoğun özlemlerin baskısında değildi. Beklentiler ve yapılabilenler konusunda aşağıdan yukarı gelen, geniş kapsamlı kitle istek ve özlemlerinin henüz ortaya çıkmamış olması nedeniyle hükümetin oldukça rahat hareket etme olanağı vardı. Halkın hükümetten istekleri, bekledikleri sınırlıydı. Halk henüz yeterince bilinçlenmemiş ve örgütlenmemişti.

O yıllardaki Türkiye'de birliğin ve istikrarın henüz ülkenin çağdaşlaşmanın belirli bazı aşamalarına ulaşmaması nedeniyle de sağlandığını Ward şu sözlerle belirtir: "Tekparti sistemine karşın Türklerin özgürlüklerine sahip oluşlarını onları birleştiren ülkü birliğinde aramak gerekmektedir. Batı'da, genellikle, varsayılan bir konuda, partiler arasındaki büyük ayrılıklar, toplum

⁶⁹ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, cilt I, y.a.g.y., s. 387.

yapısındaki derin farklılıkları yansıttığı oranda (örneğin, Fransa’da komünist sol ile tutucu sağ arasında hiçbir zaman kapanmayacak olan ayrılık) demokratik sistem kolay işleyemez bir duruma gelmektedir. Birlik sağlayarak özgürlük yaratan tek bir parti ile acaba Türkler demokrasi konusunda yeni bir örnek mi getirmiş oluyorlar? Bu, insanı düşünmeye iten bir konudur. Ancak herhalde gerçek bu kadar yalın da değildir. Türkiye’deki birlik bir yönden gönenç içinde, çağdaşlaşmış ulusçu bir Cumhuriyet yönetimi yaratma konusundaki ortak amaçtan doğmakta, öte yandan ise Batı’da sanayileşmiş toplumların karşılaştığı sorunların Türkler için henüz yarınlara sorunları olmasından doğmaktadır”.⁷⁰

O yıllardaki Türkiye’nin toplumsal yapısının istikrarın sağlanmasında katkısı olmasına karşın, siyasal önderliğin üstün niteliğinin de bu istikrarda çok önemli bir işlevi vardı. Bu önderliğin özellikleri siyasal sistemin alabilirliği (kapasitesi)ni arttırıcı yöneydi. Yönetici seçkinler arasındaki temel görüş birliği, toplumsal uyuma ve çağdaşlaşmayı hızlandırıcı bir öğeydi. Bu yönetici grup “amaç”ta ve “araç”ta birlik içindeydi. Amaç çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmaktı; çünkü Atatürk’ün belirttiği gibi çağdaş olamayan, olmayan uluslar özgür ve bağımsız olamazlardı.⁷¹ Araç da ulusal birlik içinde, ulusal güce, ulusal varlığa, us’a, bilime dayanarak; cumhuriyetçi, ulusçu, halkçı, devletçi, laik ve devrimci ilkeler doğrultusunda çalışmaktı. Önderliğin ulus’a karşı sorumluluk duygusunu, “hesap verme” özelliğini, Atatürk 10. Yıl Söylevi’nde şu sözlerle dile getirmişti: “Büyük

⁷⁰ Barbara Ward, *Türkey (Türkiye)*, London: Oxford University Press, 1942, s. 59.

⁷¹ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, cilt II. a.g.y., s. 181.

Türk Ulusu, on beş yıldan beri giriştiğimiz işlerde başarı vaat eden çok sözlerimi işittin. Mutluyum ki, bu sözlerimin hiçbirinde ulusumun hakkımdaki güvenini saracak bir isabetsizliğe uğramadım”.⁷²

Osmanlı siyasal seçkinlerinin ilerici kesimi Kurtuluş Savaşı’nda yönetime egemen olmuş ve Cumhuriyeti kurmuştur. Onlar bir “devlet” olmanın gereklerini bilen, üstlenen, uygulayan bir topluluktur. Eski bir ulusun yeni bir devlet kurması eylemine önderlik etmişlerdir. Fakat bağlı oldukları değerlerde, devlet ve yönetim biçimi anlayışlarındaki büyük değişiklikler toplumbilimcileri özellikle ilgilendirmektedir.

Atatürk Türkiye’si’nde siyasal seçkinlerin toplumbilim açısından bir değerlendirmesi yapıldığında bu seçkinlerin neden bu özelliklere sahip olduğunu ortaya koyan bazı sonuçlara varmak olanaklıdır. Çeşitli ülkelerdeki siyasal seçkinler arasında tarihsel, toplumsal ve ekinel nedenlerle farklılıklar vardır. Farklılıklar bu grupların yapılarında, işlevlerinde ve etkinlik ölçülerinde de kendilerini gösterir. Eisenstadt bu durumu “karşılaştırmalı toplumbilim çalışmalarının en şaşırtıcı sorunlarından biri”⁷³ olarak tanımlamaktadır. Eisenstadt Meksika, Atatürk Türkiye’si, Meiji Japonyası ve Sovyet Rusya’daki çağdaşlaşmanın itici gücü olan siyasal seçkinlerin başarılarını şöyle belirtmektedir: “Bu seçkinler daha geniş toplumsal gruplar ve toplumsal katlar üzerinde kendi siyasalarını uygulamakla kalmamış, aynı zamanda onların farklılaşmış yeni kurumsal yapıya katılmalarını sağlamış ve

⁷² *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, cilt II. a.g.y., s. 275-276.

⁷³ Samuel P. Eisenstadt, *Breakdowns of Modernization (Çağdaşlaşmanın Çöküntüleri)*, *Economic Development and Cultural Change, Ekonomik Gelişme ve Kültürel Değişim* XII, (Temmuz 1964) s. 365-366.

bu yeni yapıyla bütünleşmelerinde bir ölçüde başarılı olmuşlardır”.⁷⁴

Meksika, Japonya, Türkiye ve Sovyet Rusya örneklerinde görülen toplumsal hareketliliğin sürekli gelişmesi sonucu geleneksel grupların hiç olmazsa bir kesiminin kendilerine yetme durumu sona ermiş ve onların çağdaşlaşmış yeni kurumlarda yer almaları sağlanmıştır. Bu hareketliliğin doğurduğu özelemler ile gerçekler arasındaki çelişki, örneğin Birmanya, Endonezya ve Pakistan ülkelerindeki kadar büyük olmamıştır.⁷⁵ Öte yandan, Türkiye, Japonya, Meksika ve Rusya’da çağdaşlaşma hareketlerinin hem başlangıçta, hem de daha sonraki aşamalarda değişmeye yatkın ve bu değişimleri başarıyla uygulayan seçkinlerin ortaya çıkmasının, bu olguya Endonezya, Birmanya ve Pakistan gibi ülkelerin çağdaşlaşma atılımlarının başlangıçlarında rastlanmamasının bilimsel nedenlerini saptamak çok güç, karmaşık ve oldukça şaşırtıcıdır. Ancak bu sorunun çözümünde yararlı olacak bazı ipuçları elimizde vardır. Çağdaşlaşma sürecinde başarılarının sürekliliğini gözlemlediğimiz bu ülkelerdeki seçkinlerin bazı durum ve nitelikleri, başarı nedenlerini ve özelliklerini bize bir ölçüde açıklayabilir. Şöyle ki: Bu seçkinlerin bir evvelki toplumsal yapıda yer almaları (ki bu sürekliliği ve deneyim birikimini yansıtmaktadır) oldukça birlik ve bütünlük içinde olmaları, değer yargılarındaki değişiklik eğilimleri, onların başarısıyla orantılı olmuştur.⁷⁶ Bu değerlendirmeyi Türkiye örneğiyle daha ayrıntılı olarak vurgulamak istersek şu sonuca varabiliriz: Örneğin, Osmanlıların düzeltim hareket-

⁷⁴ y.a.g.y., s. 363.

⁷⁵ y.a.g.y., s. 364.

⁷⁶ y.a.g.y., s. 365.

lerinde, Kurtuluş Savaşı dönemi ve Cumhuriyet yıllarında subay kadrosu çağdaşlaşma sürecinin önde ve itici bir gücünü oluşturmuştur. Öte yandan Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarma çabası içindeydiler. Bir süreç içinde ve yeniliğe açıklığını koruyarak bu subay kadrosunun değer yargıları, bağlı oldukları devlet biçimi değişmiştir. Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'le birlikte bu bağlılık ulusal devlete ve tüm çağdaşlaşmaya dönüşmüştür.⁷⁷

Türk seçkinler topluluğu ile ilgili bir başka gözlemi vurgulamakta da yarar vardır: Genelde Türk siyasal seçkinleri “açık seçkinler”⁷⁸ grubu olarak tanımlanabilir. Belirli ve az sayıda kişilere açık tutulan “kapalı seçkinler” grubundan farklı olarak “açık seçkinler” birçok gruplardan oluşan, siyasal yaşamda etken rol oynama olanaklarını kişilere açık tutan seçkinlerdir.

Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk siyasal seçkinleri, büyük ölçüde asker-aydın-bürokrat kesimlerinden oluşmakta ve “merkez”i temsil etmekteydiler. Ülkedeki değişim ve gelişim sonucu seçkinler düzeyine yeni gruplar, yeni toplumsal katlardan katılmalar olmuştur. Bunları ise genelde “çevre”den gelenler ve özel uğraş sahipleri oluşturmuştur.⁷⁹ Bu yeni gruplar

⁷⁷ Bu konuda bkz.: Suna Kili, *Turkey: A Case Study of Political Development (Türkiye: Bir Siyasal Gelişme Örneği)* Robert Kolej Yayını. İstanbul: Menteş Matbaası, 1968. s. 13-25.

⁷⁸ Bu konuda bkz.: Harold D. Laswell, ve öbürleri, *The Comparative Study of Elites (Seçkinler Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Çalışma)*, Palo Alto, Calif.: Stanford University Press. 1952, s. 13.

⁷⁹ Bu konuda bkz.: Suna Kili, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme*. Boğaziçi Üniversitesi Yayını, İstanbul: Çağlayan Basımevi, 1976, Suna Kili, *Turkey: A Case Study of Political Development*, a.g.y., Frederick W. Frey, *The Turkish Political Elite (Türk Siyasal Seçkinleri)*. Cambridge, Mass.: The M.I.T. Press, 1965.

da bazı değişik değer yargıları getirmiş ve siyasal yaşamı bu doğrultuda etkilemeye çalışmışlar, çalışmaktadırlar. Ancak çağdaşlaşma yalnızca etken bir hükümetin varlığı ve seçkinlerin başarısıyla değil, halkın bu gelişmelere katılmasıyla gerçekleşir, anlam kazanır. Atatürk bunun bilincindeydi.

Atatürk daha Kurtuluş Savaşı'nın başlangıç yılında, 28 Aralık 1919'da Ankara'da yaptığı bir konuşmada, gerçek başarıyı kişinin, toplumun katılan duruma gelmesinde görmüştür. Aşağıdan yukarı gelen istek ve yönlendirmenin en sağlıklı olduğuna işaret etmiş; “yukarıdan” yönlendirmelerin geçiciliğini vurgulamış; “aşağıdan yukarıya” etkinliğin, yönlendirmenin bir amaç olduğunu belirtmiştir:

Baylar! Bir ulus varlığı ve hakları için bütün gücüyle, bütün düşünsel ve özdeksel güçleriyle ilgili olmazsa bir ulus kendi gücüne dayanarak varlık ve bağımsızlığını saptamazsa şunun, bunun oyuncağı olmaktan kurtulamaz. Ulusal yaşamımız, tarihimiz ve son dönemde yönetim biçimimiz buna pek güzel bir kanıttır. Bu nedenle örgütümüzde ulusal gücün etken ve ulusal sistemin egemen olması ilkesi kabul edilmiştir. Bugün bütün dünyanın ulusları yalnız bir egemenlik tanırırlar: Ulusal egemenlik... Örgütün öbür ayrıntılarına bakacak olursak, işe köyden ve mahalleden ve mahalle halkından yani bireyden başlıyoruz. Bireyler düşünür olmadıkça, kitleler istenilen yöne, herkes tarafından iyi ya da kötü yönle çekilebilirler. Kendini kurtarabilmek için her bireyin geleceğiyle kendisinin ilgili olması gerekir. Aşağıdan yukarıya, temelden çatıya doğru yükselen böyle bir kurum elbette sağlam olur. Kuşku yok, her işin başlangıcında aşağıdan yukarıya doğru olmaktan çok yukardan aşağı olması zorunluluğu vardır.

Birincisinin belirmesinde bütün insanlık gönlünce ama-

ca kavuşmuş olurdu. Böyle olmanın yolu, uygulamalı ve özdeksel, henüz bulunamadığından bazı girişimciler uluslara verilmesi gereken yönün sağlanmasında kılavuzlukta bulunuyorlar. Bu suretle yukardan aşağıya oluşturabilir. Biz ülkemiz içindeki gezilerimizde, doğal olarak birinci biçimde başlamış olan ulusal örgütümüzün gerçek kaynağı, bireye kadar indiğini ve oradan yukarıya doğru gerçek oluşmanın başladığını gönül borcuyla gördük. Bununla beraber olgunluk ölçüsüne ulaşıldığını savlayamayız. Bunun için özel surette aşağıdan yukarıya yeniden bir oluşumun ortaya çıkması amacına özel surette çaba harcamamız bir ulusal ve yurtsal görev sayılmalıdır.⁸⁰

Kendi kendini sınırlayabilme, gücü adalet ve özgürlük uğruna kullanma, yayılmacı amaçlardan vazgeçme, daha dar sınırlar içinde daha büyük, daha güçlü bir Türk Devleti, Türk ulusu yaratma; bütün bunlar Atatürk'ün önderliğinin özellikleridir. Atatürk, yaptığı işlerin kendinden sonra da sürmesini ve kendi yaptıklarını da aşmasını isteyen bir önderdir.

Atatürk Devrim eylemi ulusların yaşamında güven veren, güven yaratan, usçu ve ulusal bir önderin, önder kadrosunun önemini vurgular. Toplumlarda ve seçkinlerde, Tanzimat dönemiyle yoğunlaşan, Batı'ya karşı eziklik, aşağılık duygusu yoktur. Batı, Kurtuluş Savaşı'nda yenilmiştir. Buna karşın usçu bir siyasa ile Kurtuluş Savaşı'na bir imparatorluğun dirilmesi için değil, ulusal sınırlar içinde, ulusal bir siyasa güden bir Türk Devleti'nin kurulması için girişilmiş ve bu yeni devletin çağdaşlaşması, kalkınması gereği ve amacıyla yetinilmiştir.

⁸⁰ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, cilt II, a.g.y., s. 11-12.

Çağdaş siyasal partiler Batı ülkelerinin geçirmiş olduğu büyük siyasal değişimler sonucu doğmuştur ve iki yüzyılı biraz aşkın bir tarihe sahiptir. “Siyasal parti çağdaş ve çağdaşlaşmakta olan siyasal sistemlerin bir öğesidir.”⁸¹ Bu nedenle, siyasal partilerle çağdaşlaşma birbiriyle yakından ilgili ve karşılıklı etkileşim içinde olan konulardır.

Siyasal partiler her topluma özgü siyasal, ekinel, toplumsal, ekonomik değişimlerin sonucu doğar ve bir ölçüde bunlar tarafından koşullandırılır. Öte yandan, çağdaş ya da çağdaşlaşmakta olan toplumlardaki siyasal partiler bu toplumlara yön vermek, onların siyasal ve toplumsal yapılarını değiştirmek doğrultusunda savaşıma girişmektedir. Siyasal partilerin çağdaşlaşma eylemlerinde siyasal sisteme katılma, var olan siyasal sistemin yasallığını sağlama, siyasal uyumsuzluklara çözüm olanakları getirme ve ulusal bütünleşmeye yardımcı olma gibi önemli işlevleri vardır. Böylece, siyasal partiler bir siyasal toplumsallaştırma aracı da olmaktadır.⁸² Aslında siyasal partiler, halkın desteğiyle devlet yönetimini ele geçirmeyi ya da etkilemeyi ve bu yoldan izlencelerini gerçekleştirmeyi amaçlayan düzenli örgütlere sahip kuruluşlardır.

Bir ülkedeki parti sistemi büyük ölçüde o ülkenin siyasal yönetim biçimini etkiler. Siyasal partiler gerek demok-

⁸¹ Joseph LaPalombara ve Myron Weiner, “The Origin and Development of Political Parties (Siyasal Partilerin Kökeni ve Gelişmesi). *Political Parties and Political Development (Siyasal Partiler ve Siyasal Gelişme)*. (Editörler: J. LaPalombara ve M. Weiner). Princeton: Princeton University Pres, 1966, s. 3.

⁸² Myron Weiner ve Joseph LaPalombara, “The Impact of Parties On Political Development”, (Partilerin Siyasal Gelişme Üzerinde Etkisi). (*Political Parties and Political Development*), y.a.g.y., s. 424.

ratik ve gerekse bütüncül sistemlerin çok önemli bir öğesidir. Öte yandan bazı siyasal partilerin ülkeyi bölünmelere ittiği, geleneksel çıkarları, grupları savunarak çağdaşlaşma atılımlarını ters yönde etkiledikleri de bir gerçektir.

Batı'da çağdaşlaşma süreci ulusal düşüncelerin toplumun tüm kesimleri tarafından paylaşılmasından önce başlamıştır. Bu, Türkiye için de bir gerçektir. Ancak, bugün Asya ve Afrika ülkelerinin büyük çoğunluğunda çağdaşlaşma süreci ulusal devletin kurulmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır.

Batı'da çağdaşlaşma, ulusçuluk ve siyasal parti gelişmeleri birbirine koşut yürümüştür. Siyasal sistem çağdaşlaştığı, yani bu sistem halkın haklı isteklerine yanıt verdiği, halkın siyasal yaşama etken olarak katılma olanaklarını sağladığı, halka siyasal özgürlükler tanıdığı, halkın toplumsal-ekonomik ve ekin sel gereksinmelerini yanıtladığı oranda halk bilinçlenir ve ulusal duyguları paylaşan bir düzeye ulaşır. Siyasal partiler siyasal sistemin çağdaşlaşmasında itici öğelerdendir.

Siyasal partilerle çağdaşlaşma eylemleri doğrudan doğruya bağlantılıdır. Ancak, çağdaş dünyada tek bir siyasal parti ile, tek bir siyasal partiye yasallık ve öncülük tanıyarak çağdaşlaşma çabasına girişmiş ve çağdaşlaşmanın birçok gereğini yerine getirmiş ülke örnekleri de vardır. Bu ülkelerde siyasal parti “kapalı rejim”i yaratan ve “kapalı rejim” içinde çağdaşlaşma eylemine öncülük eden bir kuruluştur.

Türkiye’de ise siyasal partilerin 19. yüzyıla uzanan bir tarihi vardır. Türk siyasal parti gelişmeleri her zaman ve her dönemde başarılı olmamıştır. Siyasal partiler özgürlükçü demokrasi ve çağdaşlaşma atılımlarına her zaman olumlu katkılarda bulunmamıştır. Fakat bazı aksaklıklara, duraklamalara ve “açık rejim”i yaşatma ko-

nusunda zaman zaman ülkenin karşılaştığı sorunlara karşın, Türkiye’de siyasal partiler konusunda bir “dene-yim” ve “bilgi” birikimi olmuştur. Bu birikim, Türki-ye’yi siyasal seçeneğini “açık rejim” doğrultusunda kul-lanmaya ve çağdaşlaşmayı böyle bir çerçeve içinde yü-rütmeye itmiştir.

Siyasal partilerle demokrasi arasındaki yakın ilişki birçok düşünür tarafından belirtilmiştir. Örneğin, E.E. Schattschneider’a göre, “siyasal partiler demokrasiyi ya-ratmıştır ve çağdaş demokrasi partiler dışında düşünü-lemez”^{8.3}.

Demokratik düzende “iktidar-muhalefet” ilişkilerinin işleyebilmesi için iktidarla muhalefetin, her şeyden ön-ce “uyuşmama-mutabık kalmama” ilkesinde uyuşmaları gerekir.

Siyasal partilerle ilgili araştırmalar başlıca üç grup-ta toplanabilir. Siyasal partileri genel ve karşılaştırmalı bir incelemeye tâbi tutan yapıtların yanı sıra, belli bir siyasal partiyi veya bir ülkedeki siyasal partileri incele-yen ya da siyasal partilerin bir yönünü ele alan araştı-rmalar da vardır.

Siyasal partiler konusunda son yıllarda yapılan araş-tırmalar, siyasal partilerin toplumsal hareketlilik (*soci-al mobilization*) yaratmada ve siyasal bütünleşmeyi sağ-lamada birinci derecede etken olduğu görüşünü kanıt-lar niteliktedir. Ancak, siyasal partileri geliştirmekteki ül-kelerin çağdaşlaşma atılımlarında ne oranda ve nasıl yer aldıkları konusunda tüm bu ülkeleri kapsayan kesin birtakım yargılara, değerlendirmelere varmak olanak-lı değildir. Ülkelerin tarihsel, ekinsel ve siyasal gelişme-

^{8.3} E.E. Schattschneider, *Party Government* (Parti Hükümeti), New York: Holt, Rinehart and Winston, 1942, s. 1.

leri partilerin çağdaşlaşma eylemlerindeki yerlerini ve çalışmalarını da etkilemektedir.

Çağdaşlaşmak için atılımlarda bulunan geçiş dönemindeki bir toplum ya da çağdaşlaşmış bir toplum siyasal özgürlükleri, açık toplumu benimseyen ve uygulayan bir toplum olmayabilir. Şöyle ki, çağdaşlaşma, her ne kadar “kişi”nin “toplum”un durağan olmaktan uzaklaşıp devingen, “katılan” kişi ve “toplum” haline dönüşme olanaklarını yaratıyorsa da, bu, siyasal seçeneklerin, düşünce özgürlüğünün ve farklı düşünceler çevresinde örgütlenme olanaklarının o toplumda doğduğunu kanıtlamaz. Özgürlükçü demokrasiyi, anayasal sistemi, açık toplumu benimsemeden gelişmekte olan ve gelişmiş olan ülke örnekleri de vardır. Bu ülkelerdeki örnekler tekpartiye ya da baskı kurmuş egemen partiye uydu olan öbür küçük partilerden oluşan ve tek bir öğreti ve ideolojinin yasallığına dayanan siyasal sistemlerdir. Bu sistem karşıt düşüncelerin özgürce tartışılmasına, siyasal partilerin yarışmasına engel olan bir sistemdir. Devlet, ancak ona sahip olan bir siyasal partinin, tek bir iktidar ve düşüncenin yasallığını kabul eder ve gücünü başka düşüncelerin ya da başka örgütlerin ortaya çıkmaması veya bu yönde bir eğilim varsa onları sindirmek ve yok etmek için kullanır. Böyle kapalı toplumlarda siyasal seçeneklere olanak tanınmaz. “Katılma” yasallığına sahip tek bir düşünce sistemini ve tek bir siyasal partiyi destekleme biçiminde belirir. Siyasal toplumsallaşma da bu tür bir katılmayı sağlama yönünde uygulanır. Demek oluyor ki kapalı, siyasal seçenekleri olmayan toplum kesinkes geleneksel toplum değildir. Ancak kapalı olmasına karşın çağdaşlaşmış bir toplum “katılma” olanaklarını yaratırsa da bu toplum, siyasal seçenekleri içeren ve insanın insanca yaşa-

masında önemli payı olan siyasal özgürlüklere yer veren bir toplum da değildir.

Rustow'a göre ulusal devlet olmaya yönelen toplumlardaki geniş tabanlı siyasal partiler benimsedikleri ulusçuluk doğrultusunda genellikle iki cephede savaşırlar. Bu cephelerden biri var olan, korkutan yabancı devletlere karşı verilen dışsal savaş, öbürü de geleneksel siyasal yapıya ve onu destekleyenlere karşı verilen içsel savaştır. Partinin geniş tabanlı bir yapıya sahip olması, bu her iki cephede sürdürdüğü savaşta olabildiğince, bütün toplumsal katların ve kesimlerin desteğini sağlama zorunluluğundan doğmaktadır. Ayrıca partinin geniş tabanlı olma nedeni toplum yapısını köklü değiştirme isteğiyle de ilgilidir. Böyle bir tekpartinin toplumsal-ekonomik amacı, genellikle kitle eğitimi, ekonomik kalkınma ve laikliğin gerçekleşmesi, kısacası, çağdaşlaşma sürecinin hızlandırılmasıdır. Bu çağdaşlaşma sürecinin önemli bir yönü de ulusal bilinçlenmenin doğmasını sağlamaktır.⁸⁴

Atatürk'ün çağdaşlaşma eyleminde, Cumhuriyet Türkiye'si'nin en eski siyasal partisi CHP, kuruluşundan sonra sürekli olarak etkin rol oynamıştır. Ulusal savaşımın doğurduğu bu partinin geleneksel Osmanlı toplumundan ulusal Türk Devleti'ne dönüşmedeki işlevi yadsınamayacak ağırlıktadır. Devrimlerde görev üstlenen siyasal kuruluşların, devrim sürecinde işlevlerini sürdürebilmeleri, etkinliklerini yitirmemeleri için kendilerini

⁸⁴ Dankwart A. Rustow, *"The Politics of the Near East, Southwest Asia and Northern Africa"*, "Yakındoğu, Güneybatı Asya ve Kuzey Afrika'da Siyaset", *The Politics of the Developing Areas* (Gelişmekte Olan Ülkelerde Siyaset). (Editörler: Gabriel A. Almond ve James S. Coleman). Princeton: Princeton University Press, 1960, s. 399-400.

yenileme doğrultusunda çaba göstermeleri gerekir. Bunu yapamazlarsa küçülüp, silinip giderler. Böyle parti örnekleri vardır. Örneğin, Liberal Parti gelişen, değişen İngiliz toplumunun sorunlarına halkın beklediği çözümleri getiremediği için önemini yitirmiş, halkın içtenlikle benimsediği bir siyasal seçenek olma durumunu büyük ölçüde kaybetmiştir.

Atatürk Devrim Modeli'ndeki parti Cumhuriyet Halk Partisi'dir ve bu siyasal kuruluş Ulusal Kurtuluş ve Bağımsızlık Savaşı'nın yarattığı geniş tabanlı bir partidir. Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndan geçen, çağdaşlaşmaya yönelen ülkelerde de benzer partiler vardır.

Mustafa Kemal, devrimin siyasal örgütü olarak düşündüğü, gereksinim duyduğu partiyi ilk kez 6 Aralık 1922'de gazetecilere açıklamış ve bu partinin temel ilkesini ve devrim sürecindeki işlevini belirlemiştir. Devrimin önderine göre çağdaşlaşma eyleminde görev alan siyasal parti tam bağımsızlığı; kayıtsız, koşulsuz ulusal egemenliği benimsemelidir. Bu parti toplumdaki bütün sınıfların haklarını savunmalı; yükselme, gelişme, toplumun mutlu, gönençli ve özgür olması için çalışmalı ve parti halkçılık temeli üzerinde oluşturulmalıdır. Mustafa Kemal, çağdaşlaşma eyleminde görevli kıldığı siyasal partinin benimsemesini, savunmasını, gerçekleştirmesini istediği "tam bağımsızlık" kavramını da açıklığa kavuşturmuştur. O'na göre tam bağımsızlık siyasal, ekonomik, yargısal, askersel, ekin sel, ve benzer her konuda bağımsızlık ve özgürlüktür. Bu sayılanlardan herhangi birinden yoksunluk ulus ve ülkenin, gerçek anlamıyla, bütün bağımsızlığından yoksunluğu demektir.

Atatürk dönemindeki tekparti sistemini inceleyen bazı yabancı düşünürler de, tekparti sisteminin Türkiye'yi kapalı bir rejime götürmediğini, kapalı bir sistemi

özendirmediğini, çoğulcu, demokratik bir sistemi öngördüğünü belirtmişler ve tekparti sisteminin uygulandığı dönemde amacın Devrim atılımlarını hızlandırmak, Devrim'i korumak olduğunu şu sözlerle dile getirmişlerdir. Bu konuda bir kaç örnek vermekle yetineceğiz:

Walter Livingston Wright bu konuda şu sözleri söylüyor: “Tekparti sistemi halkın tüm kesimlerini o kadar adaletli biçimde temsil ediyor ve sınıflar ve yöreler arasındaki dengeyi kurmaya o denli özen gösteriyordu ki, Türk toplumunu yeniden yapılandırmayı başardı”⁸⁵

Emil Lengyel ise “Kemalist Türkiye’de ne Rusya’nın N.K.V.D.’si, ne de Faşist İtalya’nın O.V.P.A.’sı vardı”, demektedir.⁸⁶

Hans Kohn şu konuyu belirtiyor: “Atatürk, Türkleri demokratik bir rejime hazırlamayı amaç edinmişti ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin siyasası laik ve usçu idi”.⁸⁷

Lewis Thomas ise bu konuda şunları söylüyor: “Başlangıç’ta seçmen grubu oyunu bilinçle kullanacak bir düzeyde değildi. Buna karşın seçimler yapıldı. Mustafa Kemal, partisini kendisi örgütledi, milletvekili adaylarının seçiminde söz sahibi idi ve seçimler yapıldıktan sonra kuşkusuz Parti’nin egemen Başkanıydı. Yüzeysel olarak değerlendirirsek, bu O’nu diktatör yapar. Ancak 20. yüzyılın ilk yarısında diktatörler ve ‘diktatörler’ vardı. Hiç kuşku yoktur ki Mustafa Kemal ve yakın arkadaşlarının uzun vadeli ideali tüm yönleriyle işleyen bir Cumhuriyet’i gerçekleştirmekti. Onların böyle bir ideali taşıdıkları konusunda hiç kuşumuz olabilir mi?

⁸⁵ Walter Livingston Wright, Jr. “Truths About Turkey” (“Türkiye Hakkında Gerçekler”) *Foreign Affairs*. XXVI. Ocak 1948. s. 352.

⁸⁶ Emil Lengyel, *Turkey. op.cit. s. 142.*

⁸⁷ Hans Kohn, *Revolutions and Dictatorships*, op.cit. s. 255-256.

Atatürk kendi diktatörlüğünün gücünü zayıflatmaya çalıştı. Öldüğünde az çok fakir bir adamdı. Hele O'nu Doğu Akdeniz bölgesinde iktidarda olan yöneticilerle karşılaştırdığımızda nerdeyse yoksul bir kişi olarak öldü.”⁸⁸

Atatürk, devrim sürecinde görevli kıldığı siyasal partiyi ulaşılacak istenen çoğulcu, özgürlükçü demokratik sistemin de hazırlayıcısı olarak görmüş; düşüncelerini, ideolojisini bu partinin izlencesinde çerçevelemiş; çağdaşlaşmanın araçlarını cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, laiklik, devletçilik ve devrimcilik olarak ilkeleştirmiştir. Atatürk döneminde CHP'nin ve Atatürkçü ideolojinin altı ilkesi 1937'de Cumhuriyetin Anayasası'na da geçirilmiştir.

⁸⁸ Lewis Thomas ve Richard N. Fryc, *The United States and Turkey and Iran*, *op.cit.* s. 76.

V

MODEL'İN
TOPLUM VE DEVLET YAPISINA
UYGULANIŞI

Devrim, çağdaşlaşma bir anlamda düşüncenin, tasarlanan yenilikçi atılımların devlet ve toplum yaşamına uygulanması, genel bir deyişle düşüncenin eyleme dönüşmesidir. Devrimin başarı ya da başarısızlığı ise uygulamaların olumlu ya da olumsuz sonuçlarıyla ortaya çıkar. Bundan ötürü Atatürk Devrimi'nin toplum ve devlet yaşamına uygulanması, ulusal birliği sağlama, otorite oluşturma ve eşitliği gerçekleştirme gibi üç ana aşama göz önünde bulundurarak incelenir ve bu sorunlarla ilgili devrimci atılımlar anlatılırsa, devrimin amaçlarına ne ölçüde ulaşabildiği ortaya çıkmış olur.

Atatürk Devrimi'nin cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, laiklik, devletçilik, devrimcilik olarak adlandırılan altı ilkesi devrimin ilk yıllarında açık-seçik söylenmiş, içerikleri belirlenip tanımlanmış değildir. İlkeler devrimin siyasal partisinin kongrelerinde görüşülerek oluşturulmuş, 1927 ve 1931 yıllarında partinin tüzük ve izlencelerine girmiş, 1935'te bu ilkeler "Kemalizm" olarak tanımlanmış ve 1937'de de Cumhuriyetin Anayasası'na alınmıştır. İlkelerin ilk başlarda açık-seçik tanımlanmamış olmasına karşın gerek Ulusal Kurtuluş Savaşı, gerekse Cumhuriyet'in ilânını izleyen yıllardaki tüm uygulamalar bu ilkeler doğrultusunda oluşmuş, devrimin önderi, konuşmalarında sürekli bu ilke ve içeriklerini, amaçlarını vurgulamıştır.

29 Ekim 1923'ten günümüze sürüp gelen yıllarda gerek Atatürk döneminde, gerekse Atatürk'ten sonraki

dönemde çeşitli devrimci atılımlar gerçekleştirilmiş; fakat çokpartili yaşam başladıktan sonra devrimc, çağdaşlaşmaya ters düşen bazı uygulamalara da girilmiş-tir. Bu devrim atılımlarını ayrıntılarına girmeden, fakat çağdaşlaşma aşamalarıyla ilintilerini ortaya koyarak vermek yararlı olacaktır.

1. BİRLİĞİ SAĞLAMAYA YÖNELİK ATILIMLAR

Cumhuriyet'in ilânından önce saltanat kaldırılmış, fakat çağlar boyu onun ayrılmaz bir parçası olan hilafet bir süre için korunmuştur. Bu, ulaşılmak istenen ulusal birliğe, ulusal topluma ters düşen bir otorite kaynağıdır. Bir yandan toplum uluslaşma sürecine sokulmak istenirken, öbür yandan ulusu değil, ümmet'i öngören; dinsel birlik simgesi olan "hilafet"i ve "halife"yi yaşatmak, bu kurumu devlet ve toplum yapısı içinde bulundurmak, çelişkili bir durum yaratacak, uluslaşma sürecini engelleyecekti. Bunun için Cumhuriyet'in ilânından dört ay sonra hilafet de kaldırılmış, böylece dinsel hizmetler devlet örgütü içinde hükümete bağlanmış-tır. Bu atılım birlik sorunu ile ilintili olduğu kadar otorite sorunuyla da ilişkilidir.

Cumhuriyet öncesi dönemde ülkedeki eğitim örgütünde laikliğe, ulusal eğitime ters düşen okullar vardı. Azınlıkların okulları, dinsel okullar, tekkelerdeki mezhep-tarikat eğitimleri, yabancı ekinleri aşılaman, yabancı dilde öğretimi sürdüren yabancı okullar, ayrı kuruluşlara bağlı olan, devletin denetiminden uzak bulunan eğitim kurumlarıyla bir toplumda ulusal birliği sağlamak olanaksızdı. Böylesine bir öğretim uluslaşmanın en büyük engellerinden biriydi. Bu nedenle 3 Mart 1924'te

öğretimde birlik (Tevhid-i Tedrisat) sağlanmış, Şeriye ve Evkaf Bakanlığı kaldırılarak tüm öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır.

Bunu izleyen günlerde ise “1924 Anayasası” olarak anayasa hukukunda yer alan Cumhuriyet’in temel yasası 20 Nisan 1924’te kabul edilmiş, sistemin tüm içeriği çerçevelendirilmiştir. Yeni Anayasa, devletin bir Cumhuriyet, egemenliğin de kayıtsız koşulsuz ulusal ait olduğunu belirlemiş; birliğin temelini Türk ulusunun oluşturduğunu vurgulamıştır. 1924 Anayasası’nın çelişkili bir yönü vardır. Anayasa “devletin resmi dili Türkçe”dir derken dininin de İslâm olduğuna işaret etmiştir. Hilafeti, Şeriye ve Evkaf Bakanlığı’nı kaldıran, eğitimde birliğe giden, böylece laik topluma yönelen bir sistemin anayasasında devletin dininden söz etmek çelişkili bir durumdur. Bu çelişki 4 yıl sonra 10 Nisan 1928’de giderilmiş ve Anayasa tümüyle laikleştirilmiştir. Fesin atılarak şapkanın giyilmesine ilişkin yasa 25 Kasım 1925 tarihliidir. Bunu ilk bakışta biçimsel bir atılım sayanlar vardır, fakat festen külaha, kalpaktan sarığa, çeşitli tarikatlerin simgesi durumundaki başlıklara kadar pek çok “şapka”nın giyildiği bir toplumda çağdaş bir giyside, şapka da karar kılmak biçimsel sayılsa bile devrim eylemi için gerekli bir atılımdır. En azından eskinin bu konudaki geleneklerinin bırakılmasını, giyside öze biçimin uyumunu, birlik sağlanmasını olanaklı kılmıştır. Üstelik her devrim, içerikle birlikte simgelerini de getirir.

Geleneksel toplumların, toplumsal güçleri yanında dinsel güçleri, otorite odakları da vardır. Geleneksel Osmanlı toplumunun tekke ve zaviyeleri dinsel tören, toplantı ve eğitim yerleridir. Bu yönleriyle de ulusal birliği parçalayıcı etki yaparlar. Üstelik geçmişin çeşitli kanlı çatışmalarında, ayaklanmalarında, devletin güçsüzlüğe

itilmesinde tekke ve zaviyelerin baş çektiği, çıkarıcı, fesatçı, vurguncu, dinle ilgisi olmayan davranışlara girdiği bilinmektedir. Bu engellerin kaldırılması hem ulusal birliğin sağlanması, hem de otorite oluşturulması yönünden gereklidir. Bu nedenle 30 Kasım 1925'te tüm tekke, zaviye ve türbeler kaldırılmış, bilimle bağdaşmayan muskacılık, üfürükçülük, yazgı okuyuculuğu (fal) önlenmek istenmiştir.

Çağdaş toplumun çağdaş yasaları olmak gerekir. Bir toplumun değişmesi, aynı zamanda, o toplumdaki geleneksel öğelerin, üretim ilişkilerinin, dinsel, töresel hukuk düzeninin değişmesi demektir. Her değişim, her devrim yeni bir çağdaş yasalar düzenlemesine gitmek zorundadır. Çağdaşlaşma amacındaki bir toplumun gereksinmelerine geleneksel, dinsel yasalarla yanıt vermek olanaksızdır. Osmanlı döneminin Cumhuriyet yönetimine bıraktığı hukuk düzeni II. Mahmut'tan başlayarak bazı düzenlemeler yapılmış olmasına karşın çoğunluğuyla dinsel kurallara dayalı bir anlayışla örülmüştür. Bu dinsel hukuku oluşturan ana kaynaklar ise "Kur'an", "Hadis", "Kıyası Fukaha", "İcmai Ümmet"tir. Bunların yanında dinsel kurallara aykırı olmayan "Örfi Hukuk" da yer alır. Bu kurallar çağdaşlaşmaya yönelen bir toplumun gereksinmelerine uymadığı gibi kişiler arasında cins, mezhep farklılığı nedeniyle ayrıcalıklar yaratır. Osmanlı hukuk düzeninin bir başka ayrıcalığı da yabancı uyruklulara, Müslüman olmayanlara tanınan yargısal haklardır. Bunlar da çağdaş yasalarla kaldırılmıştır.

Bu karışıklığı önlemek, hukukta birliği, laikliği, toplum yaşamında yasal eşitliği sağlamak ve toplumun gereksinmelerini çağdaş yasalarla karşılayabilmek için 17 Şubat 1926'dan başlayarak 24 Nisan 1929'a kadar bir dizi çağdaş yasa, Türk Medeni Kanunu, Türk Borçlar

Kanunu, Ticaret Kanunu, İcra İflas Kanunu, Hukuk ve Ceza Muhakemeleri Kanunu çıkarılmış; Ankara Hukuk Mektebi (bugünkü Ankara Hukuk Fakültesi) açılmış, bu çağdaş yasaları uygulayacak yeni hukukçuların yetiştirilmesine başlanılmıştır.

Devrimin başlangıç yıllarının birlik sağlamaya yönelik öbür atılımları arasında takvim, ağırlık, uzunluk ve zaman ölçüleriyle ilgili kararlar, toplumdaki Hicret Yılı, Ortodoks Yılı, Gregorien Yılı, Miladi Yıl'a bağlı çeşitli takvimlerin; "alaturka saat"; "alafranga saat" gibi değişik saatlerin; arşın, endaze, kulaç gibi karışık uzunluk ve dirhem, okka, kile gibi birbirine zıt ağırlık ölçülerinin kullanılmasına son vermiş; takvimde Milâdi yıl ile zamanda 24 saatlik gün, uzunluk ölçüsünde metre, ağırlık ölçüsünde de kilo düzenlemesine geçilmiştir. Bu değişiklikler birimlerde birlik sağladığı kadar, ait olduğu konularda da ülke düzeyinde eşit bir uygulama yaratmıştır.

Atatürk Devrimi'nde Cumhuriyet'ten sonraki ilk dokuz yılda uygulamaya konulan ve ekinde ulusallaşma ve laikleşmeye, böylece de ulusal birliği güçlendirmeye yönelik etkili devrimci atılımları yeni Türk alfabesi, Türk Tarih ve Türk Dil Kurumları, Millet Mektepleri ve Halkevleri'nin açılışı izlemiştir.

Tüm yenileşme çabalarında, geleneksel toplumlardan çağdaş toplumlara geçişte ulusallaşma, ulusal devlet kurma, ulusal bir siyasa izleme, ulusal bir ekin yaratma ve bunu halka yayma temel amaçlardan biri olmuştur. Yenileşmenin, değişimin, çağdaşlaşmanın bu temel aşaması, Atatürk Devrimi'nin ulusçu, halkçı, laik, cumhuriyetçi içeriğiyle girilen her eylemde göz önünde tutulmuştur.

Her yeni devlet, her devrim kendine özgü siyasal, ulusal ekini getirmek, bunu geliştirmek; siyasal, ekinel

toplumsallaşma yöntemiyle bu ekinin tüm toplumca benimsenmesine çalışmak zorundadır. Bu zorunluluk, kurulan yeni devletin gerçekleştirilmek istenen devrimin, uygulanan yeni düzenin bir yaşam biçimi olarak tüm ulusça, halk katlarınca içtenlikle benimsenmesi gerekmesinden doğmaktadır.

Öğrenilmesi kolay yeni Türk alfabesinin kabulü; ulusal okullarının açılması; her Türk çocuğunun kesin olarak Türk ilkokulunda öğrenim görmesi zorunluluğu, yazı ve konuşma dilinin herkesçe anlaşılır olmasını sağlamak için dilde Türkçeleşme çabasının yoğunlaştırılıp yaygınlaştırılması; ulusal tarih kaynaklarının araştırılıp Türk tarihinin aydınlığa çıkarılması; halkın eğitimi, ekinel gelişimini sağlamak için Halkevleri'nin kurulması ve sonunda "Türk İnkılap (Devrim) Tarihi Enstitüsü"nün kurularak tüm yükseköğrenim kurumlarında Türk Devrim Tarihi derslerinin zorunlu hale getirilmesi; hem ulus oluşturulmasını sağlamak, hem devrimin amaçlarını gerçekleştirmek, hem de bu devrimin "yasallık"ını yaratmak için başlatılmış, uygulanmış, sürdürülmüş atılımlardır.

Bir devlet, bir toplum için en önemli öğelerden biri, dil birliğinin sağlanması, o toplumda herkesin aynı dille konuşup yazması ve bu dilin ulusun tüm bireylerince anlaşılır olmasıdır. Bir ulusun, budunsal bir topluluğun çeşitli nedenlerle tarih olayları içinde birbirinden uzak düşmesi, parçalanması, yeryüzünün şurasına burasına dağılması; bu dağılma, çözülme, parçalanma, ayrı düşmelerden ötürü her bölümünün çeşitli etkilemeler sonucu dillerinin büyük farklılıklar göstermesi doğaldır. Fakat bir ülke üzerinde yaşayan, iç içe bulunan, aynı yazgıyı paylaşan, aynı havayı soluyan, aynı devletin bireyleri olan bir ulusun kişilerinin ayrı dille, sözcük-

lerle konuşmaları, yazmaları, birbirlerinin söyleyip yazdıklarını anlamamaları ve bu durumun sürüp gitmesi çağdaş toplumların kabul edeceği bir olgu değildir.

Türklerin İslâmiyeti kabulünden ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan sonra Arapça ve Farsça, devletin uygulamalarıyla giderek Türk dilini etkisi altına almıştır. Devlet yazışmalarında, okullarda, sarayda, medreselerde; okumuş-yazmış, saray ve devletle ilişkisi olan kesimlerde kullanılan dil hemen tümüyle Arapça, Farsça sözcüklerle doludur. Öyle ki Arap-Fars karışımı bir "Osmanlıca"dan söz edilmektedir. Bu gelişmeye ayak uydurmayan, uyduramayan kesim halktır. Halk kesiminde de bu başıboşluktan, bu karışıklıktan, bu umursamazlıktan dolayı yer yer, bölge bölge bozulmuş sözcüklerle konuşulmaktadır. Fakat büyük kitlenin anlaşma dili, konuşma dili Türkçe'dir. Her dilin kendi özelliklerinden doğan bir alfabesi olmak gerekir. Arap alfabesi, Arapça'nın yapısına özgü seslerden doğmuş, bu sesleri yansıtacak, Arapların anlaşmasını sağlayacak ölçüde biçimlenmiştir. Türk dilinin yapısı, çok sesliliğe dayanan özdedir. Türkçe'nin bu çoksesliliğine, bu seslerin kısalığına karşın Arapça, dolayısıyla Arap alfabesi az sesli, sesler ise kısa ve uzun niteliktedir. Bu nedenlerle Türkçe'yi Arap harfleriyle yazıp Arap harfleriyle öğretmek çok güçtür. Arap alfabesinin bir başka özelliği pek çok harf ve sözcüğün başında, ortasında, sonunda değişik biçimlerde yazılmasıdır. Türkçe'deki bir sessiz harfin Arapça'nın hangi tür benzer sessiz harfi ile karşılanacağı da bir başka sorundur. Bu yüzden karmakarışık bir yazı dili doğmuş, bunu çok küçük bir azınlık öğrenebilmiştir. Bu karışıklıklar Arapça'nın Kur'an dili olmasından, bu dilin, bu alfabenin dışındaki yazı ve alfabelerin "kâfir" işi olacağı bağnazlığından ileri gelmiştir. Açıkça

görüldüğü gibi dildeki bu karışıklık, yazıdaki bu keşme-keş, dinin dili etkisi altına almasının doğal sonucudur. Atatürk Devrimi'nin laikleşme süreci 1928'de, daha önceki yıllarda tartışılan bu konuyu sona erdirmiş, Türk dilinin yapısına uygun Latin kökenli yeni bir alfabenin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır.

Önce 28 Mayıs 1928'de uluslararası rakamlar kabul edilmiş, 3 Kasım 1928'de de "Türk Harfleri Hakkındaki Kanun" çıkarılarak yürürlüğe konmuş; liselerden Arapça ve Farsça dersleri kaldırılmıştır. 1 Ocak 1928'de "Millet Mektepleri" (Ulus Okulları) açılmış, başta bu okulların "başmuallim" (başöğretmen)'i Mustafa Kemal olmak üzere yeni alfabeyi öğrenen herkes köyde, kentte bütün olanakları kullanarak bu okullarda kadın erkek, genç yaşlı tüm yurttaşlara okuyup yazmayı öğretmeye koyulmuştur. Gazeteler Türk alfabesiyle yayımlanmaya başlamış; Mustafa Kemal'in en yakın arkadaşlarının bile kuşku ile karşıladığı bu güçlü atılım, devrimin büyük önderinin direnci ve itişisi sonucu kısa sürede okuma yazma bilenlerin artmasıyla sonuçlanmıştır.

Osmanlı dönemi boyunca Türkler, ulusal bir tarih anlayışı ve öğretiminden yoksun bırakılmıştır. İmparatorluk boyunca tarih deyince okunan, bilinen, ezberlenen İslâm tarihi olmuş, Türk tarihi unutulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun başlangıcından Cumhuriyet'e değin süren dönemde tarihle ilgili üç görüş ve uygulama sürdürülmüştür. İmparatorluğun başlangıcından Tanzimat'a kadarki dönemde İslâm tarihi üzerinde durulmuş, bu tarih en ince ayrıntılarına kadar okutulmuş, belletilmiş ve toplumun okuyabilen kesimi İslâmın ve İslâm tarihinin bilgileriyle koşullandırılmıştır. İkinci uygulama Tanzimat'la Birinci Meşrutiyet arası yıllarda sürdürülmüş, medreselerin yanında kurulan yeni bazı okullarda Türk

tarihi üzerinde de durulmuştur. Fakat bu dönemde İslâm tarihiyle birlikte yalnız yeni okullarda okutulan tarih, bütünüyle Türk tarihi değil, Osmanlı Devleti'nin, daha açık bir deyimle Osmanlı Hanedanı'nın tarihi olmuştur. Bu da bilimsel olmaktan uzak "Vakanüvis"çilik anlayışı içinde sürdürülmüş, tarih biliminin gerektirdiği anlayıştan, içerikten yoksun kalmıştır. Üçüncü uygulama, artık başlangıcından bu yana Türk tarihinin bilinmesi, öğretilmesi, araştırılması gereğinin duyulduğu, Birinci Meşrutiyet sonrası çalışmalarla başlar. Batı'da okuyan bazı düşünürlerin gelişen ulusçuluk akımları karşısında Türklerin de gerçek bir tarihi olduğunu savunmaları, bu konuda çalışmalara, yayınlara girişmeleri, Türk tarihi ile ilgili yabancı yazarların kitaplarından esinlenerek tarih kitapları hazırlamaları bu dönemin uygulamaları arasındadır. Fakat bu çalışmalarda da gerçek bir ulusal tarih bilincine ulaşılamamış, Türk tarihinin derinliklerine ulus bilinci içinde eğilme olanağı bulunamamıştır.

Tarih, bir ulusun geçmişi, bugünü ve yarını için en önemli dayanaklardan biridir. Uluslaşmamış, ulus olmamış toplulukların tarih yaratmak için çaba gösterdikleri, kendilerini bir geçmişe bağlamak istedikleri bir çağda Türkler gibi dünyanın en eski, en köklü uluslarından birinin, Anadolu'da uygarlıklar yaratmış bir halkın gerçek tarihini bilmemesi, bu tarihi özel amaç güden yabancıların tanımlamalarına, belirlemelerine bırakması, Cumhuriyet yönetiminin kabul edeceği bir durum değildi. Bunun için sürekli araştırmalar, bilimsel çalışmalar yapmak ve sonuçları yazılar, kitaplar halinde yayımlamak amacıyla 15 Nisan 1931'de "Türk Tarihi Tetkik Heyeti", bugünkü adıyla "Türk Tarih Kurumu" kurulmuştur. Mustafa Kemal'in isteği ile kurulan ve bugün "Atatürk'ün vasiyeti" uyarınca Türkiye İş Ban-

kası'ndaki kişisel ortaklığından sağlanan gelirin yüzde ellisiyle çalışmalarını sürdüren Türk Tarih Kurumu, gerçekten Türk tarihini karanlıktan aydınlığa kavuşturan pek çok yayının, bilginin ortaya çıkmasına, bunların uluslararası bilim kuruluşlarınca da benimsenmesine önayak olmuştur. Atatürk'ün bankadaki ortaklığından sağlanan gelirin öbür yüzde ellisi ise Mustafa Kemal'in Türk dilinin arılaştırılması, özbenliğine kavuşturulması amacıyla kurduğu Türk Dil Kurumu'na verilerek, bu kurumun çalışmalarında kullanılmıştır.

Mustafa Kemal'in Türk tarihi ve bu tarihin öğrenilmesi ile ilgili istek ve uyarısı, tarih çalışmalarında tarihçiler için de, yeni kuşaklar için de unutulmaması gereken sözlerdir: “Büyük devlet kuran atalarımız büyük ve kapsamlı uygarlıklara sahip olmuştur. Bunu aramak, incelemek Türklüğe, dünyaya bildirmek bizler için bir borçtur. Türk çocuğu atalarını tanıdıkça, daha büyük işler yapmak için kendinde güç bulacaktır. Her şeyden önce, kendinizin dikkatle, özenle seçeceğiniz belgelere dayanınız. Bu belgeler üzerinde yapacağınız incelemelerde her şeyden ve herkesten önce kendi karar verme yeteneğinizi ve ulusal süzgeci kullanınız. Biz daima gerçeği arayan ve buldukça, bulduğumuza inandıkça onu açıklama yürekliliğini gösteren adamlarız”.⁸⁹

19 Şubat 1932'de kurulan “Halkevleri”, Atatürk Devrimi'nin, bu devrimle başlatılan ulusal ekin yaratma çabalarının, bu ekini yayma girişimlerinin halka açılan kapıları; ekini tüm içeriği ve alanlarıyla geniş kitlelere benimsetme; bu çabada kadın erkek, yaşlı genç tüm yurttaşları görevli kılma, çalışmaya itme, ekin sel çalışma ve girişimlere katılmalarını sağlama merkezleridir. Kent-

⁸⁹ İslâm Ansiklopedisi, “Atatürk” maddesi; Cilt I, s. 787.

lerde “Halkevi”, kasaba ve köylerde “Halkodası” adıyla sürdürülen bu çalışmalarda tarih, dil, tüm güzel sanatlar, halkbilim, köy araştırmaları, incelemeleri, uygulamaları sürdürülmüş, dergiler yayımlanmış; halkevleri, kendi bölgelerinde birer eylemsel ekin merkezleri haline dönüşmüştür. Halkevlerinin hemen tümüne kitaplıklar açılmış, buralarda gençlerin okuyup yetişmesi, bilgi edinmesi sağlanmıştır. Halkevleri ve odaları bu ekin sel işlevinin yanında okuyup yazma bilmeyen halkın açılan kurslarda yetişmesini, okuyup yazmayı öğrenmesini de sağlayan kuruluşlar olmuştur.

Halkevleri ve odaları, çalışmalarını 8 Ağustos 1951’e değin sürdürmüş, bu tarihte Türkiye Büyük Millet Meclisi’nce kabul edilen ve 11 Ağustos 1951 tarihinde yürürlüğe giren 5830 sayılı yasa ile kapatılmıştır. Bu yasa ile kapatılan halkevi 478, halkodası ise 4322’dir.

Osmanlı döneminin son yıllarında bazı aydınlarca başlatılan öz Türkçe’ye yönelik çabaları, Türk dilinin yabancı, özellikle Arapça-Farsça sözcüklerden arıtılması, devlet yazışmalarının, okullardaki öğretimin halkın anlayabileceği Türkçe ile yapılması, Arapça-Farsça karışımı Osmanlıca’nın yerine “kaba Türkçe” olarak adlandırılan asıl Türkçe’nin geliştirilmesi, Cumhuriyet’le birlikte bir devlet siyasası olarak ele alınmıştır.

Türk Dil Kurumu 12 Temmuz 1932’de kurulmuş, 26 Eylül 1932’de ilk Dil Kurultayı toplanarak dil üzerinde yapılacak çalışmalar bir izlenceye bağlanmıştır.

Dilde Türkçe’ye dönüş, Türk dilini geliştirme, özbenliğine kavuşturma atılımı Türk devriminin ulusçu, halkçı, laik ve devrimci ilkelerinin gereğidir.

Dilde Türkçe’ye dönüşün doğal sonucu olarak Türkçe ezan, Türkçe hutbe uygulaması yıllarca sürdürülmüş, 1950’den sonra yeniden Arapça ezana dönülmüştür.

2. OTORİTEYİ KURMAYA YÖNELİK ATILIMLAR

Atatürk Devrimi atılımlarının birlik sağlamaya yönelik uygulamalarının bir bölümü aynı zamanda çağdaşlaşma eyleminin otorite sorunuyla da ilgilidir. Önceki kesimde incelenen hilafetin kaldırılması, eğitimde birlik, 1924 Anayasası, tekke, zaviye ve türbelerin yasaklanması, çağdaş yasaların çıkarılması, Anayasa'nın laikleştirilmesi, ulusal birlik yaratma, uluslaşma uygulamaları gibi atılımlar; uluslaşmağa, ulusal birliğe katkıları oranında sistemin otorite sorununa da çözüm getirmektedir. Halife dinsel bir otoritedir; fakat laik, çağdaş toplum siyasal otoritenin yanında bir ikinci dinsel otoriteyi reddeder. Etkin, güçlü bir siyasal sistemde din gibi yaşayan toplumsal bir kurumun başında, gücünü dinden, ümmetten alan, İslâm inancı içinde etkisi ve görev alanı ülke sınırları dışına da taşan güçlü bir otoritenin bulunması siyasal otoriteyi sarsar, etkinliğini azaltır, otorite çatışmasına yol açar. Otorite çatışması etkin, güçlü siyasal bir otoriteye gereksinimi olan çağdaşlaşma eylemini durağanlaştırır, dahası devrimin yozlaşmasına ya da karşı bir devrimle bastırılmasına olanak sağlar. İran, Pakistan örneklerinde görülen çatışmaların nedenleri arasında dinsel otoritelerin etkisi yadsınamaz.

Bunun gibi, Halife'nin dışında daha az etkin, dinsel, mezhepsel, tarikat kökenli dağınık, fakat geleneksel toplum içinde yaşayan, dindaşlarına, mezheptaşlarına, "tarikat ehli"ne yön veren, onları eğiten, törenlerinde onlara başkanlık eden, töresel hukuk dağıtan, ceza kesen, ödüllendiren, para ya da ürün toplayan, tekkede, dergâhta, zaviyede ocak kaynatan, aş pişirip dağıtan, türbelerde, yatırlarda "sahip"lik yapan, bunun karşılı-

ğında “adak”lar alan çelebiler, şeyhler, postnişinler, dervişler, dedeler, babalar, nakipler, emirler, tarikat halifeleri, mollalar vardır. Çevrelerinde, inançlarını paylaşanlar arasında etkinliğe sahip olan bu kişiler siyasal otoritenin, çağdaşlaşma eyleminin karşıt güçleridir. Güçlerini hem inançlarından, hem yandaşlarından, hem de sağladıkları ekonomik olanaklardan alırlar. Tüm bu nedenlerle siyasal otoritenin kurulabilmesi, siyasal kurumlaşmanın sağlanabilmesi için, aynı zamanda yoksul halkın inancından dolayı sömürülmesini önlemek için tekke, zaviye ve türbeler kaldırılmış, siyasal otoritenin bu engelleri de aşılmıştır.

Atatürk Devrimi, halkçılık ilkesinin de doğal sonucu olarak ailelere, aşiretlere, bey, paşa, paşazade, hacı, hafız, molla, hazret sanlarıyla tanınıp anılan ve çevrelerinde oldukça etkinliği olanlara ayrıcalık tanımaz. Bu, halkçılığın, eşitliğin gereği olduğu kadar otorite sorununun da konusudur. Yakın çevresel otorite odakları olan bu sanların çağdaş siyasal sistem içinde yeri yoktur. Onun için soyadı yasası çıkarılmış, herkesin adı ve soyadı ile anılması, tanıtılması, çağırılması öngörülmüştür. Bu uygulama aynı zamanda ad benzerliklerinden doğan karışıklıkları, haksızlıkları da gidermeye olanak sağlamıştır.

3. EŞİTLİĞİ GERÇEKLEŞTİRMEYE YÖNELİK ATILIMLAR

Her devrimin aşılması en güç sorunu eşitlik konusudur. Saltanat, hilafet, tekke, zaviye, türbe, geleneksel-dinsel otorite odakları ve sanlar kaldırılıp yasaklanabilir; kişiye yasalarla birtakım haklar sağlanabilir; yasa önünde herkesin eşit olduğu belirlenebilir; fakat tüm bu çağ-

daş uygulamalara karşın eğer bir toplumda kişi ekonomik yönden bağımsızlaştırılıp, mutlu ve özgür bir yurttaş düzeyine ulaştırılamazsa, haklar ekonomik içerikle güçlendirilemezse, o sistemde birlik sorunu da, otorite sorunu da bütünüyle aşılmış olmaz. Her geleneksel toplumdaki toplumsal, dinsel otorite odakları kadar ve belki de onlardan da çok etkinliği olan ekonomik otorite odakları vardır. Bunlar, kişileri-yurttaş yoksulluğu nedeniyle kendisine ve çevresine bağımlı kılar.

Çağdaş toplumda devletin zenginliği kadar, kişinin zenginliği, mutluluğu da önemlidir. Geleneksellikten çağdaşlaşmaya yönelen ülke ise yoksul ülkedir. Ekonomik büyümeyi, kalkınmayı, hızla sağlayacak olanaklardan yoksundur. Bunun için de bütün çağdaşlaşma çabasındaki toplumların en büyük sorunu kalkınmak; ekonomik büyümeden sağladığı geliri vergi düzenlemeleri, ücret-fiyat siyasalarıyla adaletli ölçülerle kişiler arasında paylaştırarak eşitliği sağlamaktır. Sorunların en güçlü bu olduğu içindir ki, hemen çoğu geri kalmışlıktan kurtulma çabasında eşitlik sorunu siyasal sorunlardan sonraya kalır. Bunu sağlamak, bu sorunu aşmak uzun süreli, etkin bir çabayı gerekli kılar.

Atatürk Devrimi'nin toplum ve devlet yaşamına uygulanmasında bu sorun birlik ve otorite aşamalarından sonra ele alınmıştır. Gerçi 1924 Anayasası ve öbür çağdaş yasalar; ölçülerde değişiklik; geleneksel sanların, tekke zaviye ve türbelerin kaldırılışı ve kadın haklarıyla ilgili yasa aynı zamanda eşitlik sorunuyla da ilgili konulardır; fakat bunların hemen tümü kişinin ekonomik yaşamına katkı sağlayacak uygulamaların dışındadır.

Devrim'in ekonomik içerikteki atılımlarının ilki, imparatorluk döneminden kalan ve yoksul köylüyü ezen "aşar"ın kaldırılmasıdır. Bunu izleyen yıllarda özellik-

le ulusal eğitimdeki parasız öğrenim; yabancıların iye-liğindeki demiryollarının, liman ve eklerinin, maden işletmelerinin, elektrik, su, tramvay şirketlerinin, tütün işletmesinin satın alınması; kabotaj hakkına sahip çıkmak; sanayii özendiren yasanın kabulü; ulus okullarının, köy okullarının yaygınlaştırılması; çalışma yaşamını düzenleyen 1936 tarihli “İş Kanunu”nun çıkarılması; imparatorluk toplumunun yaygın hastalığı sıtma, frengi gibi hastalıklarla savaşım; sağlık kuruluşlarının ülkeye yayılması; tarım satış ve kredi kooperatifleri örgütünün kurularak çiftçiye kredi olanaklarının sağlanması; karayolu, köprü yapımları; sulama ve tarımda verimi artırıcı araç-gereçleri edindirme ve geliştirme gibi çalışmalar, ekonomik içerikli ve yoksul halka dönük uygulamalardır. Fakat bu konuda en büyük ve güçlü atılım 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı’ndan sonra 1933’te uygulamasına başlanan ve 1938’e kadar süren ilk beş yıllık sanayi planıdır. Bu uygulama, devrimin devletçilik ilkesinin somut ve başarılı ilk büyük örneğidir. Bu uygulama Atatürk Devrim Modeli’nin güdümlü ekonomi siyasasının özelliklerini taşır.

Kuşkusuz eşitlik sorununun temel konusu olan ekonomik büyüme, bir yatırım ve anamal konusudur. Fakat bununla birlikte kalkınmanın yeterli, bilgili, deneyimli bir teknik kadroya ve çağdaş teknolojiye de gereksinimi vardır. Geri kalmış toplumlar gelirden ve tutum olanağından yoksun olduğu kadar teknik kadrodan ve çağdaş teknolojiye de yoksundur. Cumhuriyet Türkiye’si’nin başlangıç yıllarındaki teknik kadro ve teknoloji yetersizliği kalkınma çabalarının geciktirilmesinin nedenleri arasındadır.

Devrimin önderi Atatürk’ün yaşamı boyunca sürekli üzerinde durduğu ve fakat uygulamaya koyma olana-

ğı bulamadığı, günümüzde bile çözülemeyen konu toprak reformüdür.

Ulusal çağdaşlaşma eylemi, bu sorunların dışında Atatürk döneminde dört önemli sorunla daha karşılaşmıştır. Bunlardan ilki, 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması; kuruluşu izleyen günlerde bu girişimin bir karşı devrim eylemine dönüşmesi nedeniyle partinin kapatılarak, özgürlükleri kısıtlayıcı, sınırlayıcı yasa (Takriri Sükûn Kanunu) nın çıkarılması; ikincisi, Doğu'da ulusal birliği parçalamaya yönelik bundusal ve dış destekli Şeyh Sait Ayaklanması'dır. Ayaklanma bastırılmış; fakat devrim 1930'da üçüncü bir sorunla karşılaşmış; yeni bir kararla Serbest Cumhuriyetçi Parti kurulmuş, karşı devrim özlemlilerinin ortaya çıkmasına olanak sağlaması sonucu kurucularınca kapatılmış; bu girişim de dördüncü sorunu, Menemen Olayı'nı yaratmıştır. Bu olay da bastırılmış fakat bu örnekler çokpartili yaşama geçişin yeniden ertelenmesine yol açmıştır.

4. ATATÜRK'TEN SONRAKİ DÖNEMİN ÖZELLİKLERİ

Ulusal çağdaşlaşma sürecinin Atatürk'ten, 10 Kasım 1938'den sonraki döneminin ilk yedi yılı II. Dünya Savaşı'nın çalkantıları, etkileriyle geçmiştir. Bu dönemde gerçi devlet savaş dışında kalmış, fakat savaş ülke ekonomisini etkilemiş, II. Sanayi Planı'nın uygulamaya konmasını engellemiş, yatırımlar büyük ölçüde durmuştur.

Bu dönemin 1950'ye kadar süren yıllarında çağdaşlaşma atılımları yönünden olumlu-olumsuz girişimler vardır. Üretime dönük öğretime yönelinmiş; Köy Enstitüleri bu yıllarda kurulmuş; ilköğretimde yaygın bir

gelişme sağlanmıştır. Dönemin eşitliğe yönelik bir büyük adımı 1945'te çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Yasası; ikinci büyük adımı çokpartili yaşama geçiş; üçüncü ve çok önemli bir adımı ise 27 Mayıs 1960 ordu eyleminin sonucu, çoğulcu bir siyasal düzeni, kişinin ekonomik, toplumsal, siyasal haklarına işlerlik ve içerik kazandırmayı öngören 1961 Anayasası'nın yürürlüğe konması olmuştur.

Gerçekte Türk devriminin önderi Mustafa Kemal Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de ölümünden günümüze değin sürüp gelen ve bir bölümüyle henüz tarihsel nitelik kazanmamış, güncelliğini yitirmemiş olaylar içinde ele alınması gereken önemli gelişmeler, bu gelişmeler içinde de devrimi olumlu-olumsuz yönde etkileyen olgular vardır.

Üretime dönük eğitime geçilmiş, Köy Enstitüleri kurularak eğitimin yaygınlaştırılmasına girişilmiş, fakat bu devrimci atılım çokpartili siyasal yaşamda etkinliğini kaybetmiştir. Çiftçiyi Topraklandırma Yasası çıkarılmış, bununla toprak dağılımındaki adaletsizlikler giderilmek istenmiş, fakat bu yasa bütünüyle ne uygulanabilmiş, ne de toprak reformu gerçekleştirilmiştir. Devrimin ulus oluşturmaya, ekinin ulusallaştırılmasında yardımcı işlev üstlenen halkevleri, bir siyasal partinin denetiminden alınarak ulusal devlet kuruluşu biçiminde sürdürülmesi gerekirken kapatılmış, bu kuruluşa çoğulcu düzenin isterlerine yanıt verecek işlerlik kazandırılmamıştır.

Ulusal bir ekonomi yerine dışa bağımlı, Batı anamalcılığının etki ve denetiminde bir ekonomi ve sanayinin kurulmasına, bu bağımlılıkla genişlemesine olanak sağlanmış; böylece ülke ekonomisi yeni sömürgeciliğe açılmıştır.

Laik eğitimi güçlendirici, laik bir toplum yaratıcı atılımlar büyük ölçüde unutulmuş; dinsel eğitim, laik öğretim kurumlarını ve toplumu etkileyecek, denetimi altına alacak olanaklara kavuşturulmuş; dinsel eğitim kuruluşları hem nicelik, hem nitelik yönünden ülke çapında örgütleştirilmiştir.

Bu gelişmeler, çoğulcu siyasi düzene geçişten sonra devrimci önder kadro ve yöneticilerin yerini, tutucu ve geleneksel yapıyla, bu yapının güç odaklarıyla özdeşleşmiş yöneticilerin almalarından ve siyasi karar oluşturmada görev üstlenmelerinden doğmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın zorunlu olarak ara verdiği merkezi planlamaya dayalı ekonomik kalkınma ve sanayileşme yerine devletin desteğinde güçlenen, güçlendikçe de devletin ekonomik girişimlerini zayıflatan bir kalkınma yöntemi benimsenmiştir.

Atatürk'ün "halk devleti" kavramı ve "Halkçılık" ilkesi unutulmuş, anamalcı bir güçlenmeye olanak sağlanmış.

Halbuki çağdaşlaşmada ulusal birliğin sağlanmasından, otoritenin kurulmasından sonra en önemli konu hem ulusal birliğin, hem de otoritenin sürekliliğinin vazgeçilmez sorunu ve koşulu olan eşitliğin sağlanmasıdır.

Eşitliğin içeriğinde şu önemli öğeler vardır: a) Siyasal katılma; kişinin uyruk durumundan etken yurttaş durumuna gelmesi; b) Yasalarla eşitliği sağlama; herkesi olanaklardan adalet ölçüleri içinde yararlandırma; c) Kişilerin belirli yerlere gelmelerini, belirli yerlere atanmalarını yetenekleriyle orantılı kılma.

Siyasal sistemin alabilirliğiyle ilgili olarak şu özellikler gözden geçirilmelidir: a) Siyasal sistemin ne oranda istekleri karşılayabildiği; çözüm getirebildiği ve sonuç alabildiği üzerinde önemle durulması gereken bir konu-

dur; b) ayrıca, alabilirlikten söz ederken bu sistemin ne oranda tüm toplumu ve ekonomiyi etkilediğini hesaba katmak gerekliliği vardır; c) etkenlik, uygulamada başarı, siyasal sistemin alabilirliğinin değerlendirilmesi konusunda önemli bir ölçüdür. Bütün bu özelliklerin yanı sıra yönetimde ussallık, laik düşüncenin varlığı ve siyasanın düzenlenmesinde laik kararların egemenliği, siyasal sistemin alabilirliğini olumlu yönde etkileyen konulardır. Konuyu temeline indirgemek istersek, hükümetin üstlendiği işlerin kapsamı, ne kadar çok iş yapabildiği, yapılan işlerin bir bütünlük içinde yürütülmesi ve uygulamada etkenliği ve başarısı, siyasal sistemin alabilirliğinin değerlendirilmesinde en önemli ölçülerdir.

Kurumsal farklılaşmaya ve uzmanlaşmaya gidilmesi, fakat bütün bu farklılaşmanın ve uzmanlaşmanın bir bütünlük içinde yürütülmesi de çağdaş toplum olmanın bir ölçütüdür. Ancak, yalnız bu konuda değil, çağdaşlaşmayla ilgili öbür bazı konularla ilgili olan şu özelliği de göz önünde tutmak gerekir: Tarihsel, toplumsal, ekinel ve yapısal farklılıklar ve çözülmesi gereken konu veya konuların karmaşıklığı nedeniyle, kimi kez ne kadar uğraşılırsa uğraşılsın, sonuç alınması gecikebilir. Çağdaşlaşan bir toplumda pek çok kurumsal değişme gözlemlenebilir. Ancak toplumsal değişme ne kadar özenle planlanırsa planlansın, bazı kurumsal değişmeler daha çabuk gerçekleşir, bazıları ise sürekli olarak gecikir.⁹⁰

Çağdaş Türkiye’de ortaya çıkan huzursuzluğun temel bir nedeni de siyasal sistemin eşitlik sağlama doğ-

⁹⁰ Neil, J. Smelser, “The Modernization of Social Relations”, (“Toplumsal İlişkilerin Çağdaşlaşması”), *Modernization: The Dynamics of Growth*, y.a.g.y., 111-112.

rultusunda gelen istekleri yeterince karşılayamamasıdır. Kuşkusuz, Atatürk döneminde bu konuda bir ölçüde rahatlık olduğu gerçeğini düşünürken böyle hızlı ve yaygın istek durumunun henüz gündeme gelmemiş olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir; ayrıca uzmanlaşma, yetenek ve bilgi birikimi gerektirdiğinden, eşitlik ilkesiyle uygulamada çelişki halindedir. Ancak bu da çağdaşlaşma akımının doğal bir durumu olarak değerlendirilmelidir.

Atatürk döneminde çağdaşlaşma atılımları sürerken henüz toplumdan, halktan, kitleden gelen örgüt istekleri belirgin, yaygın değildi. Halk henüz bir siyasal bilinçlenmeye kavuşmamıştı. Bu nedenlerle önder kadro, devrim atılımlarına girerken halktan gelen geniş kapsamlı isteklerin baskısıyla karşılaşmıyordu. Halk yararına pek çok atılımlar yapılmışsa da belirtilen bu nedenlerle oldukça bağımsız hareket etme olanakları da vardı. Ancak, özellikle 1930'lu yıllardan sonra Atatürk ve onun devrimci kadrosunun temelde kendi gücümüze dayanan, yeni bağımlılıklar yaratmayan bir ekonomik kalkınma planı uygulamasına giriştiği ve eşitlik doğrultusunda anlamlı adımların atıldığı da bir gerçektir.

Devrimin Atatürk sonrası dönemindeki özetlenen bu gelişmeler devrim bilincinin zayıflamasına, giderek sönmesine, devrimci atılımların unutulmasına, pek çoğunun da ortadan kaldırılmasına yol açmıştır.

Atatürk Devrimi, devrimin önderinin dilinde “Doğu'nun mazlum ulusları”nın uyanışına, sömürge durumundan kurtularak bağımsızlaşmalarına örnek olacaktır. Atatürk Devrimi bu uluslar ve toplumlar için bir çağrı, bir önermedir. Fakat pek çok bağımsızlaşma eylemi, 1950 sonrasının dış siyasasında sömürgecilere karşı “âsilik” olarak nitelendirilmiştir. Türkiye'nin “Üçün-

cü Dünya” olarak adlandırılan bağımsızlığına yeni kavuşmuş ülkelerden, özellikle 1950’li yıllarda, kopukluğunun temelinde, Atatürkçü dış siyasadan uzaklaşma, anamalcı, yayılmacı devletlerin siyasalarına bağlanma yatar.

VI

ATATÜRKÇÜ İDEOLOJİ VE
İLKELERİ

İdeoloji, ulusçuluk ve teknoloji ulusiçi ve uluslararası ilişkileri etkileyen, ona yön veren dinamik öğelerdir. Atatürkçülük, Kurtuluş Savaşı'yla birlikte doğan ve Cumhuriyet döneminde geliştirilen ve Türk ulusal siyasal sistemini güçlendiren, pekiştiren bir ideolojidir.

Kurtuluş Savaşı'nın başarılı sonucunda, bağımsız, yeni Türk Devleti doğmuş, ulusun kayıtsız koşulsuz egemenliği bu yeni ulusal siyasal sistemin dayandığı temel kaynaklardan birini oluşturmuştur.

Çeşitli alanlarda önemli devrim atılımları yapılmıştır. Bunlardan Saltanat'ın kaldırılması, Ankara'nın başkent olması, Cumhuriyetin ilânı, yeni bir anayasanın hazırlanması ve TBMM'nin ulus egemenliğini temsile yetkili tek kuruluş olarak benimsenmesi, devletin “otomite”sini pekiştiren atılımlardır. Bu devrim atılımları gerçekleştirilirken bir yıldırı düzeni kurulmamıştır. Bu, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur.

Atatürkçülük, kapalı siyasal ideolojilerdeki, kapalı siyasal yönetim biçimlerindeki yıldırı eylemlerine dönük bir kalkınma modelini benimsememiştir. Atatürk Devrim Modeli yıldırı yöntemini reddeder. Özünde barışçıdır. Bu model mutlu bir azınlığın yararına işleyen sistemi, durağanlığı benimsemez. Atatürk Devrimi ve Atatürkçülük, bölücü, ayırıcı değil, birleştirici, bütünleştiricidir. Bir sınıfın üstünlüğüne değil bütün toplamsal kesimlerin, ulusun, ulus istencinin üstünlüğüne dayatılmak istenmiştir. Türk Devrimi, Atatürk'ün eylemidir.

Atatürkçülük de bu eylemin, bu Devrim'in düşünsel kaynağıdır.

Apter'e göre ideolojinin iki temel işlevi vardır: bunlardan biri toplumsaldır, toplumu birleştirmeye ve bütünleştirmeye yöneliktir; öteki ise bireyseldir, olgunlaşan ve çağdaşlaşan bireyin rol kişiliğinin düzenlenmesini sağlar. Bu her iki işlev birlikte "otorite"ye yasallık kazandırır. İdeolojiye siyasal önem kazandıran onun "otorite"yle olan ilişkisidir.⁹¹

Kalkınma aşamalarının başlangıçlarında hemen bütün toplumlar çeşitli ekin özelliklerinin yarattığı gerginliklerle karşı karşıyadırlar. Otorite'nin kurulması doğrultusunda bilinçli olarak kullanılan ideoloji, aynı zamanda böyle gerginliklerin olumsuz sonuçlarını da hafifletebilir. Böylece dayanışmayı sağlama işlevi görür. Aynı zamanda yarışma halindeki eski ve yeni toplumsallaştırma eğilimleri "kimlik" konusunu karmaşık hale getirirken, ideoloji daha çok "birlik" ve beraberlik yaratmak yönünde kullanılır.⁹² İdeoloji yeni bir siyasal ekinin yaratılmasında temel bir araç olabilir.

İdeolojilerin varlığı, "tabulaştırılma"sı, iktidara geçen kişi ya da grubun anlayışı ve çıkarları doğrultusunda yorumlanması, şimdilerde bile kişiyi çeşitli ülkelerde baskı altında tutabilmekte, özgür yaşama olanaklarını kısıtlamakta, üstelik zaman zaman yaşama hakkını da ortadan kaldırmaktadır. Özellikle 1946-1990 arasındaki yıllarda ideolojiler yabancı ülkelere zorla ya da dolaylı

⁹¹ David E. Apter, *Some Conceptual Approaches to the Study of Modernization*, y.a.g.y., s. 237.

⁹² y.a.g.y., s. 244. İdeoloji ve siyasetin kesiştiklerini, karşılıklı etkileşim içinde olduklarını inceleyen şu yapıta bkz.: Martin Seliger, *İdeology and Politics (İdeoloji ve Siyaset)*, New York: The Free Press, 1976.

yollarla “ihraç” edilmekte, böylelikle çeşitli ülkeler denetim altına alınabilmekte, en azından o ideolojileri benimseyen grupların sayısı ve güçleri oranında, ülkelerin iç siyasaları etkilenebilmektedir. Bazı ülkelerde ideoloji içte baskı, dışta yayılmacılık aracı olarak kullanılmış, bazı koşullarda hâlâ kullanılmaktadır. İdeolojiler zaman zaman tek yönde koşullandırma, gerektiğinde zorla inandırma, insanın ve toplumun özgürleşmesine engel bir siyasal ve ekin sel yayılmacılık aracı da yapılmaktadır. Bütün bunlara karşın bazı çok önemli değişiklikler ve gelişmeler de ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, dünyanın çeşitli ülkelerindeki ideolojik görüş ve eylemlerin artık tek bir merkez devletten yönetilme dönemi, ülkelerin çoğunluğu için önemli ölçüde sona ermiş görünmektedir. Yoksul ülkelerin görüşleri ve onlardaki düşün akımları ve eylemler yoğunlaşmaktadır. Kişi özgürlüğünün, yaşama ve mutlu olma hakkının, insanca bir yaşam düzeyine kavuşma özleminin, ideolojinin öngördüğü düzen uğruna araç olarak kullanılmasına karşı tepkiler artmıştır.

Batı’nın ideolojilerini örnek alan, onlardan etkilenen dünya, şimdilerde uluslaşma, bağımsızlaşma, demokratikleşme, çağdaşlaşma, kendine dönme, kendini bulma çabası içindeki ülkelerde ortaya çıkan çeşitli eylem ve akımlara tanık olmaktadır. Durağanlık dönemi sona ermektedir. Artık tekdüze ideolojiler, yaklaşımlar, “model”ler yerine yepyeni ilişki, görüş ve dayanışmalar doğmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler sömürü düzenine “artık yeter” demekte, diyebilmektedir. Kökleşik ve yeni kökleşik yöntemlerle, araç olarak kullanılan ideolojik yaklaşımlarla hegemonya kurma ve sürdürme istemleri dünyanın bugünkü koşulları içinde çoğu kez geçersiz kılınabilmekte ve zaman zaman ters tepen durumlar yaratabilmektedir. Uluslar ve yığınlar uyanmakta, “Maz-

lum Ülkeler” üzerine “güneş doğmaya” başlamış bulunmaktadır. Bu ülkelerin giriştikleri başlıca savaşım çağdaşlaşarak bağımsızlıklarını daha iyi koruyarak, ülkelerine mutlu bir yaşam getirecek düzene kavuşma doğrultusundadır. Özellikle, gelişmekte olan ülkeler söz konusu olduğunda çağdaşlaşma özlem ve kararlılığı bütün dünyayı etkileyen bir olgudur. Bu kararlılığı, bu özlemi eyleme dönüştüren, bu uğurda ilk başarılı kurtuluş savaşını veren, Atatürk’ün önderliğinde Türk ulusudur. Eylemin düşünsel yönü de Atatürkçülük’tür.

1. ÇAĞDAŞLAŞTIRICI İDEOLOJİ

Atatürkçülük, İslâmcı görüşler, yabancı ideolojiler ışığında çağdaşlaşmayı reddeder. Atatürkçülük, Türkiye’nin geleceğe yönelik amaçlarının odak noktasını oluşturmada “bağımsız bir değer” işlevi görür. Çağdaşlaşma aracı olarak da “bağımlı bir değer” işlevi üstlenir. Atatürkçülük, sürekli olarak eylemle koştur bir gelişme izlemiştir, eylemle ilişkili olduğundan bir çağdaşlaşma aracı olarak kullanılmıştır.

Atatürkçülük, “yurt” kurtarma eyleminden kaynaklanmıştır. Gelişimi ise iç yapının sorunlarını çözme, dış ilişkilere yön verme, değerler sistemi ve yaşamda kökten değişiklikler yapma doğrultusunda olmuştur. Karar alma sürecinde geleneksel değil, çağdaş ölçütler yer almıştır. Uşşuluk, ulusallık ve laiklik, Atatürkçülüğün başlıca özelliklerini oluşturmuştur.

Batı’nın olguculuk (*pozitivizm*) ve dayanışmacılık (*solidarizm*) akımları Atatürkçülüğü etkilemiştir. Öte yandan Atatürk, ulusların, toplumların, kişilerin bağımsızlığını, özgürlüğünü insan, toplum ve devlet yaşamının ayrılmaz, vazgeçilmez, tartışılmaz ana ögesi saymıştır. Bu

ana öğenin işlerliğe kavuşturulması için yeni bir ulusal model oluşturmak istemiştir. Oluşturulmak istenen bu “model” de, kalkınma, gelişme, çağdaşlaşma biçiminde ulusal çıkar, toplum yararı kişi ve sınıf yararlarının, egemenliklerinin üstünde tutulmuştur. Bu yönüyle Batı’nın anamalcı kalkınma modelini bütünüyle almamış, ama hepten de reddetmemiştir. Gene bu yönüyle Sovyet Rusya’daki toplumcu modeli benimsememiş, fakat toplumcu ideolojinin kalkınmada devlete ağırlık veren yönlendirmelerinden esinlenmiştir. Geliştirilen “ulusal model” hem Türkiye için, hem de öbür “mazlum” ülkeler ve toplumlar için yeni bir kalkınma, çağdaşlaşma yöntemidir. Bu özellikleriyle Atatürk Devrim Modeli ve Atatürkçülük, ulusal bir eylem ve ideolojidir.

Bu ulusal ideolojinin çıkışını Atatürk şu sözlerle aydınlığa kavuşturmuştur: “Bizim yolumuzu çizen, içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk ulusu ve bir de uluslar tarihinin binbir acıklı olay ve üzüntülü yapraklarından çıkardığımız sonuçlardır.”⁹³ Türk ulusunun tarihi, toplumsal yapısı, ekini, iç ve dış gelişmeler, deneyim birikimi, karşılaştığı sorunlar ve bu sorunların nasıl çözümlenebileceği gibi yaşamsal ve ulusal nedenler Atatürkçülüğün hem özünü, hem de temelini oluşturmaktadır.

Atatürk Devrimi’nin amacı, Türk ulusunu kapalı bir toplum yaratmadan, bağımsızlaştırarak çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmaktır. Bu amaca ulaşmak için us’u, bilimi egemen kılan laik, halkçı, devrimci, özgürlükçü, ulusçu, cumhuriyetçi bir toplum ve devlet yönetimi öngörülmüştür.

Atatürk’ün Türk toplumunu çağdaş uygarlık düzeyi-

⁹³ Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, cilt II, y.a.g.y., s. 405.

ne ulaştırma ölküsü geleneksel Türk toplumunu tümüyle yenileştirmek, çağdaşlaştırmaktır. Atatürk, “toplumsal yapımızın hiçbir olayını, hiçbir acısını yarım önlemlerle geçiştirmek, belgi (şiar) sinde ve eğiliminde olmayan Cumhuriyet”⁹⁴ derken çağdaşlaşma kararlılığını dile getiriyordu. Atatürkçölük çağdaşlaşmaya, uluslaşmaya bağlılığın ideolojik anlatımıdır. Atatürkçölük ulusal Türk devletinin ideolojisidir. Atatürk devrim atılımları ise çağdaşlaşmayı, uluslaşmayı gerçekleştiren uygulamalardır. Atatürk Devrimi düşün ve eylemi birlikte yürüten, yürek-lilikle, duraksamadan ve ödün vermeden Türk toplumunu çağdaşlaştırmaya yöneliktir. Bu çağdaşlaşma, yenileşme eyleminde çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmış ölkelerin uygulamalarından yararlanılmıştır; ancak bu ölkelerden alınanlar ulusal istenç ve kararlar sonucu olmuş, neler alınacağı da gene ulusal düzeyde belirlenmiştir. Atatürk ulusal bir siyasa güderek çağdaşlaşmayı ve bu amacın gerçekleşmesinin önemini her zaman vurgulamıştır:

Büyük sorunumuz en uygar ve en gönençli ulus olarak varlığımızı yükseltmektir.

.....

Bu yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde temelli bir devrim yapmış olan büyük Türk ulusunun dinamik ölküsüdür. Bu ölküyü en kısa bir zamanda başarmak için, düşün ve eylemi, beraberyürötmek zorundayız. Bu girişimde başarı, ancak bir planla ve en ussal biçimde çalışmakla olanaklıdır. Bu nedenle okuyup yazma bilmeyen tek yurttaş bırakmamak; ölkenin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatı-

⁹⁴ Bu konuda özellikle Atatürk'ün 20 Mart 1923'te “Konya Gençleriyle Konuşma”sına bkz.: *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt II, a.g.y., s. 137-146.

sının istediği teknik elemanları yetiştirmek; ülke sorunlarını anlayacak, anlatacak, kuşaktan kuşağa yaşatacak birey ve kurumları yaratmak; işte bu önemli ilkeleri en kısa zamanda sağlamak, Kültür Bakanlığı'nın üzerine aldığı büyük ve ağır yükümlülüklerdir.

.....

İşaret ettiğim ilkeleri, Türk gençliğinin beyinde ve Türk ulusunun bilincinde daima canlı bir halde tutmak, üniversitelerimize ve yüksekokullarımıza düşen başlıca görevdir.⁹⁵

2. ANADOLU EYLEMİ'NİN İDEOLOJİSİ

Atatürkçülük Anadolu ulusal eyleminin ideolojisidir. Anadolu eylemi hem Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı, hem de Türk toplumunun hızlı ve köklü değişmesini öngören Atatürk Devrim atılımlarını kapsar. Atatürk'ün önderliğinde Türk siyasal seçkinleri bu ulusal eylemi ve onun ideolojisini benimseyerek olağanüstü bir birliğe kavuşmuştur. Atatürk'ün yaşadığı dönem içinde Atatürkçülük yeterince sistemleştirilmiş olmamasına karşın, devrim atılımları, ilkelerin amaç ve nitelikleri, Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı süresince ilkelerin gelişimi bize bu ideoloji ile ilgili önemli ve kesin sonuçlara varacak kadar yeterli bilgi vermektedir. Ayrıca Atatürkçülük konusuna artan ilgi ve bu konuda gittikçe çoğalan araştırma ve yayınlar⁹⁶ sonucu bu ideoloji daha da açıklığa kavuşmaktadır.

⁹⁵ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt I, y.a.g.y., s. 401.

⁹⁶ Bu konuda bkz: Suna Kili, *Kemalism*, Robert Kolej İş İdaresi ve İktisat Bölümü Yayını, İstanbul: Menteş Matbaası, 1969 ve Suna Kili, "Kemalism in Contemporary Turkey", (Çağdaş Türkiye'de Kemalizm) *International Political Science Review*. I, No. 3 (Temmuz 1980), 381-404.

Kurtuluş Savaşı'ndan önce ulusal bir ideoloji söz konusu değildir. Atatürkçülük bir ideoloji olarak, bir düşün akımı olarak cumhuriyet yıllarında geliştirilmiştir. Buna karşın ulusal savaş dönemi belgelerinin bazı temel ve belirgin kavramları sonradan Atatürkçülüğün birer ögesi olmuştur. Bu nedenle, Atatürkçülük ulusal savaştan, Atatürk Devrimi atılımlarından, bunlarla ilgili eylem ve olaylardan doğmuştur. Kimi kez bir düşünce eylemi yaratmış, kimi kez de siyasal ve tarihsel olaylar bir düşünceyi doğurmuştur. Böylece Atatürkçülük düşün, eylem, ulusal amaç ve özlemlerimizin bileşiminden oluşmuştur. Bu yönüyle Atatürkçülük ülkü ve gerçeği içeren bir düşün akımıdır.

İlk geliştiği yıllarda bu düşün akımına kuramsal çalışmalardan çok eylem ve olaylar etken olmuştur. Kurtuluş Savaşı, Atatürk Devrim atılımları, gerici güçlerle çeşitli uğraşlar, bütün bu çalışmalar ve olaylar ideolojinin ilk yıllardaki gelişmesine yön vermiştir. Bununla birlikte, Atatürk ve yakın arkadaşlarının bağlı oldukları, olayları onlara göre değerlendirdikleri ve onlar uğruna eyleme geçtikleri temel görüş ve inançları da vardır. Bunları şöyle sıralamak olanaklıdır: Tam bağımsızlık ilkesini benimseme; uluslaşma bilincine varma; tüm çağdaşlaşmayı amaç edinme; Türk Devleti'ni geleneksel Osmanlı İmparatorluğu'ndan çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'ne dönüştürme ve siyasal yönetim biçimini ulusal egemenlik temeline dayatma. Bunlar Atatürkçülüğün ilk geliştirilen yönleri olmuştur.

Atatürkçülük bir gelişme sürecinde oluşmuştur. 1919-1938 yılları arasında bu düşün akımı büyük ölçüde, Atatürk'ün özel çabaları sonucu incelenme, oluşma ve uygulanma olanaklarına kavuşmuştur. Ulusal savaşım, devrim atılımları, Atatürk'ün düşünce ve inançla-

rı ve CHP kurultayları, bütün bunlar, Atatürk ilkelerinin doğmasını ve gelişmesini sağlamıştır. 1935 yılındaki CHP izlencesinde Atatürkçülük “Kemalizm” olarak tanımlanmış, cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, devletçilik, laiklik ve devrimcilik Atatürkçülüğün temelini oluşturmuştur.

Ulusal savaşım döneminin belgelerinde, kongrelerinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin aldığı kararlarda, Atatürk’ün verdiği söylev ve demeçlerde, sonradan Atatürk ideolojisinin kapsamı içine giren bazı temel görüş ve kavramlar vardır; bunlar şöyle sıralanabilir: halk, halkçılık, ulusal egemenlik, ulusal istenç, ulus, ulusçuluk, ulusal birlik, ülkelerin eşitliği, ulusal bağımsızlık, ulusal dayanışma, bütün ulusların bağımsız olma hakkı, insan hakları, teknoloji, dünya uygarlığı; yayılmacılığın, saltanatın, hilafetin, Panislamizmin, Pantürkizmin reddi ve tam bağımsızlık... Gerçekte, her çağdaş toplumun en önemli özelliği o toplumun bağımsız oluşudur, fakat Atatürkçülük çok daha geniş bir bağımsızlık anlayışını kapsar. Atatürkçülük hem bir ulusal kurtuluş, ulusal bağımsızlık, hem de bir ulus oluşturma ideolojisi. Tam bağımsızlık ilkesi bu düşün akımının odak noktasıdır.

Atatürkçü bağımsızlık anlayışı tümdür ve yalnız siyasal, ekonomik, parasal, yargısal bağımsızlığı kapsamakla yetinmez, içine ideolojik bağımsızlığı da⁹⁷ alır.

Daha ulusal savaşım yıllarında, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde yaptığı bir konuşmada Mustafa Kemal, Atatürkçülüğün ideolojik bağımsızlığı kapsayan niteliğini şu sözlerle vurgulamıştır: “Biz ülke ve ulusumuzun varlığını ve bağımsızlığını kurtarmak için karar verdiğimiz zaman kendi görüşlerimize uyuyor ve kendi gücü-

⁹⁷ Kili, *Kemalism*, y.a.g.y., s. 24-25.

müze dayanıyorduk. Hiçbir kimseden ders almadık. Hiç kimsenin aldatıcı sözlerine kanarak işe girişmedik”⁹⁸ Gerçekten de yeni Türk devletini yaratan ulusal güçtür; ulusal gücü eyleme yöneltmektir.

Amasya Genelgesi’nde, Erzurum ve Sivas kongrelerindeki çalışmalarda; hükümet kurulması için 24 Nisan 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne verdiği önerge’de;⁹⁹ Eylül 1920’de yayımlanan Halkçılık Programı’nda;¹⁰⁰ TBMM Hükümeti’nin anayasasının¹⁰¹ kabulü için yaptığı konuşmalarda; İkinci Grup’la¹⁰² olan tartışmalarında, Mustafa Kemal’in yalnız Türkiye’nin siyasal, ekonomik, yargısal ve ideolojik bağımsızlığını gerçekleştirmek konularıyla ilgilenmediği belirgindir. Mustafa Kemal, aynı zamanda, yeni ve çağdaş bir düzen, yeni bir devlet, yeni bir siyasal yönetim biçimi kurma çabası içindedir. Tam bağımsızlık ilkesi, ulusal bir ideolojiye kavuşmak kararlılığı, bütün bu eylemlere yön veren temel bir inanç, bir yaklaşım olmuştur. Kurtuluş Savaşı yıllarında yaptığı bir konuşmada Atatürk bu konuya şu sözlerle değinmiştir:

⁹⁸ Atatürk’ün *Söylev ve Demeçleri*, cilt I, a.g.y., s. 101.

⁹⁹ Bu konuda bkz.: Kili, *Kemalism*, y.a.g.y., s. 19-20; Kili, *Türk Devrim Tarihi*, y.a.g.y., s. 109-123.

¹⁰⁰ Bu konuda bkz.: İsmail Arar, *Atatürk’ün Halkçılık Programı*, y.a.g.y., Kili, *Kemalism*, y.a.g.y., s. 21-23.

¹⁰¹ 1921 Anayasası ile ilgili olarak bkz.: Suna Kili, *Turkish Constitutional Developments and Assembly Debates on the Constitutions 1924 and 1961. (Türk Anayasa Gelişmeleri ve 1924 ve 1961 Anayasaları Üzerinde Meclis Görüşmeleri)*, Robert Kolej Araştırma Merkezi Yayını. İstanbul: Menteş Matbaası, 1971, s. 12-18, 160-162; Suna Kili, *Osmanlı ve Türk Anayasaları*, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, 1980, s. 25-27.

¹⁰² İkinci Grup’la ilgili olarak bkz.: Kili, *Türk Devrim Tarihi*, y.a.g.y., s. 258-260; Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler*, y.a.g.y., s. 538-539.

Dostlara sahip bulunmak tam bağımsızlığımızı korumak, her şeyi Türk yönünden düşünmek. Bu, gerçekçi görüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nu yok eden ideolojiye tepkidir.¹⁰³

Ulusal savaşıma bir imparatorluğu kurtarmak için değil, öz yurdun sınırları içinde bağımsız bir Türk devleti kurmak için girişilmiş, ulusal savaşım sonucu Cumhuriyet kurulmuş ve devrim atılımlarına yönelinmiştir. Atatürk Devrim atılımları çağdaş ve ulusal Türk devletinin kurulması ve gelişmesi için gerekli kurumları, kavramları, değerler sistemini getirmiş, çağdaşlaşma ile uzlaşmayan geleneksel toplumun kavram ve kurumlarını ortadan kaldırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu yerine ulusal Türk Devleti; Osmanlılık yerine ulusçuluk, ümmet yerine ulus; dincilik yerine laiklik benimsenmiş ve gerçekleştirilmiştir.

Atatürk Devrimi'nin özü ve amacı Osmanlı düzeltim girişimlerinden değişiktir: Atatürk Devrim atılımları geleneksel bir imparatorluğu yaşatma değil, ulusal Türk devletini kurma ve çağdaşlaştırma çabalarıdır. Atatürk Devrimi'nin amacı Türk devletinin, Türk toplumunun çağdaşlaşmasıdır. Osmanlı düzeltim girişimleri ise tüm çağdaşlaşmayı amaç edinmemiştir. Ayrıca, Osmanlı düzeltim girişimleri Osmanlılık, İslâmcılık ve Türkçülük gibi birbiriyle çelişik kavram ve görüşler arasından aydınlığa çıkamamıştır. Atatürkçülük ise bu çelişiklerden uzaktır; bağlılığı ulusal Türk Devleti'ne, amacı bu devletin tüm çağdaşlaşmasına yöneliktir. Atatürkçülük bu niteliğiyle toplumun çağdaşlaşmasını ulusal bir ideolojiyle gerçekleştirmenin önemini, gereğini kavramış ve bunu uygulamıştır.

¹⁰³ Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, y.a.g.y., s. 122.

Yeni ulusal devletin yönetim biçimi cumhuriyettir. 1924 Anayasası da bu yeni yönetim biçiminin temel hukuk kaynağıdır. 1924 Anayasası getirilmiş olan siyasal yeniliklere oturtulmuş ve getirilecek olan yeniliklere de açık tutulmuştur. Gerçekte, 1921 Anayasası da, “kayıtsız koşulsuz egemenlik” ilkesine dayanarak, ulusal istenci temsil edebilecek tek yerin TBMM olduğunu ve bu Meclis’in üstünde başka bir gücün bulunmadığını belirleyerek, saltanat ve hilafet’e bağlı Osmanlı yönetiminden uzaklaşmıştır. Celâl Nuri (İleri) 1924 Anayasası’nın Meclis görüşmeleri yapılırken, Cumhuriyet Türkiye’si ile Osmanlı İmparatorluğu arasında anayasal açıdan şu temel farklılığın olduğunu belirtmiştir: “Bundan önceki Osmanlı saltanatı ulusların üstünde yarı uluslararası bir saltanat idi ki, Türk ulusunun gelişmesine olanak vermeyecek ölçüde ulusallığımızı, varlığımızı sıkıyordu ve Osmanlı Devleti’nin ‘Kanûn-ı Esasi’si idi. Bu, Türk Cumhuriyeti’nin anayasasıdır. Bunda Türk ulusu dikkate alınmıştır.”¹⁰⁴

Türk ulusunu, Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşü ile birlikte tüm bağımsızlığını yitirme çekincesiyle karşı karşıya getiren en önemli neden, devrini tamamlamış ve çağdışı kalmış bir devlet biçiminin yürürlükte olmasıydı. Üstelik, geleneksel durumunu sürdüren Osmanlı İmparatorluğu, çağdaşlaşmış Batı toplumu tarafından sömürülme durumuna düşürülmüştü.

Mustafa Kemal eyleminin başarısı, bu sömürü düzeyine son vererek, Türk toplumunun çağdaşlaşma sürecini başlatmasında saklıdır. Bu yönde ilk aşama olarak

¹⁰⁴ Şeref Gözübüyük ve Zekai Sezgin, *1924 Anayasası Üzerinde Meclis Görüşmeleri*, SBF Yayını, Ankara: Balkanoğlu Matbaacılık Ltd. Şti., 1957, s. 30.

örgütlenme, ulusal devlet kurma sürecine girilmiş; duraganlık ve yayılmacılık reddedilmiştir.

1927, 1931 ve özellikle 1935'te toplanan CHP kurultaylarında Atatürkçülüğü bir ideoloji, bir düşün akımı, olarak geliştirmek konusunda önemli çalışmalar olmuştur.¹⁰⁵ CHP'nin 1935'teki Dördüncü Büyük Kurultayı'nca benimsenen izlencede, Atatürkçülük "Kemalizm" olarak belirlenmiş ve bunun dört "esas" ve altı ilkeden oluştuğu açıklanmıştır. Dört "esas" şunlardır: "Yurt", "Ulus", "Devlet Yönetimi", "Yurttaşın Siyasal ve Kamu Hakları". Altı ilke ise cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, devletçilik, laiklik ve devrimciliktir. 1924 Anayasası'nın 2. maddesine, 1937 yılında yapılan bir değişiklikle bu ilkeler, Türk devletinin temel nitelikleri olarak benimsenmiştir.¹⁰⁶ Özetle denilebilir ki, o yıllarda Atatürkçülük ulusal inanç ve özlemleri içeren, bunları yansıtan yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal ideolojisi durumuna gelmiştir.

Atatürk Devrimi, Atatürk döneminde tek bir siyasal partiye dayalı olmasına karşın alışılmış "parti siyasa"larının üstünde ulusal bir siyasa doğrultusunda gelişmeyi amaçlamıştır. Atatürk, bu amacın gerçekleşmesine yardımcı olmaları için partinin dışında İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Türk Tarih ve Dil Kurumları, Halkevleri gi-

¹⁰⁵ Bu konuda bkz.: Suna Kili, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme*, y.a.g.y., 57-75, Kili, *Kemalism*, y.a.g.y., s. 60-80.

¹⁰⁶ 1935 yılından sonra toplanan CHP kurultaylarında "Yurt" ve "Ulus" esaslarında bazı değişiklikler yapılmış; "Devlet Yönetimi", "Yurttaşın Siyasal ve Kamu Hakları"yla ilgili iki "esas"ın kapsadığı konular genişletilmiştir. Atatürkçülüğün (Kemalizm'in) gelişme evrimi konusunda bkz.: Kili, *Kemalism*, y.a.g.y., ve Kili, *Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler*, y.a.g.y., Kili "Kemalism in Contemporary Turkey", y.a.g.y.

bi çeşitli kurumlar oluşturmuş ve bunların girişimleriyle Atatürkçü ideolojiyi, Atatürkçü düşün akımını daha da sistemleştirmek istemiştir.

Atatürk'ün eylemi, geri kalmışlıktan kurtulma devrimidir. Altı ilke de bu devrim eyleminin yönlendirici ilkelere dir.

3. ATATÜRK İLKELERİ

Atatürkçülük'te eylem ve düşün iç içedir; birbirinin destekleyicisi ve tamamlayıcısıdır. Atatürk Devrim Modeli'nde "birlik", "otorite" ve "eşitlik" sorunları, özellikle altı ilke'de düşünsel yönünü bulmuştur. Kuşkusuz ulusal kimlik sorununun çözümü, ulus oluşturulması, ulus varlığının pekiştirilmesi ve "birlik" sağlanması için zorunluydu. "Otorite" sorununun çözümü ise devletin varlığı ve güçlülüğü için gerekiydi. "Eşitlik" de çağdaşlaşma ve yurttaşlık durumunun sağlam ve sağlıklı bir temele oturması için çok önemli bir koşuldu.

Atatürk Devrim Modeli'nin yeterli bir değerlendirmesi onun temel düşün kaynağı olan bu altı ilke'nin incelenmesine bağlıdır.

Atatürk Devrim Modeli'nin uygulama aşamaları olan "birlik", "otorite" ve "eşitlik" ile Atatürk ilkeleri arasında sıkı bir bağlantı ve ilişki vardır. Bu ilkeler her aşamanın nedenini oluşturmuş; o aşamaların uygulama sürecinde oluşmasına, güçlenmesine olanak sağlamıştır.

Atatürk Devrim Modeli'nde aşamalarla ilkeler arasındaki bağlantıyı, hangi ilkelerin hangi aşama doğrultusunda kullanıldığı, hangi ilkenin hangi "aşama"ya yardımcı olduğu konusunda vardığımız sonuçları küçük bir çizimle aşağıda belirtiyoruz:

Birlik

Ulusçuluk
Halkçılık
Laiklik
Devletçilik

Otorite

Cumhuriyetçilik
Ulusçuluk
Laiklik

Eşitlik

Cumhuriyetçilik
Ulusçuluk
Halkçılık
Devletçilik
Laiklik
Devrimcilik

Görüldüğü gibi altı ilke Atatürk Devrim Modeli'nin “birlik”, “otorite”, “eşitlik” sağlama; devleti güçlü, toplumu çağdaş düzeye ulaştırıp mutlu kılma amaçlarına yöneliktir.

a) Cumhuriyetçilik

Atatürkçülük siyasal yönetim biçimi olarak “Cumhuriyet”i benimsemiştir. Türkiye için yasal olarak tanıdığı tek yönetim biçimi Cumhuriyet'tir. Siyasal “Otorite” bu yönetim biçiminde oluşturulacak, yasallığını ulusun kayıtsız koşulsuz egemenliğinden, bu egemenliği uygulayabilmesinden alacaktır. Siyasal otorite kaynağını, gücünü ulusta, halkta arayacaktır. Daha Cumhuriyet ilân edilmeden, 13 Ağustos 1923'te, Atatürk'ün bu doğrultuda söylediği sözler anlamlıdır: “Yeni Türkiye Devleti bir halk devletidir, halkın devletidir. Geçmişteki yönetim ise bir kişi devleti, kişilerin devleti biçimindedir.”¹⁰⁷

Cumhuriyet “eşitlik” doğrultusunda değişimi de sağlamıştır. Cumhuriyet, siyasal yönetim biçiminin uluslaşması, halklaşmasıdır. Öyleyse benimsenmesi gereken Cumhuriyet'tir. Bu yönetim biçiminin daha çağdaş bir yapıya kavuşması us'u, bilimi ilke edinen laik düzenin kurulması ile olanaklıdır. Laiklik doğrultusundaki devrim atılımları ve özellikle 1924 Anayasası'nın 1928 yı-

¹⁰⁷ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, cilt I, y.a.g.y., s. 320.

linda laikleştirilmesi, Cumhuriyet'in çağdaş özelliğe kavuşmasını sağlamıştır. Siyasal "otorite" tümüyle laikleşmiştir.

Cumhuriyetçilik devlet yaşamında, yönetimde, bu yönetimin işleyişinde, Türk ulusunun istencinin egemen kılınmasıdır. Günü ve geleceği için karar verme, yazgısını belirleme ve saptama hakkı ulusundur. Ulusun, devletin, toplumun yönetimi sınıfların, ailelerin toplumsal grupların eline, tekeline bırakılamaz. Ulusun tüm bireyleri yönetime etken olarak katılmalıdırlar. Toplum, içine kapanık, olayların, karar oluşturma, karar verme sürecinin dışında kapalı toplum olarak bırakılamaz, bırakılmamalıdır. Toplum açık ve katılan toplum olmalıdır.

Atatürkçülükte cumhuriyetçilik anlayışı sıraladığımız bu yönleriyle ulusçu, demokratik, özgürlükçü, çoğulculuğa açık bir ilkedir. Atatürk Devrim Modeli'nde "otorite", cumhuriyetçi, laik ve ulusçudur. Laik, ulusçu ve eşitliğe yönelik özellikleriyle cumhuriyetçilik, Atatürk Devrim Modeli'nde "otorite"nin oluşturduğu temel nitelikleri içerir ve yansıtır.

Türk Devrim sürecinde 29 Ekim 1923'ün, Cumhuriyet'in kuruluşunun özel bir yeri ve anlamı vardır.

1 Kasım 1922'de Saltanat kaldırılmış, 29 Ekim 1923'te de Cumhuriyet ilân olunmuştur. Saltanatın kaldırılması altıyüz yıllık yönetim biçiminin, kişisel istenç geleneginin yasal olarak sona erdirilişi; Cumhuriyet'in ilânı da yeni yönetimi ulusal istence oturtma düşüncesinin yasallaştırılmasıdır.

Anadolu ulusal eyleminin, 19 Mayıs 1919'la başlayan gelişme süreci, bu süreç içindeki örgütlenme evresi, kongreler, ulusal meclis dönemleri ve bu dönemlerdeki uygulama hep ulusal istence yönelik, ulusal istenç doğ-

rultusunda gelişmiş, ulusal istenç kişisel istence yeğ tutulmuştur. Anadolu eyleminin, kurtuluş savaşının gücü, etkinliği ve sürekliliği de eylemin, kurtuluş savaşının gücü, etkinliği ve sürekliliği de eylemin ulusalılığından, ulusal istence dayatılmasından kaynaklanmıştır. Ulusal eylemin başından beri açıkça söylenmemesine karşın amaçlanan, ağları örülen, düşünce ve örgüt yapısı oluşturulan, yeni ve çağdaş bir Türk devletidir. Ama bundan toplumun tümü, ulusal eylemin yönetici kadrosu içindeki öncülerin pek çoğu habersizdir. Anadolu ulusal eylemi adına yayımlanan bildirilerde, demeçlerde, konuşmalarda ülkenin düşmandan kurtarılması yanında “padişahın kurtarılması” da öngörülmektedir. Gerçeği bilen, gidilecek yolun, benimsenecek, uygulanacak yönetim biçiminin, düzenin ne olacağını ayırtılarıyla belirleyen ulusal eylemin önderi Mustafa Kemal ve birkaç yakın arkadaşıdır. Fakat ulusal önder yapılacakları, uygulamaya konacak düşünceleri “ulusal bir giz” olarak kafasında ve yüreğinde yaşatmakta, saklı tutmakta, günü, zamanı geldikçe, koşullar elverdikçe açıklamaktadır. Gerçi çağdaş gelişme sürecini bilenlerin, olay ve uygulamaları yorumlayabilenlerin nereye, nasıl bir yönetime yönelindiğini anlamaları, sezmeleri için önbilici olmalarına gerek yoktur. “Ulusal istenci egemen kılma”nın başka anlamı olmamak gerekir. Bu, halkoyuna, ulusal istence dayalı bir yönetim biçiminin, “Cumhuriyet”in adı söylenmeyen tanımıdır. Ama çoğu kişiler ulusal savaşıma, saltanatın da, halifeliliğin de kurtulacağına, yaşayacağına, yaşatılacağına inanmaktadır. Olsa olsa bir padişah değişikliği, bunun doğal sonucu bir halife değişikliği söz konusu olabilir, sezisidir.

Osmanlı dönemi anlayışında, “padişah”, “halife” yerleşik bir düşünce, değişmez bir “buyurganlık” katı-

dır. Toplum padişahların görevden alınmasına, düşürülmesine, şehzadelerin, sadrazamların öldürülmesine alışkındır. Bunlar “padişahsal” yönetimin olağan geçişleri, olayları olarak görülmektedir. Sürekli olan “padişahlık” ve “halifelik” tir. Osmanlı toplumu “hanedan değişikliği” ne de alışkın değildir.

Bu gelenek ve alışkanlık içinde ulusal eylem başlatılmış, sürdürülmüş, İstanbul’daki padişaha, halifeye, onun hükümetine karşın Ankara’da ulusal bir meclis açılmış, o meclisin başkanı seçilmiş, hükümeti kurulmuştur. Bu, gerçekte yeni bir devletin, yeni bir yönetimin ve düzenin başlangıcıdır.

1 Kasım 1922’de Saltanat da kaldırılmıştır. Ortada sadece Osmanlı Hanedanı’ndan gelen bir “halife” vardır. Ve çatışma bu noktada hızlanmış, ulusal Meclis’te, padişahçı-hilafetçi kesim ve onların destekçisi İstanbul’un çoğu basın organları devlet başkanlığı sorununu ortaya atarak, artık belirginleşen, “Cumhuriyet” olgusunu önleyebilmenin çabasına koyulmuştur. Ulusal Meclis’in, Meclis başkanının ve hükümetin üstünde “halife”nin kişiliğinde yeni bir güç, yüce bir kat yaratmak istenmektedir.

Mustafa Kemal bu ortam içinde 28 Ekim 1923 gecesi “Arkadaşlar yarın Cumhuriyeti ilân edeceğiz” diyerek sorunu temelden çözmek istemiştir.

Balkan Savaşları ve onu izleyen I. Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu’nu devlet olarak yenik düşürmüştür. Yabancılar ayrıcalıklar tanıyan kapitülasyonlar, dış borçlar devleti güçsüz, yabancılar karşısında boynu bükük; devlet olmanın gereğini yapamaz duruma getirmiştir. Türk toplumu yerleşik, güçlü bir devlet geleneğine karşın Batı’daki çağdaş gelişme karşısında yönetenlerin ve toplumsal güçlerin bu gelişmeye ters düşen di-

renişleri, umursamazlıkları nedeniyle geleneksel toplum düzeyindedir. Devletin adı “hasta adam” a çıkmıştır. İmparatorluğun gerileme dönemiyle birlikte başlayan yenileşme çabaları yüzeyselliğin, biçimselliğin ötesinde köklü bir değişime yönelememiştir. Ve konu, sömürgeci devletlerin Anadolu’yu da aralarında paylaşarak devleti tarih sahnesinden silme bahtsızlığına gelip dayanmış ve bunu belgeleyen Sevr Antlaşması’nı, İmparatorluğun yöneticileri kabullenmiştir. Buna karşı çıkan güç, Anadolu ulusal eylemini başlatan, bu eylemi örgütleyen, halkın gücünü eyleme, dirence, savaşıma iten, ulusal önder Mustafa Kemal’dir. Bu, Türk devrimi için hem bir uğur, hem de bir kara yazgıdır. Uğurdur: ulusal savaşım başarı ile sonuçlanırsa devrimin, önderin önü açılacak, çağdaşlaşma süreci hızlandırılacak, köklü değişmeye yönelik devrim başlatılacaktır; kara yazgıdır: ulusal savaşımdan yenik çıkılırsa, ülke parçalanacak, paylaşılacak; Türk toplumu ne kadar süreceği bilinmez bir kara bahtın içine düşecektir. Ama devrimciler için orta yol yoktur ve bunu Mustafa Kemal “ya bağımsızlık, ya ölüm” tümcesiyle simgeleştirmiştir.

Bağımsızlık kavramı hem devletin, hem toplumun, hem de kişinin bağımsızlığını içerir. Bunun ülke içindeki yönetim biçimi, halkın istencini egemen kılan, halk egemenliğini öngören “cumhuriyet” tir.

Mustafa Kemal, bir “padişah”, bir “halife” özlemcisi değildi. Yeni bir hanedanlığın başlatıcısı da olmak istememiştir. Mustafa Kemal, siyasal tarihi iyi bilen, çağdaş gelişmeyi iyi yorumlayan bir önderdi. Onun için “cumhuriyet” demiştir. Cumhuriyet, Türk Devrimi’nin en güçlü ve en yol açıcı ilk büyük adımıdır. Bugünün Türkiye’sinde çoğulcu demokratik düzenin uygulanması, bu uygulama içinde zaman zaman ortaya çıkan aç-

mazlara, direnmelere karşı gelişmenin, çağdaşlaşmanın durdurulamaması, toplumun dinamizmi, yeni Türk Devleti'nin "cumhuriyet" temeli üzerinde oturtulmasından kaynaklanmaktadır.

b) Ulusçuluk

20. yüzyılın başında Türkiye'de ulusçuluk kavramı henüz bir yenilikti. Onun tüm toplum katlarıncı benimsemesi Atatürk Devrimi'nin bir başarısıdır.¹⁰⁸

Ulusçuluk anlayışı geleneksel Türk toplumunun "üm-met" olarak yaşama inancını reddeder ve çağdaşlaşmanın en önemli öğeleri olan "ulus" ve "yurttaş" olarak yaşama gereğini ve gerçeğini benimser. Atatürk "ulus" olarak yaşamanın, çağdaş topluma dönüşmenin en önemli ve zorunlu bir gereği olduğunu biliyordu. Bu konuyu söylev ve demeçlerinde birkaç kere işlemiştir. Örneğin, Bursa'da öğretmenlere 27 Ekim 1922'de yaptığı konuşmada bu konuya değinmiş ve Türklerin ancak ulusal savaşım döneminde bir ulus olarak yaşamaya başladıklarına işaret etmiştir:

Çocuklarımıza ve gençlerimize uygulayacağımız öğretimin giz'i ne olursa olsun, onları:

1. Ulusuna,
2. Türkiye devletine,
3. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne düşman olanlarla savaşılabilecek bilgiler ve araçlarla silahlandıracağız.

.....

Özgürlüğünü ve bağımsızlığını korumak yolunda savaş vermeyi bilmeyen uluslar için yaşama hakkı yoktur. Bu uğurda savaş gerekir.

¹⁰⁸ Rustow, "Devlet Kurucusu Olarak Atatürk", y.a.g.y., s. 628.

Açıkça söyleyelim ki biz üç buçuk yıl öncesine değin topluluk halinde (ulusal bağları olmayan, rastgele, başka eğreti bağlarla bir araya gelivermiş olañ bir topluluk halinde) yaşıyorduk. Bizi istedikleri gibi yönetiyorlardı. Dünya bizi, temsilcimiz ve yöneticimiz olanlara göre tanıyor ve değerlendiriyordu. Üç buçuk yıldır, ulus olarak yaşıyoruz.

Ordularımızın kazandığı utku eğitim ordularımızın utkusuna yeraçtı, yol hazırladı. Gerçek utkuyu siz kazanacak, siz koruyup sürdüreceksiniz, bunu başaracağınızdan kuşkusuz yok. Sarsılmaz bir imanla ben ve bütün arkadaşlarım sizi gözeteceğiz, sizin karşılaştığınız bütün engelleri kıracağız.¹⁰⁹

Osmanlı İmparatorluğu'nda iktidarın kaynağı halk değildi. Atatürk Osmanlı İmparatorluğu'nun dinsel yapısının, "ümmetçilik" in ve bunları yaşatan düşünce ve kurumların yerlerine ulusun varlığını, ulusal istenç ve ulusal egemenlik ilkelerini koyarken çağdaş, laik, demokratik bir topluma dönüşmemizin temellerini atmış oluyordu.

Atatürkçülük'te "birlik" ulusal devletle sağlanmış ve ulusçuluk bu birliği pekiştiren en önemli öge olarak görülmüştür. Ulusçuluk, ulusun tüm bireyleriyle amaçta, ülküde, yazgıda, inançta, dilde, ekinde ulusal kimlik bilincine varması; "ben Türküm" diyebilmenin, tasada, kıvançta, olanakların dağılımında birleşebilmenin mutluluğuna ulaşması; ülke ve ulus bütünlüğü için, devletin ve ulusun geleceği için birlikte çalışma, eyleme geçebilme erdemini, özverisini göstermesi; yönetimde, ekonomide, siyasette, ekinde bağımsızlık doğrultusunda gelişmeye, çağdaşlaşmaya katkıda bulunmasıdır.

¹⁰⁹ *Bugünün Diliyle Atatürk'ün Söylevleri*, (Bugünkü dile aktaran Behçet Kemal Çağlar). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968. s. 88-89.

Ulusçuluk, ulusal devlet kurma, ulusal bir siyasa gütleme çağdaşlaşmanın temelidir. Batı ülkeleri de çağdaşlaşma çabalarında, geleneksel toplumdan çağdaş topluma geçerken uluslaşma, ulusal devlet kurma çabasına girişmişlerdir.

Ulusçuluk akımının Batı tarihindeki evrimi, orada da bu akımın çağdaşlaşma çabalarıyla koşut bir düzeyde başlayıp geliştiğini göstermektedir. Batı'da ulusçuluk, bilinen olgulardan, engellerden kurtularak, bir gelişim süreci izlemiştir.

Ortaçağda Batı'nın özellikle siyasal, ekinel, toplumsal, ekonomik yapısı ulusçuluk akımının doğmasına uygun olmayan nitelikler taşıyordu. Batı toplumunda din birliği vardı, eğitim ve ekin birliği ise, Kilise'nin tekelinde bulunduğu için, Kilise tarafından sağlanıyordu; fakat geleneksel kavram ve öğelerden oluşmuştu. Siyasal yapı parçalanmış, küçük bölgelerde egemenliklerini sürdüren beyliklerden feodal düzenden oluşmuştu. Ekonomik yapı ise, bu feodal sistemin doğal sonucu olarak toprağa bağlı, içe dönük, kapalı ekonomi türünün öğelerine sahipti.

Siyasal, ekonomik, toplumsal ve ekinel açıdan feodal yapının sürdüğü bu dönemde ulusçuluk anlayışı yoktur. Birbirinden ayrı yaşayan, ayrıcalıkları ağır basan topluluklar vardır. Din konusunda birlik, feodal sistemi destekleyen, yararını ve çıkarını geleneksel düzenin sürdürülmesinde gören dinsel örgüt, Kilise tarafından sağlanmaktadır. Halk siyasal bilince kavuşmamış, geleneksel kurum, kavram ve değer yargılarına bağlıdır. Kilise'ye, dine, feodal, bey'e bağlılık, halkın çevresiyle kurabildiği ilişkilerin temelini oluşturmaktadır.

Parçalı, küçük egemenliklere, beyliklere sahip feodal bir düzende din, hukuk, eğitim ve ekin alanında, bir öl-

çüde Kilise tarafından sağlanabilen ve geleneksel kavram ve kurumlardan oluşan bir birlik... İşte, Ortaçağ'ın Batı'sı budur... Sonraki çağların "Doğu"sunu andıran din dogmatizmine, feodaliteye, kapalı ekonomiye bağlı geri kalmış bir Batı!..

Batı'da ilk uyanış bu dönemin sonlarında başlamıştır. Bu uyanış ulusçuluk akımının başlangıcı, ulusal birliğe yönelişin belirtisidir. Feodal beyler ve kilise, toplum içinde yerlerini güçlendirmek isteyen ticaret burjuvazisine, merkezileşmeyi, merkezi güç yaratmayı amaçlayan güçlü krallara karşıdılar. Ticaret burjuvazisi sistemin merkezileşmesi, güçlü kralların egemenliklerinin yaygınlaşması ve bundan doğacak birlik içinde daha rahat çalışma, daha iyi ticaret yapma, daha çok kazanma fırsatı bulacaktır. Bu amaçla güçlenmek isteyen kralları desteklemektedir. Kralların da bu desteğe gereksinimleri vardır. Fakat krallar güçlendikçe, birlik sağlandıkça, Kilise ve soyluların durumu zayıflayacak, toplumda etkinlikleri azalacaktır. Krallarla Kilise arasındaki çatışma bundan doğmuştur. Merkezi birliğin doğmasını amaçlayan krallar, kendilerine bağlı bir ordu ve bürokrasi kurmayı, bunları yetiştirecek eğitim kurumlarını açmayı zorunlu görmüştür.

Batı'da ulusal devletin kurulduğu bu dönemde burjuva için önemli olan yönetim biçiminin niteliği değil, kendilerine daha büyük olanaklar sağlayacak olan ekonomik düzendir. Bu nedenle de o dönemde burjuvazi, krallarla işbirliğine girmiş, "saltçılık"ın destekçisi olmuştur. Bu desteğin amacı, düşman saydığı Kilise ve soyluların gücünü zayıflatmaktır.

Saltçı krallar döneminde, ulusal devletin ilk yerleşme ve gelişme süreci içinde ulusal duygu, ulus'a değil, kral'a olan bağlılıkla ölçülmüş, "her şey kral için" ya-

pılmıştır. Ulusçuluğun Batı’da bir fikir, bir anlayış, bir inanç olarak tanımlanması ve benimsenmesi Fransız Devrimi’nden sonra başlar. Ancak bu dönemde de ulusçuluk ulusal devletin, toplumun tüm bireylerince benimsenen bir anlayış olmaktan uzaktır. Daha çok toplumda etkenliği olan, ekonomik, toplumsal, siyasal haklardan geniş ölçüde yararlanan kesimlerin anlayışı olmuştur. Henüz “kitle ulusçuluğu”, ulusçuluğun kitleler tarafından da benimsenmesi dönemine ulaşmamıştır. Çünkü bu dönemde Batı’da kitleler hâlâ siyasal katılmadan uzaktır, ekonomik haklara, toplumsal güvenceye kavuşmamıştır; eğitimden genellikle yoksundur. Büyük kitle, 19. yüzyıl içinde sanayileşmenin doğurduğu kentleşme ortamında, siyasal bilinçlenme aşamasına ulaşmış, haklarını arama, özgürlüklerini isteme bilincine varmıştır.

Ulusçuluk akımı Türkiye’yi olduğu kadar özellikle gelişmekte olan tüm ülkeleri de ilgilendiren bir konudur; Çağdaş ulusçuluğun, çağdaşlaşma eylemlerine koşut bir gelişme eğilimi gösterdiği de bilinmektedir.

Çağdaşlaşma, bağımsızlığını sağlamış toplumların başlatıp geliştirdiği bir süreçtir. Ulusçuluk akımının ilk amacı sömürge durumuna düşen ya da sömürülen toplumları bağımsızlığa yöneltmek, ülkelerin bağımsızlığını sağlamaktır. Çağdaş toplumlar, bağımsızlıklarını koruyan tüm olanaklara çağdaşlaşmayı gerçekleştirerek kavuştukları için, ulusçuluk akımı çağdaşlaşma özlemini içermekte ve onu gerçekleştirme doğrultusunda gelişmektedir. Çağdaş ulusçuluk anlayışı, tüm ulusun ve bireylerinin mutluluğunu sağlamak; devletin, toplumun, bireyin bağımsızlığını gerçekleştirecek önlemleri almak ister. Bunun için çağdaş ulusçuluk ilericidir, devrimcidir, duraganlığı yadsır.

Atatürk ulusçuluğu Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını korumayı ve aynı zamanda Türk toplumunu çağdaştırmayı amaç edinmiştir. Bu ulusçuluk öbür devletlerin bağımsızlığına saygı gösteren bir ulusçuluktur, Yunanlıların *megali idea*'sı gibi "irredentist" değildir. Atatürk ulusçuluğu her türlü yayılmacılığa karşıdır. Atatürk ulusçuluğu herhangi bir kişi, hanedan, kurum ve sınıf egemenliğine karşı olmakla kendine özgü halkçılık anlayışını da yansıtır. Atatürk ulusçuluğu her türlü yayılmacılığa karşıdır. Atatürk ulusçuluğu herhangi bir kişi, hanedan, kurum ve sınıf egemenliğine karşı olmakla kendine özgü halkçılık anlayışını da yansıtır. Atatürk ulusçuluğu aynı zamanda laik bir ulusçuluktur. Türk yurttaşlığının yüksek değeri üzerinde durur. Atatürk ulusçuluğu yurttaşının Türklüğünü, anasoycu açıdan değil, Türk ulusunun ulusal ölkü ve amaçlarına bağlılığıyla, Türk devletinin ölkesi ve ulusuyla bölünmez bütünlüğünü savunmasıyla ve Türk toplumunun çağdaşlaşma çabasını benimsemesiyle ölçer. Bu bakımdan bir yabancı yazarın dediği gibi Atatürk ulusçuluğu ayırıcı değil, birleştiricidir, bütünleştiricidir; çağrısı olumlu ve sağlıklıdır.¹¹⁰

Atatürk ulusçuluğu ilerici, usçu ve olgul (pozitif) bilimcidir. Türklerin ulusal birlik ve beraberlik içinde çalışmalar ve çaba göstermeleri koşuluyla ölkeyi en ileri bir düzeye getirecek yeteneklere sahip oldukları inancındadır. Atatürk ulusçuluğu kapalı bir toplum anlayışını reddeder ve gerektiği durumlarda başka ölkelerin deneyimlerinden de yararlanmayı önerir. Ancak, tüm bu yararlanmanın Türkiye'nin bağımsız kararının sonu-

¹¹⁰ Clair Price, *The Rebirth of Turkey (Türkiye'nin Yeniden Doğuşu)*. New York: Thomas Seltzer, 1923, s. 233.

cu olması üstünde durur. Ulusçuluk çağdaş olabilmenin, çağdaşlaşmaya yönelebilmeyen ilk ve vazgeçilmez aşamasıdır.

Ulusçuluk girişimlerinin çağdaşlaşma eylemleri ile yakın ilişkileri vardır. Doğal olarak burada ele alınan ulusçuluk saldırgan, yayılmacı emeller güden ulusçuluk değil, güven verici, yaratıcı ve ulusal devlet kurma olanaklarına kesin katkılarda bulunan ulusçuluktur. Şöyle ki, çağdaş ulusal devletin ortaya çıkmasıyla siyasanın, bazı kesin ve belirgin gereklerini yerine getirme zorunluluğu doğmuştur. Bir toplum eğer çağdaş bir devlet olarak yaşamak istiyorsa, onun siyasal kurumları ve çalışmaları bu gereklerle uymak zorundadır. Tarihsel imparatorlukların, kabilelerin ve anasoycu toplulukların gütükleri siyasa yerini, etken bir ulusal devlet olma olanaklarını yaratacak siyasaya bırakmak zorundadır. Çağdaşlaşma, biçimsel yönden, ulusal devlet durumuna gelen toplumların gerçekten ulusal devlet durumuna dönüşmeleridir. Çağdaşlaşma süreci özellikle, bazı önemli kamu düzenini koruma olanaklarına sahip olmayı, belirli toplumsal işlerin gereklerini yapmak için o ülkenin kaynaklarını devinime geçirmeyi, etken olarak uluslararası üstlenmelere girişmeyi ve bunları yerine getirme yeteneklerini geliştirmeyi gerektirir. Çağdaşlaşmış olmanın ölçütü ilk önce bir ulusal devletin temel yapısını oluşturan belirli kamu kuruluşlarının kurulmuş bulunması, ikinci olarak da siyasal yaşamda ulusçuluk olayının bilinçli ve denetli nitelikte belirmiş olmasıdır. Demek oluyor ki gelişme ve çağdaşlaşma, devlet kurumları çerçevesi içinde ulusçu bir siyasanın güdülmesidir. Hemen önemle belirtilmesi gerekir ki ulusçuluk çağdaşlaşmanın gerekli, fakat yeterli olmaktan uzak bir koşuldur. Gelişme, dağınık ve örgütlenmemiş ulusçuluk duygularının

yurttaşlık bilincine ve duygusuna dönüşmesini yurttaşlık bilincine ve duygusuna dönüşmesini, aynı zamanda yurttaşlık emel, özlem ve isteklerinin izlencelerde yer alması ve gerçekleşmesini sağlayacak devlet kurumlarının yaratılmasını gerektirir. Özetle denilebilir ki, çağdaşlaşmak gerçekten bir ulusal devlet kurmak ve onu geliştirmektir.¹¹¹

Atatürk Devrim atılımlarının geniş çerçevesi içinde Atatürk ulusçuluğunu incelersek Türk ulusal devletini kurma ve geliştirme sürecinde, yukarıda öne sürülen, tüm çalışma ve çabalara girildiğini gözlemleyebiliriz. Atatürk ulusçuluğu ülkenin tüm çağdaşlaşmasına yönelmiş bir ulusçuluktur. Atatürk Türkiye'sinde ülkede “birlik”in çağdaş bir öge olan ulusçuluk etrafında sağlanması doğrultusunda ve ulusal, ulusçu bir siyasa güdülerek çağdaşlaşmayı gerçekleştirme konusunda olağanüstü bir çaba gösterilmiştir. Çağdaşlaştırıcı ulusçuluk, Atatürk Devrimi'nin odağı olmuş; devrim modeli'nin özellikle “birlik” ve “eşitlik” doğrultusundaki aşamalarında en önemli itici ve düşünsel gücünü oluşturmuştur. “Otorite”nin kaynağı ve yasallığı ulus'a, halk'a dayatılmıştır.

Atatürk ulusçuluğu başka uluslara saygı duyar, dünyadaki ulusal kurtuluş eylemlerini dış siyasasında destekler. Ulusal sınırlar içinde yaşayan ve Türk ulusunun, Türk ülkesinin bütünlüğü, bugünü, yarını için yazgı birliğinde olan herkesi Türk sayar. Ulusu dinsel, mezhepsel, budunsal ayrılıklara, bölünmelere itecek her davranışın, her eylemin, her düşüncenin karşısında yer alır. Bu bütünlüğü sağlayıcı siyasal, ekin sel; yönetsel, eko-

¹¹¹ Lucian W. Pye, *The Concept of Political Development*, (Siyasal Gelişme Kavramı) *The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, 358, (Mart, 1965), s. 7.

nomik, toplumsal tüm önlemlerin alınmasını, ayrılıklara neden olacak, ayrıcalıklar yaratacak geleneksel, dinsel, mezhepsel, toplumsal, ekonomik engelleri, birikimleri ortadan kaldırmayı öngörür. Atatürk ulusçuluğu toplumsal, siyasal, ekinel içeriği yanında ekonomik içeriği de olan bir ilkedir. Ulusun, devletin yeraltı, yerüstü varlıklarının işletilmesinde, sanayiin kurulup geliştirilmesinde, iç ve dış ticarete ulusallığı öngörür ve bu doğrultuda çalışmasını, karar alınmasını, eyleme geçirilmesi ister.

Atatürk ulusçuluğu, çağdaş ve çağdaşlaştırıcı bir ulusçuluktur. Çağdaş ulusçuluk, çağdaş toplum anlayışı, çağdaş toplumda yaşayan bireylerin ortak inancıdır. Çağdaş ulusçuluk laik, ulusal, ilerici bir eğitimin yaygın olduğu bir toplumda gelişir.

Çağdaş ulusçuluk, laik bir toplum düzeninde toplumun bütün kesimlerinin, özellikle halk kitlesinin siyasal yaşama, yönetime katılmasını, yaratılan ekonomik değerden payını almasını, siyasal, toplumsal, ekinel, ekonomik yaşamda etken olmasını ister. Bir toplumun yapısı, bir devletin yönetim biçimi, bir ekonomik sistemin işleyişi toplumun büyük kitlesine, halk kitlesine sağladığı haklar, olanaklar, özgürlükler, fırsatlar ve etkenlikler oranında güç kazanır ve toplumunun bireyleeri, büyük kitlesi, devletine, toplumuna, yönetim biçimine, ekonomik sistemine sahip çıkar; onu savunur. Yoksa halkın, büyük kitlenin bunlardan yoksun olduğu toplumlarda, tüm olanakları ellerinde bulunduran azınlıktaki üst toplum katlarının varlığı fazla bir anlam taşımaz. Azınlığın sahip çıktığı, savunduğu sistemler halkın, kitlenin yararına işleyen sistemler değil, azınlığa haklar, olanaklar sağlayan sistemlerdir.

Bunun için de halkın, kitlenin desteğinden yoksun

kalmış ve yıkılmışlardır. Kurtuluş, bağımsızlık savaşları, hep bu azınlığın tekelindeki sistemlerin yöneticilerine ve bunların işbirliği halinde bulundukları yayılmacı, elkoyucu güçlere karşı verilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun başta gelen yöneticilerinin ve özellikle Osmanlı Hanedanı'nın son temsilcilerinin yayılmacı güçlerle işbirliğine girmesine karşın, Mustafa Kemal'in önderliğinde Anadolu halkının başlattığı bağımsızlık ve Kurtuluş Savaşı aynı zamanda ulusal Türk devletinin kuruluşunun da savaşıdır. Savaş tüm "mazlum uluslar"a örnek olacak bir başarı ile sona ermiş, fakat biçimsel bağımsız devlet olma, çağdaş ulusal devlet olmaya yetmediği için, ulusçuluğun bütün gerekleriyle Türk toplumunun ortak inancı, ülkü ve ilkesi haline getirilmesi amacıyla devrim atılımları başlatılmıştır.

Atatürkçü ulusçuluk anlayışında devlet tam bağımsızdır. Devletin ülkesi, doğal kaynakları, varlığı, bireyleri sömürülmemelidir. Bu anlayış her türlü sömürüye karşıdır. Atatürk ulusçuluğu dine saygılıdır, ancak toplum ve devleti dinin tekelinde bırakmaz. "Ümmetçilik"e karşıdır; çağdaş, laik bir ulusçuluktur. Atatürk ulusçuluğu, devleti, ülkesi ve ulusuyla bölünmez bir bütün sayar. Bu ulusçuluk toplumun her kesiminde, kişisinde ulusal kimlik bilincini canlı, geçerli bir inanç olarak yaratmak ve yaşatmak ister. Çağdaş ulusçuluk toplumsal ve ekonomik sorunların aşıldığı, halkın gelirden, devletin olanaklarından daha adil ölçüler içinde payını aldığı oranda güç kazanır. Çağdaş ulusçuluk yalnızca siyasal ve ekinsele değil, toplumsal ve ekonomik içeriği olan bir ulusçuluktur. Ulusçuluk ilkesi, öbür Atatürk ilkelerinde de belirgin olduğu gibi, dogmatik ve gizemci (mistik) değildir; gerçekçidir, usçudur.

Geleneksel toplumdan çağdaş topluma geçişte ulusal ekine yönelik temel bir aşamadır. Mustafa Kemal böyle bir aşamanın önemini daha Kurtuluş Savaşı'nın ilk yıllarında şu sözlerle dile getirmiştir:

Şimdiye kadar sürüp gelen okuma ve yetiştirme yanlışlıklarının ulusumuzun gerilemesinde en önemli nedenlerden biri olduğu kanısındayım. Onun için bir ulusal yetiştirme programından söz açarken, eski çağdaki asılsız uydurmalar, yaradılışımıza hiç de uymayan yabancı düşüncelerden Doğu'dan ve Batı'dan aşırma bütün etkilerden büsbütün uzak, ulusal ve tarihsel doğamıza uygun bir ekini öne sürmüş oluyorum. Çünkü Türk yönetiminin gerçek gelişmesi ancak böyle bir ekinle sağlanabilecektir. Rastgele bir yabancı ekini kabullenmek şimdiye kadar uygulanıp duran yabancı ekinlerin yıkıcı sonuçlarını yinelemekten başka işe yaramaz. Ekinin, bu düşünce ekininin verimi, ekildiği yerin elverişliliği ile orantılıdır. Bu yer de milletin öz yapısıdır. Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken; onlara, varlıkları, hakları, birlikleri ile zıtlaşan bütün yabancı öğelerle savaşma gerekliliği ve ulusal inanları bütün coşkunluğu ile her zıt düşünceye karşı şiddetle savunma zorunluluğu aşılanmış olmalıdır. Yeni kuşağın bütün iç dünyasında bu duyushların, bu davranışların sürdürülmesi büyük önem taşır. Bitmez, tükenmez korkunç bir savaş halinde belirlip duran uluslar yaşamının felsefesi, bağımsız ve mutlu kalmak isteyen her ulus için bu duyushları, bu davranışları bütün yeğlinliği ile şart koşmaktadır.¹¹²

Çağdaşlaşma çabasına girişmiş her yeni devlet kendine özgü siyasal ekini getirir ve bunu geliştirmeye ça-

¹¹² *Bugünün Diliyle Atatürk'ün Söylevleri*, y.a.g.y., s. 75-76.

lıdır. Aynı zamanda her yeni devlet siyasal toplumsallaştırma yoluyla bu ekinin tüm toplum katlarınca benimsenmesi için çaba gösterir. Türk dil devrimi ve yeni tarih anlayışı, ulusal Türk devletinin yeni siyasal ekinin benimsenmesi yolunda gerçekleştirilen önemli atılımlardır. Bunun yanı sıra 1932’de kurulan halkevlerinin de yeni siyasal ekinin benimsenmesi ve yaygınlaşması konusunda önemli çalışmaları olmuştur. Ulusal bilinçlenme, örgütlenmiş çabalarla daha yaygınlaşır, daha güçlenir. Bu doğrultuda Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu ve halkevlerinin önemli katkıları olmuştur.

Atatürk ulusçuluğu birleştirici ve bütünleştiricidir. Bağınaz bir ulusçuluk değildir. Ulusal devlet kurmaya ve onu geliştirmeye yönelik bir ulusçuluktur. Ulus gerçeğine bağlı, ulusal kimlik bilincini geliştiren, yayılmacılığı ve “ümmetçilik”i reddeden, laik bir ulusçuluktur. Bu nedenlerle Atatürk ulusçuluğu köktenci (radikal) dir. Genelde dinsel bir kökene oturtulmuş Arap ulusçuluğu ise geleneksellik özellikleri taşır. Atatürkçülük’te toplumsal birliği sağlamada temel işlev ulusçuluk ilkesinde, bu doğrultudaki devrim atılımlarındadır. Kitleleri eyleme geçirmede, ulusal birliği sağlamada ulusçuluk ilkesinden yararlanılmıştır. Mısır’da Nasır deneyiminin açıkça ortaya koyduğu, Libya ve İran örneklerinde şimdilerde gözlemlediğimiz gibi laik bir ulusçuluk anlayışı o ülkelere özgü ekinel, tarihsel, yapısal nedenlerle toplumsal etken durumunda değildir. Oralarda toplumsal devingenlik ve birlik dinsel, İslâmcı bir Ulusçulukla sağlanmaktadır.

Atatürkçülük’te yayılmacılığa karşıtlık temel görüştür. Atatürkçülük ne Doğu, ne Batı, ne de herhangi bir ulus düşmanlığına dayanmıştır. Bağımsızlığı savunan, özde ve amaçta barışçı, kişi ve ulus onuruna dayalı, ulu-

sal kurtuluş hareketlerine yol gösterici, insancıl bir ideolojidir.

Sigmund, çağdaşlaştırıcı ulusçuluğun amaçlarını şöyle sıralamaktadır: Ulusal bağımsızlık, hızlı ekonomik kalkınma, ulusal devletin yaratılması, bu devletin yönetim biçiminin halkçı bir kimliğe dayatılması ve uluslararası ilişkilerde yansızlık. Bu sıralamalar arasında çoğulcu demokrasiye yer verilmemiştir. Genelde, Avrupa ve Kuzey Amerika’da var olan anayasa kuramları ve uygulamalarının fazla önemsenmediği gözlemlenebilir. Gelişmekte olan ülkelerde devlet ve toplum ile ilgili düşünceler bütününe çağdaşlaştırıcı ulusçuluk demek yerinde olur.¹¹³

Türk ulusuna, Türk devletine, yeniliğe bağlılık; değişikliğe açıklık; ulusal birliğin sağlanması; kısacası, çağdaşlaştırıcı bir ulusçuluk, Atatürk Devrim atılımlarının çıkış noktasını oluşturmuştur.

“Bu devlet nasıl kurtulur?” sorusuna Atatürk Devrim eyleminin yanıtı “ulusal sınırlar içinde, ulusal, çağdaşlaştırıcı bir siyasa gütmekle”, olmuştur. Atatürk Devrim eylemi ulusçudur, çağdaşlaştırıcıdır. Atatürk “Dünya Devrim”i ile değil, kendi ulusal devrimiyle ilgilenmiştir. Ulusal bir siyasa gütmenin, bir ülkenin varlığını korumada en önemli etkenlerden biri olduğu inanç ve görüşünü Atatürk şu sözlerle dile getirmişti:

Baylar, dış siyasanın en çok ilgili bulunduğu ve dayandığı temel, devletin iç örgütüdür. Dış siyasanın, iç örgütle ve ülkesi başka başka ve birbirleriyle bağdaşamayan toplulukları tek sınır içine almış bir devletin iç örgütü kuşkusuz temelsiz ve çürük olur. Bu durumda dış siyasası da köklü ve

¹¹³ Sigmund. *The Ideologies of the Developing Nations*, y.a.g.y., s. 40.

sağlam olamaz. Böyle bir devletin, özellikle iç örgütü ulusal olmaktan uzak olduğu gibi, siyasal yöntemi de ulusal olamaz. Buna göre Osmanlı Devleti'nin siyasası ulusal değil, ancak, kişisel, bulanık ve kararsız idi.

Değişik ulusları ortak ve genel bir ad altında toplamak ve bu değişik ulus topluluklarını eşit haklar ve koşullar altında bulundurarak güçlü bir devlet kurmak, parlak ve çekici bir siyasal görüştür, ama aldattıcıdır. Dahası, hiçbir sınır tanımayarak dünyadaki bütün Türkleri de bir devlet olarak birleştirmek, ulaşılamayacak bir amaçtır. Bu, yüzyılların ve yüzyıllarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı olaylar ile ortaya koyduğu bir gerçektir.

İslâmcılık ve Turancılık siyasasının başarı kazandığına ve dünyayı uygulama alanı yapabildiğine tarihte rastlanmamaktadır. Soy ayrımı gözetmeksizin, bütün insanlığı kapsayan tek bir dünya devleti kurma tutkularının sonuçları da tarihte yazılıdır. “Baskıncı ve yağmacı” olmak hevesleri konumuzun dışındadır. İnsanlara her türlü özel duygularını ve bağlantılarını unutturup, onları kardeşlik ve tam eşitlik içinde birleştirerek, insancıl bir devlet meydana getirme kuramının da kendine özgü koşulları vardır.

Bizim aydınlık ve uygulanabilir gördüğümüz siyasal yöntem, “ulusal siyasa” dır. Dünyanın bugünkü genel koşulları ve yüzyılların kafalarda ve duyunçlarda yerleştirdiği gerçekler karşısında düşçü olmak kadar büyük yanılgı olamaz. Tarihin dediği budur; bilimin, us'un, mantığın dediği böyledir.

Ulusumuzun güçlü, mutlu ve sağlam bir düzen içinde yaşayabilmesi için devletin bütünü ile ulusal bir siyasa götürmesi ve bu siyasanın iç örgütlerimize tam uyumlu ve dayalı olması gereklidir. Ulusal siyasa demekle anlatmak istediğim şudur: Ulusal sınırlarımız içinde her şeyden önce kendi gücümüze dayanarak varlığımızı koruyup ulusun ve yurdun

gerçek mutluluğuna ve bayındırlığına çalışmak; gelişigüzel, ulaşılamayacak istekler peşinde ulusu uğraştırmamak ve zarara sokmamak; uygarlık dünyasının uygarca ve insanca davranışını ve karşılıklı dostluğunu beklemektedir.¹¹⁴

Ulusal kimlik bilincinin yaygınlaşması girişiminde kitle iletişimi araçlarından, eğitim kurumlarından, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu ve halkevlerinin çalışmalarından; özellikle ekin alanındaki devrim atılımlarından yararlanılmıştır. Bu çabalarda ulusal kimlik bilincinin pekiştirilmesine, ulusal güven ve gururun çoğaltılmasına yönelik bir ulusçuluk benimsenmiştir. Çağdaşlaşmanın yükü, sorumluluğu dış yardıma, dışa değil, ulusun kararlılığına, çalışkanlığına, ulusun kendisine bağlanmıştır. Gerçekte sorunların çözümünü ulusa vermek, ulusta aramak, o doğrultuda toplumu çalışmaya yöneltmek temel bir Atatürkçü görüştür. Örneğin, yurdun bağımsızlığa kavuşmasının ancak ulusal istenç ve ulusun kararlılığı ve özverisiyle gerçekleşeceği düşüncesi ulusal savaşım döneminin egemen bir görüşüdür.

Öte yandan, ulusu, ulusal kaynakları devinişe geçirmede hükümetin önemli işlevleri vardır.

Hükümet, çağdaşlaşma sürecinin itici gücü olarak görülmüştür ve etkili hükümete olumlu bir yaklaşım vardır. Etkisiz hükümet anlayışına yer verilmemiştir.

Her siyasal sistem sürekliliğini sağlamak için ulusun, özellikle gençliğin, o siyasal yönetim biçiminin dayandığı, temel değerler ve inançları kabul etmesini ister. Ayrıca bu değerler ve inançlar bütünüünün ulusça, halkça nasıl benimsendiği de siyasal yaşamın işleyişini, işleyiş biçimini etkiler.

¹¹⁴ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, cilt II, y.a.g.y., s. 322-323.

Greenberg'e göre, siyasal toplumsallaştırma genelde, kişinin üyesi bulunduğu siyasal sistemle ilgili inanç ve değerlerle, kişinin o siyasal sistem içinde yurttaş olarak oynadığı rol ile ilintilidir.¹¹⁵

Ekinsel çağdaşlaşmada temel ilkeler ulusçuluk ve laikliktir. Atatürk Devrimi'yle eğitim-öğretim birliği sağlanmış ve eğitim ulusal, laik bir temele oturtulmuştur. Ayrıca, eğitim bir toplumsallaştırma aracı olarak yeni siyasal yönetim biçiminin benimsenmesinde ve yaygınlaşmasında önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Özellikle eğitim kurumları, halkevleri, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun çalışmaları ulus oluşturulması doğrultusundaki atılımlara yönelik olmuştur.

Atatürk Devrim Modeli'nde ulus oluşturmaya yönelik atılımlar öncelikle göze çarpmaktadır. Kuşkusuz, her devrimci önder gibi Atatürk de ulus oluşturulmasında eğitimin çok önemli bir işlevi olduğunun bilincindedir. Bu yalnızca kurumsal, yapısal bir konu değildir. Ayrıca bir içerik, bir davranış konusudur. Eğitim konusunda olduğu gibi, öbür devrim atılımları da yalnız kurumsal değişikliği değil, davranış, görüş, değerler değişikliklerini içermektedirler.

Atatürk, ulusal, laik ve ilerici bir eğitim yönteminin ve bu eğitimden herkesin yararlanma olanağının gerçekleşmesiyle yeni Türk devletinin kimliğine, Cumhuriyet'e ve onun sürekli yenileşmesine bağlılığın artacağına inanmıştır. Atatürk'ün gerek eğitim ve gerekse ekin alanlarında yaptığı devrim atılımlarının, çağdaş bir ulus olarak yaşamımızı sağlayacak bilgi ve ekinin yaygınlaşması amacı yanında halkçı yönü de önemlidir. Atatürk, ay-

¹¹⁵ Edward Greenberg, (ed.), *Political Socialization (Siyasal Toplumsallaştırma)*. New York: Atherton Press, 1970, s. 3.

dını, geniş halk kitlesini, köylüyü ve kentliyi birbirine yakınlaştırmada; toplumsal değişimin ve ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde ulusal ve çağdaş bir eğitimin¹¹⁶ tüm yurt düzeyine yayılmasının önemini çok iyi biliyordu. Onun için sürekli olarak eğitim konusu üzerinde durmuş, bu konuya özel bir ilgi göstermiştir. Köy enstitülerinin kuruluşu da böyle halkçı bir eğitim siyasasının ürünüdür. Köyde bir eğitim devrimi gerçekleştirilerek köyün ulusla bütünleşmesi öngörülmüştür. Bütün bu devrim atılımları ulus oluşturulması doğrultusunda önemli aşamalardır.

c) Halkçılık

Osmanlı döneminden bu yana Türkiye geri kalmışlıktan kurtulma çabası içindedir. Düzeltim girişimleri bu çabanın ürünüdür. Düzeltimlerin amacı “devleti kurtarmak” tır. Halk ögesi düzeltim çabalarında yer almamıştır. Kurtuluş Savaşı’yla birlikte halk ve halkçılık eylemsel olarak gündeme getirilmiştir.

Atatürk, Fransız ve Amerikan devrimlerinin özgürlük, eşitlik ve güvence kavramlarından esinlenmiş, ama onlara halkçı bir boyut vermiştir. Atatürkçülük, seçkinci bir ideoloji değildir. Halkçılık ve ulusçuluk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet yıllarının en önde gelen kavram-

¹¹⁶ Eğitim ve gelişme konusunda bkz.: James S. Coleman, (ed.), *Education and Political Development* (Eğitim ve Siyasal Gelişme). Princeton: Princeton University Press, 1965; Frederick, W. Frey, “Education in Turkey”, (Türkiye’de Eğitim), *Political Modernization in Japan and Turkey*, a.g.y., s. 205-235; Andreas M. Kazamias, *Education and the Quest for Modernity in Turkey* (Türkiye’de Eğitim ve Çağdaşlaşma Arayışı Çabası), Chicago: University of Chicago Press, 1966; Şevket Gedikoğlu, *Kemalist Eğitim İlkeleri*, Çağdaş Yayınları, İstanbul: Erdinç Basım ve Yayınevi, 1978.

ları arasındadır. Cumhuriyet, yönetim biçiminin uluslaşması ve halklaşmasıdır. Ülkede “birlik”in sağlanmasında halkçılık ve ulusçuluk önemli bir işlev görmüştür. Birçok devrim atılımları halkçılık, ulusçuluk ve laiklik ilkelerinin yönlendirmeleriyle gerçekleşmiştir. Örneğin, Türk Dil Devrimi her üç ilkenin etkilerini taşımaktadır. Arapça ve Farsça’nın Türk dili üstündeki derin izleri ve etkisi, dinsel devlet ve toplum yapısı içinde, İslâm ekinin Türk ekinini baskısı altında bulundurabilmesinden kaynaklanmıştır. Laikliğin gerçekleşmesi Türk Dil Devrimi için gerekli ortamı hazırlamıştır. Öte yandan Atatürk’ün deyimiyle “Türk dili’nin yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarılması” ve bu dilin kendini türetmesi gereğini vurgulaması, bu devrimin ulusçu yönünü ortaya koymuştur. Osmanlıca bir halk dili değil, seçkinlerin dilidir. Türk dilinin yabancı sözcüklerden arındırılarak yalınlaştırılmasının halkla aydın kesimin birbirini anlar duruma gelmesinde, yönetenlerle yönetilenler arasındaki yabancılığın, uzaklığın giderilmesinde katkısı olmuş ve bu yönüyle Türk Dil Devrimi halkçılık doğrultusunda da bir işlev görmüştür.¹¹⁷

Ward’ın belirttiği gibi savaşta askerlerin davranışları, güçlükler ve sıkıntılar karşısında dayanıklılıkları, katlantıları Mustafa Kemal’in demokratik yapısını Fransız “liberalizm”i ile ilgili kitapları yıllarca okumasından çok daha fazla etkilemiştir. Yüzyıllar boyunca ödedikleri vergilerle, katıldıkları savaşlarla saltanat yönetiminin tüm sorumluluğunu taşıyan bu Anadolu çocuklarına Mustafa Kemal candan, derin duygularla bağlan-

¹¹⁷ Bu konuda bkz: Suna Kili, “Türk Dil Devriminin Yenileşme Çabamızdaki Yeri”, *Bilimsel Bildiriler* – 1972, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1975, s. 22-32.

miştir.¹¹⁸ 19 Eylül 1921’de, Meclis’te Sakarya Meydan Savaşı’nı anlatırken, Atatürk Anadolu çocuklarını şu sözlerle övmüştür: “Kahraman Türk askeri Anadolu savaşlarının anlamını kavramış, yeni bir ülkü ile savaş etmiştir. Böyle çocuklara ve böyle çocuklardan oluşan ordulara sahip bir ulus, hakkını ve bağımsızlığını tam anlamıyla korumada başarılı olacaktır”.¹¹⁹

Türk ulusu içinde o güne değin en hor görülmüş, yoksul ve sıkıntılı bir yaşamı yüzyıllar boyu sürdürmüş olan Türk köylüsünün durumunu da Mustafa Kemal, 1 Mart 1922’de, şu sözlerle Meclis’in önüne sermiştir:

Türkiye’nin sahibi ve efendisi kimdir? Bunun yanıtını hemen birlikte verelim: Türkiye’nin gerçek sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan köylüdür. O halde, herkesten daha çok güvenç, mutluluk ve varlığa hak kazanan ve yaraşık olan köylüdür. Bundan ötürü, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin ekonomik siyasası bu asıl amacı elde etmeye yöneliktir.

.....

Efendiler! Diyebilirim ki bugünkü karayıkım ve yoksulluğun biricik nedeni bu gerçeğin aymazı (gafil) bulunmuş olmamızdır. Gerçekten, yedi yüz yıldan beri dünyanın çeşitli ülkelelerine göndererek, kanlarını akıttığımız, kemiklerini topraklarında bıraktığımız ve yedi yüz yıldan beri emeklerini ellerinden alıp savurduğumuz ve buna karşılık her zaman aşağılama ve alçaltma ile karşılık verdiğimiz ve bunca özveri ve bağışlarına karşı iyilik bilmezlik, küstahlık, zorbalıkla uşak durumuna indirmek istediğimiz bu soylu sahibin önünde büyük bir utanç ve saygıyla gerçek durumumuzu alalım.¹²⁰

¹¹⁸ Ward, *Turkey*, y.a.g.y., s. 40.

¹¹⁹ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, cilt I. y.a.g.y., s. 183.

¹²⁰ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, cilt I. y.a.g.y., s. 225.

1 Aralık 1921'de TBMM'de yaptığı bir konuşmada Atatürk halkçılık konusundaki görüşlerini de şöyle belirtmiştir:

Toplumsal uğraş yönünden düşündüğümüz zaman, biz yaşamını, bağımsızlığını kurtarmak için çalışan kimseleriz, zavallı bir halkız! Kendimizi bilelim. Kurtulmak, yaşamak için çalışan ve çalışmaya zorunlu olan bir halkız! Bundan ötürü her birimizin hakkı vardır. Yetkisi vardır. Fakat çalışmakla bir hakkı elde ederiz. Yoksa arka üstü yatmak ve yaşamını çalışmaktan uzak geçirmek isteyen kişilerin bizim toplumumuz içerisinde yeri yoktur. O halde söyleyiniz bay-lar! Halkçılık, toplumsal düzenini emeğine, hukukuna dayatmak isteyen bir toplumsal uğraştır.¹²¹

Atatürk, cumhuriyet yönetimini, devletin yasallığını yalnız güce dayatmamış, güç varsayımından çıkış yapmamıştır. Devletin güçlülüğünü uygulamalarına, yaptığı işlere bağlamıştır. Çağdaşlaşmanın gerçekleştiği oranda yasallığın daha sağlam ve bilinçli temellere dayandığı bir gerçektir. Devlet yalnız gücü, otoriteyi değil, her alanda adaleti de yansıtmalı, uygulamalıdır. Bu görüş çağdaş demokratik düşüncenin yasallık anlayışını içermektedir. Atatürk de yasallığını yalnız devletin otoritesinde, güçlülüğünde değil, halka açık, halka duyarlı, halka dayalı, halktan yana bir yöntemde, halkla elbirliği etmekte görmüştür. Halkçılık ilkesinin siyasal yönü siyasal yönetim biçiminin halklaşması olarak tanımlanabilir. Öte yandan Atatürkçü görüş çağdaşlaşma çabasında, evrim süreci içinde oluşma yerine, hükümetlerin ve siyasal kuruluşların çağdaşlaşma eyleminde dina-

¹²¹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt I. y.a.g.y., s. 196.

mik, itici bir rol oynamaları, bu çabayı hızlandırmaları yöntemini benimsemektedir.

Atatürk “ayrıcalıksız, sınıfsız bir ulusuz” derken halkçılık anlayışını yansıtmıştır. Atatürkçülük, herhangi bir sınıfın egemenliğini reddeden, ılımlı toplumculuğu öngören, her türlü sömürüye karşı bir dünya görüşüdür. Atatürkçü düşünce bölücü değil, birleştirici, bütünleştiricidir. Halkçılık¹²² ilkesi hiçbir sınıfın üstünlüğünü benimsemez. “Proleter diktatoryası” görüşünü reddeder. Bütün halkın kayıtsız koşulsuz egemen olduğu bir düzeni benimser.

Bu görüşü Atatürk 1 Kasım 1937’de Meclis’te yaptığı bir konuşmayla şöyle vurgular: “Elinizdeki izlencenin içeriği yalnız bir kısım yurttaşla ilgilenmeyi engeller. Biz bütün Türk ulusunun emrindeyiz.”¹²³

Eşitliğin gerçekleşmesi, kişinin uyruk durumundan yurttaş durumuna geçişinin sağlanması, yurttaşın ve toplumun ülke sorunlarına katılan bir düzeye gelmesine de bağlıdır. Egemenliğin kayıtsız koşulsuz ulusun olduğu ilkesi, yeni yönetim biçiminin yasallık kaynağını oluşturmuştur. 1924 yılında seçim yasası değiştirilerek seçmen yaşı 18’e indirilmiştir. 1930’da kadınlar belediye seçimlerine, 1934’te de genel seçimlere katılma hakkını kazanmışlardır. Bu devrim atılımları çağdaşlaşmanın önemli bir aşaması olan “katılma” ve halkçılık doğrultusunda önemli adımlardır.

Katılmayı, kalkınmanın gerçekleşmesinde temel bir öğe olarak gören Hintli siyasal bilimci Bose’ye göre, kal-

¹²² Halkçılık ilkesine getirilen yeni yorumlar ve bu konudaki evrim için bkz.: Kili. “Kemalism in Contemporary Turkey”, y.a.g.y.; Kili, *CHP’de Gelişmeler*, a.g.y., s. 67-71, 435-439; Kili, *Kemalism*, y.a.g.y., s. 187-215.

¹²³ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, cilt I, y.a.g.y., s. 405.

kınma siyasası hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerin temel bir sorunudur. Bu ülkelerin ortak deneyimi göstermektedir ki hem ilgili siyasanın oluşturulması, hem de uygulanmasında halkın katılımı ve katkısı bu kalkınma izlencelerinin başarısı için gereklidir.¹²⁴ Halkçılık ilkesinin içeriğinde ve amacında yatan katılma sorunu tümüyle Atatürk döneminde çözümlenememiştir. Ancak katılma konusunda çok önemli atılımların bu dönemde gerçekleştiğini de unutmamak gerekir. Siyasal sistemin ulusal egemenliğe dayatılması, eğitim fırsat ve olanaklarının yaygınlaştırılması, kadın ve erkeğin eşit oy hakkına kavuşması gibi önemli atılımları gerçekleştiren Atatürk Devrim'i böylece katılmayı anlamlı bir düzeye ve uygulamaya getirebilmiş; katılmayı güçlendiren, pekiştiren çoğulcu düzenin, çokpartili yaşama geçiş ortamının temellerini hazırlamıştır. Unutulmamalıdır ki tekçi bir düzen, tekparti yöntemi, kapalı yönetim biçimi Atatürkçülüğün ideolojide ve eylemde özlemi olmamıştır. Bütün bu gelişmelere karşın halkçılığın toplumsal içeriğine de yeterince inilememiştir. Kuşkusuz Türk toplumunda dikey devingenlik yönünde hızlanma olmuştur. Eğitim olanaklarının yaygınlaşması bu devingenliğin sağlanmasında en önemli bir işlevi görmüştür, görmektedir. Bunun hükümetin gücüne ve toplumsal devinimi gerçekleştirme-hızlandırma alabilirliğine bağlı olduğu¹²⁵ da bir gerçektir.

Ancak "Halkçılık Programı"ndan beri belirtilen köklü toplumsal değişiklikler tümüyle yerine getirilememiştir.

¹²⁴ Nirmal Bose, "The Politics of Development and System Change" (Kalkınma Siyasası ve Sistem Değişmesi) *Participation*, II, No. 3, (1978). s. 45.

¹²⁵ Apter, *Some Conceptual Approaches to the Study Modernization*, y.a.g.y., s. 69.

Ekonomik yapıda yeterince yenilik ve değişiklik yapılamadığından uygulamada halkçılığın toplumsal eşitlik’le ilgili yönü yetersiz kalmıştır.

1930 yıllarında devrimin tekpartisi CHP’ye bir “çekişme” verilerek, bazı örgütsel değişikliklere gidilmiş, halkın isteklerine daha duyarlı olması, parti örgütünün ve hükümet siyasasının eleştirilere daha açık duruma getirilmesi yönünde çaba gösterilmiştir. Ekini halklaştırma doğrultusundaki atılımlar bu eşitliği sağlama uğraşları arasında sayılabilir. Atatürk “özgür olacağız” diyordu; Güneş Dil Tezi, Türk Tarih Tezi bu özgür olma çabaları arasındadır. Fakat açıklanan dil tezi bilimsel değer taşımadığı gerekçesiyle eleştirilere uğramış ve üzerinde durulmayan bir konu olmuştur. Ancak bunlar o dönem içinde uluslaşma çabasını hızlandırıcı, ulus olarak kendine, tarihine güven duygusunu arttırıcı yararlı işlev görmüşlerdir. Özellikle, ulusçuluk ve halkçılık ilkeleri ve bu doğrultudaki devrim atılımları “birlik”i sağlayıcı bir işlev üstlenmiştir.

Atatürkçülük’te “halk” kavramı herhangi bir sınıfa ait değildir. Bu kavram bütün Türk yurttaşları için kullanılmıştır. Kurtuluş Savaşı anamalcılığa, elkoyuculuğa karşıdır. Bu savaş bütün halkın, bütün sınıfların işbirliğiyle kazanılmıştır. Halkçılık, sınıf üstünlüğüne ve sınıf ayrımına karşı olduğu, hiçbir kişi, aile, sınıf veya topluluğun bir başkasına üstün olmadığı biçiminde yorumlanmıştır. Toplumsal sınıflardan değil, çeşitli meslek topluluklarının varlığından ve bu topluluklar arasındaki birlikten söz edilmiştir. Devrim atılımları sınıfsız, ayrıcalıksız bir toplum anlayışına dayatılmıştır. “Ulusal dayanışma” ve “ulusal birlik” konuları üstünde özellikle durulmuştur. Ancak “ulusal dayanışma” durağanlığı korumak için benimsenmiş bir görüş değildir. Yur-

dun gönençliğı ve kalkınması için “ulusal birlik”in gerekliliğı savunulmuştur. Önemli olan yalnızca birlik değil, birliğin tüm çağdaşlaşmayı amaç edinen bir düzeyde sağlanmasıdır ve Atatürkçülüğün de temel önerisi budur.

Kökleşik liberalizm’e ve Marksizm’e bir tepki olarak 19. yüzyıl Avrupa’sında gelişen dayanışmacılık, halkçılık ilkesine önemli ölçüde etki yapmıştır. Ancak dayanışmacılık, yeterince geliştirilmemiş bir toplumsal kuram olduğundan, toplumsal-ekonomik değişmeye gerektiğı ölçüde yol gösterecek bir işlev görememiştir. Atatürk ve yönetici kadrosu dayanışmacılığı benimseyerek topluluklar arasında dayanışma olduğu görüşünü savunmuşlardır. Selek, o dönemde Türk toplumunda sınıf farklılaşmasının ve sınıf bilincinin yeteri kadar belirmemiş olması sonucu yanlış bir inanın etkisiyle sınıfların varlığının yadsınmış olmasını eleştirerek, sınıf çıkarlarının bütünüyle uzlaşabileceğı görüşünün gerçekçi olmadığına değinerek, sınıf çıkarlarının doğurduğu gerginliklerin azaltılması veya sınıflar arasında bir denge kurulması doğrultusunda çalışmalar yapılması daha doğru, daha geçerli bir atılım olurdu demektedir.¹²⁶

Ancak, unutulmaması gereken bir başka önemli nokta da Cumhuriyet’in başlangıç yılları Türkiye’inde çağdaş bir toplumun sınıfsal yapısının olmadığıdır. Ayrıca sınıf bilincine varmış işçi kesiminin varlığı bir yana, o dönemde Türkiye’de işyerlerinde çalışan işçilerin genel toplamı 50-60 bin dolaylarındadır. 1924’lerde işçilerin bir siyasal parti oluşturmaları için çaba gösterenler bunun için “risaleler” yayımlayanlar bile ülkede tren, vapur,

¹²⁶ Selek, *Anadolu İhtilâli*, a.g.y., s. 713.

tramvay gibi ulaşım araçlarında 20 bin; Zonguldak, Balya ve benzeri maden ocaklarında 20 bin; Adana, Bursa, İzmir, İstanbul gibi kentlerdeki fabrikalarda ise 20 bin kadar işçinin çalıştığını; tüm ülkede olsa olsa 80-100 bin kadar işçinin bulunabileceğini varsaymışlardır.¹²⁷

Atatürkçü halkçılık, yönetimin, ekonominin, siyasanın, devlet ve toplum düzenlemelerinin toplumdaki güçlülere, varlıklılara; geleneksel birikimler, kalıntılar sonucu ağırlık kazanan kişilere, kesimlere; ailelere değil, güçsüzlere, emeği ile geçinenlere, halka dönük olmasıdır. Sınıf egemenliğini reddeden halkçılık-cumhuriyetçilik ilkesinin içeriği demokratik, özgürlükçü, çoğulcu yönetimin yasalardaki bir hak olmaktan çıkarılıp halklaştırılmasını, işlerliğe kavuşturulmasını; yönetimde, siyasette, kalkınmada, gelirlerin dağılımında, devlet ve ulus olanaklarının kullanılmasında halk yararının gözetilmesini amaçlar. Bu amaç doğrultusunda devleti önlemler almak, yasalar çıkarmak, düzenlenmelere gitmek, engelleri ortadan kaldırmakla görevli kılar.

Atatürk Devrimi'ni Meiji Restorasyonu ile karşılaştıran toplumbilimci Ali Mazrui önemle şu konuyu vurguluyor: Japonya o dönemde kalkınmasını var olan feodal düzen üzerine oturttu. Halkın haklarını göz önünde tutmadı. Tek amaç ekonomik kalkınma idi. Oysa Atatürk, kalkınmasını var olan eski toplumsal, ekonomik yapıya dayanarak yapmadı. İnsan haklarını, ulusun kayıtsız koşulsuz egemenliğini gözardı etmedi. Kalkınmasını halkın çilesine dayamadı. Bu çerçeve içinde Ali Mazrui Atatürk'ün halkçılık ilkesini şöyle değerlendiriyor:

¹²⁷ Ahmet Cevat Emre, "*Amele ve Köylü Kitleleri Nasıl Fırka Teşkil Eder?*" *Toplum ve Bilim* (Bahar-Yaz 1980), s. 116.

Mustafa Kemal aşırı derecede eşitlikçiydi ve sanıldığı kadar elitist değildi. O'nun reformları kentsel ve kırsal alanlar, üst ve alt sınıflar, Türkler ve azınlıklar, erkekler ve kadınlar, yönetilenler ve yönetenler arasındaki boşluğu kapatmayı amaçladı. Kemalist halkçılık Meiji Restorasyonu'nun amaçlarının gerçekleştirilmesinde yararlanılamıyacak ölçüde eşitlikçi idi.

Mustafa Kemal vaktinden evvel bir "moralistti" (ahlakçı). O, tinsel olgunlaşma ile özdeksel çağdaşlaşmayı birlikte başarmaya çalıştı. İşte bu –tabii eğer özdeksel bakış açısı daha önemli görülürse– onun Devrimi'nin tümüyle gerçekleşmesini engelledi.

Türkiye'nin endüstriyel açıdan Japonya ile aynı duruma gelememesinin pek çok nedeni vardır. Ancak bu nedenlerden biri Türkiye'nin Atatürk döneminde moral açıdan Japonya'yı çok gerilerde bırakması olabilir.¹²⁸

ç) Devletçilik

Devletin ekonomik yaşamda etkinliği Cumhuriyet'in başından beri var olan bir gerçektir, fakat devletçilik resmi bir siyasa olarak 1931'de benimsenmiştir. Özel girişime 1923-1930 yıllarında atılım yapması için olanaklar tanınmıştır. Ancak özel girişim ekonomik kalkınmada güçlü ve yeterli bir etken olabilecek durumda değildi. Özel anamal kıtlığı, teknik bilgi noksanlığı ve deneyimli Türk işadamlarının bulunmaması gibi nedenlerle özel girişim, o yıllarda ekonomik kalkınmada bir güç

¹²⁸ Ali Mazrui, "Meiji Restorasyonu ile Atatürk'ün Mirası Arasında Afrika: 'Karşılaştırılmalı Modernleşme İkilemleri'". *Türkiye İş Bankası Uluslararası Atatürk Sempozyumu (17-22 Mayıs 1981): Bildiriler ve Tartışmalar*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Ankara: Tisa Matbaası, 1983. s. 393.

oluşturamamıştır. Oysa devletçiliğin resmi tanımlanmasına göre ekonomik çalışmaların genel gereksinimini devlet düzenleyerek özel girişimin ilgilenmediği ya da başarılı olmadığı alanlarda ya da kamu yararıyla ilgili alanlarda doğrudan doğruya ekonomik girişimde bulunulacaktır.

“Bırakınız yapınlar – bırakınız geçsinler” ekonomi siyasasının batkısı 1929-1930 Dünya Ekonomik Bunalımı ile doruk noktasına çıkmış, bu durumun devletçilik ilkesinin güçlenmesinde rolü olmuştur. Devletçi bir siyasa güdülerek ekonomik bağımsızlığın daha çabuk, daha kolay sağlanacağı belirginleşmiştir. Denetim, bürokrasinin elinde olmak üzere bir ekonomik kalkınma atılımına girişilmiştir. Bu karışmacı, güdümlü bir ekonomi anlayışıdır. Devletçilik ilkesinin uygulanmasında devlet ekonomik alanda başlıca sorumluluğu üstlenmiştir.

Yeni Türkiye’de usçuluk tüm alanlarda egemen yaklaşım yolu olmuş, “akıncı, asker devlet, iktisadi devlet olmalıdır” görüşü güç kazanmıştır. Planlı ekonomi, ülkenin kendi kaynaklarını işletmeye geçirmede, ulusal ekonomiyi kurmada başlıca etken olacağı nedeniyle benimsenmiştir. 1 Kasım 1937’de yaptığı bir konuşmada, Atatürk, sanayileşme ve planlı ekonomiyle ilgili görüşlerini Meclis’e şöyle açıklamıştır:

Sanayileşmek, en büyük ulusal sorunlarımız arasında yer almaktadır. Çalışması ve yaşaması için ekonomik elementleri ülkemizde var olan büyük, küçük her çeşit sanayii kuracağız ve işleteceğiz. En başta yurt savunması olmak üzere, ürünlerimizi değerlendirmek ve en kısa yoldan, en ileri ve gönençli Türkiye ülküsüne ulaşabilmek için bu, bir zorunluluktur.

Bu kanıyla, beş yıllık ilk sanayi planının geri kalan ve bü-

tün hazırlıkları bitirilmiş olan birkaç fabrikasını da, hızla başarmak ve yeni plan için hazırlanmak gereklidir.¹²⁹

.....

Ekonomik kalkınma; Türkiye'nin özgür, bağımsız, her zaman daha güçlü, her zaman daha gönençli Türkiye ülküsünün, belkemiğidir.¹³⁰

Atatürk, ekonomik kalkınmanın hızlanması için planlı çalışmayı benimsemiş; böylece daha hızlı, daha gönençli bir Türkiye yaratılarak herkesin daha yüksek bir yaşam düzeyine kavuşması ve ulusal gelirden adaletli ölçülerde emeğinin karşılığını alması konularıyla ilgilenmiştir. Ancak, Atatürk Devrim Modeli'nde toplumsal-ekonomik yapının bir "yumruk"la değiştirilmesi yöntemi de uygulanmamıştır. Fakat toplumsal - ekonomik yaşamın, simgesel yönleri hızlı, köktenci bir değişim geçirmiştir: Uluslararası takvim, saat, rakamlar ve onlu sistemin kabulü; geleneksel ad ve sanların kaldırılıp soyadı yasasının benimsenmesi gibi. Öte yandan hukuk alanındaki devrim atılımları, özellikle medeni hukuk, ceza, ticaret alanındaki yeni yasalar, kadınların oy hakkına kavuşması, eğitim sisteminin laik, çağdaş ülkeler doğrultusunda düzenlenmesi, kırsal bölgelerin kalkınması için bu bölgelerde eğitime verilen önem sonucu Köy Enstitüleri'nin kurulması gibi atılımlar ekonomik alt yapıda değişiklikler sağlayacak yeni kuşakların yetişmesine olanak vermiştir.

Köklü ekonomik değişimleri sağlama konusunda ise daha aşamalı bir yöntem kullanılmıştır. Devletçilik ilkesi böyle aşamalı bir değişimin ilkesi olmuştur. İlk beş yıl-

¹²⁹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt 1. y.a.g.y., s. 396.

¹³⁰ y.a.g.y., s. 398.

lık izlence de bu doğrultuda bir uygulamadır. Çok geniş kapsamlı, olağanüstü çabuk ve köklü toplumsal-ekonomik değişimler erktekelci (totaliter) bir yöntemle özgü olan yıldırı ve yeğniliği gerektirir. Atatürk ve kadrosu böyle bir yöntemi yeğlememişler, kalkınmanın “bedeli” üzerinde de durmuşlardır. Kuşkusuz, Türk siyasal ekininin bir özelliği olan ılımlılık burada da etken bir öge olmuştur.

Aşamalı, barışçı bir ekonomik kalkınma yöntemi izlenmiş, ağalık düzeni de yıkılamamıştır. Böyle aşamalı bir yöntem çerçevesi içinde bile köye yönelik daha olumlu sonuçlar alınabilirdi. Örneğin, köy kalkınmasında önemli bir işlevi olan, köyün ve kentin her yönünde “diyalog”unu arttıracak, köyün kente ulaşmasına yardımcı olarak etkin bir yol izlencesi oluşturulamamıştır. Ancak Atatürk Devrimi’nin başlattığı atılımlarla köy daha sonraki yıllardaki gelişmelerin de sonucu olarak, ulusal yaşamdan uzak değildir. Köy artık ulusal yaşamın bir parçası durumuna gelmiştir. Çağdaş olmanın önemli bir koşulu, tüm halkın ulusal yaşama katılmasının sağlanmasıdır. Türkiye’de bu, büyük ölçüde gerçekleşmiştir. Toplumsal-ekonomik yarar, kamu yararı, istek ve sorunların ortaya çıkması ve bunların açıkça söylenir olması Türkiye için yeni ve önemli gelişmelerdir. Bugünkü Türkiye’de örgütlenme doğrultusundaki ileri adımlar, örgütlerin kurumlaşması ve bunların çıkar ve yararları toparlaması işlevini de üstlenmeleri, Türkiye için önemli atılımlardır. Ancak, hâlâ kırsal bölgelerde örgütlenme durumu güçsüzdür.¹³¹

¹³¹ Türkiye’de örgütsel sorunlarla ilgili olarak bkz.: Suna Kili, “Türkiye’de Örgütlenme Sorunu ve Örgütsel Dengesizlik”, *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, Sosyal Bilimler*, IV-V, 1976-1977, s. 63-77.

Devletçilik, salt anamalcı ve salt Marksist model dışında bir ekonomik kalkınma yöntemi aramanın ve bunun gereğine inanmanın ürünüdür. 1929 yılından başlayarak bir yandan anamalcı dünyanın en derin bunalmılarından birini yaşaması, öte yandan Sovyet modelinin ulusallığı yadsınması, halkçılık ilkesine ters düşmesi, aşırı yeğlilik yöntemine başvurması, Türkiye'yi bu dönemde devletçilik ilkesi yoluyla kendi ulusal ekonomik kalkınma modelini oluşturma çabasına itmiştir. Bu kalkınma modelinin oluşumuna *Kadro* dergisinin düşünürleri¹³² katkıda bulunmak, Atatürkçülük (Kemalizm) ideolojisini daha sistemleştirerek bir alt yapı devrimini de bütün boyutlarıyla sağlayabilecek bir içeriğe kavuşturmak için çalışmalar yapmış, yazılar yazmış, çaba göstermişlerdir. Kadrocular,¹³³ Türkiye'nin bağımsız toplum ekonomisini yaratarak sömürgecilikten kurtuluş savaşımı veren tüm uluslar için, Sovyet ve anamalcı modeller dışında bir somut kalkınma örneği oluşturmalarını amaçlamışlardır. Ancak bu doğrultudaki önerileri bazı çevrelerce aşırı toplumculuk olarak değerlendirilmiş ve suçlanmış. Tüm bu olumsuz tepkilere karşın devletçilik ilkesi, bu düşün akımının da etkisi ve katkısıyla ilk planlı ekonomik döneme girişi

¹³² Bu düşünürler arasında şu isimleri sıralayabiliriz: Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Şevket Süreyya (Aydemir), Vedat Nedim (Tör), İsmail Hüsrev (Tökin), M. Şevki (Yazman) ve Burhan Asaf (Belge).

¹³³ "Kadrocu" düşün akımı için temel belge olarak bkz.: *Kadro*: 1932, Cilt: I, (yayına hazırlayan Cem Alpar), Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Ankara, Kalite Matbaası, 1978; *Kadro* – 1933, Cilt II, (yayına hazırlayan Cem Alpar), Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Ankara, Kalite Matbaası, 1979 ve *Kadro* - 1934, Cilt III, (yayına hazırlayan Cem Alpar), Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Ankara, Kalite Matbaası, 1980.

sağlamıştır. Çağdaş Türk sanayiinin kurulması bu dönemde başlamıştır. Sovyet Rusya ile kurulan ekonomik işbirliğinin de bu aşamada desteği olmuştur. Ancak Atatürk salt anamalcı ya da salt Marksist sistemle kalkınma yolunu benimsememiştir. Atatürkçülük, kuram olarak uygulamada “toplumsal devlet” kavramını içeren ulusal bir ekonomik kalkınma modeli oluşturmaya ve bunu devletçi bir siyasa ile uygulamaya çalışmıştır.

Ulusal Kurtuluş Savaşı’ndan utku ile çıkanlar, Anadolu ulusal eylemini başarıya kavuşturanlar, gerçek bir bağımsızlığın sağlanabilmesi ve bu bağımsızlığın sürekli olabilmesi için ekonomik bağımsızlığı temel ilke olarak görmüştür. Ekonomik bağımsızlık bir ülkenin, bir ulusun kendi kendine yeter duruma gelmesi; yaşaması, gelişmesi için başkalarına el açmaktan kurtulmasıdır. Uzun bir kapitülasyon döneminden, bu dönemin ülkeyi her şeyi ile sömüren, tüm varlığını, yeraltı-yerüstü kaynaklarını dışa akıtan uygulamasından sonra yeni Türkiye için ulusal bir ekonomiye yönelmek kaçınılmaz, zorunlu, onurlu yaşamanın önkoşulu sayılmıştır. Daha Cumhuriyet ilân edilmeden 17 Şubat 1923’te İzmir’de toplanan “Türkiye İktisat Kongresi” bu anlayışın sonucu olarak yapılması gerekenleri her kesimden, her uğraş alanından temsilcilerin görüşlerini alarak saptamıştır. Bu kongreye Mustafa Kemal de katılmış ve burada uzun bir konuşma yaparak Türk ulusunun niçin, nasıl ve hangi nedenlerle yoksullaştığını, Anadolu toprakları üzerinde onurlu biçimde yaşayabilmesi için nelerin yapılması gerektiğini anlatmış, ekonomik konulara değinerek “yeni Türkiye-mizi kendine yaraşan yüksek düzeye ulaştırabilmek için kesinlikle ekonomimize birinci derecede ve en çok önem vermek zorundayız. Zamanımız bir ekonomi çağından başka bir şey değildir” demiştir.

Ulusal kurtuluş eylemi anamalcı, sömürgeci devletlere karşı verilmiş, utku ile sonuçlanmış bir savaştır. Bu savaş boyunca gerek Mustafa Kemal'in söylev ve demeçlerinde, gerekse onunla birlikte çalışan arkadaşlarının konuşmalarında anamalcılığı, sömürgeciliği yeren, iten, sözler vardır. "Sömürgecilik ve yayılcılık yeryüzünde yok olacak ve yerlerine uluslar arasında hiçbir renk, din, soy farkı gözetmeyen yeni bir uyum ve işbirliği çağı egemen olacaktır"; "tam bağımsızlık denildiği zaman doğal olarak siyasal, yargısal, parasal, askersel, ekin sel ve ekonomik ve benzer konularda, her konuda tam bağımsızlık, tam özgürlük demektir. Bu saydıklarımızın herhangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk ulus ve ülkenin, gerçek anlamıyla bağımsızlığından yoksunluğu demektir" sözlerini Mustafa Kemal söylemiştir. Fakat, Cumhuriyet'in başlangıç yıllarında biraz da devletin gelirinin yetmezliği nedeniyle anamalcılığa daha ılımlı bir tutum içine girilmiş, özel girişimi destekleyici bir siyasa izlenmiştir. 1929'daki dünya ekonomik bunalımının Türkiye'yi etkilemesi ve bu etkileme içinde halkın yakınmalarının çoğalması sonucu 1932'de devletin ekonomik alana, kalkınma çabasına kesin olarak katılması zorunluluğu duyulmuş ve hazırlanan beş yıllık plan 1933'te uygulamaya konulmuştur. Bu dönemde güdümlü bir ekonomi ve devlet girişimciliği, kalkınma için öngörülen, uygulanan yöntem olmuştur. Gerçekten de Türkiye'nin ilk büyük sanayi yatırımları bu ilk beş yıllık plan döneminde yapılmış, bunlardan verimli sonuçlar alınmıştır. Atatürk Devrimi'nin halkçı, toplumcu, devrimci içeriği devletçi bir ekonominin geliştirilmesine uygun düşmektedir. Buna karşın Mustafa Kemal ve onun yakın çalışma arkadaşları, Cumhuriyet dönemi boyunca özel girişimi itmemiş, özel girişimcileri devle-

tin, ulusal ekonominin olanaklarından yoksun bırakmamıştır. Böylece Türkiye’de yeni bir ticaret kesimi, anamalcı kesim, işadamları kesimi, devletin her yönden sağladığı olanaklarla gelişmeye başlamış, giderek zenginleşerek çokpartili siyasal yaşamda etkinliğini arttırmıştır.

Kooperatifler, banka kredileri, tarım araç ve gereçleriyle desteklenen tarım; Sümerbank, Etibank gibi devlet sanayi ve maden kuruluşları, kâğıt, çimento, şeker, demir-çelik fabrikaları, cam sanayii, demiryollarının yabancıardan satın alınarak geliştirilmesi, deniz taşımacılığının ulusallaştırılması, Cumhuriyet’in başlangıç yıllarında ve Atatürk’ün sağlığında gerçekleştirilmiş ileri ekonomik atılımlardır. Bu dönemin ekonomiye bir başka katkısı Cumhuriyet’in ilk yıllarında yokluğu çekilen yetişmiş, eğitim görmüş, yüksek düzeyde teknik elemanların açılan okullarda eğitilip, ekonomik yaşama kazandırılmasıdır. Bu hem devlet işletmelerinin, hem de özel girişim elindeki işletmelerin verimli biçimde çalıştırılmasına olanak sağlamıştır. Cumhuriyet dönemi başlangıç yıllarında önemli bir kadro sorunu ile karşılaşıldığı için bir yandan ekonomik gelişmeyi başlatmak zorunluluğu duyulurken, bir yandan da gerekli kadroyu yetiştirmek durumunda kalınmış ve bu da büyük ölçüde başarılmıştır.

Devletçilik, Atatürkçülüğün devlet, ülke, ulus olanaklarının kullanımında, işletilmesinde, kalkınmada, gelişmede, çağdaşlaşmada devletin ekonomik işlevine yön veren ilkesidir. Tüm toplumların ve özellikle Türk toplumunun geleneğinde, anlayışında, ekinindeki beklentiler devlete yöneliktir. Bunun böyle olması da doğaldır. Devletin ortaya çıkışının, devlet olmanın, devlet olarak yaşamanın nedeni ve gereği de budur. Kişilerin, bir ulusun bireylerinin içinde yaşadıkları ülkeye, topluma karşı görevleri vardır; ama kişileri, bireyleri yönlendirmek,

ulusun olanaklarını, ülkenin varlıklarını ulus yararına, halk yararına kullanmak, geliştirmek, kalkınmayı gerçekleştirmek, ulusu tüm bireyleriyle mutlu kılmak, ülkeyi bayındırlaştırmak, gönendirmek de devletin birinci görevidir. Ülke içinde olduğu gibi ülke dışında da başka devletlere karşı ulusu bağımsız, güçlü, çağdaş kılmak; ezilmekten, sömürülmekten, bağımlılıktan kurtarmak devletin birinci yükümlülüğüdür.

Cumhuriyetçilik ilkesi, toplumu demokratik, özgürlükçü, çoğulcu bir düzende katılan toplum haline dönüştürmek istemektedir; halkçılık ilkesi tüm işleyişte halkın gerçekten etkin olmasını önermektedir; fakat bu nasıl olacaktır? Halk aslında yoksuldur, emeğiyle geçinebilmektedir; güçlülere karşı, yönetenlere karşı nasıl olacak da gerçekten yasaların verdiği hakkını geçerli biçimde kullanabilecek, etkinlik kazanacaktır. Kalkınmanın veriminden, ulusal gelirden, yaratılan değerlerden, devlet olanaklarının kişiler ve bölgelerarası dağılımından nasıl yararlanacaktır? Bu sorular ve amaç edilen çağdaşlaşma, devletçilik ilkesini yaratmıştır. O halde ekonomi Batı'daki anamalcı düzenin özel girişimcilik, bu yolla kalkınma örneğindeki düzenlemeye bırakılamaz. Üstelik Türk toplumu her yönüyle geri kalmış bir yapıdadır. İmparatorluk giderek zayıflayan, dışa bağımlı hale gelen, borçları, kapitülasyonları, ülke içindeki demiryolu, limanı, ulaşımı, haberleşme örgütü, madeni, enerji kaynakları, vergileri, her şeyiyle sömürgeci, yayılmacı devletlerin, onların sanayicilerinin, bankerlerinin, ticaret adamlarının eline geçen ekonomisiyle güçsüzleşmiş ve sonunda tamamen çökmüştür. Bu çöküntünün üzerinde bir ulusal kurtuluş-bağımsızlık savaşı verilmiş, savaştan yengi ile çıkmış ve yeni Türkiye Devleti, yanmış-yıkılmış, çalışabilecek insanı kalma-

mış bir ülke, yoksul bir ulusla, imparatorluktan kalan büyük borcu da ödemek yükümlülüğüyle yola koyulmuştur. Hem ülke yeniden derlenip toparlanacak, ulus yoksulluktan kurtarılacak, borçlar ödenecek, yabancılardan elindeki işletmeler satın alınarak ulusallaştırılacak, hem de amaç edinilen çağdaş uygarlık düzeyine çıkılacaktır. Üstelik ülkede özel girişimci, anamalcı bir kesim de yoktur. Devletçilik bu ortamda ve 1929'daki Dünya Ekonomik Bunalımı'ndan sonra eylemli ve zorunlu olarak başlamış, uygulamaya konulmuştur.

Devletçilik, devletin ekonomide, sanayide, işletmecilikte ulus ve toplum yararına görev üstlenmesi, ulusal ekonominin ana kaynaklarını, bağımsızlığın gerektirdiği ana kesimleri yaratacak, kuracak, bunları işletecek, yarattığı değerleri gene ulus ve halk yararına işlerde değerlendirip kullanarak Atatürkçülüğün tüm ilkelerine işlerlik kazandıracaktır.

Devletçilik ilkesi özel girişimciliği reddetmez. Tüm üretim araçlarının devletin elinde toplanmasını öngörmez. İyelik hakkına saygılıdır, fakat iyelik hakkının toplumun, ulusun yararlarına aykırı biçimde kullanılmasına da izin vermez. Devletçilik, ekonomide devleti hem düzenleyici, tasarlayıcı, güdümleyici; hem de işletmeci, girişimci olarak görür.

Atatürk Devrimi'nin ekonomik sorunları çözemediği, ekonomik kalkınmayı gerçekleştiremediği savı oldukça sık rastlanan bir görüş, bir eleştiridir. Kuşkusuz bu eleştiride gerçeklik payı vardır. Ancak, Atatürk döneminde ekonomik kalkınma konusu değerlendirilirken bazı hususların göz önünde tutulması gerekir: 1) Batı ülkeleri ekonomik kalkınmalarını uzun bir süreç sonunda sağlayabilmişlerdir. 1923-1938 gibi kısa bir dönemde geniş kapsamlı ve derinine bir alt yapı devrimi bek-

lemek gerçekçi bir tutum olmasa gerektir. 2) Atatürk Devrim Modeli'nde toplumsal-ekonomik yapıyı bir yumrukla değiştirme yöntemi kullanılmamış, kalkınmanın “bedeli” üzerinde durulmuştur. 3) Türkiye'nin Osmanlı Devleti'nden devraldığı ekonomik “miras” bir yarı sömürge ekonomisidir. 4) O dönemde özel sektör güçsüzdür. 5) Öte yandan dünya “konjonktür”ü o yıllarda olumsuz bir durumdadır.

Bütün bu sıraladığımız sınırlayıcı koşullara karşın, Atatürk Türkiye'si aşağıdaki tablodan da gözlemlenebileceği gibi, kendi çabasına dayanarak sağlıklı, olumlu bir sanayileşme siyasası gütmüş, güdebilmiştir:

Türkiye ve Dünyada Sanayi Üretim İndeksleri¹³⁴
(1929 = 100)

<u>Yıl</u>	<u>Türkiye</u>	<u>Dünya</u>
1929	100	100
1930	106	86
1931	112	76
1932	118	65
1933	131	75
1934	141	80
1935	141	92
1936	149	102
1937	165	110
1938	174	96
1939	196	119

O yıllarda sanayileşmede yalnız Sovyet Rusya 1933'ten sonra; Japonya da 1934'ten sonra Türkiye'den da-

¹³⁴ Oya Köymen, *A Comparative Study, of the Anglo-Turkish Relations: C. 1830-1870 and 1919-1939. (İngiliz-Türk İlişkileri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Çalışma: 1830-1870 ve 1919-1939)*. University of Strathclyde (Glasgow) Ekonomi Bölümü'ne sunulan basılmamış doktora tezi, 1967, s. 324.

ha hızlı bir büyüme oranı sağlamıştır. 1929-1939 yılları arasında dünya sanayi üretimi artış hızının, Türkiye’den çok daha düşük olduğu gözlemlenebilir. Bu dönemde dünya sanayi üretimi artış oranı %19 olmasına karşın Türkiye’de bu alandaki artış oranı %96’dır.

Balkanlar’da ise Türk sanayiinin büyüme hızının toplam dünya üretimine yüzde olarak katkısı değerlendirildiğinde Türkiye’de çok hızlı bir kalkınma sürecinin başlamış olduğu görülmektedir.¹³⁵

<u>Yıl</u>	<u>Türkiye</u>	<u>Yunanistan</u>	<u>Bulgaristan</u>	<u>Romanya</u>
1929	0.14	0.11	0.08	0.4
1939	0.23	0.16	0.11	0.5

Aşağıdaki tablodan gözlemlenebileceği üzere, sanayileşme süreci başladıktan sonra Türkiye’de kişi başına düşen gelirden oldukça hızlı bir artış olmuştur.¹³⁶

<u>Yıl</u>	<u>Ulusal Gelir (Milyon TL)</u>	<u>Nüfus (Milyon)</u>	<u>Kişi Başına Ulusal Gelir (TL)</u>
1927	1000	13.6	73
1929	1147	14.2	80
1935	1315	16.2	82
1938	1589	17.2	92 (yaklaşık 75 dolar)
1939	1625	17.5	95

Lozan Antlaşması’nın getirdiği sınırlamalar (gümrüklere egemen olamama) ve Osmanlı döneminden devralınan “miras”ın niteliği nedenleriyle 1923-1929 döneminde güdülen ekonomik siyasa bir zorunluluk olarak belirmektedir.

¹³⁵ y.a.g.y., s. 324.

¹³⁶ y.a.g.y., s. 325.

1929-1938 döneminin örnek olabilecek en belli başlı özellikleri ise şöyle özetlenebilir:

İç anamal birikiminin son derece zayıf olduğu, genel olarak çok geri bir ekonomik yapıya sahip bir ülkede, üstelik Büyük Dünya Ekonomik Bunalımı gibi dünya ekonomisinin de en olumsuz biçimde geliştiği bir ortamda Türkiye, hiçbir anlamlı dış yardım ve iç borçlanmaya başvurmadan, sağlıklı bir sanayileşme siyasası güdebilmiştir. Sanayileşme siyasasının sağlıklı olarak nitelendirilebilmesinin başlıca nedeni, gerek ağır, gerekse tüketim maddeleri sanayileri yatırımlarına, üstelik o zamana göre, çağdaş teknoloji ile başlanabilmesidir. Ayrıca söz konusu sanayileşmede, gerek enerji kaynakları, gerekse diğer hammaddeler açısından öz kaynaklara dayanılması, bağımsız ekonomik gelişmeyi pekiştirici nitelikte olmuştur. Eğer söz konusu sanayileşme stratejisi daha sonraki yıllarda da sürdürülebilseydi durumun bugünkünden çok farklı olacağı rahatlıkla söylenebilir.

d) Laiklik

Atatürkçülük'te laiklik ilkesi devlet ve dinin ayrılığı, devletin dinsel kurallara dayanmamasıyla tam açıklanamaz. Laiklik ilkesi aynı zamanda kişiye din konusunda özgürlük tanınması ve bu özgürlüğün korunmasıdır. Dinsel inancından ötürü kişinin ayrıcalıklı davranışlarla karşılaşmamasıdır. Yasalar önünde kişilerin dinsel farklılıklar güdölmeksizin eşit olmasıdır. Bu açıdan laiklik din konusunda kişinin özgürlüğünün öbür kişiler, toplum ve devlet tarafından tanınması, saygı gösterilmesi ve yaptırımlarla korunmasıdır.

Çağdaş olma, toplum ve devlet yaşamını us'a, bilime dayatma, ancak ve ancak laiklik ilkesinin eğitimde, siyasette, devlet ve toplum yönetiminde ve örgütlemelerin-

de eksiksiz uygulanmasıyla gerçekleşir. Atatürk'ün kurmuş olduğu cumhuriyet yönetiminin başlıca nitelikleri laik ve ulusal oluşudur. Birçok devrim atılımı laik bir toplum yaratmak amacıyla yapılmış, öbürleri ise böyle bir ilkenin benimsenmesiyle yürürlüğe konma olanağı bulmuştur.

Yavuz Sultan Selim'in 1517'de halife unvanını almasından başlayarak Osmanlı padişahlarına imparatorluğun sınırları içinde dünyasal konulardaki yetkilerinin yanı sıra din konusunda da dünyadaki tüm Müslümanların önderliğini yapma olanağı sağlanmıştır. "Teokratik" bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu'nda din devletle iç içe girmiş, her alanda egemen olacak ya da etki yapacak duruma gelmiştir.

Batı'da papazların etki alanlarını genişletme istek ve çabalarına, kralları destekleyen çevrelerin gittikçe artan bir hız ve yeğinlikle karşı koymalarına karşılık, Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet ve din işlerindeki önderliğin saltanat odağında birleşmesi uzun süre böyle bir savaşıma olanak vermemiştir.

Osmanlı döneminde "örfi" alandaki işlemlerin din kurallarına aykırı olup olmadıklarını saptama yetkisi ilmiye sınıfınındı. İlmiye sınıfı bu alana da karışabiliyordu. Rönesans'tan bu yana hızla gelişen bir Batı'ya karşı, böyle geniş yetkilere sahip ilmiye sınıfı, durağan bir anlayışla Osmanlı toplumunun sorunlarını çözmeye çalışıyor; "mutlakiyet" yönetiminin korunmasında kendi yetkilerinin ve çıkarlarının sürekliliğini görüyordu. Özellikle 18. yüzyıldan başlayarak ileri görüşlü padişahların, devlet adamlarının, aydınların uyguladığı düzeltimlere ilmiye sınıfı karşı koymuştu. Durağanlığın sürekliliği için padişahların öldürülmesini ve birçok isyanların hazırlanmasını sağlayacak kadar güçlü olan bu sınıf, et-

ki ve yetkilerini aynı yeğinlikle yeniliklerin gelmesi doğrultusunda kullansaydı kuşkusuz düzeltim eylemlerinin başarı oranı daha geniş kapsamlı olurdu. Aydın bir padişah olan II. Mahmut'un ilmiye sınıfı ile anlaşması sonucu kaldırılan Yeniçeri Ocağı, bu sınıfla yapılacak işbirliğinin neler sağlayabileceğinin en açık bir örneğidir. Bu kadar geniş yetkilere sahip bir sınıf uzun yıllar boyunca kendisini sınırlayabilecek bir güçle karşılaşmamış, sınırlayıcı gücü kendinde bulması nedeniyle değişen dünyaya ayak uydurmak, kendi düşüncesinde reform yapmak ve ileriye gitmek gereğini duymamış, direnerek Osmanlı toplumunu yeniliklerden uzak tutmak istemiştir. Kısa deyişle değişen dünyayı değişmeyen bir anlayışla yorumlamak istemiş, sınırsız kalan her gücün nasıl soysuzlaşabileceğinin tipik örneğini vermiştir. Bu sınıftaki yerleşik anlayış egemen oldukları eğitim ve adalet gibi alanlarda da bozukluk ve gerilemeler yaratmıştır. İlmiye sınıfı düzeltim yanlısı olan gruplara karşı hoşgörü içinde olmamış, onlarla birlikte yaşamayı benimsememiştir. İlmiye sınıfı yalnızca dinsel konularla ilgilenmekle yetinmemiş, her konuda söz ve yetki sahibi olmak isteğinden vazgeçmemiştir. Düzeltim yanlısı güçler ilmiye sınıfını sürekli karşılarında bulmuştur. Yapılan yenilikler onlarla beraber değil, onlara karşı olabilmıştır. Bunun sonucu Cumhuriyet dönemine kadar yapılan düzeltim uygulamaları, Yeniçeri ordusunun yerine yeni bir ordunun kurulması dışında, hiçbir alanda tam olamamış ve ilmiye sınıfının karşı koyma isteği ve eylemleriyle savaşım vermek zorunda kalmıştır.

Laiklik ilkesi, devletle dinin birbirinden ayrı olmasından çok daha geniş bir anlam taşımaktadır. Lord Acton'un "Özgürlük" adlı yazısında belirttiği gibi çağdaş demokratik devlet, Ortaçağ kilisesinden ya da devletin-

den değil, ikisinin arasındaki çatışmalardan doğmuştur. Papa'nın gerek devlet ve gerekse toplum üzerinde mutlak egemenlik savını başarıyla sınırlamış olan Batı toplumu, daha sonra sınırsız yetkilerle güçlenmiş hükümdarların aynı biçimdeki savlarına karşı hazırlıklı olmuştur. Batı'nın eriştiği bu başarı sonucu yalnızca devletle din ayrılmamış, fakat toplumu tam denetim altına almak isteyen herhangi bir kişi ya da grubun savlarını, girişimlerini önleyici sistem ve hukuk düzeni geliştirilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki düzeltim uygulamalarına dinsel güçlerin karşı koyması, III. Selim'in öldürülmesi, 1909 gericilik eylemi, Ulusal Savaşım döneminde Padişah Halife'nin, başta Şeyhülislâm olmak üzere dinsel resmi örgütün, Kurtuluş Savaşı'na ve onun önderlerine karşı çıkması gibi olaylar ve bunların birikimi, ulusal devrimcileri daha ilk başta, dinsel güçleri çağdaşlaşmanın en önemli bir engeli olarak görmeye itmiştir. Bu nedenlerle laiklik yalnız devlet ve din ayrılığı olarak değil, dini devletin denetlenmesi biçiminde görülmüş ve uygulanmıştır.¹³⁷

Osmanlı Hanedanlığı'nın sona erdirilmesi, Saltanat'ın Hilafet'in, fesin kaldırılması, eğitim ve öğretimin birleştirilmesi, tekke ve zaviyelerin kapatılması, Anayasa'nın laikleştirilmesi gibi atılımlar laikliğin gerçekleşmesi doğrultusunda önemli değişikliklerdir.

Atatürk İslâm dünyasında ilk laik devleti kurmuş, Türkiye Cumhuriyeti'nin laik bir devlet olmasını istemiş, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmamamızın önemli bir nedenini devlet yapısının dinsel kurallara bağlı ol-

¹³⁷ Devlet'in dini bir ölçüde denetlemesi gereği konusunda öne sürülen görüş ve tartışmalarla ilgili olarak bkz.: Kili, *Turkish Constitutional Developments*, y.a.g.y., s. 98-104.

masında görmüştür. Hukuk ve eğitim alanlarındaki devrim atılımları dinsel değil, ulusal bir anlayışın ürünleridir. Atatürk, laikliği hiçbir zaman dinsizlik olarak anlamamıştır. “Dine saygılıyız” derken, duyunçlarda yaşayan gerçek dinden söz etmek istemiştir. Atatürkçü laiklik ilkesi dini yadsımaz, dinsizliği kışkırtmaz; dini, çağdaş bir toplumda kendisine özgü sorunlarla ilgilenmeye çağırır. Dinin geleneksel toplumdaki işlevlerinden uzaklaşıp, çağdaş Türk toplumunda gerçek yerini bulmasını önerir. Dinin toplumu tekeli altına alma isteğine, din perdesi arkasına gizlenerek gerici düşüncüyü topluma egemen kılmaya çalışan ve geleneksel toplumu sürdürmek isteyenlere karşı koyar.

Laikliğin gerçekleşmesi doğrultusundaki çabalar, Türk toplumuna, onu açık toplum olmaya yöneltecek düşünlerin daha geniş çapta girmesini sağlamıştır. Bu nedenle açık Türk toplumunu, çoğulcu düzeni, anayasal yönetimi tam anlamıyla gerçekleştirecek görüş ve davranışların güçlenmesine olanak sağlanmış; yayılma eğilimindeki kurum ve düşün akımlarına karşı koyabilecek ortam yaratılmıştır. Böylece Atatürkçü laiklik ilkesi, çağdaş, demokratik toplumun kurulması ve yaşaması için önkoşul olan usçu ve insancıl düşün sistemini Türk toplumuna getirmiştir.

Atatürk devrim atılımları, toplumu çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırma amacını güderken tutucu, kalıplaştırılmış, boş ve dayanıksız inançların temsilcisi durumuna getirilmiş bir din anlayışının yandaşlarıyla, din perdesi arkasına gizlenerek gerici görüşleri topluma egemen kılmak isteyen gruplarla savaşım vermiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde de düzeltim eylemlerine aynı çevreler karşı koyduklarından, Atatürk Türkiye’sinde laiklik uygulanırken tarihsel deneyimlerin etkisi olmuştur. Bu

nedenlerle Atatürk döneminde devlet-din ayrılmış, fakat din devlet tarafından denetlenmiştir. İnanç ve Tanrı'ya tapma konularında kişi özgürdür. Ancak dinin devlet ve toplum yönetimine karışmasını önlemek için Türk Ceza Yasası aracılığıyla bazı önlemler alınmıştır.

Devrimin önderi Atatürk'ün, İslâm dini ile ilgisi olmayan boş inanç ve bağnazlıklardan sıyrılmak, us'a, bilime dayalı bir gelişmeye yönelmekle ilgili sözleri, devrimin, toplum yaşamına dönük anlayışını açıklığa kavuşturacak niteliktedir:

Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz devrimin amacı, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen, çağdaş ve bunun anlam ve biçimi ile uygar bir toplum haline ulaştırmaktır. Devrimimizin temel ilkesi budur. Bu gerçeği kabul edemeyen düşünceleri yok etme zorunludur. Şimdiye kadar ulusun beynini paslandıran, uyuşturan bu düşünüşte bulunanlar olmuştur. Herhalde düşüncelerde yer alan boş inançlar tamamen atılacaktır. Onlar çıkarılmadıkça beyne gerçeğin ışıklarını yerleştirmek olanaksızdır.

.....

Ölümlerden medet ummak, uygar bir toplum için ayıptır.

Baylar ve ey Ulus, biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensup (tarikata bağlı)lar ülkesi olamaz. En doğru, en gerçek tarikat, uygarlık tarikatıdır.

.....

Tarikat başkanları, bu dediğim gerçeği bütün açıklığıyla anlayacak ve kendiliklerinden hemen tekkelerini kapatacak; müritlerinin artık "rüşt" (ehliyet) e kavuştuklarını elbette kabul edeceklerdir.

.....

Biz uygarlıktan, bilim ve fenden güç alıyoruz ve ona göre yürüyoruz. Başka bir şey tanımıyoruz. Tekkelerin amacı

halkın ussal dengesini yitirmek ve aptal yapmaktır. Halbuki halk, ussal dengesini yitirmemeye ve aptal olmamaya karar vermiştir.¹³⁸

Devrimin önderi, bu anlayışı bilime, laik düşünceye, us'a yöneltme; toplumu bu yönde değişmeye zorlamadır.

Laiklik, yönetimi, siyaseti, eğitimi, devlet ve toplum yaşamının gerekli kıldığı görevleri dinin, dinsel kuralların etkisinden, tekelinden kurtarmak, devlet işleriyle din işlerini birbirinden ayırmak; us'u ve bilimi devlet ve toplum yaşamında egemen kılmaktır. Kişiler dinsel inançlarında özgürdürler; devlet, dinsel inançlarından ötürü kişilere ayrıcalık tanıyamaz. Kişiler de kendi aralarında inançları ne olursa olsun birbirine karşı saygılı olmak zorundadır. Din toplumsal bir kurumdur, bir tinsel inanca düşüncesidir; ama devlet ve toplum yaşamında, bu yaşamın yönlendirilmesinde, işlevinde geçerli olamaz. Evrensel ve yaşamsal düzenlemelerde egemen olması gereken us ve bilimdir. Söylenildiği, bazılarınca inandırılmak istendiği gibi laiklik din düşmanlığı değildir. Başka ulusların ve Türk ulusunun tarihinde dinsel kurumların, kişilerin, anlayışların egemen olduğu dönemlerde toplumların neler çektiği, ne savaşlarla, çatışmalarla karşı karşıya kaldığı, nice acılarla karşılaştığı yazılıdır. Batı'nın dinde reformu gerçekleştirdikten sonraki gelişmeleri karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nun giderek zayıflamasında teknoloji alanındaki yeniliklere inatçı bir bağnazlıkla "ulema"nın, dinsel ağırlıklı kesimlerin karşı koyuşunun büyük etkisini yadsımak olanaksızdır. Toplum, ulus, devlet, bilimle, usla yö-

¹³⁸ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, cilt II, y.a.g.y., s. 214-215.

netilecek, yönlendirilecektir. Çağdaşlaşmaya yönelik, çağdaşlaşmayı amaç edinen Türk Devrimi'nin zorunlu ve gerekli ilkesi laikliktir. Mustafa Kemal Atatürk, "yaşamda en gerçek yol gösterici bilimdir" sözü ile laikliğin önemine değinmiştir. Laiklik ilkesi aynı zamanda öbür ilkelerin uygulamasında da us'u, bilimi egemen kılmayı gerektirir.

Atatürkçü ideoloji ulusal-devlet'i benimser ve ulusal devletin amaçlarına yasallık kazandırmayı amaçlar. İslâm siyasal içerikli ve amaçlı bir din olarak kendi üstünde ve denetimi dışında bir siyasal yapıyı kabul etmez. Egemenliğin halka, ulusa ait olduğunu savunan Atatürkçü görüş ile gerçek yasal otoritenin Tanrı istencini yansıtan otorite olduğunu savlayan İslâmcı görüş çelişkili durumdadır. Atatürkçülük'te laik cumhuriyetin "otorite"si yasaldır. İslâm, "cemaat"i, "ümme"i temel olarak görür. Atatürkçü görüş ise ulus'a, ulus egemenliğine dayanır. İslâmcı düşünce dinsel devlet otoritesine boyun eğilmesini ister. Atatürkçü görüş ise kaynağını ulus egemenliğinden alan laik cumhuriyetin otoritesini yasal sayar. İslâmcı düşün dinsel "birlik" üzerinde durur. Atatürkçü görüş ulusal "birlik"i vurgular.

Laiklik konusunu incelerken geleneklerle, geleneksellik arasında bir ayırım yapmamız da gerekir. Gelenekler bir ulusun ekininin birer ögesi olarak, yer yer, zaman zaman çeşitli toplumlarda değişikliği sağlayabilen, yapıcı bir işlev görebilir. "Türklüğün unutulmuş büyük uygar niteliği"ne, 10. Yıl Söylevi'nde değinen Atatürk "Türk gelenekleri"ni, "Türk ekini"ni canlandırmak özlemini vurgulamak istemiştir. Geleneksellik ise yeniliğe, yapıcılığa kapalı bir işlev görür. Atatürkçü laik görüş ile siyasal amaçlı İslâm arasındaki çelişkiler nedeniy-

le laiklik gerçekleştirilirken bu çelişkileri yaratan İslâm-cı kurumlar ortadan kaldırılmıştır. Gerçekte Atatürkçü laiklik ilkesinde dinin “ulusallaşması”na bir çağrı vardır. Demokratik düzenin işleyişinde önemli bir gereklilik olan ve Osmanlı toplumunda önceki yüzyıllarda var olan hoşgörü konusunu laiklik yeniden gündeme getirmiştir.

Atatürk Devrimi ve Atatürkçü laiklik anlayışı, ülkenin geçmişi ve geleceğinde yazgının değil, kişinin ve devlet siyasasının önemli ve sorumlu olduğunu vurgulamış, yazgıcılığı reddetmiştir.

e) Devrimcilik

Çağdaşlaşma, bilinçli olarak yeniliğe yönelmektedir. Atatürkçülük çağdaşlaştırıcı bir ideoloji olarak yeniliğe açık olmuş, yeniliğe yönelmeyi sürekli olarak ilke edinmiştir. Bu ilke devrimcilik ilkesidir.

Atatürkçülük ideolojisi devrimcilik ilkesiyle çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma çabasında hem geçerliliğini, yararlılığını sürdüren devrimci uygulamalarına sahip çıkılmasını, onların korunmasını, geliştirilmesini; hem de yeni gereksinimler karşısında yeni devrimci uygulama ve çözümlere gidilmesini öngörmektedir.

Devrimcilik kalıplaşmayı, durağanlığı, köhneleşmeyi, işlevini kaybetmeyi, çağın ve toplumun gerisinde kalmayı önlemek, dinamik bir devrim anlayışını sağlamak ve sürdürmek için konmuştur. Toynbee’nin de vurguladığı gibi “eski”yle değil “ileri”yle, “gelecek”le ilgilenmek, Atatürk eyleminin özyapısal niteliğidir.¹³⁹

Atatürk, Türkiye’nin geri kalmışlığının tüm sorum-

¹³⁹ Arnold J. Toynbee, *A Study, of History. (Tarih Üzerinde Bir Çalışma)*, VI. Cilt, London: Oxford University Press, 1947, s. 102-103.

luluğunu sadece yayılmacı güçlere değil, kötü Osmanlı yönetimine, Türk ulusunun Batı'daki gelişmeler dışında kalmasına ve yeterince çalışmamasına bağlamıştır. Dodd da aynı görüşü vurgulayarak şöyle demektedir: "Devrimcilik ilkesiyle ilgili olarak denilebilir ki, Atatürk Türkiye'nin geri kalmışlığının büyük sorumluluğunu yayılmacılığa değil, Türklerin kendilerine yüklemiştir."¹⁴⁰

Yalnız çağdaşlaşmanın sağlanması için değil, çağdaş olmanın, çağdaş yaşamının sürekliliğinin sağlanması için de toplumun, siyasal sistemin ve siyasal ekinin değişime bağlı, değişime açık olmaları gerekir. Bu durumu Atatürk Devrim Eylemi ve özellikle devrimcilik ilkesi sağlamıştır.

Atatürkçü devrimcilik ilkesinin önemle üzerinde durulması gereken bir başka özelliği de vardır: Atatürkçü devrimcilik yeğlilik, yıldırı sistemini benimsemez; Atatürkçülük'te barışçı ve demokratik devrimcilik özlemi ve inancı vardır.

Devrimcilik ilkesi, Türkiye'nin devrim atılımlarını gerçekleştirerek ülkenin gelişmesine engel olan eski kurumların ve düşünce sisteminin yerine yeni kurumların ve düşünce sisteminin getirildiği; Türkiye'nin ilerlemesini bilinçli ve kararlılıkla sürdüreceği anlamını taşımaktadır. Atatürk Devrimi'nin amacı Türkiye'yi yalnız çağdaş, demokratik bir toplum durumuna dönüştürmek değildir. Aynı zamanda sürekli olarak bu yönden gelişmesini sağlamaktır. Atatürkçülük durağan bir ideoloji değildir. Devrimcilik ilkesi Türkiye'nin bağımsız-

¹⁴⁰ C.H. Dodd, *Democracy and Development in Turkey*, (Türkiye'de Demokrasi ve Kalkınma), Hull, England: The Eathon Press, 1979, s. 86.

lığı, çağdaşlaşması, ülkesi ve ulusuyla bölünmez bütünlüğü ve açık toplum temellerinden uzaklaşmadan zamanla gelişebilmesi için Atatürkçülüğe gereken esnekliği sağlamaktadır.

Devrimcilik, Atatürkçülüğü, Türk Devrimi'ni, devrim ilkelerini dogma olmaktan kurtaran; onu yaşayan, çağın, çağların, geleceğin yeni oluşumları, gelişmeleri, değişimleri karşısında sürekli kılan ilkedir. Çağdaşlaşmanın en büyük engeli devrimleri dogmalaştırmak, ilkeleri yeni gelişmeler karşısında yeni isterlere yanıt veremez hale dönüştürmektir. Yaşayan, yaşayacak olan devrimler sürekliliği öngören devrimlerdir. Toplum yaşayan bir varlıktır; değişmek, gelişmek zorundadır. Durağanlık çağdaş düşüncenin, anlayışın kapsamı dışındadır. Atatürkçülük dinamik bir ulusal ideolojidir. Onu durağanlıktan, dogmacılıktan kurtaran, yaşayan, yaşatacak olan, çağın gerisinde bırakmayacak olan devrimcilik ilkesidir.

Devrimcilik hem gerçekleştirilen devrime bağlılığı, onu korumayı, yaşatmayı; hem de bu devrimin gerçekleştirilen, uygulanan atılımlarıyla yetinmeyip çağdaş uygarlık düzeyine çıkmayı gerektirecek; gelişen, değişen, yenileşen evrende toplumlar arasında çağdaş kalmasını sağlayacak başka yenilikleri de gerçekleştirmektir. Özellikle "eşitlik" in gelişen, değişen toplumda sağlanması, korunması devrimcilik ilkesinin dinamik içerik ve amacıyla desteklenmektedir.

Devrimcilik ilkesinin sonuncu ilke olarak benimsenmesinin de bir anlamı, bir yorumu olmak gerekir. Devrimcilikten önceki her ilke ve bu ilkelerin isterleri, önermeleri çağın gelişimi içinde, devrimcilik ilkesi doğrultusunda yeni yorumlarla, yeni yönlendirmelerle işlerlik kazanacak, yaşayan, yeni gereksinmelere yanıt veren ilkeler olacaktır.

4. ATATÜRKÇÜLÜK VE ATATÜRK DEVRİM MODELİ

Atatürk Devrim Modeli'nin özellikleri ve dayandığı temel ilkeler, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nda belirginleşmeye başlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün, Bağımsızlık Savaşı'nı, bu savaşın niçin yapıldığını, hangi amaca yönelik olduğunu anlatan Büyük Söylev'i "1919 yılı Mayıs'ının 19'uncu günü Samsun'a çıktım"¹⁴¹ tümcesiyle başlar. "Daha İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamasına başladığımız karar" olarak belirlendiği amaç "Ulusal egemenliğe dayalı, bağımsız bir Türk devleti kurmak"tı.¹⁴² "Bu kararın dayandığı en güçlü düşünce, Türk ulusunun saygın ve onurlu bir ulus olarak yaşaması" temelidir. "Bu da ancak tam bağımsızlığa sahip olmakla elde edilebilecek"ti. "Üstlenilen görevin asıl ruhu, tam bağımsızlık"tı. "Tam bağımsızlık, parasal, yargısal, ekonomik, askersel ve bunlar gibi her hususta tam bağımsızlık ve tam özgürlük"tü. Bu sayılanların "herhangi birinde bağımsızlıktan yoksun olma ulus ve ülkenin gerçek anlamında bütün bağımsızlığından yoksun olması demek"ti.¹⁴³

Bu karar ve düşünce ile Atatürk, "Ulusun duyuncunda ve geleceğinde duyduğu büyük bir gelişim yetisini, bir ulusal giz gibi duyuncunda taşıyacak azar azar", aşama aşama, "Türk toplumumuza uygulamak zorunda" kalacaktır.¹⁴⁴

Atatürkçülük, Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'yla doğ-

¹⁴¹ *Söylev*, cilt I. y.a.g.y., s. 1.

¹⁴² y.a.g.y., s. 9.

¹⁴³ y.a.g.y., s. 458.

¹⁴⁴ y.a.g.y., I, s. 12.

muş, bir yandan anamalcı, elkoyucu dış güçlere karşı; öbür yandan da bu dış güçlerle işbirliği içine girmiş olan imparatorluk yöneticilerine karşı yürütülen ve utku ile sonuçlanan savaşım la oluşmaya başlamıştır.

O halde Atatürkçü düşüncenin başlangıcında elko-yuculuğa karşıtlık vardır; bu ideoloji yayılmacılığa kar-şıdır.

Atatürk Devrimi, toplum yaşamında kişi egemenli-ğini reddeder. Osmanlı toplumunda ise egemenlik 600 yıllık bir imparatorluk döneminin yasal ve törel olarak güçlendirdiği, yerleşik ve yasal hale getirdiği padişah-tadır. Üstelik padişah sadece yönetsel bir egemen değil, aynı zamanda dinsel bir önderdir; tüm Müslümanların Tanrı adına baş temsilcisidir. Bu dinsel önderlik padişah-ı daha da güçlü kılmıştır.

Türk Kurtuluş Savaşı ilk başından beri kişi egemen-liği yerine ulus egemenliğini benimsemiş; ulusun katıl-dığı bir eylem olarak ortaya çıkmış; tüm Anadolu hal-kı Kurtuluş Savaşı için siyasal planda örgütlenmiş, Ana-dolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yöne-timinde, bir ulusal eylem olarak gelişmiştir. Eylem din-sel bir amaca yönelik değildir. O halde Türk Kurtuluş Savaşı ulusal bir eylem olduğu kadar laik bir eylemdir.

Türk Kurtuluş Savaşı'nın amacı dış düşmanları, elko-yucu güçleri çizdiği, saptadığı ulusal sınırların dışına at-mak, bu sınırlar içinde her yönden ekonomide, ekinde, si-yasada, yönetimde, ticarete, adliyede, askerlikte hasılı her şeyde tam bağımsız bir devlet ve toplum yaratmaktır.

O halde Atatürkçülük, ulusun egemenliğine dayalı ulusçu, laik, tam bağımsızlık isteyen bir düşüncedir. Sö-mürüye yönelik ekonomik ve ticari ilişkileri reddettiği gibi ulusal bağımsızlığa, ulusal egemenliğe ters düşen ideolojileri de reddeder.

Atatürkçü düşünce, Batı'nın elkoyucu güçlerine karşı verilen Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndan doğmuştur; ama amaçladığı toplum ve devlet yapısı Batı'nın us'a olgul (pozitif) bilime dayalı çoğulcu, özgürlükçü demok-rasi anlayışıdır; ki bu da, çağdaş uygarlık, çağdaş düşün-ce olarak tanımlanmıştır.

Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak Türk toplumunun yapısını değiştirmekle olanaklıdır. Toplum yapısını de-ğiştirmek, çağdaş bir toplum ve devlet yaratmak için Atatürk ideolojisinin öngördüğü ilkelerin içeriğini, ama-cını şöyle özetleyebiliriz:

Amaçlanan toplumda yönetim biçimi Batı'nın de-mok-rasi anlayışıdır. Bu "cumhuriyetçilik" olarak belir-lenmiştir. Tüm ulusun egemenliği düşüncesini içerir. Bu yönetim anlayışında sınıf, zümre, aile, kişi egemenliğine yer verilmez. Birinci ilke budur.

İkinci ilke ulusçuluktur. Atatürkçülükte ulusçuluk, ulusal sınırlar içinde yaşayan aynı yazgıyı, aynı kıvan-cı, aynı ülküyü, Türk ulusunun bireyi olma, ulus olma bilincini paylaşan herkesi Türk saymaktadır. Bu ulusçu-luk, anasoycu, saldırgan, yayılmacı değildir. Öbür ulus-ların varlığına saygılıdır. Tüm ulusları, insanlık evreni-nin saygınlığı, onuru, kişiliği, ulus ve insan olmaktan do-ğan hakları ve ödevleri bulunan birer topluluğu olarak görür. Ulusların, devletlerin zayıf, güçsüz ulusları, henüz uluslaşmamış toplumları sömürmesine, onları egemen-liği altına almasına karşıdır. Bu yönüyle Atatürkçülükte ulusçuluk insancıl, evrensel boyutlara ulaşmıştır.

Bu iki ana düşünceden yani cumhuriyetçi-ulusçu te-melden bir çağdaş toplum ve devlete gidilecektir. Bunun gelişmesi, oluşması için yöntem nedir, ne olacaktır? Ata-türkçü düşüncenin kalkınmak, çağdaş olmak için öngör-düğü uygulama öbür ilkeleri ortaya çıkarmıştır. Uyg-

lama “halkçı”, “devletçi”, “laik” ve “devrimci” olacaktır. Bu ilkeler nedir, neyi amaçlamıştır?

Nasıl ulusçuluk anlayışı, uluslar topluluğu içinde güçlünün güçsüzü sömürmesine, ezmesine, egemenliği altına almasına karşı ise, halkçılık ilkesi de hangi ulus için olursa olsun o ulusun yaşamında, toplum ve devlet yapısında bir sınıfın, bir zümrenin, bir ailenin başka sınıflar, zümreler ve aileler üzerinde egemenlik kurmasına; güçlülerin güçsüzleri ezmesine karşıdır. Her toplumda emeğiyle geçinenler çoğunluktadır. Emeğiyle geçinenlerin tek varlığı çalışmaktır. Emek ve çalışma sömürülemez. Çoğunluğun, halkın yararına olmayan girişimlere, ayrıcalıklara olanak tanınamaz. Devlet yaşamında yasalar, uygulamalar halka dönük olmalıdır. Halkçılık hem yönetsel, hem ekonomik açıdan emeğiyle geçinenlerin ön planda tutulmasını öngörür.

Atatürkçülük çağdaş olma amacıyla devleti baş görevli sayar. Devlet yasalarla, üst yapıda yapılan değişikliklerle sağlanan hakları, alt yapıda gerçekleştirilecek değişikliklerle, sağlanacak olanaklarla desteklemedikçe, güçlendirmedikçe halkın koruması, geleneksel toplum yapısının değiştirilmesi olanaksızdır. Devlet ekonomiye hem düzenleyici, hem de işletmeci olarak girecek, ekonomiyi tüm ulusun, halkın yararına yönlendirecektir.

Atatürkçülük’te özel girişime karşıtlık yoktur. Fakat devlet, özel girişimin anamalcı isterler, yönlendirmeler sonucu dış bağlantıların da desteğiyle ulusun özdeksel olanaklarını halkın, kamunun aleyhine sömürmesine, bu doğrultuda gelişmesine de karşıdır. Devlet ekonomide düzenleyici ve işletmeci olarak hem halkın, hem ülkenin sömürülmesini önleyecek, hem de gelir dağılımında, yaratılan değerlerin paylaştırılmasında büyük kitlenin, halkın yanında yer alacaktır.

Atatürkçülük laik bir ideolojidir. Toplum ve devlet yaşamının her alanında, her uygulamasında ölçü, us ve bilim olacaktır. Dinsel kuralların, çağdışı kalmış geleneklerin, bağlantıların devlet yönetiminde yeri yoktur. Dünya işleriyle dinsel işler birbirinden ayrı konulardır. Herkes dinsel inancında özgürdür. Dinsel inancından ötürü kınanamaz. Fakat bunun yanında devlet dinsel ayrıcalıklar tanınmasına, dinsel-mezhepsel güçler oluşturularak bunlarla toplum ve devlet yaşamında etkinlik kazanılmasına da olanak tanımaz.

Atatürkçülük dogmatik bir düşünce değildir. Toplumun, değişen, gelişen, yeni koşullar karşısında yeni istelere ve çözümlere gereksinim duyan, yaşayan bir varlık olduğunu kabul eder. Atatürkçülük bu değişmeye koşut olarak yenileşmeyi “devrimcilik” olarak belirlemiştir. Bu, Atatürkçülüğü eskimekten, çağdışı kalmaktan, dogmalaşmaktan kurtaran ilkedir. Toplumun gelişmesi, değişmesi karşısında katı, değişmez, kalıplaşmış, daima doğru, geçerli sanılan kurallar yeni oluşumlara, yeni istelere ve gereksinimlere yanıt veremez. O halde ideoloji, kendisini çağdışı bırakacak sınırlandırmalardan kaçınmalıdır. Atatürkçülük bunu yeğlemiş ve “devrimcilik” ilkesiyle Türk Devrimi’ni sürekli bir devrim niteliğinde almıştır.

Atatürkçülük, saptadığı amaçlar bütününe, Türkiye’nin çağın koşulları ve gerekleri içinde henüz ulaşmamış bir devrimdir. Atatürkçülük, uygulamada ilkelelerin itici, yapıcı ve yönlendirici işlevini göz önünde tutmayı, sürekli ve ulusal devrim anlayışıyla ilkeler doğrultusunda devlet ve toplum yaşamını yönlendirmeyi öngörür ve ancak bu yöntemle çağdaş uygarlık düzeyine çıkabileceğini, çağdaşlığın sürdürülebileceğini varsayar.

VII

ATATÜRK DEVRİMİ:
İLKELER VE
SİYASAL GELİŞMELER
ARASINDAKİ ETKİLEŞİM
Mayıs 1919 – Şubat 2003

Bir çağdaşlaşma eylemi olan Atatürk Devrim sürecinin sekseninci yılında devrimin genel bir değerlendirmesi yapılırsa, bu çağdaşlaşma eyleminin çok büyük aşamalardan geçtiği görülecektir. Ulusal birlik yaratma, otorite kurma, eşitlik sağlama temellerine dayalı Atatürk Devrimi, gerçi geçmişinde zaman zaman büyük sorunlarla karşılaşmış, bazen çağdaşlaşmayla çelişen uygulamalarla hızını kaybetmiş, bazen de karşı devrimci davranışlar ile geleneksel toplumun kurum ve değer yargılarının güçlenmesi sonucu duraklamıştır. Devrim sürecinde siyasal sistemin eşitlik sorununu çözememesi ulusal birliği sarsıcı, otoriteyi zayıflatıcı ortamların yeniden doğmasına neden olmuştur. Ancak, çağdaşlaşma çabasındaki öbür toplumlar göz önüne alınırsa, Türkiye örneğinin, Atatürk Devrimi'nin öbür çağdaşlaşma eylemlerinden çok daha uzun ömürlü, çok daha az sorunlu, çok daha etkili olduğu ortaya çıkacaktır.

Aslında ulusal birliğin sarsılmazlığı, otoritenin sağlamlığı ve yasallığı, eşitlik sorununun çözülmesiyle orantılı olarak güçlenir.

Çağımızda üçüncü dünya ülkeleri olarak adlandırılan bütün çağdaşlaşma çabasındaki toplumların önlerinde aşılması gereken en büyük sorun ekonomik kalkınma, bunun doğal sonucu olarak da toplumda eşitlik sağlamadır. Hele geleneksel toplum yapısının siyasal, toplumsal, dinsel, ekin sel birikimlerinin bütünüyle ortadan kaldırılamadığı toplumlarda siyasal sistemin ço-

güçlü bir düzene dönüştürülmesi halinde sorunları çözme daha da güçleşmektedir. Türkiye ve onun gibi özgürlükçü-demokratik-parlamente bir düzeni benimseyen ülkelerdeki aksamaların, sorunların, açmazların bir nedeni de kalkınmanın özgürlükleri kısıtlamadan gerçekleştirilmek istenmesidir.

1945 sonrasının çokpartili siyasal düzeninde Atatürk Devrimi'nin siyasal örgütü olan CHP'nin gerek laiklik, gerek devletçilik, gerek halkçılık ve devrimcilikle ilgili konularda Atatürk dönemindeki gibi etkinlikle, dirençle bu ilkeler doğrultusunda davranış takınmaması, partinin önder ve yönetici kadrosunun toplumun geleneksel katlarından "oy toplama" eğilimlerinden, bir ölçüde de bu kadronun devrimi öncekiler kadar benimsememesinden kaynaklanmıştır.

CHP'ye karşı çıkan ve 1950-1960 döneminin devlet ve toplum yaşamına damgasını vuran DP'nin aynı konularda daha da ödüncü davranması ise, hem devrime bütünüyle inanmamışlıktan, hem de tüm geleneksel toplum katlarının oylarını CHP karşısında birleştirme, onların parlamento'ya yansımalarını sağlama düşüncesinden doğmuştur. 1950-1960 döneminin ekonomik alandaki uygulamaları devletin karşısında yeni ve güçlü bir grubun belirmesine olanak sağlamıştır; bu yeni güç ticaret ve sanayi burjuvazisidir ve varlığına, güçlenmesine olanak sağlayan siyasal partinin en etkin destekçisi olmuştur. Temelde ve ekonomik açıdan birbirinin çelişği olmasına karşın bu yeni gücün yanında iktidardaki siyasal partinin, DP'nin, bir başka destekçisi daha ortaya çıkmıştır: Kırsal alandaki köy toplulukları... Kırsal alandaki geleneksel yapı, bu toplulukların kasaba ve kentlerdeki esnaf ve esnafın aracılığıyla da ticaret ve sanayi burjuvazisine ekonomik bağımlılığı, devrimin kar-

şısında bağlaşık bir güç oluşturmuştur. Siyasal iktidarı elinde bulunduran DP odağında her iki kesimin birleşmesi, oydaşlaşması, giderek sivil-asker bürokrasi ile aydın kesimin iktidar oluşturma olgusundaki etkisini azaltmış, bunun doğal sonucu olarak toplumda yeni bir çatışma ortamı doğmuştur.

Ekonominin petrol ve yabancı anamal yasalarıyla güçlü dış ekonomilerin etki ve denetimine açılması, artan fiyatlar karşısında yaşam koşullarının güçleşmesi, ekonomik bunalımlar ve bunların yarattığı toplumsal tedirginlikler siyasal çatışmayı daha da yoğunlaştırmıştır. Çatışmanın yatıştırılması için siyasal iktidarın çıkardığı özgürlükleri kısıma yasaları, umulanın tersine 27 Mayıs 1960 ordu eylemini getirmiş; sistem 1961 Anayasası'yla bir düzenleme aşamasına girmiştir.

Cumhuriyet'in ikinci Anayasası olan 1961 Anayasası gerçekte dinamik, ileriye açık, çoğulcu, tüm hakların özüne ağırlık veren özgürlükçü içeriktedir. Bu niteliğiyle de toplum yaşamına, devletin yapısına yeni siyasal kurumlar önermiş, siyasal iktidarın yanında ulusal istenci temsil eden yeni güçler yaratmıştır. Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay gibi kuruluşlar ulusal istencin siyasal iktidarda odaklaşmasını önlemiş; buna ek olarak seçimlerde "çoğunluk" sistemi yerine "nisbî" sisteme gidilmesi sayısal yönden de güçlü iktidar oluşturulmasını sınırlamıştır.

1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlükler toplumda yeni örgütleşmeler yaratmış, gelişen sanayi ile birlikte bu ortam hem niceliksel, hem de niteliksel yönden güçlü sendikaların, toplumsal örgütlerin doğmasına olanak sağlamıştır.

Kırsal alandaki hızlı nüfus artışı, artan nüfusun tarımdan sağlanan gelirle kırsal alanda yaşamını sürdüreme-

mesi, bunun sonucu olarak başlayan kentlere göç; bu göçle ve sanayileşmeyle hızlanan kentleşme, siyasal çatışmaya yeni ve güçlü öğeler katmıştır.

Bu hızlı değişme ve Anayasa'nın önerdiği haklar ve özgürlükler, toplumda ve bireylerde yeni gereksinimleri, yeni özelemleri yaratmış; ekonomik gelişmenin bu özelemlere olabildiğince yanıt verememesi, toplumsal değişimin gerekli kıldığı yeni siyasal, toplumsal kurumlaşmalara, düzenlemelere gidilememesi siyasal çatışmaya yeni boyutlar kazandırmıştır.

Oluşan bu ortam içinde Atatürk Devrim Modeli'nin önerdiği çağdaşlaşma yöntemi yanında Marksist gelişme modeli de açıkça tartışılmaya, kurulan yeni siyasal partiler aracılığıyla topluma benimsetilmeye çalışılmıştır. Yeni Anayasa “karma ekonomi” önermektedir. Anayasa'nın devlete yüklediği görevlerin çokluğu ve ağırlığının, kamu yararının doğal sonucu olarak bu karma ekonomide devletin, devlet girişimciliğinin önemli bir yeri olmak gerekir. Ancak, uygulama anamalcı özel girişime yöneliktir ve ülke sanayiinin dışa bağımlılığı giderek çoğalmakta, dış borçlanmalar hızla artmaktadır.

Bu gelişme içinde devrimin siyasal örgütü CHP, toplumda beliren Marksist önermeleri ve sola açılmayı disipline etmek, Atatürkçü temelde birleştirmek amacıyla yeni bir gelişmeye yönelmiştir. Bu gelişme, partinin “ortanın solu”nda bir parti olduğu; bu niteliğini ulusal kurtuluş, ulusal bağımsızlık eyleminden, Atatürk Devrimi'nden aldığı biçiminde tanımlanmıştır.¹⁴⁵

CHP'nin karşısında yer alan ve 1965-1971 döneminde yedi yıl iktidarda bulunan AP ise hem 1960 son-

¹⁴⁵ Bu konuda bkz.: Kili, *Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler*; s. 211-266; Kili, *Kemalism*, s. 190-215.

rasında mahkeme kararıyla kapatılan DP'nin siyasal kalıtcısı, hem de anamalcı gelişmenin savunucusu durumundadır. Kırsal alandaki geleneksel bağılılıkların oluşturduğu oylar, ticaret ve sanayi burjuvazisinin desteği bu yeni partide odaklaşmıştır. Yeni parti 1961 Anayasası'nı benimsemediğini, bu Anayasa'nın halkoyuna sunulduğu yıldan başlayarak her seçimde ve her fırsatta açıkça belirtmekte, eline yeterli çoğunluk geçince Anayasa'yı değiştireceğini söylemektedir.

1961-1971 döneminin siyasal gelişme ve örgütleşmelerinde beliren iki yeni öge vardır: Sınıfsal, Marksist temele dayalı Türkiye İşçi Partisi; dinsel, mezhepsel temele dayalı Milli Nizam ve Türkiye Birlik Partisi.

Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatıldıktan sonra Milli Selamet Partisi olarak siyasal yaşamını sürdüren bu parti “şeriatçı bir düzen” önermiş; ancak bu düzen içinde toplumun dirliğe, gönence kavuşacağını, “Batı taklitçiliği”nden uzaklaşıp “İslâm”ın ilkelerine dönülerek Müslüman ülkeler ile bir birlik kurularak anamalcılığın karşısında güç kazanılabileceğini savunmaya başlamıştır.

Türkiye Birlik Partisi ise önerdikleriyle sosyalist, dayanmak istediği toplum kesimleriyle mezhepçidir.

Bu iki gelişme dini ve mezhebi ağırlıklı öğeler olarak siyasal çatışmaya çekmiştir. Bu gelişme ise çağdaşlaşmayla, Atatürk Devrimi'yle çelişen bir olgudur.

Sınıfsal temele dayalı Türkiye İşçi Partisi ise Marksist; özellikle toplumun gençlik ve işçi kesiminde yandaşları vardır. Çeşitli gençlik ve işçi örgütlerini etkisi, denetimi altına almıştır.

1970'lere doğru gelişip yoğunlaşan, sertleşen siyasal çatışma, özellikle Marksist yasaîçi-yasadışı örgütlerin kentlerde ve kırsal alanlarda başlattığı eylemlerle gide-

rek silahlı çatışmalara dönüşmüş; siyasal iktidar ve parlamento soruna çözüm getiremeyince sistem 12 Mart 1971’de yeni bir ordu eylemiyle karşı karşıya kalmış; bu eylem Anayasa’nın birçok maddesinin değiştirilmesine, bazı haklar ve özgürlüklere sınırlamalar getirilmesine olanak sağlamıştır.

1973 seçimleri, Devrim’in siyasal örgütü CHP’yi güçlendirmiş, onu Meclis’in en çok sandalyeye sahip partisi durumuna getirmiş; fakat elde ettiği çoğunluk hükümet kurmasına yetmemiştir. Atatürk Devrimi’nin siyasal örgütü, bu yetmezlik içinde siyasal iktidar oluşturmada dinsel temele dayalı MSP’den destek aramış, onunla ortaklaşa hükümet kurmuş; böylece Atatürk Devrimi’nin 55. yılında, Atatürk’ün partisi, Devrim’in ortadan kaldırdığı şeriatçı düzeni savunan bir partinin hükümette yer almasına olanak sağlamıştır. Bu olgu, ulusal bağımsızlık eyleminden doğan, Devrim’de, çağdaşlaşmada işlev üstlenen bir siyasal kuruluş için büyük bir yanılğı, büyük bir çelişkidir. Bu gelişmeden sonra bir süre için MSP iktidar olmada “anahtar parti” durumuna gelmiştir. Bu, Türk demokrasisi ve Devrim için yeni bir oluşumdur.

1973 sonrasının bir başka oluşumu dinsel, mezhepsel öğelerin yanında budunsal, anasoycu akımların siyasal çatışmada yer almasıdır.

Bu oluşum 1977 seçimlerinde yeni bir ögeyi, yeni bir “anahtar parti”yi ortaya çıkarmıştır: Milliyetçi Hareket Partisi... Bu siyasal kuruluş, davranışları, sözleri, girişimleri; etkisi ve denetimi altına aldığı örgütlerin eylemleriyle anasoycu bir düşüncenin, sağcı, otoriter bir düzenin savunucusu olarak görülmüştür. CHP’nin MSP ile ortaklaşa hükümet kurarak düştüğü yanılğıya AP de düşmüş, MSP ve MHP’nin hükümet ortaklığını benim-

semiştir. Bu oluşumlar geleneksel güçlerin, sağcı otoriter düzen savunucularının bürokrasiyi, devlet kuruluşlarını denetimleri altına almalarına, bu yoldan güçlenmelerine olanak sağlamıştır.

Bir yandan dinsel, mezhepsel, budunsal ayrılıklar kışkırtılırken, bir yandan da mezhep, budun bilinçleri yaratılmış ve toplumda yeniden birlik ve otorite sorunu güncelleştirilmiştir.

Ulusal birliğin güncel sorun durumuna gelmesinde dinsel, mezhepsel, anasoycu akımların etkisi kadar Marksist akımların budunlarda ulusallık bilincini yaratma çabalarının da etkisi vardır.

Siyasal tartışmanın giderek kanlı toplumsal çatışmalara dönüşmesi ve bu çatışmaların tüm ülkeye yayılması Atatürk Devrimi'nin sağladığı ulusal birliği parçalamaya yönelmiş, bu yöneliş içinde siyasal sistem kendi içinde çözüm bulamamış ve 12 Eylül 1980'de ordu yönetime el koymuştur.

Gerçekte Ulusal Bağımsızlık Savaşı ulusal ordu ile kazanılmış, ulusal ordu her aşamada, her bunalımda Atatürk Devrimi'nin, bu devrimin amaçladığı çağdaşlaşmanın koruyucusu olarak ortaya çıkmıştır. Ancak amaçlanan çağdaş toplumda orduların görevi siyasal değildir. Orduların yönetime el koyması çağdaş olmayla çelişir. Bu yadsınamayacak bir gerçektir. Fakat bir başka gerçek de siyasal sistemin ve bu sistemdeki siyasal kadroların asıl görevinin ulusal birlik, otorite ve eşitlik sorunlarını çözmekle, bunların gereklerini yapmakla yükümlü olmasıdır. 12 Eylül sonrası 1961 Anayasası yürürlükten kaldırılmış, yeni bir anayasa çalışmasına gidilmiştir. 1982 Anayasası devletin üstünlüğüne öncelik tanıyan, bireyin haklarını kısıtlayan bir anlayışın ürünüdür. 1980 sonrası siyasal partiler kapatılmış, sonradan yeni siya-

sal partiler kurulmuş ve demokratikleşme süreci hızlandıkça kapatılan eski siyasal partiler yeni adlarla ya da kimliklerle siyaset sahnesinde yerlerini almışlardır. 1983 ve 1987 seçimlerinde iktidar olan Anavatan Partisi (ANAP), bir çok değişik görüşü içinde barındıran, muhafazakâr eğilimli bir partidir. Öte yandan 1982 Anayasası'na konan zorunlu din eğitimi, sağ düşünceye yakılan yeşil ışık, Atatürk Devrimi ve çağdaşlaşmaya ters düşen görüşlerin, grupların yaygınlaşmasına, güçlenmesine olanak sağlamıştır.

ANAP 1991 seçimini kaybetmiş ve bu seçimde hiçbir parti çoğunluğu alamadığından, Doğru Yol Partisi (DYP) ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) koalisyonu kurulmuştur. Yeniden kurulmuş bulunan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) uzun ve çetin çalışmalar sonucu Şubat 1995'de SHP ile CHP çatısı altında birleşmiş; böylelikle DYP-CHP Koalisyon hükümeti gerçekleşmiştir. 25 Aralık 1995 seçimlerinde de hiçbir parti tek başına iktidar olacak çoğunluğu sağlayamadığından yeni bir hükümetin kurulması zaman almış; Mart 1996'da ANAP ve DYP ile ANAYOL hükümeti kurulmuş; ancak kısa süre içinde bozulan bu hükümet yerine, Haziran 1996'da Refah Partisi (RP) ve DYP Koalisyonu ile REFAHYOL hükümeti kurulmuş ve bu hükümet 8 Temmuz 1996'da güven oyu almıştır. Bu hükümetin özellikle Refah Partisi kanadının icraatı, yetkili üyelerinin söylemleri, Türkiye Cumhuriyeti devletinin ulusal, laik temelini zedeleme, ümmetçi, dinci zihniyeti egemen kılma doğrultusunda gelişmiştir. Birçok sivil toplum örgütü ve anayasal bir kuruluş olan Milli Güvenlik Kurulu, Atatürk'ten, Atatürkçülük'ten, çağdaşlıktan yana tavır koyarak bu gelişmeleri durdurma çabasına girmişlerdir. Bu bağlamda önemle vurgulanma-

sı gereken olgu da şudur: “28 Şubat Kararları” diye anılan, 28 Şubat 1997 tarihinde Milli Güvenlik Kurulu’nun öne sürdüğü görüşler ve öneriler sekiz yıllık eğitimi zorunlu kılarak, özellikle ulusal, laik eğitimi güçlendirmek, yaygınlaştırmak doğrultusunda Atatürkçü düşünce sistemine yeni bir ivme kazandırmıştır. 28 Şubat, Öğretim Birliği Devrimi’nin yeniden yaşama geçirilmesi, ilk öğretimin 8 yıla çıkarılması, imam-hatip okullarının meslek okulu niteliğine dönüştürülmesi, yeni kuşakların laik ve demokratik Cumhuriyet’in bireyi, yurttaşı olmasını sağlayacak çağdaş eğitimin yeniden gündeme gelmesidir.

Haziran 1997’de Başbakan Necmettin Erbakan’ın istifası ile ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz, cumhurbaşkanınca yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiş ve girişimleri sonucu Demokratik Sol Parti (DSP) ve Demokrat Türkiye Partisi (DTP) ile birlikte ANASOL-D hükümeti kurulmuştur. Ancak ümmetçi, cemaatçi, çağdışı anlayış ve uygulamaların önü yeterince kesilememiş ve Cumhuriyet’in temel niteliği laikliği zedeleyen, laik düzeni ortadan kaldırmaya yönelik girişimleri çeşitli somut kanıtlarla belgelenerek Refah Partisi 22 Şubat 1998 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan Anayasa Mahkemesi’nin kararıyla kapatılmıştır. Bu olguyu izleyen günlerde eski Refah Partili üyeler yeni bir parti, Fazilet Partisi’ni kurmuşlardır. Mesut Yılmaz Hükümeti’nin gensoru oylaması sonucu 25 Kasım 1998 tarihinde düşürülmesiyle yeni hükümet arayışları başlamış ve 11 Ocak 1999 tarihinde IV. Ecevit Hükümeti kurulmuş ve bu hükümet azınlık hükümeti olarak işlev görmüştür. 18 Nisan 1999 tarihinde yapılan genel seçimler sonucu hiçbir parti tek başına iktidar olacak oyu alamadığından, V. Ecevit hükümeti 28 Mayıs 1999 tarihinde

DSP-MHP-ANAP koalisyonu olarak kurulmuştur. 18 Nisan 1999 seçimleri sonucu, TBMM'nin ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasına öncülük etmiş olan Cumhuriyet Halk Partisi gerekli oyu alıp barajı aşamamış ve Meclis'e girememiştir. Genel kanı odur ki Cumhuriyet Halk Partisi dört temel nedenden bu duruma düşmüştür: Parti içindeki yoğun hizipleşmeler; Parti'nin somut, inandırıcı bir programla seçmen karşısına çıkmayışı; Parti'nin ulusal-devrimci çizgisinden uzaklaşması ve Atatürk ilkelerini, "6 Ok"u benimsemeyen, benimsetmek istemeyen bazı kişilerin Parti'nin üst düzey yönetiminde bulunması; kısacası, Parti'nin "6 Ok"tan uzaklaşması, "6 Ok"tan kopması.

22 Haziran 2001 tarihinde Anayasa Mahkemesi'nin kararıyla Fazilet Partisi'nin kapatılmasından sonra 20 Temmuz 2001'de Saadet Partisi (SP), 14 Ağustos 2001'de Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) kuruldu.

57. Hükümet, kurulduğundan beri ağır ekonomik koşullarla karşı karşıya geldi. 1999 yılındaki bir seri deprem felaketi, ekonomik durumu daha da ağırlaştırdı. Genel kanı ve yorum odur ki, başka ülkelerde de olduğu gibi, IMF'nin önerdiği ekonomik siyasaların uygulanması sonucu temel ekonomik sorunlar çözülemedi; işsizlik oranı arttı. Ancak Ecevit hükümeti başarılı olduğu konuları da halka iyi anlatamadı. Tüm bu olumsuz gelişmelere karşın Avrupa Birliği (AB) üyeliğini sağlama doğrultusunda önemli adımlar atıldı. Özellikle 2002 yılı içinde AB'nin öncelikleri arasında yer alan "Kopenhag Kriterleri" doğrultusunda, örneğin Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren yeni Medeni Kanun gibi bir dizi "uyum yasaları paketi" TBMM'ce kabul edildi. 4 Ağustos 2002 tarihinde TBMM'ce kabul edilen bir başka AB'ye "uyum yasaları paketi", ölüm cezasının kaldırıl-

ması gibi kimi yasalarımızın daha demokratik bir öze kavuşturulması doğrultusunda önemli değişiklikleri sağladı. Ancak 57. koalisyon hükümeti içindeki partiler birbiriyle ilişkileri açısından pek başarılı olamadı. Hükümetin MHP ve ANAP kanatları arasında özellikle AB'ye ve IMF'ye yönelik siyasalarda süregiden anlaşmazlık siyasal huzursuzluğu arttırdı. Bu huzursuz ortamdan kurtulmak için yeni bir genel seçime girme kararı alındı.

3 Kasım 2002 tarihinde yapılan genel seçim sonucu AKP ve CHP dışında hiçbir siyasal parti TBMM'ye girme şansını yakalayamadı. Uygulanan seçim sistemi %10'luk barajı yakalayamayan bir partiye Meclis'e girme hakkını vermemekle birlikte böyle bir sonucu yalnızca seçim sisteminde aramamak da gerekir. Yoksulluk ve yolsuzluğun halkta yarattığı öfke ve tepki bu seçim sonucunun ana nedenlerini oluşturdu. Öte yandan AKP'nin denenmemiş bir parti olması da onun lehine işledi. AKP, sorunlarımıza çözüm getirebilir mi umudu seçmenin oyunda etkili oldu. 3 Kasım seçimlerinde en etkili konular ekonomik alandaki sıkıntılar, yoksulluk ve işsizlikti. Türkiye'nin AB üyeliği Türk halkı için birinci derecede önem taşıyan bir konu değildi.

3 Kasım seçimlerinde yaklaşık 40 milyon seçmen vardı. 10 milyon seçmen özellikle son yıllarda yoğunlaşan siyasal alandaki olumsuzlukları protesto için sandığa gitmedi. Yalnızca 30 milyon seçmen oy kullandı. AKP yaklaşık 10 milyon oy aldı; kısacası AKP, 40 milyonun dörtte birinin, ya da seçime katılan 30 milyonun üçte birinin oyunu aldı. AKP'nin aldığı oy oranı %34.28'dir. Bu oy oranıyla AKP Meclis'in %60'a yakın sandalyesini ele geçirdi ve 550 milletvekilinin 363'ünü alan AKP, seçim yasası nedeniyle sıfırlanan öteki partilerin gücünü de kendine katarak tek başına iktidar oldu. CHP %19,39

oy oranıyla 178 milletvekili çıkararak muhalefet partisi konumuna geldi. AKP'nin oy oranı %35 ve CHP'ninki de %20 olarak yuvarlanırsa geriye kalan %45 oy, TBMM'de temsil edilmemiş oldu. Bu seçimlerde "Bağımsızlar"dan 9 kişi Meclis'e girdi.

Özellikle yurt dışı medyanın deyimiyle bir İslâmcı, yani dinci bir parti, AKP iktidar oldu. Bu, Cumhuriyetimizin 80. yılı kutlamaları yaklaşırken üzerinde önemle durulması gereken bir olgudur. TBMM'ye iki partinin girmesi istikrar yaratacak diye düşünülse de, eğer Cumhuriyet'in temel niteliklerini değiştirme girişimleri olursa bu durum yaygın bir istikrarsızlığa yol açar. Bu istikrarsızlığı yaratmamak AKP'nin elindedir ve bu onun tarihsel görevidir. Üzerinde önemle durulması gereken bir başka konu da şudur: 3 Kasım 2002 seçimi ile oluşan Meclis, seçmenin %45'ini temsil etmediğinden, bu durum milli iradenin neredeyse yarısının dışlandığı bir Meclis olarak değerlendirilmektedir. Bu koşullarda oluşmuş bir Meclis'in meşruiyeti ancak Cumhuriyet'in temel ilkelerine ve yasalarına tümüyle saygı duyduğu zaman tartışılmaz olur.

Cumhuriyet'i, Cumhuriyetçi değerleri, Cumhuriyet'in laik otoritesini korumak hepimizin görevidir. Bu bağlamda en büyük görev Anayasa Mahkemesi'nden başlayarak en alt düzeydeki mahkemelere kadar laikliği savunmada duyarlı olması gereken yargı organlarına düşmektedir. Memur ve işçi sendikaları gibi kitle örgütleri, dernek, vakıf türünden kuruluşları kapsayan sivil toplum örgütlerine de bu konuda önemli görevler düşmektedir. Kuşkusuz ordumuz da Cumhuriyetimizin ve Cumhuriyetçi değerlerin korunmasında duyarlılığını ve kararlılığını gerektiğinde dile getirmektedir. Bunun yakın geçmişteki somut örneklerinden biri de Atatürk'ün ölü-

münün 64. yılında, Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök'ün 10 Kasım Mesajıdır: “Türk Silahlı Kuvvetleri, bize bıraktığı en büyük eseri olan Cumhuriyet'i başta irticai ve bölücü gayretler olmak üzere her türlü tehlikeye karşı, dün olduğu gibi bugün ve yarın da korumak ve kollamak azim ve iradesindedir. Yüce Atatürk, bize güven ve rahat uyu.”

AKP Genel Başkanı bazı siyasal ve yolsuzluk suçlarıyla yargılandığından milletvekili adayı olamamıştır. Bu nedenle yeni hükümeti kurma görevi 16 Kasım 2002 tarihinde Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından Abdullah Gül'e verilmiş ve 58. Hükümet görevi almıştır. Ancak AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan yurt içi ve yurt dışı faaliyetlerini sürdürmektedir. Böylece bir tarafta Başbakan öbür tarafta Parti Genel Başkanı olarak iki başlı bir durum yaratılmıştır. Bu iki başlılığı sistem kaldıramayacağından, AKP iktidarı yasalarda bazı değişikliklere giderek Erdoğan'a milletvekilliği yolunu açmak için girişimlerde bulunmuştur.

Anayasa hukukçuları, başbakanın TBMM içinden seçilmesini öngören Anayasa'nın 109. maddesinin değiştirilmesi durumunda parlamenter rejimin zarar göreceğini; çünkü 109. maddenin parlamenter sistemin temel kurallarından biri olduğunu vurguladılar. Başbakanın milletvekili olması parlamenter sistemin ön koşuludur. Onun da milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olması gerekir. Hukukçular “halktan vekalet almayan bir kişinin siyasi program sorumluluğunu alamayacağını” belirttiler. Öte yandan Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Atatürk'ün ölümünün 64. yıldönümünde, 10 Kasım 2002'de, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu'nda düzenlenen “Türkiye Cumhuriyeti ve Atatürk” konulu panelde yaptığı konuşmada Recep Tayyip Erdoğan'ın

Başbakan olması için Anayasa'yı değiştirmeyi planlayan AKP'lilere şu sözlerle yanıt verdi: "Kişiyi özgü düzenlemelerden kaçınarak hukuku siyasallaştırmak yerine, siyaseti hukuk kurallarına uygun biçimde yapmaya özen gösterilmelidir. Demokratik ve laik Cumhuriyetimizi yıkmayı, toplumumuzun Cumhuriyet döneminde elde ettiği kazanımları yok etmeyi amaçlayan tüm hareketlere kararlılıkla karşı konulacağını vurgulamak istiyorum."

AKP'nin işsizlik, yoksulluk ve yolsuzluk karşısında solun yapması gereken bir seçim propagandası yaptığı için başarılı olduğunu öne süren sol partilerin eski ve yeni yöneticileri, soldaki bölünmüşlük ve seçim sistemi adaletsizliklerinin de uğranılan yenilgide payı olduğunu belirtmektedirler.

3 Kasım 2002 seçimlerinde CHP'nin kendisini iktidar yapacak oranda oy alamaması, hatta 1999 seçimlerinde DSP'nin aldığı oy oranını bile yakalayamaması çeşitli açılardan değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmelerin özellikle ikisi önemlidir:

3 Kasım 2002 seçimlerinde CHP'nin ezanın Arapça okunması konusunda ısrar eden bir ilahiyatçıyı desteklemesi ve onu milletvekili seçtirmesi, özellikle CHP'ye oy veren bir kesim seçmenin tepkisine yol açmıştır. Birerin kendi dilinde ibadet etmesi, kutsal kitabını kendi dilinde okuması çağdaş bir olgudur. Batı'nın 16. yüzyılda gerçekleştirdiği ve "Reformasyon" olarak tanımlanan tarihsel süreç içinde dinin "ulusallaşması"na tanık oluyoruz. Reformasyon'un önde gelen dini lideri, Martin Luther, Almanya'da yaşayan Hristiyanların kutsal kitaplarını kendi dillerinde yani Almanca olarak okumalarını ve ibadetlerini de Almanca olarak yapmaları gerektiği doğrultusunda Papa'ya başkaldırmıştır. Luther, yapıtlarında "Alman ulusu"na seslenmiştir. Gerçek odur

ki, özellikle Protestan dinadamlarının ulusal kimlik bilinci, dinin ulusallaşması doğrultusundaki çabaları, Batı toplumunun laikleşmesinde, Aydınlanma Devrimi'nin başlamasında önemli bir işlev görmüştür. Bu süreç içinde din, toplumu ve devleti egemenliği-tekeli altına alma girişimlerinden ve siyasete karışma amacından vazgeçmiş, hızla çağdaşlaşan Batı toplumunda gerçek yerini bulmuştur.

Laikleşme demokrasinin önünü açmıştır. Laiklik demokrasinin ön koşuludur. Atatürk Devrimi'nde ülkemizde de aynı gelişme sürecine tanık oluyoruz. Atatürk Devrim Modeli ve Atatürkçülük aynı zamanda dinin ulusallaşmasına bir çağrıdır. Bireyin kendi dinini en iyi anlama olanağı da ancak ibadetin ve ezanın Türkçe olması ile olanaklıdır. Atatürk ve dönemin CHP'si bu doğrultuda önemli kararlar almış ve ezan Türkçeleştirilmiştir. Hal böyle iken, Atatürk Devrimi'ne önderlik etmiş olan siyasal parti CHP'nin, ezanın Türkçe okunmasından vazgeçmesi, "Devrim"i tümüyle benimseyen kesimlerce yadırganmıştır.

Bir örnek verelim. Atatürk Devrim sürecinin önde gelen düşünürlerinden ve Atatürk ile birlikte Türk Hukuk Devrimi'nin mimarı Mahmut Esat Bozkurt 20 Mart 1933 tarihli yazısında bu konuda şunları söylüyor:

"Türkçe ezandan sonra Türkçe salâ verilmeye başlandı. Bu çok yerinde bir iş, çok isabetli bir görüş, bir karardır... Türk milleti İslamiyeti kabul günlerinden bu ana kadar, 13 asırdır, kendi öz anadiliyle, Allah'ını anlayarak, bilerek içini açamadı. Onunla doğrudan doğruya temasa gelemedi. Bütün dualarını, bütün ibadetlerini kendine yabancı bir dille; anlamadığı, bilmediği Arap diliyle yaptı. Neden? Çünkü sarıklı yobazlarla, birtakım yalancı dindarların mümanaatına

uğradı. Neden? Çünkü ‘din’in dalını’ bilmeyen bu cahil yalancılar Türk milletini din namına istismar etmek, onu soy-mak isterler de ondan.”¹⁴⁶

Öte yandan ekonomi alanında “karma ekonomi” anlayışını, “sosyal devlet” olmanın gereklerini benimseyen ve geçmişte bu doğrultuda uygulamalara önyak olan CHP’nin IMF politikalarını benimsemesi de Atatürk’ün “ulusal devrimci” çizgisine ters düşen bir davranış olarak değerlendirilmiştir. Çünkü Atatürk Devrim Modeli bir ülkenin kalkınmasını, çağdaşlaşmasını öncelikle o ülkenin kendi oluşturduğu siyasaların uygulanmasında görür. Üstelik şu aşamaya kadar IMF’nin politikalarının uygulandığı ülkeler arasında esenliğe kavuşmuş bir ülke görülmemektedir. Bu nedenlerle CHP’nin benimsediği son siyasalar bir kesimi memnun ederken, ulusal-devrimci çizgiyi benimseyen Atatürkçü kesimlerce yadırganmıştır. Bu da CHP’ye son genel seçimde oy kaybettirmiştir. CHP’nin hataları olmuştur. Kuşkusuz CHP daha fazla oy alabilirdi. Ancak CHP’nin 178 milletvekiliyle Meclis’e girmesi de bir başarıdır.

AKP, seçim propagandasında işsiz, yoksulun yanında olduğunu, öbür partilerden daha etkin bir biçimde halka anlatmıştır. Kuşkusuz burada önemli olan AKP’nin seçimlerde sürekli olarak işlediği, izleyeceği politikalarla ülke insanına aş ve iş bulacağı, yolsuzlukların üstüne gideceği ve gerektiğinde milletvekili dokunulmazlıklarını kaldıracağı sözlerini yerine getirmesidir. Hem yukarıda belirttiğimiz konulara çözüm getirmek, hem de

¹⁴⁶ Mahmut Fesat Bozkurt; “Türkçe İbadet”, *Anadolu*, 20.3.1933; Hakkı Uyar, *Sol Milliyetçi Bir Türk Aydını: Mahmut Fesat Bozkurt (1892-1943)*. İstanbul: Buke Yayınları, 2000. s. 219.

“Cumhuriyetçi” değerlere bağlılığını kanıtlamak, “Cumhuriyetçi” değerlerle kavga etmediğini göstermek için AKP’nin önüne tarihsel bir fırsat geçmiştir. Bu fırsatı halk AKP’ye vermiştir. Şimdi sorumluluk AKP’dedir. İcraatı ile AKP verdiği sözleri tutup tutmayacağını belirtecektir. Bu doğrultuda unutulmaması gereken iki önemli konu vardır: Birincisi, AKP’nin ben Meclis’te oy çoğunluğuna sahibim, ben iktidarım doğrultusunda düşünceleri ve uygulamaları kendisine ve demokrasimize büyük zarar verecektir; ikincisi de AKP’ye oy vermiş olan yaklaşık %34 kesimin ancak %10’u siyasal İslâm’ı benimsedikleri için AKP’ye oy vermişlerdir. Geri kalan kesim ise tepki oylarıdır; aş, iş isteyen oylardır. Öte yandan halkın %45’i başka partilere oy verdiklerinden, AKP iktidarı “azınlığın çoğunluğu” olarak da değerlendirilmektedir.

AKP iktidarı özellikle şu konunun da ayırında olmalıdır: AB kendi içine almadan Türkiye’yi denetimi altında tutmak istemektedir. AKP’yi bu politikalarının bir vasıtası haline getirme girişimleri olacaktır. İçerde Atatürkçü, örneğin ordu gibi ulusal unsurları etkisizleştirmeye dış destekli işbirliği hareketleri ortaya çıkarsa Türkiye tam bir kargaşanın içine sokulabilir. Böyle bir işbirliğine ihtimal dahi vermek istemiyoruz. Ancak Batı bunu deneyebilecektir diyoruz. Oysa ülkemiz özellikle şu aşamada karşılaştığı çeşitli sorunlar açısından bütünleşmeye en fazla gereksinim duyulan bir süreçten geçmektedir.

Ülkemizin karşılaştığı bunca sorun arasında ve bu “çağda” türban konusu hâlâ gündemde tutulmaktadır. Ülkemizde kimsenin başını örtüp örtmediğine karışılmıyor. Ancak türban başörtüsü değil, siyasal İslâm’ın simgesidir. Ve yasalarımız kamuya ait yerlerde belirli ölçülere uyulmasını, kadınlarımızın başlarının açık olmasını

öngörüyor. 1989 yılında Anayasa Mahkemesi'nin eğitim kurumlarında ve kamu kuruluşlarında türban takılamayacağına ilişkin kararının ardından bir örnek karar da 29 Kasım 2002'de Yargıtay 8. Ceza Dairesi'nden geldi: Yargıtay 8. Ceza Dairesi “türbanın Cumhuriyetin temel ilkelerinden biri olan laiklik ilkesine karşı zaman zaman başkaldırı simgesi” olarak da kullanıldığını vurguladı. Daire, kararında, kamu alanında türban takılmasına karşı çıkmanın “hukukun gereği” olduğuna dikkat çekti.

Öte yandan çeşitli yabancı ülkelerin tutum ve uygulamalarında, özellikle Türk soydaşlarımızın yaşadığı Avrupa ülkelerinde gözlemlediğimiz gibi, o ülkeler Türkler arasında “ulusal kimlik bilinci”nin yaşamamasını, kendilerini “dinsel”, “Müslüman” kimlikleriyle tanımlamalarını, “Türk” kimliğinin erimesini öngörüyorlar. Örneğin, “Sen Türk değil, Müslüman olan bir Almansın” gibi.

Belleklerden çıkarılmaması gereken bir gerçek de İslâm devletlerinin dünyanın hiçbir yerinde ileri devletler düzeyinde olmadığıdır. Bu nedenle de dinin siyasallaşmasının Türkiye'ye getireceği bir şey yoktur. Müslümanlar “Aydınlanma”yı yaşamadı. Bunun tek istisnası Atatürk Türkiye'sidir. Batı, Aydınlanma sürecine girerek, dinin toplum ve devlet üstündeki etkinliğine son vererek, akli ve bilimi egemen kılarak büyük atılımlar yapmış ve çağı yakalamıştır. Hristiyan dünyası genelde zengin; Batı, varmış olduğu gelişmişlik düzeyi ile, ekonomisi ve teknolojisiyle Müslüman ülkeler dahil, tüm geri kalmış ülkelere hükmeder konumuna gelmiştir. Tüm Müslüman ülkelere baktığımızda, bazı olumsuz gelişmelere karşın, tek laik ve demokratik ülke Türkiye'dir. Türkiye bu durumu Atatürk Devrimi'nin getirdiği “Aydınlığa” borçludur.

3 Kasım 2003 seçimlerinin hemen ardından siyaset gündemine yerleşen konu Recep Tayyip Erdoğan'ın milletvekili ve Başbakan olmasını sağlayacak yasal düzenlemelerin nasıl yapılacağı idi. 3 Kasım seçimlerinde aday olamadığı ve dolayısıyla milletvekili seçilemediği için AKP, iktidara gelir gelmez Erdoğan'ın önündeki engelleri ortadan kaldırmak için girişimlere başladı. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in "kişiye göre yasa olmaz" itirazına karşın Anayasa'nın milletvekilliği yeterlilik şartlarını düzenleyen 76. ve 78. maddelerinde yapılan değişikliklerle Recep Tayyip Erdoğan'ın milletvekili olması, dolayısıyla başbakanlığı önündeki hukuki engeller ortadan kalkmış oldu. 76. Madde'nin "ideolojik ve anarşik suçlardan hüküm giyen" ibaresi "terör suçlarından hüküm giyen" biçiminde değiştirilerek Türk Ceza Kanunu'nun 312. maddesinden hüküm giymiş olan Recep Tayyip Erdoğan'ın milletvekili olması önündeki engel kalkmış oldu. 78. Madde'ye de bir ilin veya seçim çevresinin TBMM'de üyesi kalmaması halinde, 90 gün sonraki ilk Pazar günü ara seçime gidilmesi hükmü getirildi.

AKP, Siirt'in Pervari İlçesi'nde 3 sandık kurulunun oluşturulmadığını, Doğan Köyü'nde seçim yapılmadığını ve Gözpınar Beldesi'nde de 1 sandığın kırıldığını ileri sürerek, bu ildeki seçimlerin iptali için YSK'ya başvurmuştu. YSK bu konuda şöyle bir açıklama yapmıştır: "2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun, 39. maddesi uyarınca; Siirt ili seçim çevresi seçim sonuçlarına, seçim işlemleri nedeniyle yapılan itiraz üzerine YSK, 02.12.2002 tarihli toplantısında, seçim işlemlerindeki noksanlığın seçim sonuçlarına etkili olduğu sonucuna varmış ve Siirt ilinde seçimlerin yenilenmesine oybirliği ile karar vermiştir." YSK'nın bu kararı 8 Aralık 2002'de Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Siirt'ten milletvekili seçilen Fadıl Akgündüz'ün işlemiş olduğu çeşitli suçlardan ötürü cezaevine gönderilmesi sonucu milletvekilliğinin düşmesi ve öbür Siirt milletvekillerinin YSK'nın aldığı karar doğrultusunda milletvekilliğinden istifa etmeleriyle Erdoğan'a milletvekili olma ve başbakanlık yolu açılmış oldu. Ayrıca, Anayasa'nın 67. Maddesi'nde de yeni bir düzenlemeye gidildi. Anayasa'nın 67. Madde'sindeki "Seçim kanunlarında yapılacak değişiklikler yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz" hükmüne, "22. Dönemde yapılacak ilk ara seçimde geçerli olmayacak" ibaresi getirildi. Öte yandan, 3 Kasım seçimleri hakkında belirsizlikler ortaya çıktı. Anayasa Mahkemesi 3 Kasım seçimleri esnasında Erdoğan'ın AKP'nin Genel Başkanı olmadığını karara bağlayınca, oy pusulalarında genel başkan olarak Erdoğan'ın adının olduğu gerekçesiyle Genç Parti ve İşçi Partisi seçimin iptali için YSK'ye başvurdular. Ancak YSK bu başvuruyu reddetti. Ve 6 Şubat 2003 tarihinde Recep Tayyip Erdoğan Siirt'te yapılacak ara seçimlerde AKP'nin birinci sıradaki adayı oldu.

AKP, iktidara geldiğinden bu yana sergilediği uygulamalarında ne denli deneyimsiz olduğunu ortaya koydu. Üstelik "çokbaşlı" bir durum sergiledi. Yasal yetkisi olmayan, sorumluluğu olmayan kişilere devlet politikalarını yönlendirme olanağını verdi. Dış politikamızı ilgilendiren önemli bazı konularda Dışişleri Bakanlığı'nı devre dışı bıraktı. Kıbrıs'la ilgili ulusal davamızda Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'ı iç politikasında ve uluslararası düzeyde zayıf duruma düşürecek beyanatlarda bulunuldu. Muhalefette iken eleştirdiği IMF programını tümüyle benimsedi. Yönetim "kişiselliğe" büründü. Devlete sahip çıkılacağına yerel yönetimi, belediye-

leri daha da güçlendirerek Cumhuriyet'i, devleti kuşatma girişimlerine başladı. Laik Cumhuriyet'i, Cumhuriyetçi değerleri benimsemediğine ilişkin açıklamalarda ve uygulamalarda bulunulmaya başlandı. Bir örnek vermekle yetinelim: Yüksek Askeri Şura'nın (YAŞ) 27 Aralık 2002 tarihindeki toplantısında, Başbakan Gül ile Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül dinci ve irticacı 3'ü astsubay, 4'ü subay olmak üzere toplam 7 kişinin ordu-dan atılmasına karşı çıktı ve oylama sonucunda "şerh" koyarak kararları imzaladı. Bu konuda Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök'ün açıklaması şöyledir:

Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) uzun yıllardır irticai hareketin engeli olarak görülmüş ve hedef edinilmiştir. İrticai görüş yandaşları TSK'ye sızmak için her hareket tarzına başvurulmuştur. TSK bu tehdide karşı savunma refleksleri ve yöntemleri geliştirmiştir. YAŞ'ta Anayasamızın 125'nci maddesi uyarınca yapılmak istenen uygulama bu refleks ve yöntemin gereğidir. Bilindiği üzere 125'nci madde YAŞ kararlarını, diğer bazı kararlar gibi, yargı denetimi dışına taşımıştır. Bir anayasa maddesinin uygulanma istemine muhalefet şerhi koymak, idarenin kanunların uygulanmasını sağlama sorumluluğu ile çelişmiştir ve kanımca bu nedenle yasal dayanaktan yoksundur. Bu konudaki farklı düşüncenin ifade edileceği yer ve durum YAŞ olmamalıydı. Bu istisnai durum şüphesiz irticai faaliyetlere bulaşanlara cesaret vermiştir.¹⁴⁷

Laikliğin demokrasinin ön koşulu olduğunu ve Cumhuriyet'in ancak ve ancak laik bir temele oturtulması ge-

¹⁴⁷ Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök'ün Basın Kokteyli Konuşma Metni. Ankara: T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 8 Ocak 2003.

reğini biliyoruz. İktidara geldiğinden bu yana AKP'nin uygulamaları bu partinin hâlâ Cumhuriyet değerleri ile barışık olmadığını göstermektedir. Bu konuda ülkemizde giderek artan bir tedirginlik vardır. Devletin en üst düzeyde temsilcisi Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer 5 Şubat 2003 tarihinde, laikliğin Anayasa'ya girmesinin 66. yılında şu açıklamayı yapmıştır:

Türkiye'nin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşması, tüm yurttaşların içtenlikle inanarak desteklediği bu harekete yön vermiş, Yüce Önder Atatürk, ulusumuzun hakkı olan siyasal ve sosyal rejimi getirebilmek için Türk Devrimi'ni gerçekleştirmiştir... Türk Devrimi bir çağdaşlaşma ve aydınlanma tasarımı, laiklik de onun temelidir. Dinsel kuralların siyasal iktarın düzenlenişinde, siyasal ve toplumsal yaşamışın işleyişinde etkin olmaması, yönetim sisteminin bu kurallardan bağımsız oluşturulması ve yaşama geçirilmesidir... Laiklik ulusal birlikteliğın de temel taşıdır... Laik dünya görüşü toplumların gelişimi ve çağdaşlaşmasında büyük önem taşımakta, özgür düşüncesinin yeşerebilmesine olanak tanımaktadır. Kültürün çağdaşlaşması, toplumsal sorunlara, adaletli, eşitlikçi ve sağduyulu çözümlerin bulunması, düşüncenin başka düşünceleri sınırlamayacak biçimde özgürleşmesi, ancak laik toplumsal düzende olanaklıdır. Devletin, kamusal yaşamı ve devlet düzenini etkilemeye çalışan dinsel tutum ve davranışlar karşısında duyarsız kalması düşünülemez ve beklenemez.

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök de TSK'nın laikliğe ve Atatürk Devrimi'ne bağlılığını ve demokrasiyi kullanarak Cumhuriyet'in öldürölmesine müsaade edilmeyeceğini şu sözlerle dile getirmiştir:

TSK olarak hiçbir şekilde tartışma konusu yapmayacağımız meşru temel değerlerimiz vardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin laik, demokratik ve üniter yapısı, Atatürk ilke ve inkılapları konusunda taviz vermemiz asla mümkün değildir. Esasen bunlar Anayasamız'da yer alan hükümlerdir.

Herkesin dini inancına ve bunları özel yaşamlarında ifade etme tarzına saygı duyarız. Hiç kimseyi inanç, inançsızlık ve ibadetlerinden dolayı dışlamayız. Ancak bunların, özellikle türbanın, mevzuata, Anayasa Mahkemesi ve Danıştay kararlarına aykırı olarak siyasi bir dayatma ve Cumhuriyet geleneklerini aşındırma sembol ve eylemi olarak kullanılmasını hoş görmemiz beklenmemelidir.¹⁴⁸

Hem gündemde olan olası bir Irak savaşı, hem Kıbrıs sorunu ve hem de AB yolunda ülkemiz dışardan ve içerden baskı altındadır. Bu konuların çözümü için önkoşul, konuları derinliğine incelemek, ayrıntılarıyla bilmek ve serinkanlı bir tutum sergilemektir. Bu konulara yaklaşımda devletin çokbaşlı görüntüsüne meydan verilmemelidir... Türkiye'nin karşılaştığı sorunların çözümünde iktidar, muhalefet, parlamento dışındaki partiler ve tüm ilgili kuruluşların ciddi bir dayanışma içinde olmaları gerekmektedir. Bugün için bu dayanışma yeterli bir boyutta değildir.

AKP'nin iktidarda iken sergilediği tutum ve uygulamalarının, Cumhuriyet değerlerini benimsemesinin ülkemizde siyasal istikrarın sağlanması ve siyasal belirsizliğin ortadan kalkmasına büyük katkısı olacaktır. AKP'nin bir konuda karar vermesi gerekmektedir: AKP "*gericiliğin*" mi, yoksa "*aydın muhafazakârlığın*" mı destekçisi olacak? AKP'nin bu konuda vereceği karar, Türki-

¹⁴⁸ y.a.g.y.

ye’de anayasal ve siyasal yaşamdaki gelişmeleri derinden etkileyecektir.

Konumuz açısından bizi doğrudan ilgilendiren, Atatürkçülük ve Atatürk Devrimi’ne karşıt görüşlerin yaygınlaşması ve örgütlenmesidir. Gerçi Atatürkçüler çeşitli kuruluşlar içinde örgütlenmeye gitmişlerdir, gitmektedirler. Ancak bu henüz yaygın ve geniş kapsamlı değildir. Unutmamak gerekir ki, Türkiye Cumhuriyeti’nin en belirgin özelliği ve dayanağı bu devletin laik, demokratik, ulusal ve toplumsal bir hukuk devleti olmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti’ni Osmanlı İmparatorluk yönetiminden ayıran en belirgin ve değişmez özellik budur.

Osmanlı, halife-padişah birleşiminde dinsel bir düzenin örgütüdür. Padişah imparatorluk içinde tüm ulusların devlet başkanı; halifelik, sıfatıyla da yeryüzündeki tüm Müslümanların koruyucusu ve dinsel önderi olma savındadır. Türkiye Cumhuriyeti ise ulusal devleti, Türk Devleti’ni, laik bir düzeni, ulusal istençten doğan bir yönetimi benimsemiştir. Benimsenen ve anayasalara geçirilen bu devlet ve toplum düzeninde her konudaki tüm yasalar, kurallar, örgütler, uygulamalar laik, ulusal, demokratik olmak zorundadırlar. Tüm bunların ötesinde bu düzeydeki her eylem, her davranış, her karar ve uygulama, hukukun üstünlüğü ilkesi içinde, hukuka uygunluğu ile işlerlik kazanacaktır. Bu düzende ister ekonomik, ister siyasal, ister dinsel, ister toplumsal ve geleneksel ya da bir başka kaynaktan güç alsın hiçbir sınıf ve topluluğun hukuka karşı üstünlüğü yoktur.

Osmanlı’da en başta halife-padişah olmak üzere yukarıdan aşağıya doğru din, mezhep, tarikat gibi dinsel; ağa, bey, eşraf gibi ekonomik, toplumsal, geleneksel kökenli kişi ve önderlerin istençleri, buyrukları, egemenlikleri geçerli olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nin bugü-

nü ve yarını onun varlığının temelindeki ulusal, laik ve hukuksal olma bağlamında ve bu bağlamın sürekliliğinde saklıdır.

Tüm bu yasal ve yaşamsal zorunluğa karşın özellikle son yıllarda dış ve içteki sözde bilimsel, gerçekte siyasal, ideolojik Osmanlı araştırmaları özentileri yoğunlaşmakta, Osmanlılığa bir saygınlık ve hayranlık yaratılmak istenmektedir. Bu Osmanlı ve Osmanlılık özlemi içindeki Türk-İslâm sentezi ideolojisinin toplum ve devlet yaşamına egemen kılınmak isteği yatmaktadır. Bu ideoloji hem Atatürkçü düşünceye karşıdır, hem de Türkiye ve Türk ulusunun geleceği yönünden zararlıdır. Henüz bütünyle ümmet bilincinden sıyrılıp yurttaşlık bilincine ulaşamamış, Türklük bilincini İslâmlık bilincinin üstünde ana öge olarak benimseyememiş, Türklüğü varolmanın, sürekliliğin önkoşulu haline getirememiş bir toplumda Müslüman-Türk sentezi gibi ideolojilere ya da İslâmcılığa, İslâmi düzene, kapı aralamak, Türkiye Cumhuriyeti'ni ya bir Osmanlı Cumhuriyeti'ne ya da Türkiye-İslâm Cumhuriyeti'ne dönüştürme özlem ve çabasından başka bir anlam taşımaz. Bu da Türklerden çok yabancılardan, yabancı devletlerin siyasalarına yarar sağlar.

Yukarıda işaret ettiğimiz, ülkemizi karanlığa taşıyacak siyasal İslâm'a, devrini tamamlamış bir imparatorluk düzenine, Osmanlılığa, hatta Sevr'i desteklemeye kadar uzanan ve ülkemizi "Aydınlık"tan uzaklaştırmaya çalışan görüşler, girişimler ve örgütlenmeler dışında üzerinde duyarlılıkla durmamız gereken ve Atatürk Devrimi'ne, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak doğrultusunda yaptığımız, yapmamız gereken atılımlara ters düşen, özellikle son yıllarda bazı gelişmeler, bazı görüşler, bazı girişimler vardır:

Bu olumsuz gelişmeler kendilerini "İkinci Cumhuri-

yetçi” olarak tanımlayanlar ile tümüyle küreselleşme, globalleşmeyi destekleyen kesimden kaynaklanmaktadır. İkinci Cumhuriyetçiler, utku ile sonuçlanan Ulusal Kurtuluş Savaşı sonrası kurduğumuz Cumhuriyet’in dayandığı temel görüşleri, Atatürkçü düşünce sistemini, Atatürk Devrimi’ni devre dışı bırakmak ve asgari müştereklerde birleşen bir toplum olmak yerine, çok-kültürlülüğü, ayrıcalıkları kurumsallaştırarak, Osmanlı’nın son dönemindeki gibi rejim anlayışı farklılıklarının sergilendiği bir düzen amaçlamaktadırlar. Oysa böyle bir anlayış ülkeyi zayıf, istikrarsız bir konuma düşürür ve yabancı ülkelerin alabildiğine iç işlerimize karışma olanağını yaratır.

Atatürkçülük özde ulus-devleti benimser. Küreselleşme kendi amaçlarına ulaşmada en büyük engel olarak ulus-devleti görür. Küreselleşme yandaşları bu nedenle de Atatürk’e, Atatürkçülüğe karşıdırlar. Aslında ne Atatürk ve ne de Atatürkçü düşünce sistemi uluslararası diyaloga, uluslararası işbirliğine karşıdır. Bir ulus, bir devlet teslim olmadan da uluslararası işbirliğine gidebilir.

Yineleyelim: Atatürk Devrimi’nin ulusallığı yanında evrensel yönleri vardır. Atatürk ülkemizin bağımsızlık savaşının utkuyla sonuçlanmasıyla yetinmemiş, Asya, Afrika ve Güney Amerika’nın çeşitli renkten ve soydan uluslarının yanında yer almıştır. Atatürk onları “Mazlum Uluslar”, “Mazlum Ülkeler” olarak tanımlamıştır. Atatürk Devrimi ondan sonraki bağımsızlık ve kurtuluş savaşlarına esin kaynağı olmuştur.

Atatürk Devrimi’nin bir başka evrensel boyutu da Atatürk’ün sürekli “çağdaş uygarlık”tan “insanlığın ortak değerlerinden” söz etmesidir. Atatürk ulusal bir siyasa güderken, ulusal değerleri korurken, evrensel değerlere açıktır. Ancak Atatürk ve Atatürkçü düşünce sis-

temi az gelişmiş ülkeleri ucuz pazar, az gelişmiş ülkelerin insanını ucuz emek gören görüşe açık değildir.

Konuyu daha da aydınlığa kavuşturmak için önemle vurgulanması gereken bir başka husus da şudur: Küreselleşme sanki yeni bir olgu, yeni bir siyasa gibi öne sürülüyor. Gerçekte küreselleşme, temelinde, 19. yüzyıl emperyalizminin günümüz koşullarına uydurulmasıdır. Küreselleşme savları aslında 19. yüzyılın ikinci yarısında yeni teknolojik gelişmelere koşut olarak başladı. O dönemde küreselleşme siyasalarının başında İngiltere bulunuyordu. Ancak bu süreç I. Dünya Savaşı ile darmadağın oldu. Korumacılık gündeme geldi. Bugün ABD'nin başını çektiği küreselleşme siyasaları döviz, mal, sermaye piyasalarının tümüyle serbestleşmesi savı, haberleşme ve bilgi-işlem alanlarındaki olağanüstü yeniliklerle, özellikle 1970'li yıllardan sonra ivme kazandı.

Küreselleşmenin amacı olan, devletin elini tümüyle ekonomiden çekmesi, devletin küçülmesi, gelişmekte olan ülkelerdeki işçinin, memurun ücretlerini düşürücü, yoksulluğu pekiştirici nitelikler taşımaktadır. Böyle bir siyasa büyük anamal ve teknoloji birikimi olan ülkelerin yararına işler. Ancak o ülkelerin işçi sınıfının, halk sınıfının da küreselleşmeden olumsuz etkilendiğini görüyoruz.

Aslında küreselleşmenin yarattığı olumsuz etkilerden yakınan yalnızca işçi sınıfı ya da az gelişmiş ülkeler değildir. Gelişmiş ülkelerin bazı aydınları, bazı kurumları da küreselleşmenin sakıncalarına işaret eden çalışmalar, yayınlar yapmaktadırlar. Bu yayınlar temelde üretim ve tüketimin, bilgi ve teknolojinin ülkeler arasında eşitlikçi bir biçimde paylaşılmasını önermektedirler. Özetle bu çalışmalar ve yayınlar "küreselleşmenin alternatifi yok" savını çürüterek "Kuzey"de ve "Güney"de yaşa-

yan halkların küreselleşme siyasalarından zarar gördüğünü ve “azınlığın” yararına işleyen küreselleşme siyasalarından vazgeçilmesini öneriyor. Ekonomik risklerin ve sorunların ortaklaşa paylaşılmasını ve bu paylaşma olgusunun sınırların ötesindeki öbür uluslarla da yaşanması gerektiğini ve böylelikle daha sosyal ve daha demokratik bir dünyaya ulaşabiliriz görüşünü öne sürüyor.

Küreselleşme gelişmiş ekonomilerin, gelişmiş teknolojilerin çağrısıdır. Şimdiki uygulamasıyla küreselleşmenin getirdiği sistem zengin devleti, “zengin”i koruyor. Atatürkçü düşünce sistemi zengine karşı değil; ancak, yalnızca “zengin”i sevmiyor; tüm insanları, insanlığı seviyor. Aslında Atatürkçülük küreselleşme siyasalarının temelinde yatan yapay bir dünya görüşü değil çünkü insancıl ve özde “mazlum insanı”, “mazlum ulusu” kucaklayan hümanist bir görüş.

İçte ve dıştaki çıkar çevreleri, küreselleşme kılıfı içinde ülkemizde yürütmek istedikleri emperyalist amaca en büyük engel olarak Atatürk’ü, Atatürkçü düşünce sistemini görmektedirler. Çünkü Atatürk, Atatürkçülük, Atatürkçü düşünce sistemi, ulus-devletçidir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kökenindeki Atatürkçü, insancıl, çağdaştırmacı ulusçuluk, onların oynamak istedikleri oyuna en büyük engeldir.

Küreselleşme yandaşları ve Cumhuriyetimizi numaralayanlar, Atatürkçü düşünce sisteminden kurtulmak istemektedirler. Cumhuriyetimizin düşünsel kökeni Atatürkçülüğü devre dışı bırakmanın yolunu, Cumhuriyetimizi numaralayarak gerçekleştirmek isteyenleri desteklemek, küreselleşmeyi tümüyle benimsetmek amacındaki ülkeler için yeterli bir girişim değildir. Çünkü bu gruplar, sayılarını da geçen ölçüde etkinlik sahibi olmalarına karşın “tabana” inme konumunda değildirler.

Onun için “İlmî İslâm” olarak tanımlanan bazı tarikatlar ve bu tarikatların önderleri desteklenmektedir. Ve onun için birçok konuda “İlmî İslâm” tanımı verilen bu siyasal amaçlı kesim ile “İkinci Cumhuriyet” savında olanlar ve küreselleşme yandaşları dirsek teması içindedirler.

Dini siyasal amaçla kullananların tabana, halka inmek olasılıkları vardır. Bu nedenledir ki bu çağdışı grupları destekleyerek, onların “takıyye” amacıyla öne sürdüğü bazı sözleri öne sürerek laik, ulusal çağdaş ve çağdaşlaştırıcı Atatürkçü düşünce sistemini devre dışı bırakmak amaçlanmaktadır. Ulus-devleti benimseyen, ulus-devlete dayanan Atatürkçü düşünce sistemini, ulus-devletin varlığını sorgulama durumuna gelmemiz, “rejim” tartışmalarına girmemiz amaçlanmaktadır. Çünkü siyasal amaçlı İslâm’da ulus bilinci yoktur; cemaat ve ümmet anlayış egemendir. İşte tam bu aşamada siyasal amaçlı İslâm ile küreselleşme siyasaları, Yeni Dünya Düzeni savları kesişmektedir. Çünkü bu siyasaları güdenlerin bazı ortak görüşleri ve ortak çıkarları vardır. Güttükleri siyasaların gerçekleşmesi için ulus-devlet’in, ulusal kimlik bilincinin ortadan kalkması gerekmektedir. İşte bu temel nedenden ötürü siyasal İslâmcılar, Cumhuriyetimizi numaralamaya kalkışanlar ve denetimsiz küreselleşme yandaşları Atatürk’e, Atatürkçü düşünce sistemine karşıdır. Çünkü Atatürkçü düşünce sistemi ulus-devleti, çağdaşlaştırıcı, akılcı ulusçuluğu benimser ve ulusal kimlik bilincinin güçlenmesini amaçlar.

Bu bağlamda üzerinde önemle durulması gereken bir başka sorun da ulusal kimlik bilinci konusunda yaşadığımız çelişkilerdir. Ulusal kimlik bilinci sorununu çözememiş bir toplum çağdaşlaşamaz. Atatürk döneminde tutarlı, ulusal ve laik bir eğitim siyasası nedeniyle ulu-

sal kimlik bilinci anlayışı çağdaşlık doğrultusunda. Yaklaşık elli yıldır, özellikle son yıllarda ulusal kimlik bilinci, Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olmak bilincinin yerine Dinci-İslâmcı bilinç, ulusçuluğun yerine ümmetçiliğin konulmasını isteyen çevreler güçlenmiştir. Öte yandan küreselleşme yandaşları ve İkinci Cumhuriyetçiler Atatürk'ün çağdaşlaştırıcı ulusçuluk, ulusal kimlik bilinci anlayışını yadsımaktadırlar.

Atatürk, Yugoslavya'da Tito'nun yaptığının tam aksini, "ayrılıkları" değil, "benzerlikleri" kurumsallaştırmıştır. Atatürk ulusal-kimlik bilincini yaşanmış ve yaşanmakta olan "ortak tarih", "ortak kültür" paydasına dayandırmıştır. Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti Devleti yurttaşlığını "birleştirici" "bütünleştirici" bir öge olarak benimsemiş ve benimsetmiştir. Bu akılcı, birleştirici, çağdaş ulusal kimlik bilinci tüm karşı devrim çabalarına karşın yaşayacaktır.

İşte bu nedenlerle tüm Atatürkçüler laik, demokratik, toplumsal ve hukuksal Türkiye Cumhuriyeti'ne yöneltilen bu gelişme, etkileme ve yönlendirmeler karşısında Atatürk'ün Cumhuriyeti'ni, Atatürk Devrimi'ni, Atatürkçülüğü sonsuza değin yaşatmak için savaşım vermedirler. Bu hem görevimiz, hem de devlet olarak, ulus olarak, birey olarak geleceğimizin, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmamızın güvencesidir.

VIII

SONSÖZ VE YENİ GELİŞMELER:

Türkiye ve Avrupa Birliği,
Kıbrıs, Küreselleşme, Cumhuriyet,
Cumhuriyetçilik ve Demokrasi,
Atatürk Devrim Modeli ve
Atatürkçülük

Türkiye, Avrupa Birliği (AB) ve küreselleşme konularına daha yoğun bir biçimde eğilmeye başladı. Bu konular, beraberlerinde Cumhuriyet, Cumhuriyetçilik ve Demokrasi arasındaki ilişkilerin de irdelenmesi gereğini doğurdu. Tüm bu konuların Atatürk Devrim Modeli ve Atatürkçülük ile yakın ilişkileri vardır. Türkiye'nin, uluslararası ilişkilerinin içeriği, ülkenin uluslararası "vecibeleri" (yerine getirmekle yükümlü olduğu görevleri), Türkiye'nin gerçeklerine ve gereksinmelerine en uygun kalkınma ve çağdaşlaşma modeli konularında belirgin bir Atatürkçü görüş vardır. 2002 yazında ülkede yaşanan siyasal kriz de dahil olmak üzere, bugünkü Türkiye'nin sorunlarını yukarıda belirttiğimiz konular açısından inceleme zorunluluğu vardır. Daha önce de değindiğimiz gibi, "devrimcilik" ilkesi Atatürkçülüğe, temel görüşlerinden ödün vermeden, çağla gelişme olanağını vermektedir. Çağla gelişme olanağına karşın Atatürkçülüğün ödün vermediği konular vardır ve bunları şöyle sıralayabiliriz: Cumhuriyetçilik, siyasal otoritenin laik olma gereği, halkın kayıtsız şartsız egemenliği, ülkenin ve ulusun bölünmez bütünlüğü, ve yeniliğe, değişime, kalkınmaya ve çağdaşlığa sürekli bağlılık. Atatürkçülük "onurlu bir devlet"e bağlılıktır. Atatürkçü düşünce sisteminin bu temel, ödün verilmez görüşleri ışığında günümüz Türkiye'sinde ulusalcılar ve örneğin koşulsuz AB yanlıları arasındaki yaklaşım farklılıklarını değerlendirme olanağımız doğmaktadır.

Günümüz Türkiye'sinin karşılaştığı söz konusu sorunları bu kitabın temel görüş ve yorumları açılardan değerlendirmek gereklidir, çünkü devrimcilik ilkesi hem Atatürk Devrim Modeli ve hem de Atatürkçü düşünce sisteminin bu konularla ilgili olduğunun bir göstergesidir. Atatürk Devrim Modeli ve Atatürkçü düşünce sistemi ulusalcılık çerçevesinde incelenmelidir. Günümüz Türkiye'sinde ulusalcı görüş ve yaklaşımlar 21. yüzyılda Atatürkçü düşünce sisteminin yeni bir ivme ile gündeme geldiğini kanıtlamaktadır.

TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ (AB)

Avrupa, Ortadoğu, Kafkaslar, Rusya, Karadeniz ve Akdeniz'in buluştuğu noktada bulunan Türkiye, Doğu ve Batı, Kuzey ve Güney arasında olağanüstü önemli bir stratejik konumdadır. İstanbul'u ayıran Boğaz'ın bir kıyısı Avrupa, öteki kıyısı ise Asya'dadır. Avrupa'nın kıyısında bulunması, değişik kültür yapısı, bazı ekonomik ve siyasal sorunları nedeniyle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik başvurusu çeşitli nedenlerden dolayı henüz gerçekleşmemiştir.

1999 yılında Helsinki'de AB'ye "aday" ülkeler arasında yer alan Türkiye, bugüne değin AB adaylığını gerçek üyeliğe dönüştürememiştir. Bu durumun ardında yatan nedenlerin bir bölümü Türkiye'nin bazı sorunlarından kaynaklanmasına karşın, önemli bir bölümü de AB'nin Türkiye'ye haksız tutumundan kaynaklanmaktadır. Bu haksız tutumun kökeninde tarihsel nedenlerin yattığı gözardı edilmemelidir. Bu durum Türkiye-AB ilişkilerini geniş bir açıdan değerlendirmemizi gerektirmektedir:

1453 tarihinde İstanbul'un Türkler tarafından ele geçirilmesi sonrası, Osmanlı Devleti Balkanlara, Güney ve

Orta Avrupa'ya doğru genişlemesini sürdürdü. Böylece Türkler Avrupa ülkelerinin çoğunun ortak düşmanı olarak görülmeye başlandı. Daha sonraki yıllarda Türkler Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin çoğunluğunu ele geçirdi. Türkler 1529 ve daha sonra 1683 yıllarında iki kez Viyana'yı kuşattı. Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişen gücü karşısında Avrupa ülkeleri evvelce bu devletin yayılcılığını durdurmak ve sonra da kaybettikleri toprakları onlardan geri almak için dayanışma içine girdiler. 17. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu gerileme sürecine girdi. 19. yüzyılın başlarından sonra, çeşitli nedenlerle, bazı Avrupa ülkeleri ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerde bir yoğunlaşma süreci başladı. Çarlık Rusyası'nın yayılma girişimlerini durdurmak amacıyla 1853-1856 yılları arasında yaşanan Kırım Savaşı'nda Osmanlı Devleti, Fransa ve İngiltere ile Rusya'ya karşı müttefik oldu. 1856 tarihli Paris Antlaşması Osmanlı İmparatorluğu'nun bir Avrupa ülkesi olduğunu, onu *Concert of Europe* (Avrupa Ahengi-Avrupa Uyumu) üyeliğine kabul etmekle kanıtladı. Bu tarihten sonra Avrupa ile olan ilişkiler daha da gelişti. Ancak bu gelişmeler, gerileme sürecindeki Osmanlı Devleti'nin lehine işlemiyordu ve 19 yüzyıl sonlarında artık Osmanlı İmparatorluğu'na Asya'nın değil, Avrupa'nın "Hasta Adamı" olarak bakılıyordu.

Osmanlı İmparatorluğu, Sanayi Devrimi'nin dışında kaldı. Osmanlı Devleti Avrupa'nın bilim, sanat, ekonomi, sosyal ve siyasal alandaki yenilikleri yaratan gelişmelerden yoksundu. Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok savaşta yenilgiye uğraması, Batı'nın artan bir oranda Osmanlı Devleti'ni siyasal ve ekonomik alanda sömürmesi ve devletin güvenliğini sarsan bu gelişmelere dur diyecek güçte olamaması, bazı padişah ve devlet

adamlarını ülkeyi Batı'daki gelişmeler ışığında reformlar yapmaya itti. Devleti ayakta tutmaya yönelik Osmanlı düzeltim çabaları 18. yüzyılda başladı ve Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürdü. Burada üzerinde önemle durulması gereken konu şudur:

Bilim evrenseldir. Ancak bir ülkenin kendine özgü toplumsal, tarihsel ve ekonomik gerçekleri vardır. Osmanlı Devleti, Rönesans'ı yaşamamış ve Sanayi Devrimi'nin dışında kalmıştı. 19. Yüzyıla gelindiğinde de ulusal ekonomisi yoktu ve Batı'nın ekonomik sömürsünü yaşıyordu. Ulusal ekonomi, sanayileşme olmadığı için ulusal bir burjuva sınıfı ve işçi sınıfı da yoktu. Bu durumda yeniliklere öncülük eden askeri ve mülki kesimin yanı sıra tıbbiyeliler oldu. Bunun çok açık bir nedeni vardı: Savaşlarda yenilgiler Osmanlı padişahlarını kısmi bir düzeltim itmiş, askeri, idari ve tıp alanlarında yenilenme, modernleşme doğrultusunda atılımlar başlatılmıştı. Önce modernleştirmeye ve yeni bir eğitim sistemiyle yetiştirilmeye çalışılan Harbiyeli, Mülkiyeli ve Tıbbiyeli bir süre sonra modernleşme atılımlarının itici gücünü oluşturmuştu.

Aslında Batı 13. yüzyılda ulus-devlet süreci girişimlerine başlarken modernleşme konusunda ilk el attığı kurumlar ordu ve bürokrasi olmuştur. Çünkü feodaliteden uzaklaşıp ulus-devlet sürecine girerken yeni ve ulusal bir ordu ve bürokrasiye gereksinim vardı. Osmanlı, bu alanlarda yeniliklere başvurdu ama en önemli eksikliği modernleşmeyi, çağdaşlaşmayı bir bütün olarak görememesiydi. Ve devrini tamamlamış bir siyasal yapıyı, kısacası Osmanlı Devleti'ni ayakta tutmak için bu düzeltim çabalarını çare olarak gördü. Oysa ulus-devlet sürecini başlatamadığından Osmanlı düzeltim çabaları birçok başka etkenin yanı sıra bu nedenle de başarılı ola-

madı; söz konusu düzeltim çabaları Osmanlı Devleti'ni çöküşten kurtaramadı. Ancak bu düzeltim çabalarının çok önemli bir sonucu oldu. Bu da ülke sorunlarına kendini adanmış ve gittikçe artan bir oranda çağdaşlaşmanın “bütüncül” bir kavram ve gerek olduğunu anlayan ulusal ve ulusçu kadroların oluşmasına olanak vermesiydi. Hiç kuşkusuz Harbiyeli, Mülkiyeli ve Tıbbiyeli, bu ulusçu kadroların itici gücünü oluşturmaktaydı. Bu gerçeğin, genelde, bugün için de geçerli bir gözlem olduğu kanısını taşıyoruz.

19. yüzyıl süresince Batı devletleri Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan çeşitli “milletlerin” bağımsızlık hareketlerini destekledi ya da onları böyle hareketleri başlatmaya yönlendirdi. Tüm bu girişimler Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanma sürecini hızlandırdı. Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefikleri idi. Yenilgi, bu savaşı utkuyla bitiren başta İngiltere, Fransa gibi devletlerin Osmanlı Devleti'ne Sevr Antlaşması'nı kabul ettirerek, bu devleti tümüyle ortadan kaldırma girişimlerine olanak verdi. Dahası, Türklerin anavatanı Anadolu topraklarında Ermenistan gibi çeşitli devletlerin kurulmasına önayak olundu. Aslında Osmanlı Devleti'ni parçalama, Anadolu toprakları üzerinde de çeşitli yapay devletler kurma girişimleri çok daha önce başlamış ve birinci Dünya Savaşı sürecinde İngiltere, Fransa ve Çarlık Rusya gibi Bağlaşık (Müttefik) devletlerin aralarında yaptıkları “gizli antlaşmalar”la bu planın ana boyutları ortaya konmuştu. Bu antlaşmalar Boğazlar, İstanbul ve çevresini Çarlık Rusya'ya bırakıyordu. Rusya 1917 İhtilali nedeniyle savaştan çekilmiş; ancak, Sovyet hükümeti bu gizli antlaşmaları dünya kamuoyuna duyurmuştu.

Mustafa Kemal'in önderliğindeki ulusçu güçler Sevr Antlaşması'nı tanımadıklarını, bu antlaşmanın Osmanlı Devleti'nce imzalandığı 20 Ağustos 1920 tarihinden çok daha önce dünya kamuoyuna duyurmuşlardı. 1919-1922 yılları arasında gerçekleşen Milli Mücadele'ye Osmanlı İmparatorluğu'nu yaşatmak için değil, Türklerin anavatanını kurtarmak için girişildi. Bu mücadelenin temel amaçları bağımsızlığımızı ve ulus olarak bekamızı sağlamaktı. Ortadoğu sorunlarını gözlemleyen bir düşünür, Felix Valyi bu konuda şunları söylüyor: "1919-1923 tarihleri arasında Küçük Asya'da yer alan Milli Mücadele sürecinde temel soru şu idi: Bu mücadele sonucu Türk ulusu İslâmcı bir İhtilalin öncüsü mü olacak, yoksa dramatik tarihinin mutlu günlerinde oynamak istediği, Batı'nın arka yöresinde ve Avrupa ve Asya kıtalarının çerçevesindeki etkin rolü mü üstlenecekti? Türkler Avrupa'nın yanında mı, yoksa karşısında mı olacaklardı"¹⁴⁸ Valyi'nin sorduğu bu soruyu İngiliz tarihçisi Toynbee şöyle yanıtlıyordu: "Türlere Çarlık döneminin Hristiyan-Ortodoks Rusya'sı ne kadar yabancı, uzak geliyorsa Sovyet Sosyalist Rusya da bir o kadar yabancı ve uzak idi. Petersburg, ya da Moskova değil, onların tinsel (manevi) yakınlık duydukları mekân Paris'ti... Ve başka bir yöne gitmeyeceklerdi. Ekonomik ve siyasal bağımsızlıkları için tüm güçleri ile Batı ile çarpışırken, kendi ulusal kurumlarını baştan aşağıya Batı'daki özelliklere göre düzenliyorlardı."¹⁴⁹

Mustafa Kemal, Pan-Türk, Pan-İslâmcı ve Osmanlı

¹⁴⁸ Felix Valyi, *Spiritual and Political Revolution in Islam* (İslâm'da Manevi ve Siyasal Devrim) London: Kegan, Paul, Trench and Trubner, 1925. s. 24.

¹⁴⁹ Arnold J. Toynbee and Kenneth P. Kirkwood. *Turkey*. New York: Scribners, 1927. s. 288-289.

amaçlı siyasaları bir kenara itti. Ülkenin, ulusun sürekliliğini sağlayacak askeri ve dış politika gerekleri, Kemalistleri ülkenin iç düzenini ve sivil örgütlerini güçlendirmeye yönlendirdi. 1920 Devrimcileri Türkiye'nin toprakla ilgili amaçlarını daralttı; yeni ülke sınırlarını kabul etti ve bu sınırlar içinde güçlü ve çağdaş bir sistem, bir rejim kurmaya yöneldi. Kemalistler daha dar sınırlar içinde daha güçlü, daha ileri, daha uygar ve daha çağdaş bir ulus-devlet kurmaya yöneldiler. Yasallık (meşruiyet) Kemalistlerin çok önem verdiği bir konuydu. Bu nedenledir ki olağanüstü ulusal bir kriz, ulus olarak, devlet olarak ayakta kalma savaşı, askeri konuları ön plana getirmesine karşın, bir Meclis kurarak, bir Anayasa hazırlayarak, ulusal kurtuluş platformu sivil-asker işbirliği üzerinde kurulmuş ve yasal bir zemine oturtulmuş oldu.

Cumhuriyet'in ilânından sonra ulus-oluşturulması doğrultusunda radikal devrimler yapıldı. Devrim süreci sivil bir örgüt olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin önderliğinde gerçekleşti. Hiç kuşkusuz Atatürk Devrimi'nin temel amacını en iyi anlayan grupların başında asker bulunuyordu. Atatürk döneminde askerin siyasal bir işlev görmemesini, Atatürk'ün siyaseti sivilleştirme girişimi olarak görmek dar bir değerlendirme olur. Bu konuda bir gerçeğin önemli payı vardır, o da şudur: Meclis, yani sivil kadro, ilerici, tüm çağdaşlaşmaya kendini adanmış kişilerden oluşuyordu; asker ve sivil uygarlıktan, çağdaşlıktan yana ortak bir tavır içinde idiler.

Kurtuluş Savaşı'nın utku ile sonuçlanması ülke sınırlarının ne olacağı konusunda bir açıklık getirdi; Lozan, bu durumu uluslararası düzeyde tescil ettirdi; Cumhuriyet kuruldu; Devrim atılımları başladı. Tüm bu olgu ve gelişmeler Türkiye'nin ulusal kimliğinin tanımlanmasını sağladı. 1923 yılında Cumhuriyet'in ilânından son-

ra Türkiye Avrupa ülkeleri ile daha yoğun ilişkiler içine girdi.

Avrupa Birliği üyeliği için Türkiye'nin başvurusunun en önemli kaynağı Atatürk Devrimi'dir. Atatürk güçlü bir parlamenter sistem kurdu; laik eğitimi yaygınlaştırdı; Türkiye'nin kimliğini Osmanlı kimliğinden uzaklaştırıp bu kimliğin ulusal olmasını ve aynı zamanda Avrupa'nın değerler sistemine yakınlaşmasını sağladı. Bu doğrultuda oluşturulan kimlik, özellikle gelişen orta sınıf, bürokrasi ve asker tarafından benimsendi.

Batı'ya yönelmesine karşın, Türkiye dünyanın tüm ulusları ile iyi ve barışçı ilişkiler içinde olmaya özen gösterdi. Yeni Türkiye Cumhuriyeti, yaptığı işler, yürüttüğü politikalarla dünyada barışın ancak tüm ülkelerin işbirliği ve birbirlerini iyi anlamaları sayesinde gerçekleşebileceği görüşünden hareket etti. Atatürk'ün dış politika görüşünü en iyi şu sözleri tanımlamaktadır: "Yurtta Barış, Dünyada Barış!" Dünyadaki tüm ülkelerle barış içinde yaşamak Atatürk'ün dış politika ilkesiydi. Atatürk, çok geniş kapsamlı bir kalkınma ve çağdaşlaşma programı uygularken, Türkiye'nin dış politikasını Avrupa ülkeleri ile sınırlamadı. Atatürk'ün dış politikası usçu ve hümanist idi: Ulusların bağımsız olma, eşit fırsatlara kavuşma ve dünyanın zenginliklerinden eşit olarak yararlanma hakkı olduğuna inanmasıyla Atatürk dış politikasının hümanist, insancıl yönünü vurgulamış oluyordu. Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı, bağımsızlık savaşımı yalnızca Türk ulusu için değil tüm mazlum uluslar için anlamı, değeri olan bir olgudur.

Atatürk ve onun devrimci kadrosu emperyalist emellerin peşinde, Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden canlandırma amacında değillerdi. Tüm güçlerini bu yeni ulusal sınırların halk tarafından benimsenmesi doğrultusun-

da kullandılar. Bu, Atatürk döneminin çok önemli başarılarından biriydi. Böylece Atatürkçü dış politika anti-emperyalist olduğu kadar *anti-irredentist* olduğunu da kanıtladı.

Çağdaşlaşma süresince Atatürk sık sık şu deyimleri kullandı: “çağdaş uygarlık”, “ortak uygarlık”, “uygar dünya”. Böylece Atatürk’ün düşünsel çerçevesi, bir ölçüde Avrupa üzerinde odaklanmasına karşın, tüm dünyayı kapsıyordu. Gerek Türk dış politikasının temel öğeleri olsun, gerekse Türk toplumunun geçirdiği yapısal değişikliklere öncülük eden ilkeler olsun, Atatürk Devrimi Türkiye’yi Avrupa’ya dünyadaki tüm yörelerden daha fazla yaklaştırmıştır. Ancak Atatürk dünya barışını tehdit eden durumlar karşısında da kesin tavrını almakta gecikmemiştir. Atatürk özellikle 1930’ların ortalarından itibaren Hitler’in yol açtığı siyasaların barışı yok ettiğinin ve Avrupa’da gerilimi arttırdığının ayırdındaydı. Bu konuda Ernest Jackh şöyle söylüyor: “Yaşamının son yıllarında Kemal, o günün koşullarını iyi değerlendirip, geleceğin yolunu çizdi ve dedi ki: ‘Biz Türkler geçmişte dinsizler olarak anılır –oysa temel öğeleri itibariyle Müslümanlık Judeo-Hıristiyan dininden farklı değildir– ve Orta Avrupa uygarlığına sanki bir tehdit olarak değerlendirilirdik. Şimdi ise Orta Avrupa’dan dünyanın dört bucağına yayılan bu modern barbar siyasalar karşısında dünya uygarlığını biz Türkler savunacağız.’”¹⁵⁰

Musevi kökenli olduklarından ya da Hitler rejimine karşıtlıklarından ötürü, özellikle Avusturya ve Almanya’dan birçok bilimadamı ve düşünür 1930’lu yıllarda

¹⁵⁰ Ernest Jackh, *The Rising Crescent: Turkey, Yesterday, today and Tomorrow* (Yükselen Hilal: Türkiye, Dün, Bugün, Yarın). New York: Farrar and Rinehart, 1944. s. 260.

Türk hükümetinin daveti üzerine Türkiye'ye geldi; Türk üniversitelerinde hocalık yaptı; çeşitli bilim dallarında, mimari, şehir planlaması, müzik gibi alanlarda Türkiye'ye önemli katkılarda bulundular. Bu isimlerden bazılarını şöyle sıralayabiliriz: Profesörler Ernst Hirsch, Gerhard Kessler, Alexander Rustow, Andreas Schwartz, Fritz Neumark, Wilhelm Röpke; şehir plancısı Ernst Reuter, mimar Clement Holzmeister, Berlin Operası'nın eski Başkanı Carl Ebert ve orkestra şefi Ernest Praetorius gibi. Carl Ebert ve kompozitör Paul Hindemith Ankara Devlet Konservatuarı'nın kurulmasında önemli rol oynadılar.

Hans Kohn, A.J. Toynbee, Barbara Ward ve S.N. Eisenstadt gibi düşünürler, Batı uygarlığının 17. yüzyıldan beri düşün, yaşam ve üretim biçiminde geçirdiği değişim süreci ile Atatürk Devrimi arasında birçok benzerlikler olduğuna işaret ediyorlar. Türkiye'deki bu değişimi Hans Kohn şu sözlerle özetliyor: “usçuluk (rasyonalizm), bireycilik ve endüstrileşme.”¹⁵¹

Atatürk pek çok kere Türklerin geldikleri ve gittikleri yöreyi şu sözlerle tanımlamıştır: “Türkler yüzyıllar boyunca hep aynı yönde hareket etmişlerdir. Biz hep Doğu'dan Batı'ya yöneldik” Türklerin anayurdu Orta Asya olmasına karşın, yüzyıllar boyunca hep Batı'ya doğru hareket etmişlerdir. Aslında Osmanlı İmparatorluğu öncelikle Avrupa'da toprak edinmeye yönelmiştir. Örneğin Balkanlar'ın ele geçirilişi Trabzon gibi daha Doğu'da olan yörelerin ele geçirilmesinden öncedir. 1923 yılında Cumhuriyet kurulduktan sonra, Türkiye Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde gittikçe artan bir oranda hem ulusal ve hem de Batılı kimliği benimsedi.

¹⁵¹ Hans Kohn, *Revolutions and Dictatorships* (İhtilaller ve Diktatörlükler). Cambridge: Harvard University Press, 1939. s. 249.

İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda Türkiye Uluslararası Kalkınma ve Gelişme Bankası, Uluslararası Para Fonu, Avrupa Konseyi ve NATO gibi çeşitli Batı örgütlerinin üyesi oldu. 31 Temmuz 1959 tarihinde Türkiye ilk defa Avrupa Birliği'ne aday olmak için başvurdu. 1963 yılında imzaladığı "Ankara Anlaşması" ile Türkiye ondan sonraki yıl *associate* (hakları sınırlı) üye statüsüne geçti. Ankara Anlaşması'nın öngördüğü aşamalar tamamlanmadan, Türkiye Nisan 1987 tarihinde tam üyelik için başvurdu.

Çeşitli nedenlerden Türkiye'nin tam üyeliği bugüne kadar gerçekleşmedi. Bu nedenler insan hakları, Türkiye'nin ekonomik durumu, Kıbrıs konusu, Kürtlerle ilgili bazı konular gibi oldukça geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Atatürk Devrim Modeli Türk yurttaşını yalnızca insan onuruna yaraşır bir sosyo-ekonomik düzen kavuşturmayı değil, ayrıca Türk insanının özgürce yaşadığı demokratik bir düzende yaşatmayı amaçlamaktadır. Çokpartili rejime ve çoğulcu bir düzene geçiş Atatürk Devrimi'nin doğal bir sonucudur.

Ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşullar nedeniyle, Atatürk Türkiye'sinde devlet, yurttaşın ekonomik ve siyasal yaşamının iyileştirilmesi konularında aktif bir rol üstlenmiştir. Devletin üstlendiği bu görev gerçekten bir refah devleti anlayışını sergilemektedir. Atatürkçülük hiçbir zaman tekparti anlayışını benimsememiştir. Atatürk Devrim Modeli'nin amacı Türkiye'nin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşması ve hatta bu uygarlığın üstüne çıkmasıdır. Kuşkusuz bu uygarlık anlayışı içinde demokratik bir rejimi benimseme kararlılığı da vardır.

Türkiye insan hakları konusundaki bazı önemli sorunlarını özellikle 2002 yılı içinde ve 2003 yılı başlarında TBMM'ce kabul edilen çeşitli yasalarla çözmüş, "Ko-

penhag Kriterleri”ni büyük ölçüde benimseme aşamasına varmıştır. Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren yeni “Medeni Kanun”, Kopenhag Siyasi Kriterleri’ne uyum açısından temel bir yasa niteliğindedir. Şubat 2002’de kabul edilen uyum yasası paketiyle Türk Ceza Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu, DGM Kanunu gibi yasalarımızda önemli değişikliklere gidilmiştir. 26 Mart’ta kabul edilen uyum yasaları paketinde Siyasi Partiler, Basın, Dernekler, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri, DMG, Jandarma ve İl İdaresi yasalarında önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir.

3 Ağustos 2002 tarihinde TBMM’ce kabul edilen “Uyum Yasaları” paketi ile Türkiye “Kopenhag Kriterleri”ni tümüyle benimseme sürecinde çok önemli bir aşama kaydetmiştir. Bu Uyum Yasası paketi ile zaten 1984 yılından beri fiilen uygulanmayan ölüm cezası kaldırılmıştır. Ancak idam cezaları müebbet hapis cezasına dönüştürülenler hakkında şartlı salıverilmeye ilişkin hükümlerin uygulanmayacağı ve bunlar hakkında müebbet hapis cezasının ölünceye kadar devam edeceği güvence altına alınmıştır. Bu pakette ayrıca vatandaşların aile ortamında öğrendikleri, Türkçeden farklı dil ve lehçeleri ev dışında öğrenmelerinin ve bu dil ve lehçelerde televizyon ve radyo yayınları yapılmasının önündeki hukuki engellerin kaldırılması doğrultusunda önemli düzenlemeler getirilmiştir. Ayrıca, Türk Ceza Kanunu, Dernekler Kanunu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri kanunlarında yapılan değişiklikler ve yeni düzenlemelerle özgürlüklerin kapsamı genişletilmiştir.

Kopenhag Kriterleri’nin benimsenme nedenini salt AB istekleri açısından değerlendirmemek gerekir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı daha özgür bir düzeni istemektedir ve böyle bir düzen içinde yaşamaya da layık-

tır. Bizim insanımız da çağdaş bir yaşam hak etmektedir. Ulusal özelliklerimizi yitirmeden Batı uygarlığını yakalamak Türkiye Cumhuriyeti'nin hedefidir.

Açıkça belirtmek gerekir ki AB, konu insan hakları ve demokrasiye gelince Türkiye'ye karşı bir çifte standard uygulamaktadır. Şöyle ki: 11 Aralık 1999 tarihinde AB'nin Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin üyelik için adaylığı kabul edilmiş ve tam üyeliğe geçiş için de bazı konuların yerine getirilmesi koşulu öne sürülmüştür. Nitekim AB'nin Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nde aldığı kararlara göre bir ülke, ekonomik kriterler dışında, Kopenhag Kriterleri'nin tüm siyasi kriterlerini yerine getiriyorsa o ülkeyle üyelik müzakereleri başlayabiliyor. AB tüm aday ülkelerle müzakereye başlamış ve Türkiye'yi bunun dışında tutmuştur. Bu demektir ki tüm bu aday ülkeler insan hakları ve demokrasi konusunda Türkiye'den öndedir. Ancak gerçek bu kadar yalın değildir. Daha yaklaşık on yıl öncesine kadar kapalı, komünist bir rejim altında yaşayan Doğu Avrupa ülkelerinin bu kadar kısa bir süre içinde demokrasiye geçtiklerini ve bu konuda yaklaşık seksen yıllık bir geçmişi olan Türkiye'den daha önde olduklarına inanmak olanak dışıdır. Üstelik AB üyelerinin bazılarında ve 2004 yılında üye olmaları beklenen kimi ülkelerde azınlıklar konusunda ciddi sorunlar yaşanmaktadır. AB'nin tutumu ise bu durumu gözardı etmek ya da "müzakerelere başlarız, siz daha sonra gerekli yasal düzenlemeleri yaparsınız" doğrultusundadır. Birkaç örnek verelim:

2004 yılında AB'ye girecek olan Letonya ve Estonya'da azınlıklar konusunda ciddi sorunlar vardır. Şöyle ki: her iki ülke bağımsızlıklarını kazandıktan sonra 1940'taki Sovyet işgalinden önce yürürlükte olan anayasalarını tekrar yürürlüğe koydu. Ancak o yasalar 1900'le-

rin başına ait olduklarından içeriğinde iyi tanımlanmış azınlık ve yurttaşlık hakları yeri almıyordu. Bu anayasalarda, en sonuncusu 1998’de olmak üzere değişikliklere gidildi. Anayasa ve yasalarında yapılan değişikliklere karşın her iki ülkede ve özellikle Letonya’da azınlıklar sorunu sürüyor. Rus azınlık, her iki ülkede nüfusun %20’sinden büyük bir kısmını oluşturuyor. Letonya’da Rusça bilen, bu dili konuşan insan sayısı Letonca bilen insan sayısından daha fazla. Bununla beraber Letonya yurttaşlık hakkı vermek için Letonca dil sınavı uyguluyor. Birçok bağımsız araştırmacıya göre her iki ülke, özellikle Letonya, azınlık hakları ve Rusların yürürlükte olan rejime aktif bir biçimde katılmaları, Rusların *entegrasyonu*, konularında AB standartlarını yakalayamıyorlar. AB ise siyasi kriterlerin yerine getirildiğini kabul ediyor; ancak, azınlıkların durumunun düzeltilmesini istiyor. Temel sorun Rus azınlığın yurttaşlık hakkının Letonya’da bir dil ve anayasa sınavı ile kabul edilmesi. Buna göre yurttaşlık başvurusu yapan azınlık mensubu, hem merkezi bir dil sınavına hem de anayasanın yurttaşlığı düzenleyen maddelerininin kavranmasına yönelik bir sınava tâbi tutulup, bu sınavlarda başarılı olursa yurttaşlık hakkına sahip olabiliyor. Kısacası, Letonya Rus azınlığın yurttaşlık hakkını almasına sıcak bakmıyor. Ruslar genel seçimlerde oy da kullanmıyor. Bu da bu ülkede yaşayan halkın üçte birinin oy kullanamaması, dolayısıyla temsil edilmemesi demek oluyor. Bu sorunlara AB’den yüksek sesli bir itiraz geldiğini söylemek güç.

İnsan hakları ve azınlıklar konusunda Estonya ve özellikle Letonya’daki sorunların yanı sıra kimisi AB üyesi olan bazı Avrupa ülkelerinde de azınlık konusunda ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Örneğin Finlandiya,

Norveç, Rusya ve özellikle İsveç'te ulusal ve kültürel bakımından Laponlar ezilmektedir. Türkiye'de Kürtler konusunda her fırsatta duyarlıklarını belirten bu Avrupa ülkeleri, Laponların bağımsız bir devlet kurmasına asla müsaade etmiyorlar ve etmeyeceklerdir.

Öte yandan Türkiye'de yaşayan Kürt yurttaşlara azınlık statüsü verme girişimleri vardır. Kürtler azınlık değildir. Türk nüfusunun önemlice bir kesimini oluşturan yurttaşlarımızdır. Kürtler, bin yıldır Türklerle birlikte yaşamakta, ortak bir tarihi ve ortak bir kültürü paylaşmaktadırlar. Avrupa Konseyi çerçevesinde bir "Azınlık Hakları Çerçeve Sözleşmesi" vardır. Bu sözleşmeye çekince koyan Avusturya, Almanya ve İsveç gibi ülkeler "bir ülkede kimin azınlık olduğuna o ülkenin kendisi karar verir" demektedirler. Kendi ülkelerindeki bazı azınlık gruplarını azınlık olarak tanımlayıp, benzer başka gruplara böyle bir statü tanımamaktadırlar. Konu Türkiye'ye gelince ülkemizde kimlerin azınlık olup olmadığını saptama yetkisini kendilerinde görüyorlar. Bu da Türkiye'ye karşı çifte standart uygulandığının bir başka çarpıcı örneğidir.

Yukarda belirttiğimiz konular açıkça göstermektedir ki AB ya Türkiye'yi içine almak istemiyor ya da üyeliğini geciktirmek, ilerki bir tarihe atmak istiyor. Bu konuda kendini haklı göstermek için Türkiye adeta büyüteç altında tutularak, ülkemizle ilgili olumsuzluklar aranıyor. Geçmişte de bu böyle olmuştur. AB ülkelerinin en azından bazıları Türkiye'ye, daha önce de Osmanlı İmparatorluğu'na karşı güttükleri haksız siyasetlerini haklı göstermek için temeli olmayan haksız propaganda yoluna başvurmuşlardır. Bu ülkeler bilinçli bir biçimde şu gerçeği gözardı etmektedirler: Dünyada nüfus çoğunluğu Müslüman olan elli bir ülke arasında yalnızca Tür-

kiye laik bir devlettir. Ve yalnızca Türkiye’de demokratik bir rejim uygulanmaktadır.

Avrupa’nın Türkiye’ye uyguladığı çifte standart bir başka alanda da kendini göstermektedir ki, o da şudur: AB’nin son altı yıldır Doğu Avrupa ülkelerine yaptığı ekonomik ve mali yardımlar Türkiye’ye otuz beş yıldır yapılan yardımların birkaç misli daha fazladır. Bu da şunu gösteriyor: AB bu doğrultuda Doğu Avrupa ülkelerine gösterdiği ve uyguladığı siyasi iradeyi Türkiye’den esirgiyor.

İnsan hakları konusunda oldukça iddialı olan Avrupa’nın bu konularda başka eksikliklerini de görmek gereklidir; şöyle ki: bildiğimiz gibi 1948’de imzalanan “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” hem siyasal, hem de sosyal ve ekonomik hakları içeren bir belgedir. Sosyal, ekonomik ve siyasal hakları birlikte düşünmek çağdaş demokrasinin gereğidir. Hal böyleyken “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi” siyasal haklara dayalıdır ve sosyal haklardan yalnızca eğitim hakkına yer vermektedir. Yıllar sonra Avrupa Konseyi çerçevesinde çıkarılan “Avrupa Sosyal Şartı”nda sosyal haklar bulunmaktadır; ancak, devletler bu Şart’taki tüm yükümlülükler uymak zorunda değildi ve yalnızca belirli sayıda yükümlülük üstlenmeleri yeterli oluyordu. 1996 yılında Avrupa Konseyi çerçevesinde hazırlanan yeni Avrupa Sosyal Şartı’nın içeriğindeki hükümler ise tümüyle bağlayıcı niteliktedir. Hazırlanan ve altı yıldır imzaya açık bulunan bu şartı altı yıllık süreç içinde yalnızca dört devlet imzalamıştır.¹⁵²

¹⁵² Onur Öymen. “Söyleşi: Büyükelçi Onur Öymen Avrupa’nın Türkiye’yi Neden 30 Yıldır Kapısında Beklettiğini Anlattı”, *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 2002.

Türkiye'nin Avrupa Gümrük Birliği'ne girmesi acele getirilmiş bir hareket olarak düşünülebilir. Türkiye henüz AB'ye tam üye olmadığından bu örgütün karar alma mekanizmalarında bulunmamaktadır. Bu nedenle AB'nin Avrupa Gümrük Birliği'yle ilgili kararlarını etkileyecek konumda değildir ve tek taraflı bir durum yaratıldığından Türk ekonomisini olumsuz etkileyen durumlar söz konusudur.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, yaptığı anayasal değişiklikler ve çıkardığı uyum yasaları paketleri ile AB standartlarını, Kopenhag Kriterleri'ni yakalamak konusunda çok önemli aşamalar kaydetmesine karşın AB, Türkiye ile tam üyelik doğrultusunda müzakerelere başlamak için şimdilerde yeni koşullar öne sürmekte, Türkiye'yi oyalamaktadır. Ekim 2002 tarihinde AB Komisyonu'na yayımlanan "Genişleme Strateji Raporu"nda Türkiye ile tam üyelik müzakereleri ve bu müzakerelerin başlangıç tarihi konusuna değinilmemiştir. Türkiye'nin gösterdiği çabaların memnuniyetle karşılandığı, bunların sürdürülmesi gerektiği, "Türkiye'nin reformlara devamı halinde AB hedefine ulaşacağı" dile getirilmiştir.

AB Komisyonu'nun bu raporu birçok Türk aydını tarafından bir "Oyalama Raporu" olarak yorumlanmıştır. Şöyle ki: siyasal kriterleri yerine getirirseniz, uygulamayı görelim derler; eksiklikleri hemen tamamlıyoruz dersiniz, Güneydoğu konusunu, Ermeni tasarılarını gündeme getirirler; yeni bir uyum paketi hazırladım dersiniz, Kıbrıs konusunu; arkasından Milli Güvenlik Kurulu ve ordu konusunu öne sürerler ve bu liste uzayıp gider, ki bu Listenin kökeninde 19. yüzyıldan beri Batı'nın ülkemizi hegemonyasına alma politikası yatmaktadır.

Geçmişte Batı, Osmanlı Devleti içinde yaşayan Hı-

ristiyan azınlıkları kullanarak Osmanlı Devleti'ni parçalama girişimlerinde bulunmuş; Kürdistan devleti yaratarak, Musul'u, yani petrolü tekeline almaya çaba göstermiştir. Öte yandan Yunanistan'ın Kıbrıs ve Ege konularında istediklerini almadan Türkiye'nin AB üyeliğine evet demeyeceği de düşünülmelidir.. Kısacası, bazı Batı devletlerinin kendi amaçları doğrultusunda Türkiye'ye yaptırmak istediklerini, Türkiye daha fazla kalkınmadan, daha fazla büyümeden, Türkiye'ye yaptırmayı planlamış oldukları görüşü ülkemizde yaygındır.

Avrupa Komisyonu'nun genişlemeden sorumlu üyesi Günter Verheugen, Türkiye ile müzakerelerin başlatılmaması nedeni olarak da “uygulamaları görmek istiyoruz” gerekçesini öne sürmüştür. Öte yandan Komisyon Raporu'nda “Anayasa değişikliğine karşın Milli Güvenlik Kurulu'nun işlevinde değişiklik gözlemlenmedi” denilmektedir. AB'nin Milli Güvenlik Kurulu'nun konumuyla uzunca bir süredir ilgilenmesini sivil demokrasi'yi destekleme amacı gibi tek bir nedene indirgemek olanaklı değildir. Bu amaç görüntüsünün yanında daha da önemli bir neden vardır: üyelik uğruna, AB'nin Türkiye'nin bazı yaşamsal çıkarlarından ödün vermesi istemine karşı çıkan en etkin kurumun Türk Ordusu¹⁵³ olduğu gerçeğinin altı çizilmelidir.

Yapılan tüm kamuoyu araştırmalarında Türk halkı, ülkesinde en güvenilir kurum olarak orduyu görmekte-

¹⁵³ Türk Ordusu konusunda bkz: Suna Kili, “Role of the Military in Turkish Society: An Assessment from the Perspective of History, Sociology and Politics” (“Türk Ordusu'nun Tarihsel, Sosyolojik ve Siyasal Açılardan Değerlendirilmesi”, *Military Rule and Democratization: Changing Perspectives. (Askeri Yönetim ve Demokratikleşme: Değişen Bakış Açıları)*). (Ed. Asha Gupta). New Delhi: Deep & Deep Publications PVT. LTD, 2003. s. 145-183.

dir. AB Türk halkının en güvendiği kurumu etkisizleştirmek isteyerek halk iradesine dayanan demokratik kriterlere ters düşmektedir. Türk ordusunun ilkeleri Cumhuriyetin temel ilkeleriyle örtüşür. Türk ordusu demokratik düzenin yanındadır. Cumhuriyet ordusu özgürlükçü, demokratik düzen için Demoklesin Kılıcı değildir. Türk ordusu ülkesi ve milletiyle bölünmez bütün olan Türkiye’yi yıkmak, bu bütünlüğü parçalamak isteyenler için Demoklesin Kılıcı, özgür, bölünmez, laik Türkiye’nin koruyucusu ve güvencesidir. Cumhuriyet ordusu Atatürk Devrimi’nin, Cumhuriyet’le başlayan Aydınlanma Devrimi’nin ordusudur. Bu ordu demokrasiye bağlıdır. Ve halkın sorunlarına, sosyal adalete, ekonomik büyümeye olduğu kadar, âdil dağılıma da duyarlıdır. Halkın içinden çıkan Türk ordusu bu nitelikleriyle halkın güvenini, sevgi ve saygısını hak etmektedir. Tüm yukarda sıraladığımız nedenlerle AB’ye üyelik uğruna Türkiye, Türk halkı, kendini güçlü kılan kurumlarını, bu arada ordusunu güçsüzleştirecek girişimlerin karşısındadır, karşısında olacaktır. AB’nin Türkiye’den bazı istekleri Kurtuluş Savaşı ile, Lozan’la kazandıklarımızın geri alınması olarak da değerlendirilebilir.

AB Komisyonu’nun Ekim 2002 tarihli “rapor”una göre Güney Kıbrıs dahil 10 ülke 2004 yılında AB üyesi olacaktır. Bulgaristan ve Romanya’ya da 2007 tarihi verilmiştir. Böylece 12 “Aday” ülkeye genişlemede yer verilmiş, 13. Aday olan Türkiye’ye AB’nin genişlemesi içinde yer verilmemiştir. Birçok Türk aydını bu “oyalama”nın süreceğini, AB’nin Türkiye’yi içine almadan onu tek taraflı bağlamayı amaçladığını ve Türkiye’nin Gümruk Birliği’ne üye olması ile de bunu büyük ölçüde gerçekleştirdiğinin altını çizmektedir.

18 Kasım 2002 tarihinde Danimarka Dışişleri Baka-

nı Per Stig Möller, Brüksel’de yaptığı açıklamada Türkiye’nin AB üyeliği konusunu tam üyeliğe dönüştürecek mekanizmanın Kopenhag Zirvesi’nde başlatılmayacağına somut işaretini vermiştir. Möller, açıklamasında AB’nin geleceğe yönelik planlarında şu ülkelerin yer aldığını ve bu ülkelerin 1 Mayıs 2004 tarihinde AB üyesi olacağını belirtmiştir: Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Estonya, Letonya, Litvanya, Slovakya, Malta ve Kıbrıs. Ayrıca, Yunanistan’ın AB Dönem Başkanlığı sürecinde, Nisan 2003 tarihinde bu 10 üye ile “Katılım Anlaşmaları” imzalanacağı açıklanmıştır. Böylece Türkiye 15 üye yerine, yeni katılımlar sonucu 10 ülkeyi daha kendi üyeliği için ikna etmek durumunda bırakılmıştır. Öte yandan Möller bu konuşmasında “2007’de Bulgaristan ve Romanya’nın üyeliği gündeme gelecek” diyerek, Türkiye’nin üyeliğinin yakın bir gelecekte de gündemde olmayacağını açıklamış olmaktadır.

12 Aralık 2002’de toplanacak Kopenhag Zirvesi’nden önce TBMM, bazı Türk yasalarının daha da demokratik bir içeriğe kavuşması doğrultusunda yeni atılımlar yaparak 4. “Uyum Yasaları Paketi”ni kabul etti ve bu doğrultuda 5. “Uyum Yasaları Paketi” üzerinde görüşmeler başlattı. Tüm bu olumlu girişimler ve önemli yasa değişiklikleri sonucu Türkiye, temelde, Kopenhag Kriterleri’ni tümüyle kabul etme aşamasına gelmesine karşın, 12 Aralık 2002’de toplanan “Kopenhag Zirvesi”nde AB Türkiye’ye kapısını açmayarak Türkiye’yi üye yapmak konusundaki isteksizliğini sürdürdü.

“Kopenhag Zirvesi” sonuçları Türk halkını büyük bir düş kırıklığına uğrattı. AB üyeliği konusunda Türkiye’ye kesin bir tarih vermeyip yalnızca şu konuyu belirtmekle yetindi: AB Aralık 2004 tarihinde Türkiye’deki durumu ve uygulamaları değerlendirecek ve bu de-

ğerlendirmenin sonucu olumlu ise Türkiye ile müzakerelere 2005 yılında başlayabilecektir. Bu kesin bir tarih değildir ve de kesin bir “taahhüt “ de değildir. AB Türkiye ile ilişkilerini “müphem”, “kaypak” bir zemine oturtmuştur. Haklı olarak Türkiye bu durumdan büyük rahatsızlık duymaktadır. AB Türkiye’yi kapıda bekletirken, özellikle Gümrük Birliği nedeniyle eline geçen tüm avantajları kullanmaktadır.

Tüm bu olumsuz gelişmeler şunu göstermektedir: AB Türkiye’ye karşı önyargılıdır. Ve AB Türk tarihini, Türk kültürünü, Türkiye’nin sosyo-ekonomik gerçeklerini, Türk siyasal yaşamının özelliklerini ve Türk siyasal kültürünü bilmiyor. Bu konuda bir önemli örnek vermekle yetineceğiz; bu örneğimiz de AB’nin geçmişte ve bugün Türk ordusunun Türk toplumundaki yerini anlamaması ya da anlamak istememesinden kaynaklanmaktadır:

Türk ordusunun, *Junker* (Prusya’daki toprak ağaları) sınıfının çocuklarından oluşan Prusya ordusu gibi *militarist* bir geleneği yoktur. Prusya ve daha sonraları Almanya’da böyle bir toplumsal katmandan kişilerin uzun bir süre subay kadrosunu oluşturduğu bir gerçektir. Oysa Türk ordusu, Türk subay kadrosu halkın içinden çıkmıştır. Osmanlı Sanayi Devrimi’nin dışında kaldı. Osmanlı İmparatorluğu kendi “ekonomisi” olmayan bir konuma geldi. Ekonomisi yabancı devletlerin ve azınlıkların elindeydi. Bu nedenle bir Türk burjuva sınıfı oluşmamıştı. Osmanlı İmparatorluğu gerilemiş ve çöküş aşamasına girmişti. Aldığı eğitimle ve dış ilişkileriyle Türk ordusu Batı’daki gelişmeleri en iyi değerlendirebilen bir konuma gelmişti. Bu gerileme ve sonra da çöküşü önleyebilmek için ülkede başlayan düzeltim çabaları ve modernleşme hareketlerinin itici gücünü subay

kadrosu oluşturdu. Mustafa Kemal Atatürk de bir subaydı. Kurtuluş Savaşının utkuyla sona ermesinden sonra, Atatürk'ün önderliğinde yapılan tüm devrimleri Türk subay kadrosu benimsedi.

Atatürk döneminde ordu siyasette aktif bir rol üstlenmedi. Çünkü ordu o dönemde etkin olan ve siyaseti yönlendiren ve siyasal yaşamı biçimlendiren sivil kadroyla laiklik ve çağdaşlık konularında aynı görüşleri paylaşıyordu. Hem ordu ve hem de sivil kadro Atatürk'ün çizdiği çağdaşlık doğrultusunda atılan tüm atılımların yanındaydılar. Atatürk dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi ilericiliği, Devrim'i yönlendiren en önemli sivil örgüt konumuna geldi.

Çokpartili yaşama geçilince gerici, tutucu güçlerin yeniden Türk siyasal yaşamında kendilerini gösterdiklerine tanık oluyoruz. Bazı siyasal partiler, oy uğruna bu güçleri desteklediler ve desteklemeyi sürdürmektedirler. Türk ulusu ve ordusu, Atatürk'ün başlattığı "Aydınlanma Devrimi"ne kendilerini adanmışlardır. Türk ulusu, devletin, ulusun bekası, gönenci, çağdaşlığı konularında ödün vermeyen, laiklik doğrultusunda ulusal-devrimci çizgisini sürdüren ordusuyla gurur duymaktadır.

Geçmişte bazı olumsuz girişimlere karşın, ordu, ilerici kimliğini korumuş ve ülkede en güvenilir kurum olma özelliğini yitirmemiştir. Türk ordusu yalnız değildir; toplumun önemli bir kesimi onunla beraberdir; aynı görüşleri ve inancı paylaşmaktadır.

Türk ordusu toplumda bütünleştirici bir işlev de görmektedir. 1960, 1971 ve 1980 askeri müdahalelerinin temel bir amacı vardı: bölünme, kutuplaşma aşamasına gelmiş ülkeye düzen getirmek, demokrasiyi işler konuma ulaştırmak. Ordu, ilerici geleneğini sürdürmekle beraber 1980 askeri müdahalesi bu geleneği yansıtamadı.

Özellikle 90'lı yıllardan sonra ordu ilerici, ulusal-devrimci çizgisine yeniden kavuştu. Ancak önemle belirtilmelidir ki 1980 askeri müdahalesinin üst kadrosu “muhafazakâr” anlayışta olsalar bile, ordunun özü ilerici, Atatürkçü görüşlerini korudu; emir-komuta disiplini nedeniyle ordunun bu ilerici kimliği bir süre topluma yansımadı. Bu gerçeklerden yola çıkarak, ülkemizde askeri müdahalelerin temel nedenini sivil kurumların, sivil örgütlerin zayıflığında aramalıyız.

Türk ordusu siyasal iktidara tâlip değildir. Türk ordusu anayasal, demokratik ve laik düzene bağlıdır. Eğer Türk ordusu bu özellikleri taşımasaydı, ülkede en güvenilir kurum olma konumuna gelebilir miydi?

Unutmayalım ki Türk ordusu dine karşı değildir. Türk ordusu İslâm'a karşı değildir. Ancak Türk ordusu dinin siyasallaşmasına, dinin siyasette yer almasına karşıdır. Türk ordusunun uygarlıktan, çağdaşlıktan yana sergilediği bu tutum Türk ulusunun büyük çoğunluğuyla paylaşılmaktadır.

Kopenhag Zirvesi'nde AB'nin, Türkiye ile ilgili aldığı ve geleceğe yönelik güven vermeyen karar ve tutumuna karşın, Türkiye yasalarına daha da demokratik bir içerik kazandırma çalışmalarını sürdürmüştür.

Ocak 2003 tarihinde yürürlüğe giren 1. (4.) Uyum Paketi demokratikleşme konusunda önemli bir adımdır. Bu uyum paketinin içerdiği bazı konuları şöyle özetleyebiliriz:

— İşkence ve kötü muamele suçlarından dolayı verilen cezalar para cezasına, tedbire çevrilemeyecek veya ertelenemeyecek. Hakkında işkence iddiası bulunan kamu görevlileri de ön izin almadan yargılanabilecek.

— Cumhuriyet savcılarının taleplerine karşı siyasi partiler yargıya başvurabilecekler.

— Siyasi partilerin kapatılmaları getirilen bir düzenlemeyle zorlaştırıldı. Kapatma davalarında kapatmaya karar verilebilmesi için beşte üç oy çokluğu şartı aranacak.

— Dernekler, yurt dışı ilişkilerde ve resmi olmayan yazışmalarda yabancı dilleri kullanabilecekler, yurt dışında şube açabilecekler.

— Bir seçim çerçevesine veya ilde yapılan seçimin iptali durumunda, o seçim çevresinde seçimin iptalinin Yüksek Seçim Kurulu (YSK) tarafından açıklanması ve Resmi Gazete’de yayımlanmasının ardından doksanıncı günü takip eden ilk pazar günü seçim yapılacaktır.

Yukarda sonuncu olarak belirttiğimiz bu hükme göre AKP Başkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın önü açılmış, seçime katılıp, milletvekili olabilme olanağını gündeme getirmiştir.

Şubat 2003 tarihinde yürürlüğe giren 2. (5.) Uyum Paketi ise 1. (4.) Uyum Paketi’ni tamamlar niteliktedir ve bazı yasalarda yeni düzenlemeler getirmiştir. Bu Uyum Paketi’ndeki en önemli madde ise “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarının yeniden yargılanma nedeni sayılması”na ilişkin yasal değişikliktir; böylece cezaevinde bulunan Leyla Zana’nın da aralarında bulunduğu eski DEP milletvekillerine yeniden yargılanma yolu açılmıştır.

Görülüyor ki demokratikleşme, Kopenhag Kriterleri’ni tümüyle benimseme ve uygulama konularında Türkiye’nin yaptığı çok önemli çalışmalar ve demokratikleşme konusundaki atılımlara karşın AB, Türkiye’ye karşı “oyalayıcı”, tavrını sürdürmektedir.

Yukarda belirttiğimiz tüm olumsuzluklara ek olarak önemli bir başka konu da AB tarafından gündeme getirilmiştir: AB üyesi olabilmek için Türkiye’den Kıbrıs

konusunda haksız ödümler beklenmektedir. Bu konuda Atatürkçü görüş şudur: Türkiye yaşamsal çıkarlarından ödün vermeden AB'ye "onurlu bir devlet" olarak üye olmalıdır. Özetle söyleyebiliriz ki "gücümüzün sınırını bilelim; ancak gücümüzü de bilelim".

Öte yandan şu önemli konunun da ayırında olmamız gerekmektedir:

"Kopenhag Kriterleri"ni kabul edip, uygulamaya başlamak da AB üyeliği için yeterli olmayabilir. Siyasal kriterleri yerine getirme sürecine girdi diye AB'nin Aralık 2004'te Türkiye'nin durumunu gözden geçirip görüşünü açıklaması "üyelik" için yeterli olmayabilir. Eğer Türkiye, enflasyon gibi bazı temel ekonomik sorunlarını çözemezse, Aralık 2004 tarihinde "başka kriterleri" de yerine getirmesi koşulu ile karşılaşabilir. Bu yeni koşul, büyük olasılıkla, Türkiye'nin "Maastricht Kriterleri"ni yerine getirmesi koşulu olabilir. Herhalde Türkiye'nin ekonomik kriterleri yerine getirmesi, siyasi kriterleri yerine getirmesinden daha güç bir süreç olacaktır.

Türkiye'nin kimliği gittikçe artan bir oranda Avrupa'ya yaklaşmaktadır. Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği istikrarsız Akdeniz ve Ortadoğu bölgelerine istikrar taşıyacaktır. AB'nin çevre bölgeleri de etkileme isteminin, Türkiye'yi içine almak için çok önemli bir neden olduğu ortadadır. Öte yandan, büyük, dinamik ve genç bir toplum olan Türkiye'nin AB üyeliği bu birliği zenginleştirecektir. Ancak öyle görünüyor ki tam üyelik konusunda hem AB ve hem de Türkiye'nin koşulları vardır: AB Türkiye'ye karşı çifte standard uygulamakta; AB'nin bazı istekleri Türkiye'nin yaşamsal çıkarlarına ters düşmekte; öne sürdüğü bazı koşullar Türkiye'nin "onurlu bir devlet" olarak AB'ye üye olma hakkına ters düşmektedir. Öte yandan Atatürkçüler ne geçmişte, ne bugün

ve ne de yarın “onurlu bir devlet” olarak yaşama hakkı ve kararlılığı konusunda ödün vermeyeceklerdir. Tüm bunlara karşın, Avrupa’ya yönelik Türk dış politikasının temel bir ögesi olma özelliğini sürdürmektedir.

KIBRIS

Osmanlı İmparatorluğu’nun 1571 tarihinde Kıbrıs’ı Venediklilerden almasından sonra ada’ya Türkler yerleşmeye başladı. Osmanlı İmparatorluğu ilk aşamada çeşitli meslek gruplarından oluşan 30.000 Anadolu insanını Kıbrıs’a yerleştirdi. Belirli aralıklarla Türklerin adaya yerleşmesi özendirildi. Bir korsan adası olan Kıbrıs’a Osmanlı İmparatorluğu’nun güttüğü siyasa ile bir düzen getirildi. Bu düzen, adanın gerek ekonomik ve gerekse kültürel açılarından gelişmesini sağladı.

Osmanlı İmparatorluğu 1878 yılında Çarlık Rusya’sı ile giriştiği savaşta İngiltere’den istediği desteği almak için, adanın mülk olarak Osmanlı İmparatorluğu’nda kalması koşuluyla, yalnızca yönetimini İngiltere’ye kiraladı. Türk nüfusu, Türklere ve Osmanlı Vakıflar idaresine ait araziler göz önünde tutulduğunda, o dönemde Türkler Kıbrıs’ta yüzde ellinin üstünde bir paya sahiptiler. İngiliz yönetimi başından beri Türklerin adayı terk etmelerini, göç etmelerini sağlayan, özendiren bir politika gütmüştür. Böylelikle Kıbrıs Türkü başta Anadolu ve Londra olmak üzere çeşitli ülkelere göç etmeye başlamıştır.

İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu’nun Birinci Dünya Savaşı’nda Almanya’nın yanında savaşa katılmasıyla istediği fırsatı yakaladı ve adayı ilhak etme girişiminde bulundu, Lozan Antlaşması ile 1923 yılında Kıbrıs resmen İngiltere’ye bırakıldı. İngiliz yönetiminde Kıbrıs

Türkü'ne ekonomik, siyasal ve kültürel açılardan sürekli baskı yapılmış; ancak, Rumların ve Rum Ortodoks Kilisesi'nin gelişmesine olanak tanınmıştır. Bu durum Kıbrıs Türkü'nün daha çok göç etmesine neden olmuştur. Bu dönemde Türkiye, Kıbrıs'la ilgili aktif bir politika gütmemiştir. Buna karşın adada kalan Kıbrıs Türk'ü varlığı ve kimliğini korumak için direnişe geçmiş ve kendi girişimleriyle Atatürk Devrimleri'nin izleyicisi ve uygulayıcısı olmuş ve özellikle 1942 yılından sonra örgütlemeye başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nda Kıbrıs Adası İngiltere'nin bir askeri üssü olarak kullanıldı. Savaş sonrasında İngiltere ve Yunanistan kazanan tarafta olduklarından 1947 yılında "On iki Ada" İtalyanlar'dan alınıp Yunanistan'a verildi. Türkiye bu konuda tepki göstermedi çünkü o tarihlerde Türkiye'nin Sovyet Rusya'dan gelen tehdit nedeniyle ABD'nin desteğine gereksinimi vardı. Tüm bu koşullar Kıbrıs Adası'ndaki Rumların, Ortodoks Kilisesi'nin ve hatta Komünist Akel Partisi'nin de desteğiyle Yunanistan'la bütünleşme, "Enosis", girişimlerini hızlandırdı. Makarios, Kıbrıs'taki Rum Kilisesi'ne başpiskopos seçildi. 1955 yılında başında bir asker olan Grivas'ın bulunduğu bir terör örgütü olan EOKA kuruldu. EOKA'nın kuruluş amacında da belirtildiği gibi EOKA'nın başlıca görevi, adadaki Türkleri yok etmek ve Kıbrıs'ın Yunanistan'a "ilhakını", Kıbrıs'ın Yunanistan ile bütünleşmesini sağlamaktır.

Gerek Makarios, gerekse Grivas'ın siyasaları Yunanistan'ın "Megali İdea"sına hizmet etmektir. "Megali İdea", Yunanistan'ın, geçmişte kendisine ait olduğunu savladığı; örneğin, Trabzon'u da içinde alan "Pontus" gibi, tüm yöreleri eline geçirmek doğrultusunda çok uzun süredir sürdürdüğü bir siyasadır. Bu siyasadır

ki Yunanları 15 Mayıs 1919 tarihinde, arkasında İngiliz desteği ile, İzmir'den başlayarak Anadolu'yu işgale itmiştir. Kıbrıs, Yunanistan'ın "Megali İdea"sının önemli bir parçasıdır. Megali İdea *irredentist*, emperyalist bir politikadır. Batı, bunun bilincinde olmasına karşın, çeşitli nedenlerle, geçmişte ve bugün hep Yunanistan'ı desteklemiştir. Ve öyle gözüküyor ki bu desteği sürdürecektir.

1950'li yıllarda Kıbrıs'taki Rumların Enosis doğrultusundaki girişimleri hızlandı. Bu Türkiye'nin kabul edebileceği bir durum değildi. Öte yandan İngiltere, adadaki askeri üslerini kaybetmek istemiyordu. Üstelik hem Türkiye ve hem de Yunanistan NATO üyesiydiler. Artan gerginliğe bir çözüm bulmak için ABD devreye girdi. Öte yandan, İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere birçok eski sömürgesinden, bu arada da Kıbrıs'dan çekilmek zorundaydı. Ancak adadaki askeri üstlerini kaybetmek istemiyordu. İngiltere'nin çekilmesinden sonraki dönem için uygun bir formül bulundu. Bu formülün amacı şuydu: Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin garantörlüğü, Türk ve Yunan askerlerinin fiili güvenceleri altında, hem Türkiye-Yunanistan arasında ve hem de Kıbrıs Adası'ndaki Türk ve Rum halkları arasında "denge" sağlamak. Kıbrıs biçimsel olarak bağımsız görünse de, aslında "garantiler" altında tutulan özel bir statüye sahip olacaktı. Aşağıda kısaca inceleyeceğimiz Zürih ve Londra Antlaşmaları, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına olanak verdi. Türkiye, Yunanistan, İngiltere, Kıbrıs Türk toplumu ve Kıbrıs Rum toplumu bu antlaşmalara taraf idiler; ABD de bu antlaşmalara varılmasında etkili oldu: Kıbrıs Cumhuriyeti'nin başkanı Başpiskopos Makarios, ve başkan yardımcısı da Dr. Fazıl Küçük oldu.

EK-1’de belirtilen savunma, güvenlik konuları ve dışişleriyle ilgili herhangi bir yasa veya karara karşı, ayrı ayrı veya birlikte kullanılmak üzere nihai “veto” hakları olacaktır.

Bu antlaşmaların bir başka önemli yönü de şuydu: Zürih ve Londra Antlaşmaları ile Türkiye’nin Kıbrıs üzerindeki hakları uluslararası planda kabul edilmiş oluyordu.

1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan, Türkiye ve İngiltere arasında imzalanan “Garanti Antlaşması”yla Kıbrıs’taki Rum ve Türk toplulukları arasındaki ilişkiler ve antlaşmalar sonucu iki topluluk arasında sağlanan “denge”, garanti altına alınmıştır. Garanti Antlaşması’nın içeriğindeki maddelerin bir özetini aşağıda veriyoruz:

Bir taraftan Kıbrıs Cumhuriyeti, diğer taraftan Yunanistan, İngiltere ve Türkiye,

1. Anayasanın esas maddeleri ile kurulan ve düzenlenen Kıbrıs Cumhuriyeti’nin bağımsızlığının, toprak bütünlüğünün ve güvenliğinin tanınması ve devamının kendi ortak yararları gereği olduğunu dikkate alarak.

2. Sözü edilen anayasa ve oluşturulan duruma saygı gösterilmesini güvence altına alacak işbirliğini arzulayarak, aşağıdaki hususlar üzerinde anlaşmaya varmışlardır:

MADDE 1.

Kıbrıs Cumhuriyeti, kendi bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve güvenliğini devam ettirmeyi ve anayasaya saygıyı güven altına almayı üstlenir. (taahhüt eder)

Kıbrıs Cumhuriyeti, ayrıca tümüyle veya bir bölümüyle herhangi bir devlet ile hiçbir şekilde siyasi veya ekonomik bütünleşmeye girmeyeceğini taahhüt eder. (sorumluluğunu yüklenir)

Kıbrıs Cumhuriyeti, bu maksatla adanın gerek birleşmesini, gerekse taksimini doğuracak doğrudan doğruya (direkt olarak) veya dolaylı olarak gerçekleştirmeye yardımcı ve teşvik edici tüm hareketleri yasaklar.

MADDE 2.

Yunanistan, İngiltere ve Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 1'nci maddede belirtilen taahhütlerini kaydederek, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, ülke bütünlüğünü, güvenliğini ve anayasanın temel maddeleri ile oluşan durumu (state of affairs) tanırlar ve garanti ederler.

Yunanistan, İngiltere ve Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin diğer herhangi bir devlet ile gerek birleşmesini. gerekse Ada'nın taksimini doğrudan doğruya, veya dolaylı olarak gerçekleştirmeye yardım ve teşvik edici bir amacı olan tüm hareketleri kendi yetki ve ilgileri oranında önlemeyi üstlenirler.

MADDE 3.

Bu Antlaşma hükümlerinin herhangi birinin ihlali (çığnenmesi) halinde Yunanistan, Türkiye ve İngiltere bu hükümlere saygıyı sağlamak için gerekli girişimlerin yapılması ve önlemlerin alınması maksadıyla aralarında danışmalarda bulunmayı üstlenirler.

Üç garantör devletten biri, birlikte veya birbirlerine danışarak (işbirliği halinde) hareket etmek olanağı bulunmadığı taktirde, bu antlaşmanın oluşturduğu durumu (state of affairs) münhasıran yeniden oluşturmak gayesi ile hareket etmek hakkını korumaktadırlar.

MADDE 4.

Bu antlaşma imza edildiği gün yürürlüğe girecektir.

Yüksek Akit Taraflar, Birleşmiş Milletler Şartı'nın (charter) 102'nci maddesi hükümlerine uygun olarak bu antlaşmayı Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne en kısa sürede kaydettirmeyi üstlenirler.

Ancak Rumlar ve Yunanistan belgeyi imzaladıktan hemen sonra bu “dengeyi” kabul etmediklerini, “adanın” yönetimini Türklerle paylaşmayacaklarını her fırsatta belirttiler. Anılan antlaşmalar, Rumlar ve Rumların adadaki dini-siyasi lideri Makarios’un g tt    siyasa ile sürekli ihlal edildi. Ve Rumlar 1963 yılının Aralık ayında masum Türklere saldırdılar, pek çok Türkçü öldürerek, katliam diye tanımlayabileceğimiz eylemlerde bulundular. Ve o tarihten sonra bu saldırılar sürdü. 1 Ocak 1964 tarihinde Makarios tek yanlı olarak bu antlaşmaları tanımadıklarını ilân etti. Bu yıllardan sonra Makarios ve Rumlar adada elde ettikleri fiili durumu daha da arttırarak Türkler üzerinde şiddet kullanmayı sürdürdüler. 4 Mart 1964’te Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, aldığı bir kararla Kıbrıs’a bir Birleşmiş Milletler Barış Gücü de gönderdi ancak Barış Gücü de adada bozulan dengeyi d zeltemedi; Makarios ve EOKA’nın siyasaları sonucu ada fiilen Rumların eline geçti.

Dini-siyasi lider Makarios’un g tt    siyasa Kıbrıs’taki Türklerin sindirilmesi doğrultusunda geli mi tir. Yıllar içinde çeşitli yollardan Türklerin toprakları ellerinden alınmış ve Türkler dış ülkelere göç etmeye  zendirilmı , zorlanmıştır. Öte yandan Kıbrıs’taki Rumlar arasında anlaşmazlıklar ve iktidar kavgası ba lamı ; EOKA ile Makarios arasındaki anlaşmazlıklar doruk noktasına çıkmıştı. Ocak 1974’te Grivas öldü ve terörist Nikos Samson, kendisini iktidara getirecek, Türkleri adadan temizleyecek ve sonunda Kıbrıs’ı Yunanistan’la birle tirecek politikasını yürürlüğe koydu. Tüm bu politikalarda Samson, Yunanistan’daki askeri cunta tarafından desteklendi. Makarios’un daha ince hesaplarla hareket etmesi ve onun da amacının er geç Kıbrıs’ı

Yunanistan ile birleştirmek olmasına karşın, iktidar kavgası sonucu Nikos Samson 15 Temmuz 1974'te Makarios'u devirdi ve Yunanistan'daki askeri cunta'nın desteği ile Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak etme yolunu açtı. Bu durum imza edilmiş tüm antlaşmaların ve garantörlük belgesinin ihlali anlamına geliyordu. Böyle bir ihlal karşısında, belgeleri imza eden ölkelerin tek başlarına ya da toplu olarak "müdahale" hakkı doğduğu yetkisine dayanarak Türkiye 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs Barış Harekâtı'nı başlatmıştır. Garantör bir ölkeler olarak Türkiye'nin antlaşmalardan kaynaklanan müdahale hakkı, aslında 1963'te doğmuştu, ancak Türkiye bu hakkını o dönemde kullanmamıştır.

1974'ten bu yana Kıbrıs tarihinin en barışçı dönemi ni yaşamış; çeşitli gelişmeler, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilân edilmesine yol açmıştır. Yıllar içinde Yunan hükümetleri adada Türkiye'nin etkinliğinin azalması, hatta ortadan kalkması doğrultusunda politika gütmüşlerdir. Yunanistan AB üyesi olduktan sonra sorunun AB tarafından üstlenilmesi politikasını gütmüş ve böylece Kıbrıs sorununun çözümünde AB taraf olmuştur. AB dışında Birleşmiş Milletler de Kıbrıs konusunu ele almaktadır.

Ancak şimdiye kadar olan gelişmeler göstermiştir ki AB ve ABD yukarda belirttiğimiz antlaşmaları tümöyle gözardı etmektedir. Bu antlaşmalara göre Kıbrıs Rum kesiminin tek başına AB'ye alınması, antlaşmaların ihlali anlamına gelmektedir. Çünkü Zürih ve Londra antlaşmalarına göre Türkiye'nin ve Yunanistan'ın birlikte içinde olmadığı herhangi bir 'Birliğe' Kıbrıs Cumhuriyeti giremezdi. AB Kıbrıs Rum kesimini tüm Kıbrıs'ı temsilen içine alırsa bu antlaşmaları ihlal etmiş olacaktır. Geçmişte ve şimdilerde olduğu gibi AB ve ABD hep

Rumların yanında yer almıştır. Bu tutumun bir nedeni Türklerin Müslüman, Rumların Hristiyan olmasıdır. Bu tutumun daha ayrıntılı nedenlerini AB ve Türkiye ilişkilerinin tarihsel kökenlerini incelediğimiz sayfalarda ele almıştık. Öte yandan Sevr'i yırtan ve Lozan'ı kabul ettiren Türkiye ile Batı'nın bir hesaplaşmaya girdiğini de söyleyebiliriz.

Şu aşamada Kıbrıs sorununun çözümünde bir başka girişim gündemdedir: Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan, 11 Kasım 2002 tarihinde Kıbrıs'la ilgili ve "Annan Planı" olarak anılan bir belgeyi ilgili taraflara ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne sundu. Batılı devletler 12 Aralık 2002 tarihinde yer alacak Kopenhag Zirvesi öncesi bu belgenin ilgili taraflarca, Türkiye ve Yunanistan tarafından kabul edilmesi ve imzalanması baskılarını sürdürdüler. Bu belge incelendiğinde Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin aleyhine birçok hüküm içerdiği ortadadır. Belgenin olumsuz yönleri arasında Türklerden istenen toprak talebinin çok fazla olduğu; nüfus değişimine yönelik öngörülen düzenlemelerin adanın Rumlaşmasını kolaylaştırdığı; Türk tarafının karşılaşacağı göç sorunu nedeniyle ekonominin ve toplumsal yapısının tahrip edileceği ve 70 bin Türk'ün göçmen durumuna düşeceği anlaşılmaktadır. Öte yandan Güney Kıbrıs Rum yönetimine bırakılan topraklar, Kuzey Kıbrıs'ın güvenliği açısından önem taşıyan alanların sıkıştırılmasına ve bir anlamda kuşatılmasına yol açacak niteliktedir. Belgedeki bu ve benzer olumsuzluklar Kıbrıs Türk kesiminin ve lideri Rauf Denktaş'ın haklı tepkisine yol açmaktadır. Annan Planı'ndaki toprak düzenlemesi adaletsizdir. Mal-mülk değişim istemleri gerilim yaratacak niteliktedir. Kıbrıs Türklerinin kazanılmış haklarını önemli ölçüde kaybet-

memesi, toprak konusunda büyük ödünler verme durumuna düşmemesi, Kıbrıs Türk halkının varlığının tam anlamıyla güvence altına alınması, ağır ekonomik ve göç koşullarıyla karşılaşmaması, Türk tarafının üzerinde titizlikle durduğu konulardır. Öte yandan gözardı edilmemesi gereken bir başka konu da Anadolu'ya yakınlığı nedeniyle Kıbrıs'ın Türkiye için taşıdığı stratejik önemdir.

Annan Planı'nın kabul edilebilir bir plan olabilmesi için en önemli ve gerçekleşmesi zorunlu koşul da şudur: Kıbrıs şu ve ya bu formül altında AB'ye girerse Türkiye'nin de AB içinde olması gerekmektedir. Aksi halde bu planın 1963-1974 döneminden hiç farkı kalmaz. Rumların arkasında Yunanistan ve AB, Türklerin arkasında da, Annan Planı'na göre, adada etkinliği en aza indirilmiş bir Türkiye olacaktır.

Kısacası, Türkiye'nin AB dışında ve Yunanistan ile Rum yönetimi altında bir Kıbrıs'ın AB içinde olduğu bir ortamda gerçek bir çözüm olamaz ve yeni sorunlar ortaya çıkar. Çünkü Türkiye ve Yunanistan arasında Kıbrıs üzerindeki bütün dengeler bozulmuş olur. Aslında Kıbrıs, 1974'ten beri tarihinin en barışçı dönemini yaşamıştır. Oysa bu dönemde Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu kanlı savaşlar içindedir.

Yukarda belirttiğimiz nedenler, esas sorunun Kıbrıs'tan daha geniş bir alana yayıldığını göstermektedir. Acaba esas sorun, "Soğuk Savaş" sonrasında Avrupa ve Batı'nın Türkiye'den yeni taleplerinin karşılanıp karşılanmaması sorunumudur? Bunun içinde Yunanlıların Kıbrıs, Ege, Patrikhane, Pontus ve arkası daha sonra gelecek başka talepleri mi vardır? Bunun arkasında Avrupa Parlamentosu'ndan geçen, ABD eyalet meclislerinin çoğunda kabul gören, Kongre'de Başkan Clinton'ın de-

yimiyle “şimdilik askıya alınan”, Ermeni soykırım tasarıları mı yatmaktadır? Ki bunların gerisinde de para ve toprak talepleri; Batı’nın kendi denetiminde kurmayı planladığı Kürdistan ile petrol bölgesine yerleşim talepleri vardır.

Gündemde olması gereken sorulardan bazıları şunlardır: Türkiye AB üyeliği uğruna Kıbrıs’taki Türklerin yaşama haklarını ve yaşamsal haklarını gözardı edip, Ada’nın tümüyle Rum çoğunluğunun egemenliğine girmesine seyirci mi kalacaktır? Arkasından Ege’nin AB’ye teslimi, Fener Patrikhanesi’nin “devlet” kimliği kazanması, sözde soykırım itirafı gibi uzun bir listeyi Batı bize dayatabilecektir.

Özetle, Annan Planı kabul edildiği takdirde Kıbrıs kısa sürede Rum çoğunluğun tümüyle egemen olduğu bir ada olacaktır. Kıbrıs konusunda sağlıklı çözüm, Kıbrıs Türkleri ve KKTC’nin varlığının Türkiye’nin güvencesi altında sürdürülmesidir.

Kofi Annan tarafından sunulan “Kıbrıs” belgesinde KKTC ve Türkiye açısından önemli sakıncalar vardır; bu sakıncaları şöyle özetleyebiliriz: Annan Planı 1960’taki Garanti anlaşmalarından daha geri yeni bir durum getirmektedir. Bu plan iki devletin egemenliğinden hareketle oluşturulmuş bir plan değildir. Türk halkının varlığına yeterli bir güvence verilmemiştir. Ortak devlette iki tarafa bırakılan topraklarda adaletsizlik göze çarpmaktadır. Türk tarafına ait topraklarda Rumların yerleştirilmesi iki toplum arasındaki barışa katkı sağlamayacaktır. Plan uyarınca Türk tarafına geçecek Rumlar siyasal eşitliği bozacaklardır. Mal değişimlerinde öngörülen yöntemler gerilim yaratacaktır. Annan Planı’nda Türkiye’nin KKTC üzerindeki garantör konumunun zayıflatıldığı da açıkça görülmektedir. Öte

yandan Kıbrıs Rum kesiminin AB üyeliği ile bu zayıflık pekişecektir.

Kıbrıs konusuna daha geniş bir açıdan bakıldığında önemli bir olumsuz durum daha ortaya çıkmaktadır ki, o da şudur: Kıbrıs'ta etkinliğini yitirmiş bir Türkiye, stratejik açıdan Anadolu'ya "sıkışmış" olacaktır. Ayrıca, Türkiye'nin bir ölçüde uluslararası etkinliği azalacaktır.

Kıbrıs Türk kesimi ve Rum kesimi arasında direkt müzakereler başlamıştır. ABD, AB ve Birleşmiş Milletler her iki kesimi, özellikle Türkiye'yi Annan Planı'nı kabule zorlamakta ve 28 Şubat'a kadar Kıbrıs konusunda bir karara varılmasını istemektedirler. Haklı olarak Kıbrıs Türk kesimi bazı yaşamsal konularda ödün vermek istememektedir.

Annan Planı temelde Kıbrıs Rum kesiminin lehine işleyen bir düzen getirmektedir. Yineleyelim: Annan Planı'na göre Türklerin güvencesi olan güvenlik güçleri dağıtılarak etkinliği az olan BM Barış Gücü'ne güven sağlama görevi verilecek; KKTC topraklarının 1/5'i verilecek; Kıbrıs Türk kesimi nüfusunun 1/3'ü göçmen olacak; su kaynaklarının 3/4'ü Rumlara geçecek ve böylece Türkler susuzluğa mahkûm edilecek; en verimli narenciye alanları Rumlara verilecek; Türk bölgelerine yerleştirilecek Rumların kuracakları partilerle bir süre sonra iktidarı ele geçirebilecek konuma gelmeleri kolaylaştırılacak; Rum mallarını kullanan Türkler bugüne kadarki toplam 29 yıllık kira bedelini ödemek zorunda kalacaklardır. Ancak bazı yönlerini özetlediğimiz Annan Planı, temelde, Kıbrıs Türk kesiminin aleyhine ve Kıbrıs Rum kesiminin lehine işleyen hükümler getirmektedir. Böylesine kritik bir dönemde, maalesef Kıbrıs Türk kesiminden ve Türkiye'den de çıkan bazı olum-

suz sesler, yersiz ve haksız eleştirilerle yıpratılmak istenen Rauf Denktaş'ın karşısında, aldığı destekle kendisini daha da güçlü hisseden Rum kesimi lideri Glafkos Klerides vardır. Nitekim Şubat 2003 başlarında Kıbrıs Rum kesimi lideri Glafkos Klerides Annan Planı'nın nedenli Kıbrıs Rum kesiminin lehine işlediği konusunu şu sözlerle açıklamıştır: “Biz Annan Planı'nda hiçbir değişikliği kabul etmeyiz. Çünkü bu plan ve ekleri bizim hiçbir zaman razı olmayacağımız bir yeni ortak devleti oluşturmuyor; tam tersine yalnızca anayasa değişikliği ile bizim devletimizin devamını öngörüyor”. Klerides'in bu beyanatından açıkça görülebileceği gibi Annan Planı Kıbrıs Türk kesiminin egemenliğini elinden almakta ve Kıbrıs Türkü'nü zayıf ve korumasız bir konuma getirmektedir.

Kıbrıs'ın stratejik konumunun ayırdında olan Batılı ülkeler, Kıbrıs konusunda bir an önce bir anlaşmaya varılmasını istemekte ve eğer bir anlaşma olmazsa Kıbrıs'ın zaten 2004 yılında AB üyesi olacağını vurgulamaktadır. Aynı Batılı ülkeler, “Türkiye Kıbrıs konusunda bir anlaşmaya varmazsa Türliye'nin AB üyeliği tehlikeye düşer”; “AB konusunda Türkiye'yi karanlık bir gelecek beklemektedir” gibi çıkışlarla ülkemize gözdağı vermektedir. Kıbrıs Türkü'nün yaşamını yeniden tehlikeye atacak, onu evinden barkından edecek, Kıbrıs Türkü'nü neredeyse 1974 öncesi koşulları kabul etmeye zorlayacak bir çözüm, çözüm değildir.

AB'ye girmek genelde Türkiye için bir uygarlık tasarımına katılmak amacını taşıyor. Ancak bu alanda da verilmeyen ya da verilen, ancak yeterli dayanaktan uzak sözlere güvenerek hem Kıbrıs Türkü'nün güvencesini ve hem de Türkiye'nin ulusal güvenlik koşullarını gözden çıkarmayı yeğlemek vahim bir hatadır.

KÜRESELLEŞME ÜZERİNDE BAZI GÖRÜŞLER

Küreselleşme dünya ve Türk kamuoyunda sık sık gündeme gelen bir konudur. Bu konuya yaklaşımda çarpıcı farklılıklar gözlemlenebilir. Ülkemizde ve dünyada bilinçlenmiş halk kesiminden küreselleşmeye karşı tepkiler yoğunlaşmaktadır. Küreselleşme siyasalarının amacı ulus-devleti ortadan kaldırmak ve ulusçuluk anlayışına son vermektir.

Küreselleşme olgusu değerlendirilirken çok önemli bir konu, genelde gözardı ediliyor, o da şu: Küreselleşme siyasalarının az gelişmiş ülkelerin sosyo-politik-ekonomik düzenlerini, kültürel yapılarını, değerlerini alt üst ettiğine değiniliyor. Aynı “tahribatın” değişik ölçülerde gelişmiş ülkelerin halk kesimi için de geçerli olduğu, Batı uygarlığının temel değerlerine de yapıldığı gerçeği gözardı ediliyor. Küreselleşme siyasaları “değerler” konusunda en büyük “tahribatı” yapmıştır ve yapmaktadır. Batı bu “tahribatı” kendine, kendi uygarlığının temelini oluşturan “Aydınlanma” değerlerine de yapmıştır, yapmaktadır; şöyle ki: Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından bu yana gelişmiş Batı ülkelerinin, başta ABD olmak üzere, ekonomik-teknolojik üstünlüklerini sürdürebilmek, önlerindeki engelleri kaldırmak ve yeni ekonomik düzene, küreselleşmeye, önünde “boş alanlar” yaratabilmek için kendi uygarlıklarının “değerlerini”, “Aydınlanma”nın temel değerlerini bile ortadan kaldırmaları gerekiyordu. Aydınlanma felsefesi, “insanı” en önemli “değer” olarak kabul ediyor, hümanist, insancıl değerlerin ön plana alınması, insanın metalaşmaması gereğini vurguluyordu. Bu değerler küreselleşmeye, onun mantığına engel oluşturuyordu; kaldırılması gerekiyordu. Bu olgu iki sonuç yarattı: Batı ken-

di uygarlığının en önemli değerler kaynağı, Aydınlanma değerlerinden uzaklaştı. Kendi uygarlığının özelliklerini kurutmaya yöneldi. Ayrıca sosyal duyarlılıktan vazgeçerek kendi toplumunda yabancılaşma olgusunu hızlandırdı, zengin ve fakir arasındaki uçurumu açtı. ABD’de Reagan dönemi, İngiltere’de Thatcher dönemi bu yönlerdeki gelişmelerin önemli kanıtlarıdır.

Dünyada bir milyardan üstünde kişi mutlak yoksulluğun sınırı altında yaşıyor. 2000 yılında Amerika Birleşik Devletleri ise zenginliğini yüzde yüzün üstünde artırdı. Ancak bu zenginlik genelde ABD’nin düşük gelirli, yoksul kesimlerine pek akıyor; sosyal adaletsizlik sürüyor.

Küreselleşme sürecinin önemli kurumları arasında IMF ve Dünya Bankası’nı sayabiliriz. IMF’nin karar alma mekanizması demokratik değildir çünkü “fon” a daha çok para koyanın daha fazla oyu vardır. ABD fona en yüksek katkıda bulunan ülke olarak karar alma mekanizmasını kendi görüşleri, kendi çıkarları doğrultusunda etkileyecek konumdadır. IMF’nin çalışma sistemi ile ilgili bir başka ve belki de daha önemli özellik, ülkelerin ekonomisi ile ilgili aldığı kararlar, dayattığı “reçeteler” ve uygulamaların sonuçlarıyla ilgili bir “sorumluluk” üstlenmediği gerçeğidir. Küreselleşme siyasalarının bu önemli kurumu, dayattığı “reçeteler” in uygulamada olumsuz sonuçlarının ortaya çıkması halinde hiçbir sorumluluk ve siyasi risk üstlenmemektedir. Demokratik sistemin başlıca özelliklerinden biri “yetki”yi alanın, beraberinde “sorumluluğu” da taşıması gereğidir; oysa bir ülkenin sosyo-ekonomik dengelerini ve hatta geleceğini etkileyen kararlar alan IMF bürokratlarının hiçbir yasal sorumluluğu yoktur.

Küreselleşmenin en büyük savunucusu ABD, geçmiş-

te korumacı politikalar uygulamış bir ülkedir. ABD 1929 yılında yaşadığı büyük ekonomik krizin ardından “*New Deal*” politikasıyla piyasa ekonomisine devlet müdahaleciliği önderliğinde ekonomik düzluğe çıkmayı deneyerek korumacılığı gündeme getirdi. Amerikan ekonomisinin zaman zaman yaşadığı ekonomik krizlerden dolayı 1980 Krizi’nde ABD ticareti büyük açık vermişti, ancak büyüme hızı iyi olduğu için krizin boyutları sınırlı kaldı. Ancak ABD ekonomisi aşırı bir kötü duruma girerse ABD yeniden korumacı politikalara yönelebilir. Nitekim, Amerikalı ünlü iktisatçı Paul Krugman küreselleşme olgusunun olumsuzluklarına işaret ediyor ve yeni bir “*New Deal*” politikasına dönmek kaçınılmazdır görüşünü savunuyor.

Küreselleşme politikalarını benimseyen gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkiler nasıl? Gelişmiş ülkeler birbiriyle olan ilişkilerinde hep “açık pazar” konumunu mu sürdürüyorlar? Gerçekler, olaylar bunun böyle olmadığını gösteriyor. ABD ile AB ülkeleri arasındaki ekonomik rekabet gittikçe artıyor. Amerikan doları ile “Euro-money” çarpışıyor. Daha 1999 yılının başlarında ABD Avrupa’dan ihraç edilen birçok ürüne, peynirden tutun, muza, çantaya, eşarpa yüzde yüz gümrük uygulama girişiminde bulundu. Öyle gözüküyor ki küreselleşmenin temel amacı olan “açık pazar”, gümrüksüz ticaret, sadece azgelişmiş ülkeler için geçerli politikalar.

Gelişmiş ülkeler, küreselleşme senaryolarını üreten ve azgelişmiş ülkelere uygulamaya çalışan ülkeler, kendi aralarında ulusal çıkarlar söz konusu olduğunda “himayeci”, “koruyucu” politikalar uyguluyorlar. Bunun en son somut örneğini de “çelik” konusunda görüyoruz: 2002 yılının başlarında ABD çelik ithaline %30 civarında gümrük koyma kararını aldı. Bu kararı alma-

sında en önemli neden ABD'deki demir-çelik endüstrisinin Avrupa ve Japonya'ya göre geri kalmış olmasıdır. Bu ülkelerle demir-çelik alanında rekabet edebilmesi için ABD'nin teknolojisini yenilemesi gerekli; bunun için de zamana gereksinimi var. ABD'nin bu kararı, Türkiye dahil, birçok ülkeyi olumsuz etkiliyor; örneğin, Türkiye'nin ABD'ye 860 bin ton çelik ihracatı %30'luk gümrük uygulamasıyla sınırlanmış bulunuyor.

Bazı AB üyelerinin aldığı kararlar o ülkelerin kendi çıkarlarını koruduklarını kanıtıyor. Örneğin, Almanya'nın en büyük telekomünikasyon şirketi İngiltere'ye satılacakken, bu işlem Almanya'nın başbakanı tarafından duruldu. Başbakanın gerekçesi ise "Bu kadar kritik ve önemli bir sektörü yabancılara bırakmak Almanya'nın kültürüne aykırıdır" düşüncesi idi.¹⁵⁴

Siyaset Bilimci Theodore J. Lowi, küreselleşme olgusunu şu yönleriyle eleştiriyor ve diyor ki: Son yirmi yıldır siyaset bilimi amaçların tanımını konusundaki çabalarında gücünü yitirmeye başladı çünkü demokrasinin ekonomi kuramı açısından tanımlanması, serbest pazar anlayışının tek başına her amacı gerçekleştirebilir biçiminde değerlendirilmesine yol açtı. Demokrasinin bu ekonomik değerlendirilmesi bilimsel ekonomi değildir. Bu bir ideolojidir ve aynı zamanda iyi bir ideoloji de değildir çünkü serbest pazara giren herkesi özgür yapmaktadır ve devletin desteği olmaksızın ortaya çıkması ve gelişmesi söz konusu değildir.

Sanki kendi kendini yönetir gibi gözüken uluslararası mâli-sermaye ilişkileri ve çalışmaları aslında kurumsal yapıdan yoksun değildir. IMF, Dünya Bankası ve Uluslararası Ticaret Örgütü, birçok uluslararası ve bölge-

¹⁵⁴ Onur Öymen, "Söyleşi", y.a.g.y., *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 2002.

sel örgütlerin yanı sıra birkaç önde gelen ülkenin merkez bankası bu yapıyı oluşturmaktadırlar. Böylece makro ekonomi gerçekten bir siyasal ekonomi demek oluyor. Aslında bu makro düzeyde holdingler ve çokuluslu şirketler, bireyi ve şirketleri devreden çıkarmıştır.

Küreselleşme girişimlerinde iki temel amaç önem kazanmaktadır: Birinci amaç gerekli anayasal-yasal değişiklikler sağlanarak hükümetin, devletin otoritesini serbest piyasa uğruna daraltmaya yönelik bir dizi girişimdir. Bunları merkezizetçilikten, kurallardan uzaklaşma gibi tanımlayabiliriz. Temel amaç devletin serbest piyasa konusundaki denetim otoritesini ortadan kaldırmaktır. İkinci amaç ise, Sosyal demokrat yıllar olarak tanımlayabileceğimiz İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda geliştirilen ve adaletli dağılımı öngören toplumsal sorumlulukları ilgilendirmektedir. Anayasal değişimi ve toplumsal adaleti “yeni” bir anlayış içinde dağılıma tâbi tutmak isteyenler, genelde çokuluslu şirket yöneticileri değil, üniversitelerde ve çeşitli “düşün merkezleri” (*think tank*)ndeki bazı ekonomi teorisyenleri ve kimi merkez bankası teknokratlarıdır. Peter Johnson, Amerikan Reserve Bank ve Almanya’nın Deutsche Bundes Bank’ını inceleyen yapıtında 1970’li yılları Friedman yanlılarının Keynes’cileri yenmesi olarak değerlendiriyor. Bu bir ideoloji savaşıymıydı ve Friedman yanlılarının kazanması ile küreselleşmenin önü büsbütün açıldı.

Tüm bu gelişmeler bazı bilimadamlarını Avrupa Birliği’ni yakından incelemeye itti. Wolfgang Streek ve Philippe Schmitter gibi AB konusunu on yıldır derinlemesine inceleyen iki siyaset bilimci hâlâ şu konuda karar verememiş durumdalar: AB Amerikan stili klasik bir çoğunluk sistemi mi, yoksa Avrupa’nın eski korporatist ya-

pısına çoğulcu bir eklem mi? Ancak kuşku götürmeyen bir durum da AB bünyesi içinde güçlü çıkar gruplarının çeşitli kademelerde yer aldığı gerçeğidir. Öte yandan bir başka gerçek de gözardı edilmemelidir: Birçok holding birleşip kartelleşmeye yönelerek rekabeti büsbütün ortadan kaldırmış ve serbest piyasa yerine içe dönük politikalar izlemeye başlamışlardır.

Ekonomik nedenleri olan çevre kirletme, yasadışı göç ve “ücret köleliği” gibi konularda ülkeler arasında şiddetli rekabet vardır. Bu gelişimler aşırı tutucu hükümetlerin doğmasına yol açmaktadır.

Yukarda belirttiğimiz tüm bu gelişmeler özellikle üç konuda önemli sorunlara yol açmaktadır: Birinci sorun yurttaşlık konusudur. Aşırı bireyci, aşırı rekabetçi bir pazar iyi yurttaşlık olgusunu geçersiz kılmaktadır. İkinci sorun ise ekonomik değer, ekonomik zenginlik konusudur. Rekabet zenginlik doğuruyor deniyor. Ancak zenginlik fakirlik doğurmaktadır. Çünkü küreselleşme siyasaları ile elde edilen zenginlik, bu siyasalara koşut olarak benimsenen sosyo-politik anlayış nedeniyle halka dağıtılmamaktadır. İster zengin, gelişmiş devlet olsun, ister fakir, gelişmekte olan ülke olsun küreselleşme siyasaları sonucu elde edilen değer halka akmamaktadır, halka aktarılmamaktadır. Bu nedenlerle hem gelişmiş ve hem de gelişmekte olan ülkelerde bu konuda büyük eleştiriler, hatta bir başkaldırı vardır. Üçüncü sorun da “çevre” konusundadır. Küreselleşme nedeniyle güdülen siyasalar ve kısa sürede çok para kazanma hırsı, özellikle gelişmekte olan ülkelerin “çevre”sine onarılmaz zararlar vermektedir.

Kapitalizm, şeffaflığı öngörür deniyor. Ancak “birleşmeler”, çokuluslu şirketler bu şeffaflığı ortadan kaldırıyor. Bunun ötesinde gelişmekte olan ülkelere bir de

şantaj yapılıyor: “Benim istediklerimi yapmazsan, benim istediklerimi vermezsen, ben de çıkar giderim ve bunları veren başka ülkelere yerleşirim.”¹⁵⁵

Gelişmiş ülkelerin bazıları, örneğin İsveç, devlet düzeyinde küreselleşmenin sakıncalarına işaret eden, bu doğrultuda öneriler getiren çalışmalar yapıyor. 10 Mart 1997 tarihinde Yeni Delhi’de “Uluslararası İşbirliği Merkezi”nde yaptığı konuşmada İsveç Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden Mats Karlsson “küreselleşmenin alternatifi yok” savını çürüterek “Kuzey”de ve “Güney”de yaşayan halkların küreselleşme siyasalarından zarar gördüğünü ve “azınlığın” yararına işleyen küreselleşme siyasalarından vazgeçilmesini öneriyor. Ekonomik risklerin ve sorunların ortaklaşa paylaşılmasını ve bu paylaşma olgusunun sınırların ötesindeki öbür uluslarla da yaşanması gereğini öne sürüyor ve böylelikle daha sosyal ve demokratik bir dünyaya ulaşabiliriz diyor. Şimdilerde sürdürülen siyasaları “zaptedilmiş küreselleşme” olarak tanımlayan Karlsson, önerdiği modeli “Dayanımcı Küreselleşme” olarak tanımlıyor. Küreselleşmenin içeriğinde yatan bütünleşme amacının üretim ile tüketimin, bilgi ve teknolojinin ülkeler arasında eşitlikçi biçimde paylaşılması gereğine değiniyor.¹⁵⁶ Oysa şimdiye dek uygulanan Yeni Dünya Düzeni tanımlaması altında oluşturulan küreselleşme siyasaları sömürü

¹⁵⁵ Theodore J. Lowi, “Our Millenium: Political Science Confronts the Global Corporate Economy” (“Yeni Yüzyılımız: Siyaset Bilimi Küresel Korporatist Ekonomiye Karşı”) *Opening Address of Theodore J. Lowi, President of IPSA, at the 18th World Congress of IPSA*. Quebec, Kanada. Ağustos 2000.

¹⁵⁶ Mats Karlsson “Solidaric or Captured Globalization” (“Dayanımcı ya da Zapt edilmiş Küreselleşme”). *Address at the India Center for International Cooperation*. 10 Mart 1997.

düzeni getirmiş, genelde gelişmiş ülkelerin, özelde ise büyük uluslararası sermayenin lehine işleyen bir sistem olarak işlemiştir.

Şimdilerde sürdürülen küreselleşme siyasaları, güçlünün zayıfı sömürdüğü bir düzen getirmektedir. Kâr, kazanç temel amaçtır. Eşitlikçi dağılım, sosyal adalet, insan onuruna yaraşır bir düzene kavuşmanın herkesin hakkı olduğunun kabulü ve bu doğrultuda siyasa üretme gözardı edilmektedir

Unutmamak gerekir ki dünya nüfusunun %20'sini oluşturan gelişmiş ülkeler, dünya nüfusunun %80'nini oluşturan ve temelde sömürülen ülkelere küreselleşmenin ne denli sağlıklı bir siyasa olduğunu benimsetmeye çalışıyor. Bu konuda sorulması gereken en önemli sorulardan bir de şudur: “Küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni (YDD)ni destekleyen ülkeler küreselleşme politikalarını azgelişmiş ülkelere benimsetmek isterken temelde hangi amacı güdüyorlar?” Temel amaç şu: gümrüksüz ithalat, açık pazar, özel girişimi “iyi değerler” olarak benimsetme, uygulatma ve ulus-devletin koruyucu ekonomi politikalarını, ulusal kimlik bilincini; kısacası, ulus-devleti devreden çıkartma.

CUMHURİYET, CUMHURİYETÇİLİK VE DEMOKRASİ

Cumhuriyet hükümetinin temel anlamı kamu yararına işleyen bir sistem ve yasaların halkın yararı için yapılmasıdır. Kamu yararını düşünmeden özgürlüklerden söz etmenin fazla anlamı olamaz. Cumhuriyet hükümeti dışındakı hukuk devleti olamaz ve hukuk olmadan da özgürlük olamaz.

Cumhuriyetçi özgürlük, ayrıca kamu yararına çalış-

şan bir hükümet sistemi demektir. Bu sistem içinde hiçbir yurttaş bir başkasının sorumsuz baskısı altına giremez. Cumhuriyetçilik; kamu yararının saptanmasında yurttaşın katılımcı olmasını öngörür; kamu yararını düşünmeden özgürlüklerden söz etmek akla yatkın değildir.

Cicero, Cumhuriyetleri, ortak adalet anlayışını, kamu yararını yaratmak için insanların biraraya gelmesini sağlayan “halka ait devletler” olarak tanımlar. Cumhuriyet, ayrıca ulusun egemenliği elinde tuttuğu ve bunu belirli süreler için seçtiği milletvekilleri aracılığıyla kullandığı bir devlet biçimidir. Cumhuriyet rejimi gücün temelde halkta olduğunu benimser. Cumhuriyetçilik, ulusalcılığı ve katılımcılığı öngörür.

Cumhuriyetçi anlayış, “özel” değil, “kamu yararı”nı ön planda tutar. Cumhuriyetçiler inanmaktadırlar ki toplum olmadan özgürlük olamaz ve hukuk olmadan da özgürlük korunamaz

Cicero, Polybius, Plutark gibi düşünürler cumhuriyetçi özgürlük anlayışını geliştirerek nerdeyse iki bin yıl süreyle demagoglara, krallara ve imparatorlara karşı direnme geleneğini oluşturdular. Sonradan Montesquieu ve J.J. Rousseau gibi düşünürler cumhuriyetçi terimleri kullanarak, cumhuriyetçilik geleneğini güçlendirdiler. ABD’de John Adams, James Madison ve Alexander Hamilton gibi düşünürler özellikle *Federalist Essays: 1787-1789* (*Federalist Makaleler: 1787-1789*) adlı yapıtta cumhuriyetçi geleneği vurguladılar. Ancak sonraki yıllarda “cumhuriyetçilik” teriminin gerçekten ne anlama geldiğine fazla önem verilmedi. Bazı düşünürlere göre cumhuriyetçilik “demokrasi” idi; bazılarına göre hukuk devleti; büyük çoğunluğa göre ise cumhuriyetçilik, kral-

ların olmadığı ya da ihtilali destekleyen bir sistem olarak yorumlandı.

Unutmamak gerekir ki, demokrasi sosyal eşitsizliği yaratan girişimlere açık olabilir; ancak cumhuriyet açık olamaz. Demokrasi, çağdaş kurumlardan, çağdaş düşünceden vazgeçebilir; cumhuriyet vazgeçemez.

Cumhuriyetçi doktrin kamu yararı görüşünü benimser, izler. Öte yandan liberalizmde gerçek bir kamu adaleti anlayışı yoktur. Yalnızca rekabet içindeki bireysel çıkarları uzlaştırma çabası vardır. Cumhuriyetçiler özel kesimi yadsımazlar; ancak cumhuriyetçi doktrin ortak kamu menfaati üzerine oturur.

Özelleştirme ve serbest pazar yönlendirmeleriyle küreselleşme, toplumsal ve kamu alanlarını tekeline almaktadır. Küreselleşme, uygulandığı biçimiyle toplumsal ve kamusal olanı ortadan kaldırıyor ki bu cumhuriyetçi anlayış ile tam bir çelişkidir.

Dünya tek bir pazardır diyor. Eğer dünyadaki altı milyar insan yaşamlarını etkileyen kararlarda seslerini duyurabilseydi bu iddia bir ölçüde kabul edilebilirdi. Ancak dünyadaki insanlığın çok büyük bir çoğunluğu yalnızca alınan kararlara uymakla yükümlü olmak durumunda. İnsanlık kendine uygulattırılan siyasaların oluşumuna katılımcı değil. Bu, demokrasi sözü edilerek cumhuriyetçi anlayışın yadsınmasıdır. Aslında bu, demokrasi bile değildir çünkü sözü edilen, herkesin özgürlüğü değil pazar mekanizmasının özgürlüğüdür.

Çağdaş dünyada küreselleşme siyasalarının uygulanması cumhuriyetçilik ve demokrasi terimlerinin özünü incelememizi gerektirmektedir.

Cicero'dan bu yana cumhuriyetçi hükümetin anlamı yasaların kamu yararına yapılmasıdır. Cicero'ya göre cumhuriyet bir halk devletidir... Cumhuriyet "halkın

kayıtsız şartsız egemenliği” ilkesine ve cumhuriyetçi özgürlük, kamu yararı anlayışına dayanır. Yasaların halk yararına, kamu yararına yapılması temel bir cumhuriyetçi görüştür. Demokrasi, insanlığın en yüce değerlerini savunabilir; ancak demokrasi, bencil çıkarlar, kişisel kazanç, demokrasiyi güçsüzleştiren siyasalar için de kullanılabilir, kullanılmıştır ve kullanılmaktadır.

Küreselleşme, kamu yararı, halkın gönenci (refahı) görüşüne saldırarak aslında cumhuriyetçi anlayışın özüne saldırmaktadır. Demokrasi sözcüğü kişisel kâr, gelişmekte olan ülkelerin kaynaklarını kontrolsüz bir biçimde sömürme ve kişisel yararı kamu yararından üstün tutmak için kullanılıyor.

Yukarda sıraladığımız tüm bu gelişmeler birçok ülkeyi, bu arada özellikle ABD, Fransa ve Türkiye’yi demokrasi ve cumhuriyet tartışmalarına itmiştir.

Mortimer Sellers, cumhuriyetçi hukuk sisteminin özelliklerini şöyle sıralıyor: halkın egemenliğine dayanarak, hukuk devletini gözeterek kamu yararına işleyen bir sistem. Sellers, cumhuriyetçi özgürlük görüşü hukuk devleti çerçevesinde kamu yararına hizmet anlamını taşımaktadır, diyor.¹⁵⁷

Önemle belirtmek gerekir ki cumhuriyetçi görüşte yalnızca birey değil, yurttaş da önemlidir. Cumhuriyetçi doktrin yurttaşların eşitliğini vurgular. Cumhuriyetçi doktrin yalnızca kişisel özgürlüğe değil, kamunun özgürlüğüne de bağlıdır. Cumhuriyetçi görüş inanır ki eşitliği sağlamadan kamu özgürlüğünü sağlayamazsınız. Cumhuriyetçilik sosyal adaleti benimser ve vurgular.

¹⁵⁷ Mortimer Sellers, “Republicanism, Liberalism and the Law” (Cumhuriyetçilik, Liberalizm ve Hukuk”, *Kentucky Law Journal*, Cilt 86, o. 1, 1997-98. s. 2-9.

Cumhuriyetçi anlayış kamu yararını düşünmek ve insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyi sağlamakla hukuk devletinin işleyebileceği görüşünde ısrarlıdır. Demokrasi, kendimizi anlatma ve özgürlüklerimizi kullanma konularında olanaklar getirir; ancak cumhuriyet, özgürlüklerimizi kullanmak için gerekli temeli ve çerçeveyi olanaklı kılar.

Demokrasi “özele”, “bencillğe” hoşgörölü olabilir, fakat cumhuriyet kendini “bütüne” adanmıştır. Böylece, cumhuriyetin demokrasiye göre önceliğı vardır. Gerçekte, cumhuriyet demokrasinin önkoşuludur. Eğer cumhuriyetçi değerleri yitirirseniz, kamu yararını gözardı ederseniz, dışlarsanız, yalnızca özel konulara, özel çıkarlara bağılı iseniz, demokrasiyi yitirebilirsiniz. Eğer demokrasi yok olmuşsa, fakat cumhuriyet ve cumhuriyetçi değerler yaşıyorsa demokrasi yeniden doğabilir. Fakat cumhuriyeti yok ederseniz ve halkın kayıtsız şartsız egemenliğı ilkesi ve kamu yararına bağılılık gibi cumhuriyetçi değerlerden uzaklaşırsanız, demokrasiyi öldürürsünüz. Ancak eğer cumhuriyet ve cumhuriyetçi değerler hâlâ yaşıyorsa demokrasiyi yeniden canlandırmak olanaklıdır. Kuşkusuz temel amaç cumhuriyetin daha da demokratikleştirilmesidir. Cumhuriyet, önceliğini kendini “bütüne”, “kamu yararına” adanışlığından alır. İşte cumhuriyetçilik ve küreselleşme arasındaki temel çelişki buradan kaynaklanmaktadır.

Yukarda belirttiğimiz gibi cumhuriyetçi doktrine göre devlet ve yasalar bir ülkenin insanlarına-yurttaşlarına hizmetle yükümlüdür. Fransız düşünür Regis Debray “*Etes-vous démocrate ou republicain*” (“Demokrat mı yoksa cumhuriyetçi misiniz?”) konulu makalesinde konuya yukarda belirttiğimiz özellikler açısından yaklaşıyor, gelişmekte olan ülkelerin büyük çoğunluğunda

uluslaşma süreci tamamlanmadığından ve cumhuriyetçi gelenek olmadığından, din ögesi ile birliğin sağlanabildiğine ve gelişmiş ülkelerde ise demokrasinin pek çok kere olumsuzlukları, yanlışları desteklemek ve cumhuriyet geleneğini yıpratmak için kullanıldığına dikkat çektikten sonra diyor ki: “Cumhuriyeti demokrasiye karşıt olarak koymak onu öldürmektir. Cumhuriyeti demokrasiye indirmek de onu öldürmektir. Eğer birbirlerinden ayıramaz durumdaysalar, hangi ölçütlere göre onları birbirlerinden ayırt edebiliriz?” Ve kendi sorduğu soruya verdiği yanıtların odak noktasını da şu konu oluşturuyor: “Demokrasi özel çıkarları ve bencilliği destekleyebilir, sınırsız maddeciliğe olanak verebilir, dinselliğe hoşgörü ile yaklaşabilir. Bir cumhuriyette ise devlet tüm dinsel etkiden bağımsızdır. Cumhuriyette özgürlük ‘us’ (akıl)un bir fethidir. Bu nedendir ki cumhuriyet laikliği benimsemiş, laikliğe adanmıştır. Cumhuriyette devlet topluma egemendir. Demokraside ise toplum devlete. Cumhuriyetçi olan öncelikle ‘onurlu bir devlet’, topluma hizmet eden bir devlet ister.”¹⁵⁸

Aynı makalesinde Debray, AB üzerine görüşlerini belirtirken, küreselleşme olgusunun ve AB’nin ortadan kaldırdığı “yurttaşlık” kavramının önemini şu sözlerle vurguluyor: “İyi öğrenci olmamız ve ortağımız olan ülkelerden iyi öğrenciler olarak liberal demokrasinin alfabesini öğrenmek yerine onlara (laik ve demokratik) cumhuriyetin ilk bilgilerini önerecek kadar akıllı başında ve cesur olmamız yetecektir. Avrupa’nın bugün ge-

¹⁵⁸ Régis Debray, “Êtes-vous démocrate ou républicain” (“Demokrat mı yoksa Cumhuriyetçi misiniz?”) *Le Nouvel Observateur*, 30 Kasım - 6 Aralık 1989.

reksinim duyduğu en önemli Şey, bireylere yurttaşlık onurunu tekrar vermektir.”¹⁵⁹

Cumhuriyetçilik özel çıkarları, özel kazançları destekleyen siyasalardan uzak durur. Örneğin, 1999 yılının Aralık ayında Seattle’da ve 2000 yılının Eylül ayında Prag’da yeralan olaylarda insanlar güçlü anamalı, çokuluslu şirketlerin halka akmayan kazançlarını, sosyal adalet ve kamu yararı adına protesto ettiler. Böyle bir başkaldırışın temel kavramsal değeri cumhuriyetçi doktrinin öncelik verdiği kamu yararı görüşüne denk düşüyordu.

Kamu yararını, yurttaşlık haklarını zayıflatmak, hatta ortadan kaldırmak eğilimindeki küreselleşme siyasalarına cumhuriyetçiler ve cumhuriyetçi doktrin karşıdır. Gerçek şudur ki kamu yararı gözardı edildiğinde hukuk devletini ayakta tutmak, hukuk devletini yaşatmak olanaksızlaşır.

ATATÜRK DEVRİM MODELİ, ATATÜRKÇÜLÜK, CUMHURİYET, DEMOKRASİ VE KÜRESELLEŞME

Cumhuriyet, ulusal Türk devletinin yönetim biçimidir. Unutmamak gerekir ki tutarlı bir çağdaşlaşma siyasası sürdürebilmek için kabile yaşantısından, ümmet anlayışından, devrini tamamlamış yönetim biçimlerinden uzaklaşıp, ulusal devleti kurmak gerekir. Ulusal devleti kurmadan, siyasal yönetim biçimini halkın istencine dayamadan sağlıklı bir çağdaşlaşma siyasası güdülemez. Batı’daki gelişme süreci de bu doğrultuda olmuştur.

Atatürkçülük siyasal yönetim biçimi olarak cumhu-

¹⁵⁹ y.a.g.y.

riyeti benimser. Türkiye için yasal olarak tanıdığı tek yönetim biçimi cumhuriyettir. Bu doğaldır. Çünkü Atatürkçülük'te kamu yararı, halkın kayıtsız şartsız egemenliği ön plandadır. Bir başka deyişle, Atatürkçü düşünce sistemi öncelikle cumhuriyetçidir. Cumhuriyet siyasal yönetim biçiminin uluslaşması, halklaşmasıdır. Bu yönetim biçiminin daha çağdaş bir yapıya kavuşması, us'u, bilimi ilke edinen laik düzenin kurulması ile olanaklıdır. Çünkü gerçek bir cumhuriyet laik bir temele dayanmak zorundadır. Demokraside laik olmayan görüşler de savunulabilir. Fakat cumhuriyet ancak ve ancak laik bir düzen içinde var olabilir, yaşayabilir. Laiklik doğrultusundaki devrim atılımları, özellikle 1924 Anayasası'nın 1928 yılında laikleştirilmesi, Cumhuriyet'imizin çağdaş bir temele oturmasını sağlamıştır. Böylece siyasal otorite laikleşmiştir.

Atatürkçü cumhuriyetçilik ilkesi devlet yaşamında, yönetimde, bu yönetimin işleyişinde Türk ulusunun istencinin egemen kılınmasıdır. Günü ve geleceği için karar verme hakkı ulusundur. Cumhuriyet, halkın-ulusun kayıtsız şartsız egemenliğine dayanmaktadır. Ulusun-devletin, toplumun yönetimi sınıfların, ailelerin, sosyal grupların eline bırakılamaz. Ulusun tüm bireyleri yönetime etken olarak katılmalıdırlar. Toplum, olayların, karar oluşturma, karar verme sürecinin dışında bırakılamaz. Bu kapalı toplum anlayışını yadsıyan, açık ve katılımcı toplum anlayışını benimseyen bir görüştür.

Yukarda sıraladığımız yönleriyle, Atatürkçülük'te cumhuriyetçilik anlayışı ulusçu, demokratik, özgürlükçü, çoğulculuğa açık bir ilkedir. Laik, ulusçu, kamu yararını ön planda tutan ve eşitliğe yönelik özellikleriyle Atatürkçü cumhuriyetçilik anlayışı dün olduğu gibi, bugün de ve yarınlarda da geçerli olacaktır.

Cumhuriyet, Türk Devrimi'nin en güçlü ve en yol açıcı ilk büyük adımıdır. Bugünün Türkiye'sinde çoğulcu demokratik düzenin uygulanması; bu uygulama içinde zaman zaman ortaya çıkan açmazlara, direnmelere karşın, gelişmenin, çağdaşlaşmanın durdurulamaması, toplumun devingenliği, yeni Türk Devleti'nin "cumhuriyet" temeli üzerine oturtulmasından kaynaklanmaktadır.

Cumhuriyetimiz yok edilmek istenen bir ulusun yeniden dirilişini simgeleyen bir rejimdir. Bu nedenle, yukarıda belirttiğimiz gibi Batı, 20. yüzyılda, genelde, cumhuriyetçi değerler üzerinde durmazken "cumhuriyet" ve "cumhuriyetçi" değerler özellikle 1923-1945 Türkiye'sinde üzerinde önemle durulan konular arasındadır.

Unutmamak gerekir ki Roma döneminden bu yana cumhuriyetçi hukuk sistemi hep "halkın egemenliği" görüşüne dayanmıştır; çünkü halkın egemenliği özgürlüğün ve kamu yararının temelini oluşturur. 1921 Anayasası "Ulusun kayıtsız şartsız egemenliği" görüşüne dayanarak daha Kurtuluş Savaşı döneminde cumhuriyet rejimi doğrultusunda kesin bir adım atıldığının kanıtıdır.

Türk Devleti'ne, Türk ulusuna bağlılık; değişikliğe, yeniliğe açıklık; ulusal birliğin sağlanması; kısacası, çağdaştırıcı bir ulusçuluk, Atatürk Devrim atılımlarının çıkış noktasını oluşturmuştur. Atatürk'ün "Bu devlet nasıl kurtulur?" sorusuna yanıtı "ulusal sınırlar içinde, ulusal, çağdaştırıcı bir siyasa gütmekle" olmuştur. Ulusal bir siyasa gütmenin bir ülkenin varlığını korumada en önemli etkenlerden biri olduğu Atatürkçülüğün odak noktasını oluşturmaktadır.

Cumhuriyetçi doktrin kamu yararını, kamu adaletini ön planda tutar. Cumhuriyet halkın kayıtsız şartsız egemenliğini benimser ve devlet otoritesinin laik olma-

sı zorunluluğundan ödün vermez. Bu görüşler Atatürkçü düşünce sisteminin bazı temel özelliklerini de oluşturur. *Bu nedenlerle Atatürkçülük aynı zamanda cumhuriyetçiliktir.*

Cumhuriyetçi anlayış çağdaşlıkla eş anlamlı değerlendirilmiş, devrimler bu anlayış içinde uygulanmıştır. Bir ülke kendini öyle tanımladığı için cumhuriyet olamaz; İran örneğinde olduğu gibi. Cumhuriyet, çağdaşlık demektir.

Atatürkçülük insani değerler üzerinde durur. Ulus-devlet sürecini yaşamamış olan, “ulus” bilincine henüz varmamış olan ya da şimdilerde varmakta olan ve yeterince endüstrileşememiş, ekonomisi gelişmemiş bir toplumda “ulus” yoktur, yalnızca “işçi sınıfı”nın bilinçlenmesi vardır diyen Marksizmin çağrısı ne denli o toplumun gerçeklerine uzaksa, küreselleşmenin çağrısı da o denli yabancıdır, uzaktır.

Atatürkçülük, ülkenin ve ulusun bölünmez bütünlüğünden, devletin ulusal ve laik temelinden, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin bağımsızlığından, çağdaşlaşma kararlılığından ödün vermeyen dünyaya açık bir düşünce sistemidir. Atatürkçülüğe bu devingenliği devrimcilik ilkesi vermektedir.

Atatürk Türkiye’si dünyaya “açık”tır. Yabancı ülkelerden hukuk dalında demokratik parlamenter rejimin gerekleri gibi konularda “aldıkları” olmuştur. Ancak bu “alışlar” hem kendi bağımsız kararlarımız sonucu olmuştur hem de aldıklarımızı kendi potamızda eritmişizdir. Bu bağlamda önemle belirtmek gerekir ki koyduğumuz tavır, küreselleşmenin şimdiye dek uygulamalarında gözlemlediğimiz dünyayı egemenliği altına almayı hedefleyen amacına karşı bir tavidir. Atatürkçüler dünyaya ve dünyadaki gelişmelere açıktır. Bu nedenle Ata-

türkçüler, küreselleşmenin teknolojik yönü ve teknolojik birikimine karşı değildir. Ancak Atatürkçüler bu teknolojik ve bilgi birikiminin dünyada eşitlikçi bir biçimde paylaşılmasından yanadır ve küreselleşmenin emperyalist amaçlı ideolojisine teslim olunmasına karşıdır.

Bugünkü küreselleşme anlayışı ve uygulanışı ile Atatürkçülük bağdaşmıyor. Bu durum yalnızca Atatürkçü düşünce sisteminin “çağdaşlaştırıcı ulusçuluk” anlayışından, ulusal kimlik bilincine verdiği önemden ve ulusal bir siyasa gütmenin bir ülkenin varlığını korumada en önemli etken olduğu inancından kaynaklanmıyor; o kadar önemli olan, Atatürkçü düşünce sisteminin içeriğinde ve amacında yatan “sosyal devlet” anlayışından kaynaklanıyor.

Aslında küreselleşme savları, gelişmiş ülkelerin azgelişmiş ülkelerin ekonomilerini yönlendirerek onları siyasal alanda da boyunduruk altına alma politikalarıdır. Bu doğrultuda sorulması gereken bir başka soru da şudur: “Yabancı ülkeler ya da IMF gibi gelişmiş ülkelerin tekelinde olan kuruluşlar tarihsel, sosyal, ekonomik, kültürel özelliklerini iyi tanımadıkları bir ülkeye kalkınmaları ya da ekonomilerini düzlüğe çıkarmaları için ne kadar sağlıklı reçeteler verebilirler?” Öte yandan bu kurumların azgelişmiş ülkelere dayattığı ekonomik reçetelerin bu ülkeleri kontrol altında tutmaya, iç işlerine karışma olasılıklarını arttırmaya yönelik olduklarını yadsıyamayız. Bu konuda iki temel soru sormamız gerekir: Ulusumuzun, devletimizin çıkarlarını, halkımızın mutluluğunu öne çıkararak, aklımıza ve bağımsız düşüncemize güvenen bir yaklaşım mı ülkemize, ülkemiz yönetimine egemen olacak; yoksa dıştan getirilen, ülkemizin iç işlerine karışılmasına olanak veren “reçeteler”in mi peşinde sürükleneceğiz?

Yukarda sıraladığımız bu girişimler tümünden Atatürkçü düşünce sistemi ile karşı karşıyadır. Çünkü Atatürkçü çağdaşlaşma-kalkınma modeli özde, bir ulusun, tarihsel, kültürel ve toplumsal birikimleri; kısacası, bir ülkenin kendine özgü birikimleri doğrultusunda oluşturulan, o ülkenin ve o ülke insanının çabasına, özverisine dayanan bir modeldir; Atatürk Devrim Modeli gerçekçidir, ussaldır ve ulusaldır.

Ülkemiz için en sağlıklı, başarı şansı en yüksek, en geçerliliği olan ve dışkarışmacılığı önleyen ulusal kalkınma modelini benimseyen-oluşturan Atatürkçü düşünce sisteminin, evrensel bir çağrısı da vardır: Azgelişmiş bir ülke kendi gerçekleri, kendi tarihsel, kültürel, toplumsal birikimi doğrultusunda kalkınma, çağdaşlaşma modelini üretir ve uygularsa bunu gerçekleştirme şansı büyüktür. Aslında bugünkü küreselleşme politikaları azgelişmiş ülkeleri tekele alma, kontrol etme, onların sağlıklı gelişme olanaklarını zayıflatan politikalardır. Oysa Atatürkçü çağdaşlaşma-kalkınma modeli özde ulusa, halka, ulusun, halkın çabasına, ülkenin birikimine dayanır. Bu işi başarmada ülke insanına güvenir, onu onurlandırır.

Atatürk Devrim Modeli her ülkeye kendi birikimini en iyi biçimde kullanmasını, her ülkenin kendi çabasına, kendi insanına güvenerek kalkınmasını öngörür. Bu ulusal bir politika güderek evrenselliği de yakalamaktır. Atatürk Devrim Modeli azgelişmiş ülkelerin boyunduruktan kurtulma, bağımsızlıklarına kavuşma, iç işlerine karışmayı önleyici bir modeldir. Onun için bu Model anti-emperyalisttir, insalcıdır ve bu Model gerçekten tüm insanlığı sardığı, insanı insan olarak gördüğü, insanı meta olarak görmediği için de evrenselidir.

Küreselleşme siyasalarının ayrılıkçı, insanlığı kâr gü-

düşüne ve ekonomik çıkarlara indirgeyen anlayışından vazgeçmesi beklenebilir mi? Küreselleşme olgusunun insanlığı kucaklayan olumsuzlukları herkesin, her kesimin, her ülkenin paylaşması gereken bir anlayışa, "dayanışmacı" bir anlayışa varması ve o yönde ilerlemesi gerçekleşebilir mi? Küreselleşme siyasalarını uygulayanlar "ötekinin" acısını, yoksulluğunu görebilir, "ötekinin" de bu dünyada onurlu, hakça bir düzende yaşama hakkı olduğunu anlayabilirler mi? Kısacası, küreselleşme "insancıllaştırılabilir mi?" Şu aşamadaki uygulamalarıyla bu sorunun yanıtını olumsuz olarak vermek durumundayız.

Atatürkçü düşünce sistemi, yukarda incelediğimiz özellikleriyle küreselleşmeci dünya görüş ve uygulamalarına karşıdır. Küreselleşme olgusunun bugünkü siyasaları, uygulamaları Atatürkçülük ile çelişmektedir. Çünkü Atatürkçülük halktan yana âdil dağılımdan yana, ulus-devletten yana, eşitlikçi yönü ağır basan bir düşünce sistemidir. Çünkü Atatürkçülük "ötekinin" acılarına, haklı isteklerine duyarlıdır.

Atatürkçülük tüm çağdaşlaşmaya, uluslaşmaya bağlılığın ideolojik anlatımıdır. Atatürkçülük ulusal Türk devletinin düşünce sistemidir. Atatürk Devrim atılımları ise çağdaşlaşmayı, uluslaşmayı gerçekleştirecek atılımlar, uygulamalardır. Biz Atatürkçülük dediğimiz zaman Atatürk'ün 6 ilkede çerçevesini çizdiği, bu ilkelerin ışığı altında en ileri çözümleri üretmeyi anlıyoruz Özetle, Atatürkçülük geçmişin bekçiliği değil, bir anlamda geleceğin öncülüğüdür. Atatürkçülük hep ileriye yöneliktir. Onun için Atatürk, Devrimi gençliğe emanet etmiştir.

Geleceğe yöneliklik, Atatürkçü düşünce sisteminin bir parçasıdır. Atatürk, başardığımız işlerle yetinmemiş,

hep geleceğe yönelik olmuştur. Bu geleceğe yöneliklik soyut bir amaç değil, somut olarak ilerde neler başaracağımız, başarmamız gereken işler, planlar ve somut konulardır.

“Eskiyle” değil, “ileriyle, gelecekle” ilgilenmek Atatürk Devrimi’nin ve Atatürkçü düşünce sisteminin öz-yapısal niteliğidir.

Önemle işaret edilmesi gerekir ki, Atatürk’ün Kültür Devrimi’ni Batılılaşmak sananlar, Atatürk’ü ve Atatürkçü düşünce sistemini hiç anlamamışlardır. Atatürk Devrimi’yle, Atatürkçü düşünce sistemi doğrultusunda yabancı ülkelerden gerekli gördüğümüz konuları kendi bağımsız kararımızla aldık ve aldıklarımızı kendi ulusal yapımızla bağdaştırdık. Türkçemize kavuştuk. Kentle köy arasındaki uçurumu yok etmeyi amaçladık. Fırsat eşitliğini benimsedik. Halk kültürünü öne çıkardık. Tarihimizi, kültürümüzü yalnızca İslâmiyetle sınırlamadık. Gerçekleri araştırdık. “Biz kimiz, Onu öğrendik”.

Bu bağlamda üzerinde durulması gereken bir başka konu daha vardır ki, o da şudur: Yaşadığımız günlerde terörizm, bağnazlık ve çağdışılık ile suçlanan İslâm’a en güzel yanıtı Atatürkçülük, Atatürk Devrim Modeli vermektedir. İslâm dünyası Atatürk’e şu nedenlerle şükran borçludur: 1) Suçlanması gereken, çağdışı diye tanımlanan İslâm dini değildir, esas suçluların bu dini çağdışı olarak yorumlayan kişiler ve gruplar olduğunu Atatürk özenle belirtmiştir. 2) Öte yandan, nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan bir ülke laik düzeni kuramaz diyenlere, Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni laik bir temele oturatarak, laikliği yasal otoritenin gereği yaparak ve bu gereği uygulayarak bu haksız ithama en güzel, en somut yanıtı vermiştir. 3) Nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan bir ülke demokrasiye geçemez di-

yenlere, bu görüşlerinde haksız olduklarını, Türkiye’de, çeşitli sorunlara karşın, demokratik bir rejimin uygulanması ile en anlamlı yanıtı vermiştir.

Atatürk’ün izlediği ve uyguladığı çizgi “ulusal devrimci” çizgidir. Ve önemle vurgulanması gerekir ki Atatürkçülüğün hiçbir ilkesi Türkiye’nin ve bugünkü dünyanın koşullarına göre yorumlanmaya kapalı değildir. Yineleyelim: Atatürkçülük ya 6 ilkesi içinde vardır, ya da yoktur. Yalnızca bir ya da iki ilkeye önem vererek öbür ilkeleri gözardı ederseniz, bütünsellik içindeki bir düşün akımını yozlaştırmış olursunuz.

Atatürkçülüğün altı ilkesi, kapalı bir toplum yaratmadan Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve ulusunu aydınlığa, çağdaşlığa yöneltme amacını güder. Atatürkçülük Türk Aydınlanma Devrimi’nin düşünsel yönüdür.

Atatürk Devrimi bir uygarlık Devrimidir. Atatürk Devrimi onurlu ve çağdaş bir devlet, onurlu ve çağdaş bir ulus, onurlu ve çağdaş bir birey olarak yaşamamızın ve yaşayabilmemizin Devrimidir. Atatürkçülük de bu Devrimin düşünsel yönüdür.

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Adams, J., *A Defence of the Constitutions of Government of the United States of America*, 1987.
- Adivar, Halide Edip. *Turkey Faces West*. New Haven: Yale University Press, 1932.
- *Türkün Ateşle İmtihanı (İstiklâl Savaşı Hatıraları)*. İstanbul: Kutulmuş Matbaası, 1962.
- Ağaoğlu, Samet. *Kuvayi Milliye Ruhu*. İstanbul: Ahmet Sait Basımevi, 1944.
- Ahmad, Feroz. *The Turkish Experiment in Democracy: 1950-1975*. Boulder, Colorado: Westview Press, 1977.
- Akarsu, Bedia. *Atatürk Devrimi ve Yorumları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1969.
- Akay, İhsan. *Atatürkçülüğün İlkeleri*. İstanbul: Ekin Basımevi, 1964.
- Aksal, Sadri Maksudi. *Türk Dili İçin*. Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti Neşriyatı. Milli Seri, Sayı 1, 1930.
- Albrow, M. *The Global Age*, Cambridge, Polity Press, 1996.
- Almond, Gabriel. *A Political Development: Essays in Heuristic Theory*. Boston: Little, Brown and Company, 1970.
- and Coleman, James, S. (eds). *The Politics of the Developing Areas*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1960.
- and Powell, G. Bingham. *Comparative Politics: A Developmental Approach*. Boston: Little, Brown and Company, 1966.
- and Flanagan, Scott, Mundt, Robert, J. *Crisis, Choice and Change: Historical Studies of Political Development*. Boston: Little, Brown and Company, 1973.
- Allen, Henry Elisha. *The Turkish Transformation: A Study in Social and Religious Development*. Chicago: University of Chicago Press, 1935.
- Altuğ, Yılmaz. *Türk Devrim Tarihi Dersleri (1919-1938)*. 3. Baskı, İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1978.

- Anderson, Eugene, N. and Anderson, Pauline, R. *Political Institutions and Social Change in Continental Europe in the 19th Century*. Berkeley: University of California Press, 1967.
- Apter, David E. *The Politics of Modernization*. Chicago: University of Chicago Press, 1965.
- *Some Conceptual Approaches to the Study of Modernization*. New Jersey: Englewood Cliffs: Prentice-Hall, Inc., 1968.
- (ed.) *Ideology and Discontent*. New York: Free Press of Glencoe, 1964.
- Aralov, S. İ. *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları*. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1967.
- Arar, İsmail. *Atatürk'ün Halkçılık Programı*. İstanbul: Baha Matbaası, 1963.
- (derleyen). *Hükümet Programları 1920-1965*. İstanbul: Tippo Neşriyat ve Basımevi, 1968.
- *Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı*. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1969.
- Armaoğlu, Fahir. *Siyasi Tarih 1789-1960*. 3. Baskı. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1975.
- Aron, Raymond. *Progress and Disillusion: The Dialectics of Modern Society*. London: Pall Mall Press, 1968.
- Arsel, İlhan. *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Ankara Üniversitesi, 1959.
- *Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1975.
- *Arap Milliyetçiliği ve Türkler*. İstanbul: Yükselen Matbaacılık Ltd. Şti., 1977.
- Ashford, Douglas. *Ideology and Participation*. Beverly Hills, Calif.: Sage Publications, 1972.
- Aşkun, Vehbi Cem. *Sivas Kongresi*. Sivas: Kamil Matbaası, 1945.
- Atatürk, Mustafa Kemal. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1919-1938)*. 1. Cilt. 2. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1961.
- *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938)*. 2. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959.
- *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1918-1937)*. 3. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1961.
- *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*. 4. Cilt. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1964.

- *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul: Baha Matbaası, 1973.
- *Söylev*. Türk Dil Kurumu Yayını. 2. Cilt. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974.
- *Söylev*. (kısaltarak basıma hazırlayan Hıfzı Veldet Dedeoğlu). Çağdaş Yayınları. İstanbul: Erdini Basımevi, 1978.
- *Nutuk*. 3. Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1962.
- *Atatürk (Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle)*. T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1980.
- Atay, Falih Rifki. *Çankaya. Atatürk Devri Hatıraları*. 2 cilt. İstanbul: Dünya Yayınları, No. 5, 1958.
- *Atatürk'ün Hatıraları: 1914-1919*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Ankara, 1965.
- Axford, B., *The Global System*, Cambridge, Polity Press, 1995.
- Avcıoğlu, Doğan. *Milli Kurtuluş Tarihi: 1938'den 1995'e*. 3 Cilt. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1974.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *Tek Adam: Mustafa Kemal*. 3 Cilt. İstanbul: Yükselen Matbaası, 1966-67.
- *İkinci Adam: İsmet İnönü*. 3 Cilt. İstanbul: Yükselen Matbaası, 1966-68.
- *İnkılâp ve Kadro*. 2. Baskı. Ankara: Başnur Matbaası, 1968.
- Bahrampour, Firouz. *Turkey: Political and Social Transformation*. Brooklyn, N.J.: Theo Gaus' Sons, Inc., 1967.
- Barber, Bernard ve Inkeles, Alex (eds.). *Stability and Social Change*. Boston: Little, Brown and Co., 1971.
- Baydar, Mustafa (hazırlayan). *Atatürk'le Konuşmalar*. Varlık Yayınları. İstanbul: Ekin Basımevi, 1960.
- *Atatürk ve Devrimlerimiz*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul: Çeltüt Matbaacılık Kol. Şti., 1973.
- Başer, Ahmet Hamdi. *Atatürk'le 3 Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*. İstanbul: Tan Matbaacılık, 1945.
- Belen, Fahri. *Büyük Türk Zaferi*. Ankara: Doğu Ltd. Şti. Matbaası, 1962.
- *Atatürk'ün Askeri Kişiliği*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1963.
- Bendix, Reinhard. *Nation-Building and Citizenship*. New York: Wiley, 1964.
- Berkes, Niyazi. *İki Yüz Yıldır Neden Bocalıyoruz?* 2. Baskı. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1965.
- *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. Ankara: Bilgi Basımevi, 1973.

- Binder, Leonard et al. *Crisis and Sequences in Political Development*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1971.
- Black, C. E. *The Dynamics of Modernization*. New York: Harper and Row, 1966.
- Bowie, Norman, E. and Simon R. L. *The Individual and the Political Order: An Introduction to Social and Political Philosophy*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall Inc. 1977.
- Boyer, R. and Drache D., (eds.), *States Against Markets*, London, Routledge, 1996.
- Bozkurt, Mahmut Esat. *Atatürk İhtilâli*. İstanbul: As Matbaası, 1967.
- Brinton, Crane. *The Anatomy of Revolution*. New York: Vintage Books, 1959.
- Burley, John ve Traeger, Peter. *African Development and Europe*. New York: Pergamon Press, 1970.
- Cebesoy, Ali Fuat. *Moskova Hatıraları*. İstanbul: Vatan Neşriyatı, 1955.
- Cicero, Marcus Tullius, 1977, *De res publica*, Stuttgart 1977.
- Chalmers, Douglas A. (ed.). *Changing Latin America: New Interpretations of its Politics and Society*. The Academy of Political Science. Columbia University. Vermont, Montpelier: Capital City, 1972.
- Chirot, Daniel. *Social Change in the Twentieth Century*. New York: Harcourt Brace Jovanovitch, Inc., 1977.
- Clausen, John A. (ed.). *Socialization and Society*. Boston: Little, Brown and Company, 1968.
- Cohn, Edwin J. *The Development of a More Prosperous and Open Society: Turkish Economic, Social and Political Development 1948-1968*. Ankara: 1968 (teksir).
- Coleman, James S. (ed.). *Education and Political Development*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1965.
- Curle, Adam. *Educational Strategy for Developing Societies*. London: Tavistock Publications, 1970.
- Çavdar, Tefik ve öbürleri. *Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 yılı*. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1973.
- Çiller, Selâhaddin. *Atatürk İçin Diyorlar ki*. Varlık Yayınları. İstanbul: Ekin Matbaası, 1965.
- Dahl, Robert A. *Polyarchy: Participation and Political Change*. New York: Praeger Publishers, 1970.
- Demirkan, Selâhaddin. *Bir Milletin Yarattığı Lider: Mustafa Kemal Atatürk*. İstanbul: Gün Matbaası, 1972.

- Deutsch, Karl W. *Politics and Government: How People Decide their Fate*. Boston: Houghton Mifflin Co.: 1970.
- *The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control*. New York: The Free Press, 1966.
- *Nationalism and Social Communication: An Inquiry into the Foundations of Nationality*. Cambridge, Mass.: The M.I.T. Press, 1953.
- and Foltz, William. *Nation-Building*. New York: Atherton Press, 1963.
- Dijl, Milovan. *The New Class*. 9. baskı. New York: Frederick A. Praeger, 1958.
- Di Palma G. *Apathy and Participation: Mass Politics in Western Society*. New York: The Free Press, 1970.
- Dodd, C. H. *Democracy and Development in Turkey*. Manchester: Manchester University Press, 1979.
- *Political Development*. London: Macmillan, 1972.
- *Politics and Government in Turkey*. Manchester: Manchester University Press, 1969.
- Ecevit, Bülent. *Atatürk ve Devrimcilik*. Tekin Yayınevi. Ankara: Yayıncılık Matbaası, 1976.
- Eisenstadt, S.N. *The Political Systems of Empires*. New York: The Press of Glencoe, 1963.
- (ed.). *Max Weber: On Charisma and Institution-Building*. Chicago: The University of Chicago Press, 1968.
- *The Protestant Ethic and Modernization*. New York: Basic Books, Inc., 1968.
- (ed.). *Readings in Social Evolution and Development*. New York: Pergamon Press, 1970.
- *Tradition, Change and Modernity*. New York: John Wiley and Sons, 1973.
- *Revolution and the Transformation of Societies: A Comparative Study of Civilizations*. New York: The Free Press, 1978.
- Eldem, Vedat. *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Ankara: Tisa Matbaacılık Sanayii, 1970.
- Elliot, Henry G. *Some Revolutions and other Diplomatic Experiences*. London: John Murra, 1922.
- Ellul, Jacques. *Autopsy of Revolution*. Alfred. Knopf, 1971.
- Emerson, Ruppert. *From Empire to Nation: The Rise to Self-Assertion of Asian and African Peoples*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1960.

- Emre, Ahmet Cevat. *Atatürk'ün İnkılâp Hedefi ve Tarih Tezi*. İstanbul: Ekin Basımevi, 1956.
- Erikan, Celâl. *Komutan Atatürk*. 2 Cilt, 2. Baskı. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Ankara: Tisa Matbaacılık Sanayii, 1972.
- Eroğlu, Hamza. *Devlet Kurucusu Atatürk*. Ankara: Emel Matbaacılık Sanayii Ltd. Şti., 1973.
- Eroğul, Cem. *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*. 3. baskı. Ankara: İmge Kitabevi, Ekim 1998.
- . *Türk Devriminin Milli Değeri*. Ankara: Emel Matbaacılık Sanayii Ltd. Şti., 1973.
- Fiechter, George Andre. *Brazil since 1964: Modernization under a Military Regime*. New York: John Wiley and Sons, 1975.
- Field, G. Lowell. *Comparative Political Development: The Precedent of the West*. London: Routledge and Kegan Paul Limited, 1967.
- Fink, Z.S., *The Classical Republicans: An Essay in the Recovery of a Pattern of Thought in Seventeenth Century England*, Evanston, III, 1962.
- Finkle, Jason L., Gable, Richard W. *Political Development and Social Change*. New York: John Wiley and Sons, Inc., 1968.
- Fishman, Joshua A. *Language and Nationalism*. Rowley, Mass.: Newbury House Publishers, 1972.
- Frey, Frederick W. *The Turkish Political Elite*. Cambridge, Mass.: M.I.T. Press, 1965.
- Friedland, William H. and Rosberg, Carl G. *African Socialism*. Stanford, California: Stanford University Press, 1964.
- Gedikoğlu, Şevket. *Kemalist Eğitim İlkeleri, Uygulamalar*. Çağdaş Yayınları. İstanbul: Edinç Basım ve Yayınevi, 1978.
- Getizon, Paul. *Mustafa Kemal, ou l'Orient en march*. Paris: Bossard, 1929.
- Giddens, Anthony (ed.). *Positivism and Sociology*. London: Heinemann, 1975.
- . *The Consequences of Modernity*, Cambridge, Polity Press, 1990.
- Greider, J., *One World Ready or Not? The Manic Logic of Global Capitalism*, New York, Simon and Shuster, 1997.
- Giritlioğlu, Fahir. *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*. 2 cilt. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1965.
- Gorz, Andre. *Socialism and Revolution*. New York: Anchor Press, 1973.
- Gökalp, Ziya. *Turkish Nationalism and Western Civilization*. (çeviren: Niyazi Berkes). New York: Columbia University Press, 1959.

- Gönlübol, Mehmet and Cem Sar. *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1963.
- Greenberg, Edward G. (ed.). *Political Socialization*. New York: Atherton Press, 1970.
- Güvenç, Bozkurt, *Türk Kimliği*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.
- Held, D., *Democracy and World Order*, Cambridge, Polity Press, 1995.
- Hirst, P. and Thompson, G., *Globalization in Question*, Cambridge, Polity Press, 1996.
- Heyd, Uriel. *Foundations of Turkish Nationalism*. London: Luzac and Harvill Press, 1950.
- Howard, Harry N. *The Partition of Turkey: A Diplomatic History, 1913-1923*. Norman: University of Oklahoma Press, 1931.
- Hunter, Guy. *Modernizing Peasant Societies: A Comparative Study in Asia and Africa*. New York: Oxford University Press, 1969.
- Hunter, Robert E. and Reilly, John E. *Development Today*. New York: Praeger Publishers, 1972.
- Huntington, Samuel P. *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press, 1968.
- İnan Afet, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*. 2. Baskı. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Ankara: Ajans Türk Matbaacılık Sanayii, 1968.
- *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.
- *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı: 1933*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1973.
- *Türkiye Cumhuriyetin İkinci Sanayi Planı: 1936*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1973.
- İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Mezunları Derneği, *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunları*. İstanbul: Murat Matbaacılık Koll. Şt., 1977.
- İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, *Atatürkçülüğün Ekonomik ve Sosyal Yönü Semineri*, İ.İ.T.İ.A.'nin Cumhuriyete 50. Yıl Armağanı. İstanbul, 1973.
- İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti, *Atatürk: Görüşler ve Hatıralarla*. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları. İstanbul: Büyük Kervan Matbaası, 1962.
- İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü. *Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul: Sermet Matbaası, 1975.

- Jachk, Ernest. *The Rising Crescent: Turkey Yesterday, Today and Tomorrow*. New York: Farrar and Rinehart, 1944.
- Jaguaribe, Helio. *Political Development: A General Theory and a Latin American Case Study*. New York: Harper and Row Publishers, 1973.
- Jäckhe, Gotthard. *Die Türkei in Den Jahren 1933 und 1934*. Berlin: Walter de Gruyter, 1936.
- . *Die Türkei in Den Jahren 1935-1941*. Leipzig Otto Harrassowitz, 1943.
- . *Die Türkei in Den Jahren 1935-1941*. Leipzig Otto Harrassowitz, 1955.
- and Pritsch, Erich. *Die Türkei Seit Dem Weltkriege (1918-1928)*. Berlin: Reichfruekerie, 1929.
- Jameson, R., *Post Modernism or The Cultural Logic of Late Capitalisme*, London, Verso, 1991.
- Johnson, Dale L. *The Sociology of Change and Reaction in Latin America*. New York: The Bobbs-Merrill Company, Inc. 1973.
- Kadro: 1932, cilt: I (Yayına hazırlayan Cem Alpar). Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını. Ankara: Kalite Matbaası, 1978.
- Kadro: 1934, cilt: 3 (Yayına hazırlayan Cem Alpar). Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını. Ankara: Kalite Matbaası, 1979.
- Kadro: 1934, cilt: 3 (Yayına hazırlayan Cem Alpar). Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını. Ankara: Kalite Matbaası, 1980.
- Karal, Enver Ziya. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1960)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1962.
- . *Atatürk'ten Düşünceler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1956.
- ve öbürleri. *Atatürk, Din ve Laiklik*. İstanbul: Menteş Matbaası, 1968.
- Kautsky, John H. (ed.). *Political Change in Underdeveloped Countries: Nationalism and Communism*. New York: Randon House, 1960.
- Kaynar, Reşad. *Yakın Tarihimizin Işığı Altında Atatürkçülüğün Üzerine Bir İnceleme Denemesi*. İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1973.
- Kazamias, Andreas M. *Education and the Quest for Modernity in Turkey*. Chicago: The University of Chicago Press, 1966.
- and Massialas, Byron G. *Tradition and Change in Educa-*

- tion: *A Comparative Study*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc., 1965.
- Kedourie, Elie. *Nationalism*. London: Hutchinson, 1961.
- Kerr, Clark, Dunlop, John-Harison, F.H. Myers, Charles. *Industrialism and Industrial Man*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1960.
- Kili, Suna. *Türk Devrim Tarihi*, 7. baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şefik Matbaası, İstanbul, 2002.
- *Cumhuriyet ve Küreselleşme* (yayına hazırlayan). T.C. Kültür Bakanlığı Yayını. Ankara: Sistem Ofset, 2002.
- *Atatürk Devrimi: Bir Çağdaşlaşma Modeli*. 7th ed., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Ankara: Minpa Matbaacılık, 2002.
- (Şeref Gözübüyük ile), *Türk Anayasa Metinleri: Senedi İttifaktan Günümüze*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şefik Matbaası, İstanbul, 2000.
- *Dünya ve Türkiye Açısından Atatürk*. Yapı Kredi Yayını, 1996.
- *Osmanlı ve Türk Anayasaları*. Boğaziçi Üniversitesi Yayını. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, 1980.
- *Bugünkü Türkiye ve Kemalizm*. İstanbul: Deniz Harp Lisesi, Yayını, 1980.
- *Çayırhan: Bir Orta Anadolu Köyünde Toplumsal Değişme ve Siyasal Davranış*. Boğaziçi Üniversitesi Yayını. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, 1978.
- *Atatürk ve Devrimleri*. İstanbul: Deniz Harp Lisesi Yayını, 1977.
- *Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme*. Boğaziçi Üniversitesi Yayını. İstanbul: Çağlayan Basımevi, 1976.
- *Turkish Constitutional Developments and Assembly Debates on the Constitutions of 1924 and 1961*. Robert College Research Center. İstanbul: Menteş Matbaası, 1971.
- *Kemalism*. Robert College Publication. İstanbul: Menteş Matbaası, 1969.
- *Turkey: A Case Study of Political Development*. Robert Kolej İş İdaresi ve İktisat Bölümü. İstanbul: Menteş Matbaası, 1968.
- *Türk Anayasa Metinleri: Tanzimat'tan Bugüne Kadar*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, İdari Bilimler Enstitüsü Yayın No. 2. Ankara: Ajans Türk Matbaası.
- Kilson, Martin (ed.). *New States in the Modern World*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1975.

- Kinross, Lord. *Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu*. (çeviren: Ayhan Tezel). 6. baskı. Sander Yayınları. İstanbul: Sömbül Basımevi, 1978.
- Kohn, Hans. *A History of Nationalism in the East*. (çeviren: Margaret L. Green). New York: Harcourt, Brace, 1929.
- *Revolutions and Dictatorships*. Cambridge: Harvard University Press, 1939.
- *The Idea of Nationalism: A Study in the Origin and Background*. New York: Macmillan, 1961.
- Kongar, Emre. *Toplumsal Değişme Kuranları ve Türkiye Gereçeği*. 2. baskı. Bilgi Yayınevi. Ankara: Çağdaş Basımevi, 1979.
- Koopmans, R.R. *The Limits of Modernization: Turkey*. University of Amsterdam, Institute of Applied Sociology'e Sunulan Doktora Tezi. Amsterdam, 1978.
- Köymen, Oya, *A Comparative Study of the Anglo-Turkish Relations: C. 1830-1879 and 1919-1939. (İngiliz-Türk İlişkileri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Çalışma: 1830-1879 ve 1919-1938)*. University of Strathclyde (Glasgow) Ekonomi Bölümüne Sunulan Basılmamış Doktora Tezi. 1967.
- Krüger, Karl. *Kemalist Turkey and the Middle East*. London: George Allen and Unwin Ltd., 1932.
- Kuran, Ahmet Bedevi. *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele*. İstanbul: Çeltüt Matbaası, 1959.
- LaChapelle, Guy, and Trent, John (eds.), *Globalisation, Governance and Identity: The Emergence of New Partnerships*, Montreal: Les Presses de l'Université de Montreal, 2000.
- Landau, Jacob M. *Tekinalp: Bir Türk Yurtseveri (1883-1961)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- *Pan-Turkism: From Irredentism to Cooperation*. Bloomington: University of Indiana Press, 1995.
- *Radical Politics in Modern Turkey*. Leiden: E.J. Brill, 1974.
- LaPalombara, Joseph and Weiner, Myron (eds.). *Political Parties and Political Development*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1966.
- Latimer, Jr.: Frederick, P. *The Political Philosophy of Mustafa Kemal Atatürk: As Evidenced in his Published Speeches and Interviews*. Princeton Üniversitesi Tarih Bölümüne Sunulmuş Basılmamış Doktora Tezi. Princeton. 1960. Ann Arbor, Michigan; University Microfilms, Inc., 1960.
- Lengyel, Emil, *Turkey*. New York: Random House, 1941.

- Lerner, Daniel. *The Passing of Traditional Society*. Glencoe, Ill.: The Free Press, 1958.
- Levy, Marion J. *Modernization and the Structure of Societies*. (2 cilt). Princeton: Princeton University Press, 1966.
- Lewis, Bernard. *The Emergence of Modern Turkey*. London: Oxford University Press, 1966.
- Lewis, Godfrey. *Turkey*, 3rd ed. New York: Frederick, A. Praeger, 1965.
- Lindsay, A.D. *The Modern Democratic State. I*. London: Oxford University Press, 1947.
- Lipset, Seymour Martin. *Political Man*. New York: Doubleday and Co., Inc., 1960.
- Madison, James and Hamilton, Alexander, Jay, John, 1787-1788, *The Federalist*, New York.
- Malinowski, B. *The Dynamics of Cultural Change*. New Haven: Yale: University Press, 1945.
- Manisalı, Erol. *Türkiye-Avrupa İlişkilerinde Sessiz Darbe*. 2 basım. İstanbul: Der İn Yayınları, 2002.
- Melzig, Herbert. *Thus Spoke Atatürk*. Ankara: Sümer Basımevi, 1942.
- Mesthene, E.G. *Technological Change: Its Impact on Man and Society*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1970.
- Migdal, Joel S. *Peasants, Politics and Revolution*. Princeton: Princeton University Press, 1974.
- Mills, C. Wright. *The Power Elite*. New York: Oxford University Press, 1959.
- Misen, Richard Von. *Positivism: A Study in Human Understanding*. New York: George Braziller, Inc., 1956.
- Morgenthau, Hans J. *Politics Among Nations*. New York: Alfred A. Knopf, 1966.
- Nettl, J.P., Robertson, Roland. *International Systems and the Modernization of Societies*. London: Faber and Faber, 1968.
- Nieuwenhuijze, C.A.O. Van. *Development: A Challenge to Whom?* The Hague: Moutton, 1969.
- . *Development: The Western View*. The Hague: Mouton, 1972.
- O'Dunnell, Guillermo A. *Modernization and Bureaucratic Authoritarianism: Studies in South American Politics*. Berkeley: University of California, Institute of International Studies, 1973.
- OECD. *The Mediterranean Regional Project: Turkey*. Organization for Economic Co-Operation and Development. Paris, 1965.
- Ohmae, Kenichi, *Ulus-Devletin Sonu: Bölgesel Ekonomilerin Yük-*

- selişi*, (çeviren: Zülfü Dicleli). Türk Henkel Dergisi Yay., İstanbul, Flash Yay., 1996.
- Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dış Münasebetler Enstitüsü Üyeleri. Ankara: Dışişleri Bakanlığı Matbaası, 1968.
- Oran, Baskın. *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği*. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1977.
- Ostrolog, Leon. *The Angora Reform*. London: University of London Press, Ltd., 1927.
- Ökçün, A. Gündüz. *Türkiye İktisat Kongresi, 1923 İzmir*. 2. baskı. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, no. 262. Ankara: Sevinç Matbaası, 1971.
- Öymen, Onur. *Silahsız Savaş: Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi*. 2. basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002.
- *Turkish Challenge*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002.
- *Geleceği Yakalamak: Türkiye’de ve Dünyada Küreselleşme ve Devlet Reformu*. 1. basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.
- *Turkey’s Challenge: Turkey, Europe and the World Towards the 21st Century*. 2. baskı. Nicosia, Northern Cyprus: Rustem. Printed in Great Britain by Cambridge University Press, 2000.
- *Türkiye’nin Gücü*. 3. basım. İstanbul: Doğan Kitapçılık, 1999.
- Öztürk, Kâzım. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü: 1920-1973*. Ankara: Önder Matbaası, 1973.
- *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*. İstanbul: Baha Matbaası, 1968.
- *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 3 cilt*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Ankara: Ajans Türk Matbaacılık, 1966.
- Palmer, Monte. *The Dilemmas of Political Development*. Itasca, Illinois: F.E. Peacock Publishers, Inc. 1973.
- Paneth, Philip. *Turkey: Decadence and Rebirth*. London: Richard Madley, 1943.
- Peker, Recep. *İnkılap Tarihi Notları*. Ankara, 1935.
- Petras, James (ed.) *Latin America: From Dependence to Revolution*. New York: John Wiley and Sons, Inc., 1973.
- Pettit, Philip, *Republicanism: A Theory of Freedom and Government*, Oxford, 1997.
- Price, Clair. *The Rebirth of Turkey*. New York: Thomas Seltzer, 1923.
- Pye, Lucian W. (ed.). *Communications and Political Development*. Princeton: Princeton University Press, 1963.

- *Politics, Personality and Nation-Building*. 4th ed., New Haven: Yale University Press, 1966.
- and Verba, Sidney (eds.) *Political Culture and Political Development*. Princeton: Princeton University Press, 1965.
- Rawls, J., *Political Liberalism*, New York, 1993.
- Riggs, Fred W. *Administration in Developing Countries: The Theory of Prismatic Society*. Boston: Houghton Mifflin, 1964.
- Robins, Robert. *Political Institutionalization and the Integration of Elites*. Beverly Hills, California: Sage Publications, 1976.
- Robinson, Richard D. *The First Turkish Republic: A Case Study in National Development*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1963.
- Robock, Stefan, H. *Brazil: A Study in Development Progress*. Lexington, Mass: Lexington Books, D.C. Heath and Company, 1975.
- Rodrick, Dani, *Has Globalisation Gone Too Far?*, Washington: Institute for International Economics, 1997.
- Roos, Leslie L. Jr. and Ross, N.P. *Managers of Modernization: Organizations and Elites in Turkey (1950-1960)*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1971.
- Rosenau, J., *Along the Foreign-Domestic Frontier*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997.
- *Turbulence in World Politics*, Brighton, Harvester Wheasheaf, 1990.
- Rustow, Dankwart, A. *A World of Nations: Problems of Political Modernization*. Washington, D.C.: The Brookings Institution, 1967.
- *Politics and Westernization in the Near East*. Princeton: Center of International Studies, 1956.
- Seminar Report: International Solidarity and Globalisation*, a seminar arranged by the Swedish Government and the Columbian Presidency of the Non-Aligned Movement, Stockholm, October 27-28, 1997, Stockholm: Tryckeri AB Smaland, 1998.
- Sander, Oral. *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*. Ankara: Sevinç Matbaası, 1969.
- Scharpf, E., *Crisis and Choice in European Social Democracy*, New York, Cornell University, 1991.
- Selek, Sabahattin. *Milli Mücadele*. 2 cilt. İstanbul: Dilek Matbaası, 1971.
- *Anadolu İhtilâli*. 4. baskı. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1968.
- Seliger, M. *Ideology and Politics*. New York: The Free Press, 1976.

- Seton-Watson, Hugh. *Nations and States: An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism*. Boulder, Colorado: Westview Press, 1977.
- Shaw, Stanford, J. *From Empire to Republic: The Turkish War of National Liberation, 1918-1923: A Documentary Study*. (İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e: Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı, 1918-1923: Belgesel Bir Çalışma). 5 cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.
- and Shaw, Ezel Kural. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Reform, Revolution and Republic, the Rise of Modern Turkey, 1808-1975*. 2. cilt. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- Shils, Edward. *Political Development in New States*. The Hague: Mouton, 1962.
- Sigelman, Lec. *Modernization and the Political System: A Critique and Preliminary Empirical Analysis*. Beverly Hills, Calif.: Sage Publications, 1971.
- Sigmund, Paul, E. (ed.). *The Ideologies of the Developing Nations*. New York: Frederick A. Praeger, 1963.
- Silvert, K.H. (ed.). *Expectant Peoples: Nationalism and Development*. New York: Random House, 1963.
- Smith, Anthony D. *Theories of Nationalism*. London: Gerlad Duckworth and Co. Ltd., 1971.
- Smith, Elaine.D. *Turkey: Origins of Kemalist Movement*. Washington, D.C.: Judd and Detweiler, 1959.
- Sinanoğlu, Suat. *L'humanisme a venir*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1960.
- Sinha, R.K. *Mustafa Kemal ve Mahatma Gandhi*. Milliyet Yayınları. İstanbul: Latin Matbaası, 1972.
- Sunstein, Cass R. *The Partial Constitution*, Cambridge, MA, 1983.
- Szyliowicz, Joseph, S. *Education and Modernization in the Middle East*. Ithaca: Cornell University Press, 1973.
- Talas, Cahit. *İçtimai İktisat*. 2. Baskı. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını. Ankara: Ajans Türk Matbaası, 1961.
- Taneri, Aydın. *Türk Devlet Geleneği: Dün ve Bugün*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1975.
- Tekinalp, M.C. *Kemalizm*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1986.
- Tengirşenk, Yusuf Kemal. *Türk İnkılâbı Dersleri: Ekonomik Değişmeler*. İstanbul: Resimli Ay Basımevi, T.L.S., 1935.
- Tessler, Mark A.; O'Barr, William M.; Spain, David. *Tradition and*

- Identity in Changing Africa*. New York: Harper and Row Publishers, 1973.
- Thomas, Lewis V. and Frye Richard N. *The United States and Turkey and Iran*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1952.
- Timur, Taner. *Türk Devrimi – Tarihi Anlamı ve Felsefesi*. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını. Ankara: Sevinç Matbaası, 1978.
- Touraine, A. *La Societe Post-Industrielle*. Paris: Editions Denoel, 1969.
- Toynbee, Arnold J. *The Western Question in Greece and Turkey*. Boston: Houghton Mifflin, 1922.
- and Kirkwood, Kenneth P. *Turkey*. New York: C. Scribners, 1927.
- *A Study of History*. (An abbreviated version of volumes I-IV, D.C. Somerville). New York: Oxford University Press, 1947.
- and Kirkwood, Kenneth P., *Turkey*, New York: Scribners, 1927.
- Tunaya, Tarık Z. *Türkiye’de Siyasi Partiler: 1859-1952*. İstanbul: Doğan Kardeş, 1952.
- *Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine Geçiş*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1956.
- *Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*. İstanbul: Yedigün Matbaası, 1960.
- *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*. İstanbul: Baha Matbaası, 1964.
- Tuncay, Mete. *Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925)*. Bilgi Yayınevi. Ankara: Başnur Matbaası, 1967.
- Turan, Şerafettin, *İsmet İnönü’nün Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 2000.
- Türk Dil Kurumu. *Bugünün Diliyle Atatürk’ün Söylevleri, (Behçet Kemal Çağlar)*. Türk Dil Kurumu Yayını. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968.
- Türk İnkılap Tarihi*. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayını. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1971.
- Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü. *Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972.
- Türk Tarih Kurumu. *Cumhuriyetin 50. Yıl Dönümü Semineri: Seçminere Sunulan Bildiriler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1975.
- Türkiye İş Bankası. *Uluslararası Atatürk Sempozyumu (17-22 Mayıs 1981) Bildiriler ve Tartışmalar*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Ankara: Tisa Matbaacılık, 1983.

- Türkiye İş Bankası. *Papers And Discussions: International Symposium on Atatürk (17-22 May, 1981)*. Türkiye İş Bankası Publication. Ankara: Tisa Matbaacılık, 1984.
- Türkoğlu, Pakize, *Tonguç ve Enstitüleri*, 2. baskı. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.
- Tütengil, Cavit Orhan. *Atatürk'ü Anlamak ve Tamamlamak*. İstanbul: Baha Matbaası, 1975.
- Ulam, Adam. *The Unfinished Revolution*. New York: Random House, 1960.
- Ulaş, Naşit. *Halifeliğin Sonu*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul: Baha Matbaası, 1975.
- Understanding Globalisation: The Nation-State, Democracy and Economic Policies in the New Epoch*, Essays by John Eatwell, Elisabeth Jelin, Anthony Mc Grew and James Rosenau, The Swedish Ministry of Foreign Affairs, Stockholm: Tryckeri AB Smaland, 1998.
- Uyar, Hakkı. *Sol Milliyetçi Bir Türk Aydını: Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)*. İstanbul: Büke Yayınları, 2000.
- Valyi, Felix, *Spiritual and Political Revolutions in Islam*, London: Kegan Paul, Trench, Trubner, 1925.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet. *Bir Lise Öğrencisinin Milli Mücadele Anıları*. Varlık Yayınevi. İstanbul: Dilek Matbaası, 1971.
- Von Kral, August Ritter. *Kemal Atatürk's Land: The Evolution of Modern Turkey*. Translated by Kenneth Benton. Wien: Wilhelm Braumüller, 1938.
- Ward, Barbara. *Nationalism and Ideology*. New York: Norton, 1966.
- Turkey. London: Oxford University Press, 1942.
- Ward, Robert and Dankwart, A. Rustow (eds.). *Political Modernization in Japan and Turkey*. Princeton: Princeton University Press, 1964.
- Webster, Donald, E. *The Turkey of Atatürk: Social Process in the Turkish Reformation*. Philadelphia: American Academy of Political and Social Science, 1939.
- Weiker, Walter, F. *Political Tutelage and Democracy in Turkey: The Free Party and its Aftermath*. Leiden: E.J. Brill, 1973.
- Weissberg, Robert. *Political Learning, Political Choice and Democratic Citizenship*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, Inc., 1974.
- Welch, Claude E. (ed.). *Political Modernization: A Reader in Comparative Political Change*. Belmont, California: Wadsworth Publishing Company, Inc., 1967.

- Yale, William. *The Near East: A Modern History*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1958.
- Zolberg, Aristied, R. *Creating Political Order*. Chicago: Rand McNally and Co., 1966.

MAKALELER

- Ake, Claude. "Charismatic Legitimation and Political Integration." *Comparative Studies in Society and History*, IX (1967), s. 1-13.
- Aksoy, Muammer. "Atatürk'ün Işığında Tam Bağımsızlık İlkesi." *Abadan'a Armağan*. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını. Ankara: Sevinç Matbaası, 1969, s. 689-799.
- Alexander, Robert J. "Nationalism, Latin America's Predominant Ideology." *Journal of International Affairs*. XV, 2 (1961), s. 108-114.
- Anderson, Arnold C. "The Modernization of Education," *Modernization: The Dynamics of Growth*. (ed.: Myron Weiner). New York: Basic Books, 1966, s. 68-80.
- Andrain, Charles. "Democracy and Socialism: Ideologies of African Leaders." *Ideology and Discontent*. (ed.: David E. Apter). New York: Free Press of Glencoe, 1964, s. 155-219.
- Apter, David. "Why Political Systems Change." *Government and Oppression*. (Fall 1968), s. 411-27.
- Baykal, Bekir Sıtkı. "Atatürk Devrimlerinde Tarihin Rolü." *Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972, s. 95-98.
- Bellah, Robert N. "Religious Aspects of Modernization in Turkey and Japan." *American Journal of Sociology*, LXIV (Temmuz 1958), s. 1-5.
- Bendix, Reinhardt. "Tradition and Modernity Reconsidered." *Comparative Studies in Society and History*, IX, No. 2 (Nisan 1967), s. 292-346.
- Berkes, Niyazi. "Atatürk'ün Yöntemi ve Yönetimi." *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1979 – 16 Şubat 1979.
- . "Ziya Gökalp and His Contribution to Turkish Nationalism." *Middle East Journal*, VII (Sonbahar 1954), s. 375-90.
- Binder, Leonard. "Ideology and Political Development." *Modernization: The Dynamics of Growth*. (ed.: Myron Weiner). New York: Basic Books, Inc., 1966, s. 192-204.

- "National Integration and Political Development." *American Political Science Review*, LVIII, 3, (Eylül 1964), s. 622-31.
- Black, Cyril E. "Change as a Condition of Modern Life." *Modernization: The Dynamics of Growth*. (ed.: Myron Weiner). New York: Basic Books, Inc., 1966, s. 17-27.
- Bose, Nirmal. "The Politics of Development and System Change." *Participation*, II, No. 3 (1978), s. 43-48.
- Bowles, Donald B. "Soviet Russia as a Model for Underdeveloped Areas." *World Politics*, XIV, No. 3 (Nisan 1962), s. 483-504.
- Brezinski, Zbigniew. "The Politics of Underdevelopment." *World Development*, IX, No. 1 (Ekim 1956), s. 55-75.
- Curtight, Philips. "National Political Development: Measurement and Analysis." *American Sociological Review* (Nisan 1963), s. 253-64.
- Dahl, Robert A. "The Concept of Power." *Behavioral Science* II (Temmuz 1957), s. 201-5.
- De Schweinitz Jr., Karl. "Growth, Development and Political Modernization." *World Politics*, XXII (Temmuz 1970), s. 518-40.
- Debray, Régis, "Êtes-vous démocrate ou républicain?", *Le Nouvel Observateur*, 30 Kasım-6 Aralık, 1989.
- Dettman, Paul R. "Leaders and Structures in "Third World" Politics: Contrasting Approaches to Legitimacy." *Comparative Politics*, VI (Ocak 1974), s. 245-69.
- Deutsch, Karl W. "Social Mobilization and Political Development." *American Political Science Review*, LV (Eylül 1961), s. 493-514.
- Eisenstadt, Samuel N. "Sociological Theory and Analysis of the Dynamics of Civilizations and Revolutions." *Daedalus*, II (Sonbahar 1977), s. 59-78.
- "Post-Traditional Societies and the Continuity and Reconstruction of Tradition." *Daedalus*, 102 (Kış 1973), s. 1-27.
- "Initial Institutionalization Patterns of Political Modernization." *Political Modernization: A Reader in Comparative Political Change*. (ed.: Claude E. Welch, Jr.). Belmont, California: Wadsworth Publishing Co., Inc., 1967, s. 246-66.
- "Modernization and Conditions of Sustained Growth." *World Politics*, XVI, No. 4 (Temmuz 1964), s. 576-94.
- "Breakdowns of Modernization." *Economic Development and Cultural Change*, XII, No. 4 (Temmuz 1964), s. 345-67.
- "Institutionalization and Change." *American Sociological Review*, XXIX, No. 2 (Nisan 1964), s. 235-47.

- Emerson, Rupert. "Nationalism and Political Development." *Journal of Politics*, XXII, No. 1 (Şubat "960), s.3-28.
- Emre, Ahmet Cevat, "Amele ve Köylü Kitleleri Nasıl Fırka Teşkil Eder? (Türkçeleştiren Zafer Toprak). *Toplum ve Bilim*, (İlkbahar-Yaz 1980), s. 103, 121.
- Fallers, Lloyd. "Equality, Modernity and Democracy in the New States." *Old Societies and New States: The Quest for Modernity in Asia and Africa*. (ed.: Clifford Geertz). New York: Free Press of Glencoe, 1963, s. 158-219.
- Foltz, William J. "Building the Newest Nations: Short-run Strategies and Long-run Problems." *Political Modernization: A Reader in Comparative Political Change* (ed.: Claude E. Welch). Belmont, California: Wadsworth Publishing Co., Inc., 1967, s. 307-21.
- Frey, Frederick W. "Political Development, Power and Communications in Turkey." *Communications and Political Development* (ed.: Lucian W. Pye). Princeton: Princeton University Press, 1963, s. 298-326.
- "Education and Political Development in Turkey." *Education and Political Development* (ed.: J.S. Coleman). Princeton: Princeton University Press, 1965.
- Geertz, Clifford, "The Integrative Revolution: Primordial Sediments and Civil Politics in the New States." *Political Modernization: A Reader in Comparative Political Change*. (ed.: Claude E. Welch, Jr.). Belmont, California: Wadsworth Publishing Co., Inc., 1967, s. 167-88.
- "After the Revolution: The Fate of Nationalism in the New States." *Stability and Social Change* (ed.: Bernard Barber and Alex Inkeles). Boston: Little, Brown and Co., 1971, s. 357-376.
- "Ideology as a Cultural System." *Ideology and Discontent*. (ed.: D. Apter). New York: The Free Press, 1964, s. 57-76.
- Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök'ün Basın Kokteyli Konuşma Metni, 8 Ocak 2003. Ankara: T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Ocak 2003.
- Huntington, Samuel P. "The Change to Change." *Comparative Politics* (Nisan 1971), s. 283-322.
- "Political Development and Political Decay." *Political Modernization: A Reader in Comparative Political Change*, ed. Claude E. Welch. Belmont, California: Wadsworth Publishing Co., Inc., 1967, s. 207-46.
- Inkeles, Alex. "The Modernization of Man." *Modernization: The*

- Dynamics of Growth*. ed. Myron Weiner. New York: Basic Books, Inc., 1966, s. 138-50.
- İnalçık, Halil. "Atatürk Devrimleri." *Çeşitli Cepheleriyle Atatürk*. Robert Kolej yayınları, No. 1. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1964, s. 64-73.
- Karlsson, Mats, "Solidaric or Captured Globalisation", *Address at India Centre for International Cooperation*, New Delhi, 10 Mart 1997.
- Kili, Suna. "Role of the Military in Turkish Society: An Assessment from the Perspective of History, Sociology and Politics", in *Military Rule and Democratization: Changing Perspectives*. (Askeri Yönetim ve Demokratikleşme: Değişen Bakış Açıları) (Ed.: Asha Gupta). New Delhi: Deep and Deep Publication PVT. LTD: 2003, s. 45-83.
- "Sunuş" ve "Cumhuriyet, Atatürkçülük ve Küreselleşme", *Cumhuriyet ve Küreselleşme*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayını. Ankara: Sistem Ofset, 2002. s. IX-XVI ve s. 177-199.
- "Cumhuriyet ve Demokrasi", *Cumhuriyet ya da Demokrasi*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayını. Ankara: Ofset Basımevi, 2002. s. 25-39.
- "Küreselleşme ve Kemalizm." *Müdafaa-i Hukuk*, 30 Mayıs 1999, Sayı 10, s. 14-21.
- "Geleceğe Yönelme ve 21. Yüzyılda Atatürkçü Kültür Politikası." *Çağdaş Türk Dili-Söylev Özel Sayısı*, Sayı 116/117, 1997, s. 2-10.
- "Islam and Secularism in Contemporary Turkey." *Voice of ASA*, Year 2, No. 2. Washington, D.C., Şubat 1997.
- "Modernity and Tradition: Dilemmas of Political Education in Developing Countries." *Aspects of Globalization and Internationalization of Political Education* (ed.: B. Claussen). Hamburg: Kramer, 1995, s. 102-14.
- "Atatürk, Uygarlık ve Dünya Ulusları." *Cumhuriyet'in 70. Yılında Atatürk'e Armağan. Geçmişten Geleceğe Atatürk*. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği yayını. İstanbul, 1993, s.93-8.
- "Turkish Constitutional Developments: An Appraisal." *Capital University Law Review*, vol. 21, no. 4, 1993, s. 1059-80.
- "Turkey and Europe: An Assessment of Past Conflicts and Present Commitments." *Perceptions of Europe in East and West* (eds.: Rüdiger Meyenberg and Henk Dekker. European Studies, no. 2. Oldenburg: Library and Information System – University of Oldenburg, 1992, s. 79-94.

- “The Turkish Revolution, Developed and Developing Countries”, in *Papers and Discussions: Türkiye İş Bankası International Symposium on Atatürk, 17-22 May 1981*. Türkiye İş Bankası Cultural Publications. Ankara: Tisa Matbaacılık, 1984. s. 73-105.
- “Kemalism in Contemporary Turkey.” *International Political Science Review*, I, No. 3 (Temmuz 1980), s. 381-404.
- “Politikacı Atatürk.” *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi: Sosyal Bilimler*, VII, 1979, s. 37-54.
- “1876 Anayasası’nın Çağdaşlaşma Sorunları Açısından Değerlendirilmesi.” *1876 Anayasası 100. Yıldönümü Armağanı*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara: Sevinç Matbaası, 1978, s. 191-212.
- “Türkiye Örgütlenme Sorunu ve Örgütsel Dengesizlik.” *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, IV-V, 1977, s. 63-77.
- “Tarih Açısından Kemalizmin Özü ve Oluşumu.” *Atatürk Devrimleri. I. Milletlerarası Sempozyumu*, İstanbul: Sermet Matbaası, 1975, s. 22-32.
- “Türk Dil Devriminin Yenileşme Çabamızdaki Yeri.” *Bilimsel Bildiriler – 1972. Türk Dil Kurumu Yayınları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1975, s. 55-65.
- Krugman, Paul R, “Competitiveness: A Dangerous Obsession”, *Foreign Affairs*, Vol 73, Mart-Nisan 1994, s. 28-44.
- LaPalombara, Joseph, “Distribution and Development.” *Modernization: The Dynamics of Growth*, ed., Myron Weiner. New York: Basic Books, 1966, s. 218-29.
- Lenczowski, George, “Radical Regimes in Egypt, Syria and Iraq: Some Comparative Observations on Ideologies and Practices.” *Journal of Politics*, XXVIII, No. 1 (Şubat 1966), s. 25-56.
- Lerner, Daniel. “Towards a Communication Theory of Modernization.” *Communication and Political Development*. (ed.: L.W. Pye). Princeton: Princeton University Press, 1963, s. 327-51.
- and Robinson, Richard D. “Swords and Ploughshares: The Turkish Army as a Modernizing Force,” *World Politics*, XIII (October 1960), s. 19-44.
- Levy, Jr. Marion J. “Patterns (Structures) of Modernization and Political Development.” *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 358 (Mart 1965), s. 29-40.
- Lewis, Bernard. “History Writing and National Revival in Turkey,” *Middle Eastern Affairs*, IV (Haziran-Temmuz 1953), s. 218-227.
- “Speech Delivered by Bernard Lewis On the Occasion of his

- Receipt of the ASA 'Atatürk Award', (Bernard Lewis'in ASA Atatürk Ödülü'nü Alması Nedeniyle Yaptığı Konuşma) *Voice of Atatürk*. Year 7, No. 18, Kasım, 2002.
- Lipset, Seymour Martin. "Political Cleavages in "Developed" and "Emerging" Politics." *Mass Politics: Studies in Political Sociology*. (ed.: Erik Allardt and Stein Rokkan). New York: The Free Press, 1970, s. 23-44.
- "Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy." *American Political Science Review*, 53 (Mart 1959), s. 69-105.
- Lowi, Theodore J. "Our Millennium: Political Science Confronts the Global Corporate Economy", *Opening Address of Theodore J. Lowi, President of IPSA, at the 18th World Congress of IPSA*. Quebec, Canada. Ağustos 2000.
- M.I.T. Study Group. "The Transitional Process." *Political Modernization: A Reader in Comparative Political Change*. (ed.: Claude E. Welch Jr.). Belmont, California: Wadsworth Publishing Co., Inc., 1967, s. 22-48.
- MacFarquhar, Roderick. "The Chinese Model and the Underdeveloped World." *Political Modernization: A Reader in Comparative Political Change*. (ed.: Claude E. Welch, Jr.). Belmont, California: Wadsworth Publishing co., Inc., 1967, s. 373-82.
- Mazrui, Ali A. "Meiji Restorasyonu ile Atatürk'ün Mirası arasında Afrika: Karşılaştırmalı Modernleşme İkilemleri", *Türkiye İş Bankası Uluslararası Atatürk Sempozyumu (17-22 Mayıs 1981): Bildiriler ve Tartışmalar*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Ankara: Tisa Matbaacılık, 1983. s. 361-394.
- "Africa Between the Meiji Restoration And the Legacy of Atatürk: Comparative Dilemmas of Modernization", *in Papers and Discussions: Türkiye İş Bankası Symposium on Atatürk (17-22 May 1981)*, Türkiye İş Bankası Cultur Publications: Ankara: Tisa Matbaacılık, 1984. s. 379-412.
- "From Social Darwinism to Current Theories of Modernization, A Tradition of Analysis." *World Politics*, XXI, No. 1 (Ekim 1968), s. 69-83.
- McClelland, David, C. "The Impulse to Modernization," *Modernization: The Dynamics of Growth*. (ed.: Myron Weiner). New York: Basic Books, 1966, s. 28-39.
- Medding, Peter, Y. "Elitist Democracy: An Unsuccessful Critique of a Misunderstood Theory." *The Journal of Politics*, 31 (Ağustos 1969), s. 641-54.

- Melson, Robert and Wolpe, Howard. "Modernization and the Politics of Communalism: A Theoretical Perspective." *The American Political Science Review*, LXIV (Aralık 1970), s. 1112-1130.
- Millikan, Max. "Equity vs. Productivity in Economic Development." *Modernization: The Dynamics of Growth*. (ed.: Myron Weiner). New York: Basic Books, Inc., 1966, s. 307-320.
- Nove, A. "The Social Model and Underdeveloped Countries." *Political Modernization: A Reader in Comparative Political Change*. (ed.: Claude E. Welch, Jr.). Belmont, California: Wadsworth Publishing Co., Inc., 1967, s. 363-372.
- Lowi, Theodore, J. "Our Millenium: Political Science Confronts the Global Corporate Economy", *Opening Address of Theodore J. Lowi, President of IPSA, at the 18th World.*
- *Congress of IPSA*, Quebec, Canada. August 2000.
- Öymen, Onur. "Avrupa Türkiye'yi Neden Otuz Yıldır Kapıda Bekletti", *Büyükelçi Onur Öymen ile Söyleşi. Cumhuriyet*. 21 Temmuz 2002.
- Payaslıoğlu, Arif. "Political Leadership and Political Parties: Turkey." *Political Modernization in Japan and Turkey*. (ed.: Robert E. Ward and Dankwart A. Rustow). Princeton: Princeton University Press, 1964, s. 411-33.
- Pfaff, Richard H. "Disengagement from Traditionalism in Turkey and Iran." *Political Modernization: A Reader in Comparative Political Change*. (ed.: Claude E. Welch, Jr.). Belmont, California: Wadsworth Publishing Co., Inc., 1967, s. 105-25.
- Pye, Lucian P. "The Concept of Political Development," *The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, 358 (Mart 1965), s. 1-13.
- "Communication Patterns and the Problems of Representative Government in Non-Western Societies." *Public Opinion Quarterly*, XX (İlkbahar 1956), s. 249-57.
- Reed, Howard A. "Secularism and Islam in Turkish Politics." *Current History*, XXXII (Haziran 1957), s. 333-38.
- Rivkin, Arnold. "The Politics of Nation-Building: Problems and Preconditions." *Journal of International Affairs*, XVI, No. 2 (1962), s. 131-143.
- Rosenau, James N. "Global World Order and Political Space: Changing Dimensions of Sovereignty and the Nation-State", *Seminar Report: International Solidarity and Globalization. In Search of New Strategies*. Swedish Ministry of Foreign Affairs. Stockholm: Tryckeri Ab Smaland, 1998. s. 85-92.

- Roth, Guenther. "Personal Rulership, Patrimonialism, and Empire-building in the New States." *World Politics*, XX (Ocak 1968), s.194-206.
- Rustow, Dankwart A. "Atatürk's Political Leadership." *Near Eastern Round Table 1967-68* (ed.: R. Bayly Winder). New York: New York University Near East Center, 1969, s. 143-55.
- "Devlet Kurucusu Olarak Atatürk," *Abadan'a Armağan*. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara: Sevinç Matbaası, 1969, s. 573-643.
- "Turkey: The Modernity of Tradition." *Political Culture and Political Development* (ed.: Lucian W. Pye and Sidney Verba). Princeton: Princeton University Press, 1965, s. 171-98.
- "The Politics of the Near East, Southwest Asia and Northern Africa." *The Politics of the Developing Areas* (ed.: Gabriel A. Almond and James S. Coleman). Princeton: Princeton University Press, 1960, s. 369-454.
- "The Army and the Founding of the Turkish Republic." *World Politics*, XI, No. 4 (Temmuz 1959), s. 513-52.
- Sartori, Giovanni. "Politics, Ideology and Belief Systems." *The American Political Science Review*, LXIII (Haziran 1969), s. 398-411.
- Seligman, Lester G. "Political Elites Reconsidered: Process, Consequences and Values." *Comparative Politics*, VI (Ocak 1974), s. 299-314.
- Sellers, Mortimer, "Republicanism, Liberalism and the Law", *Kentucky Law Journal*, vol. 86, no: 1, 1997-98, s. 1-30.
- Shils, Edward. "Demagogues and Cadres in the Political Development of New States." *Communication and Political Development* (ed.: L.W. Pye). Princeton: Princeton University Press, 1963, s. 64-78.
- "The Intellectuals in the Political Development of New Nations." *World Politics*, XII, No. 3 (Nisan 1960), s. 329-68.
- Silvert, K. H. "Parties and the Masses." *The Annals of the American Academy of Political Social Science*, 358 (Mart 1965), s. 101-108.
- "The Strategy of the Study of Nationalism." *Expectant Peoples: Nationalism and Development* (ed.: K.H. Silvert). New York: Random House, 1963, s. 3-38.
- Smelser, Neil F. "The Modernization of Social Relations." *Modernization: The Dynamics of Growth* (ed.: Myron Weiner). New York: Basic Books, Inc., 1966, s. 110-21.
- Spengler, Joseph J. "Breakdowns of Modernization." *Modern-*

- ization: *The Dynamics of Growth* (ed.: Myron Weiner). New York: Basic Books, Inc., 1966, s. 321-33.
- Staley, Eugene. "The Role of State in Economic Development." *Modernization: The Dynamics of Growth*. (ed.: Myron Weiner). New York: Basic Books, Inc., 1966, s. 294-306.
- Sunstein, Cass R., "Beyond the Republican Revival", 97 *The Yale Law Journal*, 1988.
- "Symposium: The Republican Civic Tradition", *The Yale Law Journal*, special edition, 1988.
- Szyliowicz, Joseph S. "Political Participation and Modernization in Turkey." *Western Political Quarterly*, XIX (1966), s. 266-84.
- Torres, Jose Arsenio. "The Political Ideology of Guided Democracy." *Political Modernization: A Reader in Comparative Political Change* (ed.: Claude E. Welch, Jr.). Belmont, California: Wadsworth Publishing CO., Inc., 1967, s. 346-63.
- Trimberger, Ellen Kay. "A Theory of Elite Revolutions." *International Development*, VII, No. 3 (Sonbahar 1972), s. 191-207.
- Tunaya, Tarık Z. "Doğu-Batı Politikası Arasında Türkiye." *Abadan'a Armağan*. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını. Ankara: Sevinç Matbaası, 1969, s. 51-61.
- Webster, Donald E. "State Control of Social Change in Republican Turkey." *American Sociological Review*, IV (Nisan 1939), s. 247-56.
- Weiner, Myron. "Political Integration and Political Development." *Political Modernization: A Reader in Comparative Political Change*. (ed.: Claude E. Welch, Jr.). Belmont, California: Wadsworth Publishing Co., Inc., 1967, s. 150-66.
- "Political Participation and Political Development." *Modernization: The Dynamics of Growth* (ed.: Myron Weiner). New York: Basic Books, 1966, s. 205-17.
- Welch, Claude E. Jr. "The Comparative Study of Political Modernization." *Political Modernization: A Reader in Comparative Political Change*. (ed.: Claude E. Welch, Jr.). Belmont, California: Wadsworth Publishing Co., Inc., 1967, s. 1-17.
- Willner, Ruth and Dorthy Willner. "The Rise and Role of Charismatic Leaders." *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 358 (Mart 1965), s. 77-88.
- Wriggins, Howard. "National Integration." *Modernization: The Dynamics of Growth*. (ed.: Myron Weiner). New York: Basic Books, Inc., 1966, s. 181-191.

- Wright, Walter Livingston. "Truths About Turkey", *Foreign Affairs*, XXVI. Ocak, 1948.
- Yalman, Nur. "Some Observations on Secularism in Islam: The Cultural Revolution in Turkey." *Daedalus*, 102 (Kış 1973), s. 139-168.

AD DİZİNİ

A

Abalıoğlu, Yunus Nadi 116
Abdülaziz 88, 91
Abdülhamit (I) 85
Abdülhamit (II) 88, 89, 91, 92
Abdülmecit 87
Acton (Lord) 299
Adams, John 393
Adivar, Halide Edip 407
Akgündüz, Fadıl 324
Ali Rıza Paşa 159
Ali Şükrü (Trabzon Mv.) 121
Allende, Salvador 50
Almond, Gabriel 407
Alpar, Cem 289
Altuğ, Yılmaz 115
Annan, Kofi 380, 382
Apter, David E. 51, 136, 242, 281
Arar, İsmail 163, 181, 250
Aras, Tevfik Rüştü 116
Arsel, İlhan 408
Atadan, Makbule 130
Atatürk, Mustafa Kemal 22, 46, 60, 61, 62, 63, 64, 73, 74, 75, 110, 111, 112, 115, 119, 120, 121, 127, 128, 130, 131, 132, 133, 135, 142, 147, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 163, 167, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176,

178, 181, 192, 196, 197, 198, 200, 201, 205, 206, 211, 212, 214, 217, 224, 225, 226, 232, 233, 234, 236, 241, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 252, 254, 255, 258, 259, 260, 261, 265, 270, 272, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 285, 286, 287, 288, 290, 291, 298, 300, 301, 302, 304, 305, 308, 316, 322, 340, 342, 343, 344, 352, 354, 355, 356, 368, 400, 404
Aydemir, Şevket Süreyya 289

B

Baha Tevfik 95
Bayar, Mahmut Celâl 116
Bayiç, Hakkı Behiç 112, 116
Baykal, Bekir Sıtkı 73
Belge, Burhan Asaf 289
Berkes, Niyazi 135, 145
Binder, Leonard 33
Bose, Nirmal 281
Bozkurt, Mahmut Esat 116, 329, 330
Burgiba, Habib 62

C-Ç

Castro, Fidel 39
Cebesoy, Ali Fuat 156

Prof. Dr. Suna Kili Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesidir. Prof. Dr. Kili, İstanbul Amerikan Kız Koleji'ni (Robert Lisesi) bitirdikten sonra üniversite öğrenimini Amerika Birleşik Devletleri'nde yapmıştır. Lisans, Master ve Doktora derecelerini Bryn Mawr College'dan siyasal bilimler ve uluslararası ilişkiler dallarında almış, California Üniversitesi'nde (Berkeley) lisansüstü çalışmalar yapmış, doktora sonrası araştırmalarını da London School of Economics Columbia ve Princeton üniversitelerinde sürdürmüştür. Prof. Dr. Suna Kili'nin kazandığı ödüllerin bazıları şöylece sıralanabilir: 1981 yılı Türk Dil Kurumu Bilim Dil Ödülü; 1981 yılı Türkiye İş Bankası Siyasal Bilim Büyük Ödülü; 1986 yılı Arjantin Tarih Kurumu Üyelğine seçilme. 1992 yılı Rockefeller Foundation Bellagio Ödülü; 1992-1993 Fulbright Ödülü (UCLA); 1998 yılında Aydınlanmanın Kadını Ödülü; 2001 yılı İstanbul Üniversitesi "Atatürk İlke ve Devrimleri Ödülü"; 2001 yılı "Çağdaş Eğitim Vakfı Ödülü"; 2002 yılı Almanya Atatürkçü Düşünce Derneği Genel Merkezi "Atatürkçü Düşünce İletişim Ödülü".

Uluslararası Kuruluşlardaki Faaliyetleri: Prof. Dr. Kili, International Association of Constitutional Law'un (Uluslararası Anayasa Hukuku Birliği) en üst organı olan Konsey üyesidir. Ayrıca, International Association of Political Science (Uluslararası Siyasal İlimler Derneği), gibi çeşitli bilimsel kuruluşların faal üyesi olup, on iki yıl süreyle IPSA'nın "Siyasal Eğitim Komitesi"nin 2. Başkanlığını yapmıştır.

Prof. Dr. Kili'nin Türkçe ve İngilizce pek çok makalesi yanında yayımlanan Türkçe ve İngilizce kitaplarından bazıları şunlardır: "Atatürk Devrimi: Bir Çağdaşlaşma Modeli" (Siyaset Bilimi Büyük Ödülü). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. baskı, İstanbul, 2003; "The Atatürk Revolution: A Paradigm of Modernization". İş Bankası Kültür Yayınları, 2003. Türk Devrim Tarihi (Türk Dil Kurumu Bilim Dil Ödülü), 7. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002. Türk Anayasa Metinleri: "Senedi İttifaktan Günümüze". Prof. Dr. Şeref Gözübüyük ile birlikte, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000. 27 Mayıs 1960 Devrimi, Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası, İstanbul, Boyut Yayınları, 1998. Dünya ve Türkiye Açısından Atatürk, Yapı Kredi Yayınları, 1996. Çayırhan: Bir Orta Anadolu Köyünde Toplumsal Değişme ve Siyasal Davranış, Boğaziçi Üniversitesi Yayını. İstanbul, 1978. 1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler: Siyasal Bilim Açısından Bir İnceleme. Boğaziçi Üniversitesi Yayını. İstanbul, 1976. Changing Structures of Political Power, Socialization and Political Education. Prof. Bernhard Claussen ile birlikte, Peter Lang, Frankfurt am Main, 1988. Contributor, Modern Constitution. Institute du Federalisme, Fribourg, Switzerland, 1988. Contributor, Federalism and Decentralization. (Ed. Thomas Fleiner Gerster), Editions Universitaires Fribourg, Suisse, 1987. Contributor, Conflicts of Public Allocation (Eds. Dag Anckar and Arthur Bodnar): Warszawa, Poland, 1985. Turkish Constitutional Developments and Assembly Debates on the Constitutions of 1924 and 1961. Robert College Publication, 1971. KEMALISM, Robert College Publication, 1969. Turkey: A Case Study of Political Development. Robert College Publication, 1968.

Prof. Dr. Suna Kili, Sorbonne, Londra, Oxford, Durham, Kent, Rotterdam, Oslo, Viyana, Salzburg, Uppsala, Stellenbosch ve UCLA Üniversiteleri gibi yaklaşık kırk yabancı Üniversitede "Konuk Profesör" olarak bulunmuş, ders vermiş ve bildiriler sunmuştur.

ISBN: 975-458-070-7

OTM: 10103208

KDV dahil fiyatı: 12.000.000 TL